

SBF Dergisi

Cilt: 5. Sayı: 2. Yıl: 2023
ISSN: 2667-8063

Siyasal Bilgiler
Fakültesi Dergisi

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
(NEU SBF Dergisi)

Journal of the Faculty of Political Science (JNEUSBF)

Cilt/Volume: 5, Sayı / Issue: 2 (Aralık/December 2023)
Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer Reviewed Journal

Sahibi/Owner

Necmettin Erbakan Üniversitesi Rektörlüğü Adına /
On Behalf of Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Cem ZORLU

Editör / Editor-in-Chief

Dr. Öğr. Üyesi Sevilay Ece GÜMÜŞ ÖZUYAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Editör Yardımcıları / Associate Editors

Prof. Dr. Ahmet ŞAHBAZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Segah TEKİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Ahmet DİKEN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Altuğ Murat KÖKTAŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Önder KUTLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Yayın Türü / Publication Type

Sürelî Yayın / Periodical

Yayın Periyodu / Publication Period

Yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanır/ Published bi-annual (June, December)

Baskı Tarihi / Print Date

Aralık / December 2023

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Köyceğiz Yerleşkesi, Köyceğiz Mahallesi Demeç Sokak
Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı, No: 39, 42090,
Meram/KONYA.

Tel / Phone: 0332 325 20 53

Web: <http://dergipark.org.tr/neusbf>

E-posta / E-mail: neusbfdergisi@gmail.com

Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (NEU SBF Dergisi), yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir /

Journal of the Faculty of Political Science (JNEUSBF) is an international peer reviewed bi-annual journal

ISSN: 2667-8063 E- ISSN: 2687-5063

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Altuğ Murat KÖKTAŞ (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Birol MERCAN (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Önder KUTLU (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Asst. Prof. Dr. Mehmet Nuri SALUR (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Asst. Prof. Dr. Nahit YILMAZ (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Asst. Prof. Dr. Fatih KALECİ (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Asst. Prof. Dr. Sevilay Ece GÜMÜŞ ÖZUYAR (Necmettin Erbakan University, Türkiye)

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ameer MOSBAH (Algiers 3 University, Algeria)
Prof. Dr. Farmonkul EGAMBERDİYEY (Uzbekistan)
Prof. Dr. Jamal OTHMAN (The National University of Malaysia, Malaysia)
Prof. Dr. Mohammad Kabir HASSAN (The University of New Orleans, the USA)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa ACAR (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Rakhmonov D. ALIDJONOVICH (Taskent State University of Economics, Uzbekistan)
Assoc. Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Gökhan BOZBAŞ (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Nuri SALUR (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Özgür TUNA (Duke University, United State of America)
Assoc. Prof. Dr. Nurcan ATALAN HELICKE (Skidmore College, United State of America)
Assoc. Prof. Dr. Ramazan UCTU (American University of Iraq-Sulaimani KRG, Iraq)
Asst. Prof. Dr. Nahit YILMAZ (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Dr. Ayman HAYAJNEH (Yarmouk University, Jordan)

Sayı Hakemleri / Reviewers of the Issue

- Prof. Dr. Ahmet DİKEN (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Prof. Dr. Ertan BEŞE (Çankırı Karatekin University, Türkiye)
Prof. Dr. Fahrettin Atıl BİLGE (Selçuk University, Türkiye)
Prof. Mehmet Ali AKTAŞ (Aksaray University, Türkiye)
Prof. Dr. Mutlu Başaran ÖZTÜRK (Niğde Ömer Halisdemir University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Abdullah OĞRAK (Bursa Teknik University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Abdurrahman GÜMRAH (Selçuk University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Oğuz AKGÜNEŞ (Kırklareli University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Cenay BABAOĞLU (Niğde Ömer Halisdemir University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Cihat ERBİL (Ankara Hacı Bayram veli University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Hikmet Salahaddin GEZİCİ (Selçuk University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. İsmail DURAK (Düzce University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Mehmet YÜCENURŞEN (Aksaray University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Muhammed Kürşad ÖZEKİN (Bandırma OnYedi Eylül University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Müşerref YARDIM (Necmettin Erbakan University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Şerife PEKKÜÇÜKŞEN (Karamanoğlu Mehmetbey University, Türkiye)
Asst. Prof. Dr. Aslı ÖZEN ATABEY (Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Türkiye)
Asst. Prof. Dr. Betül GARDA (Selçuk University, Türkiye)
Asst. Prof. Dr. Ebuzer ARSLAN (Sivas Cumhuriyet University, Türkiye)
Asst. Prof. Dr. Ezgi SEÇKİNER BİNGÖL (Niğde Ömer Halisdemir University, Türkiye)
Asst. Prof. Dr. Şerif DURMUŞ (Karamanoğlu Mehmet Bey University, Türkiye)
Asst. Prof. Dr. Yakup ŞAHİN (Mersin University, Türkiye)
Dr. Sinan ÇİZMECİOĞLU (KTO Karatay University, Türkiye)

Endeksler / Indexes

Index Copernicus Master List
ASSOS

İçindekiler / Contents

ARAŞTIRMA MAKALELERİ- ÇEVİRİ - ARAŞTIRMA DERLEMESİ-KİTAP İNCELEMESİ / RESEARCH ARTICLES- TRANSLATION - RESEARCH REVIEWS- BOOK REVIEW

Finansal Teknoloji Literatürü Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz

A Bibliometric Analysis on Financial Technology Literature.....119

Gülşah Şen KÜÇÜK

Zülfiye KAYNAR

Araştırma Makalesi / Research Article

Yapısal Eşitlik Modelinde Normallik İhlali: Bootstrap ML ve Bayesci İstatistik

Normality Violation in the Structural Equation Model: Bootstrap ML and Bayesian Statistics.....132

Murat YILDIRIM

Araştırma Makalesi / Research Article

Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin İş Bulma Kaygısı Üzerindeki Etkisi: Önlisans Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

The Effect of Five Factor Personality Traits on Anxiety About Finding a Job: A Research on Associate Degree Students.....146

Dilek TIRYAKI YENİLMEZ

Abdullah Zübeyr AKMAN

Araştırma Makalesi / Research Article

Exploring Conflict Theories in the Context of Urban Security

Kent Güvenliği Bağlamında Çatışma Teorilerinin İncelenmesi.....165

Omar Abdi JIMALE

Esra Banu SİPAHI

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkiye-İrak Dış Politik İlişkileri Üzerine Bir İnceleme

A Review on Türkiye-Iraq Foreign Political Relations.....186

Yusuf SAYIN

Esra AKSOY

Araştırma Makalesi / Research Article

Yöresel Gastronomik Ürünlerin Gastronomi Turizmine Kazandırılmasında Kadın Kooperatiflerinin Rolü: Deneç Kadın Kooperatifi

The Role of Women's Cooperatives in Bringing Local Gastronomic Products to Gastronomy Tourism: Deneç Women's Cooperative205

İsa Serhan CİHANGİR

Halil AKMEŞE

Kadriye Alev AKMEŞE

Araştırma Makalesi / Research Article

Kurumsal İtibar ve Kriz Yönetimi: Kodak Company Krizi Üzerinden Bir Değerlendirme

Corporate Reputation and Crisis Management: An Assessment of the Kodak Company Crisis.....226

Esma GÜDEK

Araştırma Makalesi / Research Article

İslamofobinin Siyasi Alandaki Yansımaları: Almanya için Alternatif Partisi (AfD) ve Ulusal Birlik Partisi (RN) Örneği

Reflections of Islamophobia in Political Sphere: The Example of the Alternative Party for Germany and National Unity Party (RN).....242

Sümeyye Nur DEMİRKAYA

Belgin UÇAR KOCAOĞLU

Araştırma Makalesi / Research Article

Yeşil Yönetim Uygulamaları ve Firma Performansı Arasındaki İlişkinin Bibliyometrik Analizi
Bibliometric Analysis of The Relationship Between Green Management Practices and Firm Performance
.....258

Adem ÖĞÜT

Tarık EKİNCİ

Şükran GÖKÇE

Araştırma Makalesi / Research Article

Türk Bankacılık Sektörünün Mali Performanslarının Ölçülmesinde Mali Rasyoların Etkinliğinin İncelenmesi: Entropi Yöntemi ile Bir Analiz

Investigation of The Effectiveness of Financial Ratios in Measuring The Financial Performance of The Turkish Banking Sector: An Analysis with The Entropy Method.....278

İbrahim Emre GÖKTÜRK

Hüseyin Serdar YALÇINKAYA

Araştırma Makalesi / Research Article

Adli Muhasebe ile Banka İç Denetimi Arasındaki İlişki: Vaka Analizi

The Relationship Between Forensic Accounting and Bank Internal Audit: Case Study
.....293

Mehmet UYANIK

Mehmet Nuri SALUR

Araştırma Makalesi / Research Article

Finansal Teknoloji Literatürü Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz

Gülşah ŞEN KÜÇÜK¹ Zülfiye KAYNAR²

¹ Dr., Sosyal İnovasyon Ajansı, gulsahsenkucuk@gmail.com

² Uzman Yardımcısı, Kalkınma Odaklı Stratejik Araştırmalar Merkezi (KOSAM), zulfiyekaynar001@gmail.com

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 25/05/2023 Kabul: 25/10/2023 Yayın: 31/12/2023	Finans sektörünün gelişiminde önemli bir role sahip olan finansal teknoloji hızla büyüyen ve gelişen bir alandır. Finansal teknoloji alanına ilginin akademik alanda da zaman içerisinde arttığı görülmektedir. Bu çalışmada, finansal teknoloji kavramının literatürdeki yeri kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Finansal Teknoloji, Bibliyometrik Analiz, Web of Science, VOSviewer	Çalışma kapsamında, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında Web of Science (WOS) veri tabanında “Financial Technology” anahtar kelimesi kullanılarak tarama yapılmıştır. Tarama sonucu 1996-2022 yıllarını kapsayacak şekilde 969 çalışmaya ulaşılmıştır. WOS veri tabanından elde edilen veriler VOSviewer (version 1.6.19) programı kullanılarak görselleştirilmiştir. Bu analizlerin sonucunda; çalışmaların yıllara göre dağılımı, çalışmaların türlerine göre dağılımı, çalışmaların dillere göre dağılımı, çalışmaların yazarlara göre dağılımı, çalışmaların kurumlara göre dağılımı, çalışmaların ülkelere göre dağılımı, çalışmaların kaynaklara göre dağılımı, çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerin dağılımına ulaşılmıştır. Yıllar içinde yapılan çalışma sayısının arttığı, dilinin ağırlıklı olarak İngilizce olduğu, en çok yayın yapan yazarın Szu-Hao Huang olduğu, kurum bazında Endonezya Üniversitesi'nin birinci sırada yer aldığı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin çalışma açısından önde olduğu göze çarpmaktadır. Çalışmanın, finansal teknoloji alanında yapılan çalışmaların mevcut durum ve eğilimlerini ortaya koyması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.
JEL Kodları: G00, G2, G23.	

A Bibliometric Analysis on Financial Technology Literature

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 25/05/2023 Accepted: 25/10/2023 Published: 31/12/2023	Financial technology, which has an important role in the development of the financial sector, is a rapidly growing and developing field. It is seen that the interest in the field of financial technology has increased over time in the academic field as well. In this study, the place of the concept of financial technology in the literature has been comprehensively examined.
Keywords: Financial Technology, Bibliometric Analysis, Web of Science, VOSviewer	Within the scope of the study, bibliometric analysis method was used. In the collection of data, search was made in the Web of Science (WOS) database using the keyword “Financial Technology”. As a result of the search, 969 studies were reached covering the years 1996-2022. The data obtained from the WOS database were visualized using the VOSviewer (version 1.6.19) program. As a result of these analyzes; distribution of studies according to years, distribution of studies according to types, distribution of studies according to languages, distribution of studies according to authors, distribution of studies according to organizations, distribution of studies according to countries, distribution of studies according to sources, distribution of keywords used in studies were reached. It is noteworthy that the number of studies has increased over the years, the language is predominantly English, Szu-Hao Huang is the author with the most publications, the University of Indonesian ranks first in terms of institutions, and the People's Republic of China is ahead in terms of studies. The study is thought to be important in terms of revealing the current status and trends of studies in the field of financial technology.
Jel Codes: G00, G2, G23.	

Atıf/Citation: Küçük, G. Ş. & Kaynar, Z. (2023). Finansal Teknoloji Literatürü Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 119-131.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler, insan hayatının her alanında olduğu gibi finans sektöründe de kullanılmaya başlanmış ve finans sektörünü etkisi altına almıştır. Bu kapsamda, teknolojik gelişmelerin finans sektöründe kullanımını ifade eden finansal teknoloji (fintek) tüm dünyada hızla gelişen önemli alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Finansal teknolojiler hızlı, yenilikçi ürün ve hizmetler ile geleneksel hizmet sağlayıcılarına göre müşterilerin sorunlarına daha hızlı cevap verebilmektedir. Finansal teknolojilerin oluşturduğu rekabetçi ortam geleneksel hizmet sağlayıcılarının da alana olan ilgisini gün geçtikçe artırmıştır.

Finansal teknoloji alanına sektörel bazda artan ilginin akademik alanda da zaman içerisinde arttığı görülmektedir. Bu ilgiyi ortaya koyabilmek amacıyla son dönemlerde sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri olan bibliyometrik analiz kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz ilgili bilim alanının literatürünün çeşitli özellikler açısından incelenmesini, alana ilişkin araştırmacıların eğilimlerinin ortaya konulmasını ve bilim alanının gelecekteki eğilimleri hakkında çıkarımda bulunulmasını sağlamaktadır (Haydaroglu, 2022: 328).

Çalışmanın amacı, Web of Science (WoS) veri tabanından sağlanan bibliyometrik veriler ile finansal teknoloji çalışmaları ile ilgili mevcut durum ve eğilimleri ortaya koymaktır. Çalışmada, finansal teknolojinin gelişimine ilişkin kavramsal çerçeve ve literatür sonrası yöntem, uygulama ve bulgulara yer verilmiştir. Literatürde, finansal teknoloji alanında bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışmaların sınırlı olması ve finansal teknoloji literatüründe meydana gelen değişimleri ortaya koyması sebebi ile çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Finansal teknoloji (fintek) kavramı, fonların etkin kullanılmasını sağlayan faaliyetleri içeren “finans” ve üretimde kullanılması için geliştirilen araçları içeren “teknoloji” kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası [TCMB], 2016: 9). Bununla birlikte, fintek’in ne olduğuna dair genel kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır (Leong ve Sung, 2018). Finansal teknoloji (fintek) kavramı, “*finansal çözümler sunmak için teknolojinin kullanımı*” (Arner, Barberis & Buckler, 2017: 2) olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre, fintek farklı iş durumlarına göre teknolojik çözümler sunarak finansal hizmet süreçlerini iyileştiren yenilikçi fikirleri ve bu fikirlerin yol açtığı yenilikçi iş modellerini ve girişimleri ifade etmektedir (Leong ve Sung, 2018).

Fintek evrimi, belirli dönemlere ayrılmaktadır. Fintek evriminin başlangıcı olarak kabul edilen ilk dönem Fintek 1.0 (1866-1967) dönemidir. Bu dönemde, telgrafın kullanılmaya başlanması ve 1866 yılında ilk transatlantik kablosunun döşenmesi önemli gelişmeler olarak kabul edilmektedir. Hesap makinesinin ve 1967 yılında Otomatik Para Çekme Makinesi’nin (ATM) piyasaya sürülmesi ile Fintek 2.0 (1967-2008) dönemi başlamıştır. Bu dönemde, finansal ürün ve hizmetler sağlamak için teknolojiyi kullanan geleneksel finans sektörü gelişim göstermiştir. Ancak, 2008 yılında batı dünyasında yaşanan finansal kriz ile durum değişmiştir. Fintek 3.0 (2008- Günümüz) olarak adlandırılan yeni dönemde, gelişmiş ülkelerde finans sektöründe kurulan yeni start-up’ların ve teknoloji şirketlerinin yer aldığı yenilikçi piyasa oyuncuları ortaya çıkmış ve günümüzde fintek olarak bilinen yeni bir paradigmanın oluşmasını sağlamıştır. Özellikle Asya ve Afrika olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde öncelikle ekonomik kalkınma arayışı ile başlayan finansal teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ise Fintek 3.5 dönemi olarak adlandırılmıştır (Arner, Barberis & Buckler, 2016).

Fintek ekosisteminde finansal teknoloji alanında faaliyet gösteren girişimler, hükümet, teknoloji geliştiriciler, bireysel müşteriler, kurumsal müşteriler ve geleneksel finans kuruluşları yer almaktadır (Lee & Shin, 2018: 37). Fintek, finans sektöründe teknoloji temelli yenilikçi iş modellerini kapsamaktadır (Anyfantaki, 2016: 60). Bu iş modelleri ödeme, servet yönetimi, kitlesel fonlama, borç verme, sermaye piyasası ve sigorta hizmetleri olmak üzere geniş bir alana yayılmaktadır (Lee & Shin, 2018: 38). Fintek sunduğu yenilikçi iş modelleri ile finans sektöründe sunulan hizmetlerin çeşitliliğini arttırmaktadır. Ayrıca finansal tavsiye, ürün ve hizmetlere kolay ve ucuz erişimi, artan rekabet ile verimliliği ve kullanıcı dostu ürünleri beraberinde getirmektedir (Anyfantaki, 2016: 60).

Finansal teknoloji alanında yaşanan gelişmelerin finans sektöründe birtakım olumlu ve olumsuz yansımaları bulunmaktadır. Finansal teknolojilerin muhtemel olumlu yansımaları; vergi gelirlerindeki artış, düşük işlem maliyeti, finansal kapsayıcılık ve derinlik iken; muhtemel olumsuz yansımaları ise; uygulanan para politikasına etkisi, denetim sorunu ve güvenlik sorunu olarak özetlenebilmektedir (Kömürçüoğlu & Akyazı, 2020: 39-43).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Finansal teknoloji alanında bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışmaların özellikle son yıllarda yoğunlaştığı ve sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bölümde, literatürdeki bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Ahmi vd., (2020) çalışmalarında fintek alanında 1986-2020 yılları arasında Scopus veri tabanından elde edilen 486 yayın için bibliyometrik analiz gerçekleştirmiştir. Çalışma kapsamında yayın yılı, türleri, dilleri, konu alanları, ülkeleri, yazarları, kurumları, anahtar kelimeleri, atıf analizi gibi bibliyometrik özellikler açısından analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışma, fintek alanında yapılan çalışmaların mevcut görünümünü sunması bakımından önemlidir.

Bajwa vd., (2022) çalışmalarında fintek alanında 2006-Haziran 2020 yılları arasında Web of Science (WOS) veri tabanından elde edilen 1,360 makale için bibliyometrik inceleme ve meta analiz gerçekleştirmiştir. Çalışma önde gelen ülkeler, kurumlar, dergiler, yazarlar gibi alanlarda fintek literatürünün etkili yönlerini ortaya koyması ve fintek alanının gelecekteki eğilimleri hakkında önerilerde bulunması bakımından önemlidir.

Brika (2022), çalışmasında dijital finans ve fintek alanında 2006-2020 yılları arasında ScienceDirect veri tabanından elde edilen 343 makale için bibliyometrik analiz gerçekleştirmiştir. Çalışmada makaleler yıllara, yazarlara, anahtar kelimelere göre dağılım gibi kategoriler altında analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgularının, dijital finans ve fintek alanında mevcut durumu ve gelecekteki eğilimleri anlama noktasında akademisyenlere ve politika yapıcılara yardımcı olabileceği ifade edilmektedir.

Alrawashdeh vd., (2022) çalışmalarında fintek alanında 2014-2021 yılları arasında Scopus veri tabanından elde edilen 932 makale için bibliyometrik analiz gerçekleştirmiştir. Çalışmada yıllara, yazarlara, kurumlara, ülkelere, dergilere göre dağılım gibi kategoriler altında analiz yapılmıştır. Çalışma bulguları fintek literatürüne katkı sağlaması ve özellikle fintek çalışma alanlarının dört sınıfa (fintek, blockzincir, yapay zekâ, inovasyon) ayrıldığını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Tepe vd., (2022) çalışmalarında fintek alanında 2015-2021 yılları arasında Scopus veri tabanından elde edilen 636 yayın için bibliyometrik analiz gerçekleştirmiştir. Çalışmada yıllara, kurumlara, ülkelere, dergilere, yazarlara, disiplinlere göre dağılım gibi kategoriler altında analiz yapılmıştır. Ayrıca, Bradford Yasası ve Lotka Yasası'nın veriler ile uyumluluğu değerlendirilmiştir. Çalışma, mevcut çalışmaların sistematik bir haritasını ortaya koyması ve gelecekte yapılacak araştırmalar için yol gösterici olması bakımından önemlidir.

3. FİNANSAL TEKNOLOJİ ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

3.1. Araştırma Yöntemi

Çalışma kapsamında, finansal teknoloji alanında yapılan Web of Science (WOS) veri tabanında yer alan çalışmalar bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Bibliyometrik analiz, büyük hacimli bilimsel verilerin araştırılmasında ve analiz edilmesinde kullanılan popüler bir yöntemdir (Donthu vd., 2021: 285). Bibliyometrik analiz çalışmaların yazar, konu, atıf yapılan yazar gibi veriler açısından incelenmesini ve belirli bir bilim alanına ilişkin genel yapının ortaya konulmasını sağlamaktadır (Çetinkaya Bozkurt ve Çetin, 2016: 232).

Bibliyometrik analiz yöntemi yayınlanmış çalışmaların tanımlanması, değerlendirilmesi ve izlenmesi için kullanılan bir yaklaşımdır. Bu yöntem sistematik, şeffaf bir inceleme süreci sunma ve dolayısıyla incelemelerin kalitesini artırma potansiyeline sahiptir. Araştırmacıları en etkili çalışmalara

yönlendirerek ve öznel önyargı olmadan araştırma alanının haritalanmasını sağlamaktadır (Zupic ve Cater, 2015: 1).

Çalışmada, verilerin toplanmasında Web of Science (WOS) veri tabanında “Financial Technology” anahtar kelimesi ile tarama yapılmıştır. 03 Şubat 2023 tarihinde yapılan tarama sonucu 1996-2022 yıllarını kapsayacak şekilde 969 çalışmaya ulaşılmıştır. Elde edilen çalışmaların yıllara, türlere, dillere, yazarlara, kurumlara, ülkelere, kaynaklara ve anahtar kelimelere göre dağılımları tablolar halinde incelenmiştir.

WOS veri tabanından sağlanan veriler VOSviewer (version 1.6.19) programı kullanılarak görselleştirilmiştir. VOSviewer, “bibliyometrik ağları oluşturmak ve görselleştirmek için kullanılan bir yazılım aracı” olarak tanımlanmaktadır (Van Eck & Waltman, 2017: 1054). VOSviewer programında ağ analizi görseli oluşturulurken yazarlar için “en az iki doküman sayısı ve en az bir atıf sayısı” seçilirken, kurumlar, ülkeler ve kaynaklar için “en az bir doküman sayısı ve en az bir atıf sayısı” seçilmiştir. Son olarak, çalışmalarda kullanılan anahtar kelimeler için ağ analizi görseli oluşturulurken “çalışmanın içinde en az iki defa geçen anahtar kelimeler” seçilerek analiz yapılmıştır.

Çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır;

- Finansal teknoloji alanında çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıl olmuştur?
- Finansal teknoloji alanında çalışmaların türlerine göre dağılımı nasıl olmuştur?
- Finansal teknoloji alanında çalışmaların dillerine göre dağılımı nasıl olmuştur?
- Finansal teknoloji alanında çalışmaların yazarlara göre dağılımı nasıl olmuştur?
- Finansal teknoloji alanında çalışmaların kurumlara göre dağılımı nasıl olmuştur?
- Finansal teknoloji alanında çalışmaların ülkelere göre dağılımı nasıl olmuştur?
- Finansal teknoloji alanında çalışmaların kaynaklara göre dağılımı nasıl olmuştur?
- Finansal teknoloji çalışmalarında kullanılan anahtar kelimelerin dağılımı nasıl olmuştur?

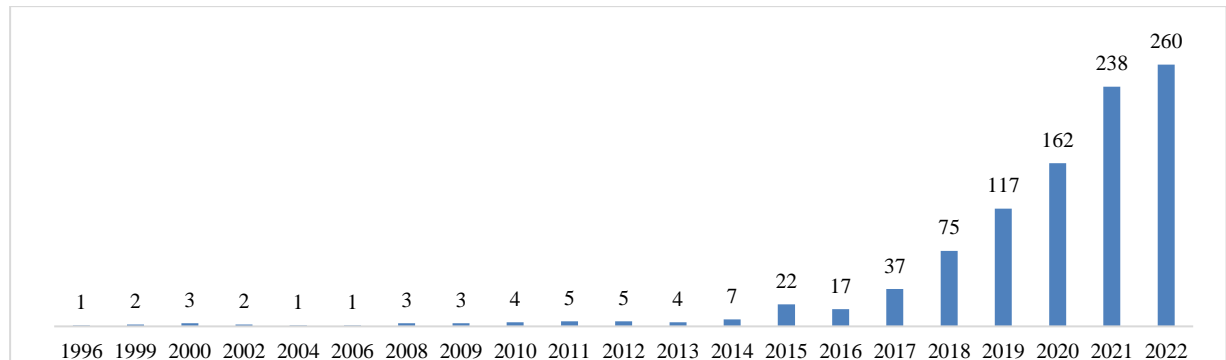
Yukarıdaki araştırma sorularına yanıt aranan bu çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır; 1996-2022 yıllarını kapsaması, Web of Science veri tabanının kullanılması ve “financial technology” anahtar kelimesinin filtrelenmesidir.

3.2. Araştırma Bulguları

Bu bölümde, Web of Science veri tabanından taranan çalışmalar için gerçekleştirilen bibliyometrik analiz yöntemine göre elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.2.1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 1, finansal teknoloji ile ilgili 1996-2022 yılları için Web of Science veri tabanından taranan toplam 969 çalışmanın yıllara göre dağılımını göstermektedir. 1996-2014 yılları arasında yayınlanan çalışma sayısının düşük düzeyde olduğu görülmektedir. 2015 yılından 2022 yılına kadar ise finansal teknoloji alanında yapılan çalışmaların sayısında artış görülmektedir. Bu kapsamda, finansal teknoloji alanında yapılan çalışmaların önümüzdeki yıllarda da artış seyrinin devam edeceği söylenebilir.

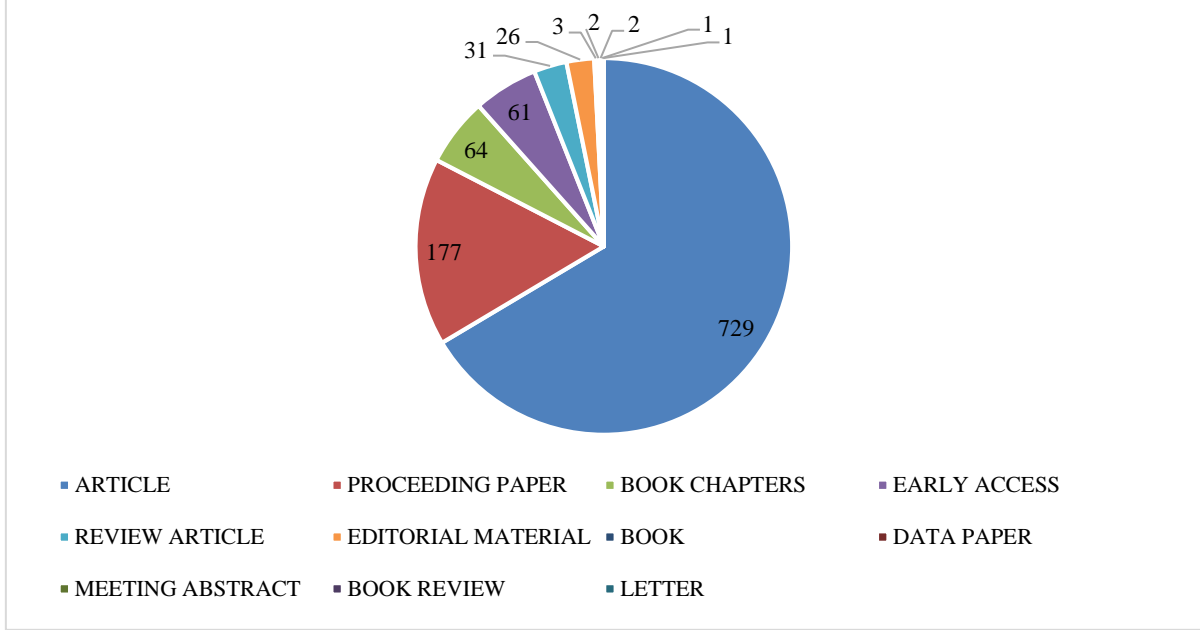

Grafik 1: Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Web of Science Database.

3.2.2. Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı

Grafik 2, finansal teknoloji ile ilgili çalışmaların yayın türlerine göre dağılımını göstermektedir. Çalışmaların büyük çoğunluğu makale (729) türünde olup, bunu bildiri (177), kitap bölümü (64), erken erişim (61) türleri izlemektedir.

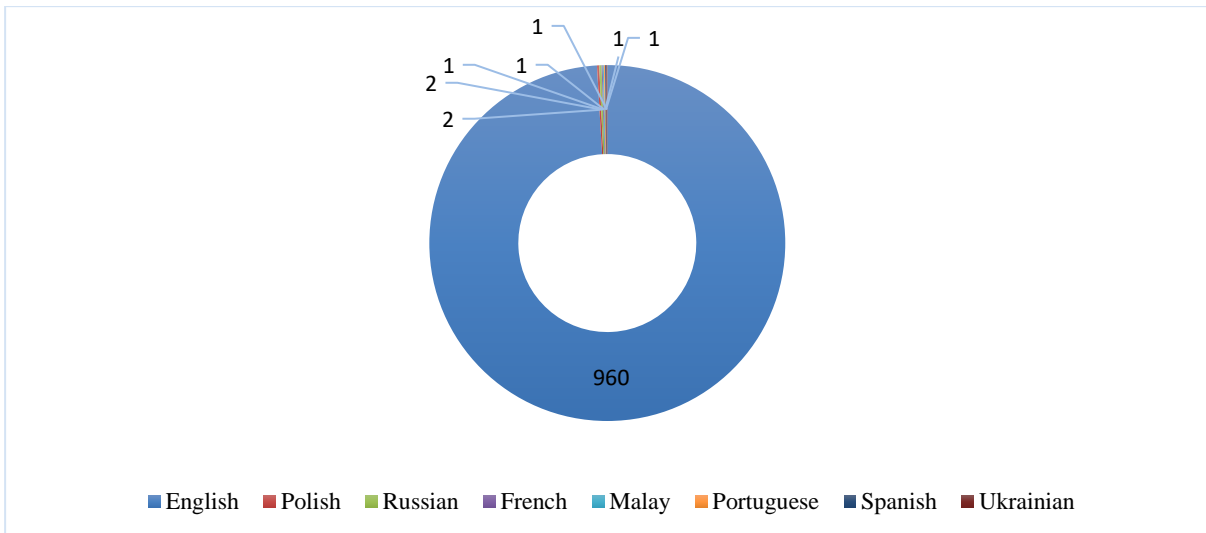

Grafik 2: Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı

Kaynak: Web of Science Database.

3.2.3. Çalışmaların Dillere Göre Dağılımı

Grafik 3, finansal teknoloji ile ilgili çalışmaların dillere göre dağılımını göstermektedir. 1996-2022 yılları arasında yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak İngilizce (960) dilinde yayınlanmıştır. Diğer yayın dilleri ise Lehçe (2), Rusça (2), Fransızca (1), Malayca (1), Portekizce (1), İspanyolca (1) ve Ukraynaca (1) olarak sıralanmaktadır.

Grafik 3: Çalışmaların Dillere Göre Dağılımı

Kaynak: Web of Science Database.

3.2.4. Çalışmaların Yazarlara göre Dağılımı

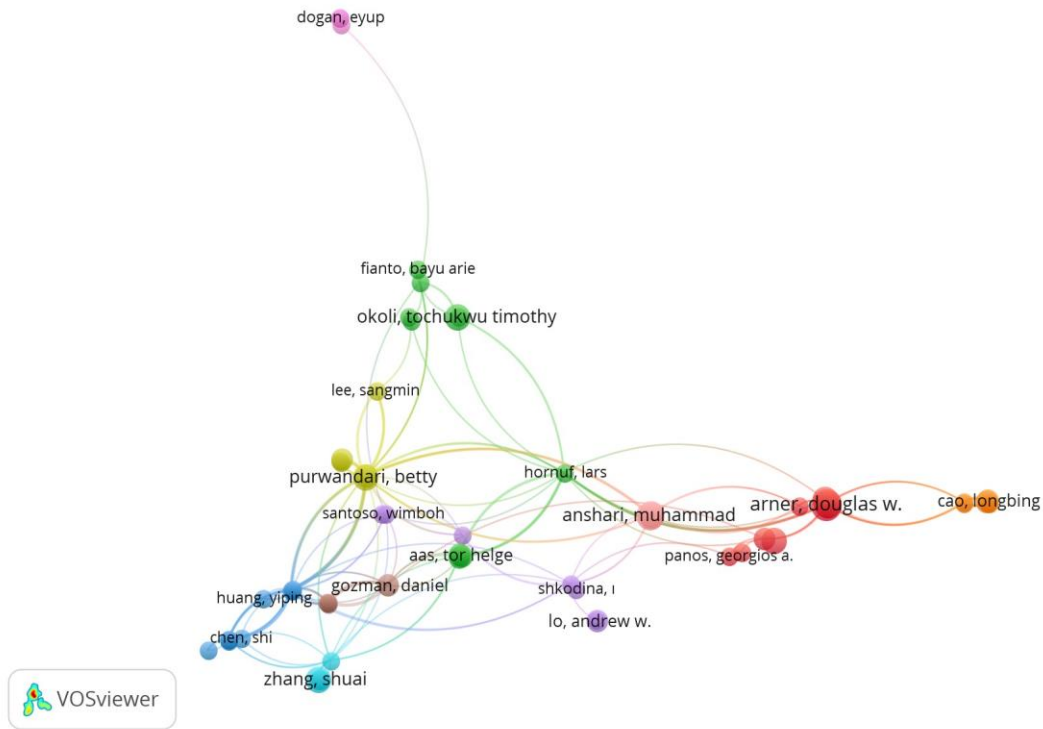
Tablo 1’de, finansal teknoloji alanında yapılan çalışmaların yazarlara göre dağılımı yer almaktadır. Finansal teknoloji alanında literatüre en fazla katkı sağlayan ilk 10 yazarın yer aldığı tabloda, 16 çalışma ve 118 atıf sayısı ile “Szu-Hao Huang” ilk sırada bulunmaktadır. Bu yazarı, “Paul Schulte”, “Chiao-Ting Chen”, “Andrada Bilan” gibi diğer yazarlar takip etmektedir. Ayrıca, tabloda atıf sayısı bakımından “Douglas W. Arner” dikkat çekmektedir.

Tablo 1. Çalışmaların Yazarlara göre Dağılımı

Yazar	Çalışma Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Gücü
Szu-Hao Huang	16	118	22
Paul Schulte	14	1	0
Chiao-Ting Chen	8	34	14
Andrada Bilan	8	2	0
Hans Degryse	8	2	0
Kuchulain O’flynn	8	2	0
Steven Ongena	8	2	0
Xuhai Yang	7	13	0
Douglas W. Arner	6	138	8
Klaus Grobys	6	75	5

Kaynak: Web of Science Database.

Şekil 1’de çalışmaların yazarlara göre ağ analizi görseli yer almaktadır. VOSviewer programında “citation-authors” özelliğinden 10 küme 67 maddeye ulaşılmıştır. Bağlantı gücü incelendiğinde, “Szu-Hao Huang”, “Chiao-Ting Chen” ve “Douglas W. Arner” bağlantı gücü bakımından etkin yazarlar olarak ifade edilebilir.

Şekil 1. Çalışmaların Yazarlara göre Ağ Analizi Görseli

3.2.6. Çalışmaların Ülkelere göre Dağılımı

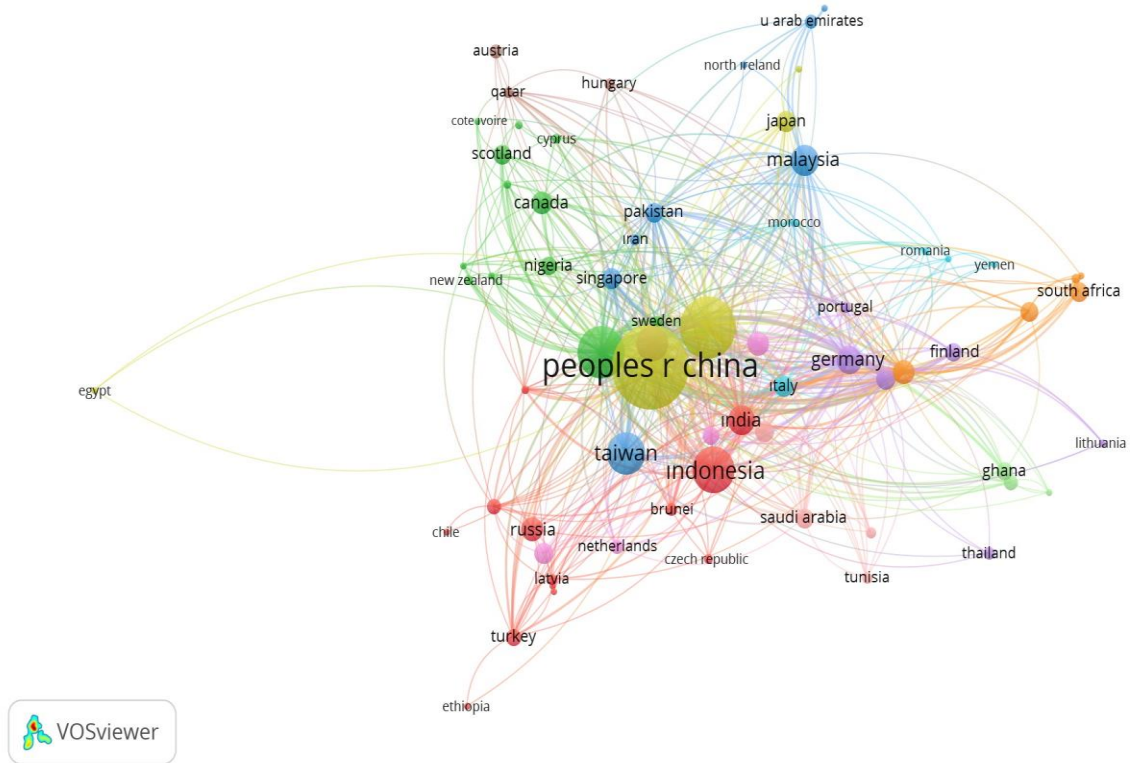
Tablo 3’de, finansal teknoloji alanında yapılan çalışmaların ülkelere göre dağılımı yer almaktadır. Finansal teknoloji alanında literatüre en fazla katkı sağlayan ilk 10 ülkenin yer aldığı tabloda, 272 çalışma ve 2325 atıf sayısı ile “Çin Halk Cumhuriyeti” ilk sırada bulunmaktadır. 147 çalışma ve 2143 atıf sayısı ile “Amerika Birleşik Devletleri” ile 105 çalışma ve 1207 atıf sayısı ile “İngiltere” dikkat çeken ülkeler arasında yer almaktadır.

Tablo 3. Çalışmaların Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke	Çalışma sayısı	Atıf sayısı	Bağlantı gücü
People's Republic of China	272	2325	334
USA	147	2143	297
England	105	1207	300
Indonesia	81	277	123
Taiwan	70	449	67
Australia	47	723	189
Malaysia	39	205	78
India	34	156	75
Germany	32	625	188
South Korea	24	633	128

Kaynak: Web of Science Database.

Şekil 3’te çalışmaların kurumlara göre ağ analizi görseli yer almaktadır. Analiz yapılırken “citation-countries” özelliğinden 11 küme 70 maddeye ulaşılmıştır. Bağlantı gücü incelendiğinde, çalışma ve atıf sayısı ile ilk sırada yer alan Çin Halk Cumhuriyeti bağlantı gücü ile de dikkat çekmektedir. Türkiye, çalışma sayısı ile ilk on içerisinde yer almamakla birlikte bağlantı gücü ile de zayıf kalmıştır.

Şekil 3. Çalışmaların Ülkelere göre Ağ Analizi Görseli

3.2.7. Çalışmaların Kaynaklara Göre Dağılımı

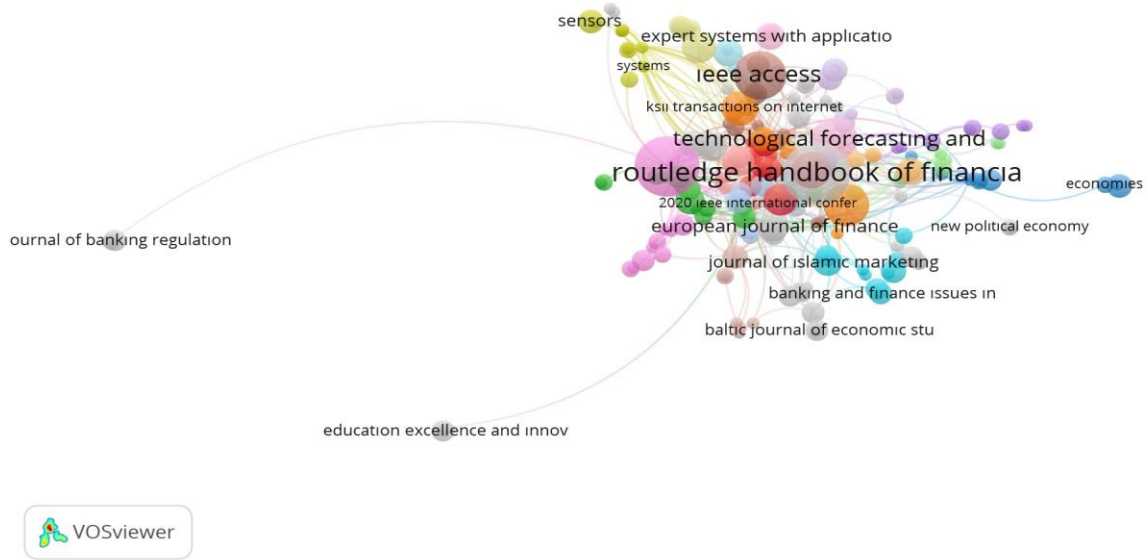
Tablo 4’de, finansal teknoloji alanında yapılan çalışmaların kaynaklara göre dağılımı yer almaktadır. Finansal teknoloji alanında en çok çalışma yapılan kaynaklar incelendiğinde ilk sırada çalışma sayısı ile “Routledge Handbook of Financial Technology and Law” kitabı yer almaktadır. Bu kaynağı “Sustainability”, “Ieee Access” gibi kaynaklar takip etmektedir.

Tablo 4. Çalışmaların Kaynaklara Göre Dağılımı

Kaynak	Çalışma Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Gücü
Routledge Handbook of Financial Technology and Law	26	4	15
Sustainability	24	273	46
Ieee Access	16	124	14
Next Revolution in our Credit-Driven Economy: The Advent of Financial Technology	15	4	0
Technological Forecasting and Social Change	12	281	21
Journal of Risk and Financial Management	12	22	11
Cogent Economics & Finance	9	11	8
Banking and Financial Markets: How Banks and Financial Technology are Reshaping Financial Markets	9	4	0
Journal of Asian Finance Economics and Business	8	38	3
Financial Innovation	7	209	19

Kaynak: Web of Science Database.

Şekil 4’te çalışmaların kaynaklara göre ağ analizi görseli yer almaktadır. Analiz yapılırken “citation-sources” özelliğinden 29 küme 218 maddeye ulaşılmıştır. Bağlantı gücü incelendiğinde, “Sustainability” dergisi en dikkat çeken kaynaktır.

Şekil 4. Çalışmaların Kaynaklara göre Ağ Analizi Görseli

3.2.8. Çalışmalarda Kullanılan Anahtar Kelimeler

Şekil 5’te finansal teknoloji alanında yapılan çalışmalarda en çok kullanılan anahtar kelimeler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, ilk sırada “fintech” kelimesi, ikinci sırada ise “financial technology” kelimesi yer almaktadır. Bu anahtar kelimeleri “blockchain” ve “financial inclusion” takip etmektedir.

Finansal teknoloji alanında yayınlanan çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde; 1996-2014 yılları arasında yayınlanan çalışma sayısı düşük düzeyde iken, 2015-2022 yılları arasında ise yayınlanan çalışma sayısında yükseliş görülmektedir. Bu kapsamda, yıllar içerisinde araştırmacılar tarafından finansal teknoloji alanına duyulan ilginin ve yapılan çalışmaların arttığı görülmektedir. Dolayısıyla, önümüzdeki yıllarda da finansal teknoloji alanında yapılan çalışmaların artış göstereceği düşünülmektedir.

Finansal teknoloji alanındaki çalışmaların türlerine ve dillerine göre dağılımı incelendiğinde büyük çoğunluğunun makale ve İngilizce olarak yayınlandığı görülmektedir. Literatüre en fazla katkı sağlayan yazarlar “Szu-Hao Huang” ve “Paul Schulte” iken, kurumlar ise “Universitas Indonesia”, “University of Hong Kong” ve “Tufts University” olarak belirlenmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ise literatüre en fazla katkı sağlayan ülkeler arasında yer almaktadır.

Finansal teknoloji alanında en çok çalışma yapılan kaynağın “Routledge Handbook of Financial Technology and Law” kitabı olduğu tespit edilmiştir. Son olarak, finansal teknoloji konusu ile ilgili yapılan araştırmaların anahtar kelimelerinde en çok “fintech” ifadesi kullanıldığı belirlenmiştir.

Zaman aralığı, veri tabanı ve arama kriteri açısından farklılaşan bu çalışmanın finansal teknoloji literatürüne katkı sağlamasının yanında bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara alana olan ilgiyi, en çok yapılan yayın türünü, hâkim yayın dilini, güncel ve popüler yazarları ve kurumları, alanda güncel kaynaklar gibi konularda bilgi sahibi olmasını ve ilerleyen zamanlarda yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmaların finansal teknoloji konusu ile ilgili yayınlanmış çalışmaların bibliyometrik analizini farklı veri tabanları ve arama dizinleri kullanarak gerçekleştirmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmi, A., Tapa, A., & Hamzah, A. H. (2020). Mapping of Financial Technology (Fintech) Research: A Bibliometric Analysis, *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29 (8): 379-392.
- Alrawashdeh, N., Alsmadi, A. A., & Anwar, A. L. (2022). FinTech: A Bibliometric Analysis for the Period of 2014–2021, *Qual. Access Success*, 23: 176-188.
- Anyfantaki, S. (2016). The Evolution of Financial Technology (Fintech), *Economic Bulletin*, 44: 47-62.
- Arner, D. W., Barberis, J., & Buckley, R. P. (2016). The Evolution of Fintech: A New Post-Crisis Paradigm, *Geo. J. Int'l L.*, 47(4): 1271-1319.
- Arner, D. W., Barberis, J., & Buckley, R. P. (2017). *Fintech and Regtech in a Nutshell, and the Future in a Sandbox*, CFA Institute Research Foundation.
- Bajwa, I. A., Ur Rehman, S., Iqbal, A., Anwer, Z., Ashiq, M., & Khan, M. A. (2022). Past, Present and Future of FinTech Research: A Bibliometric Analysis, *SAGE Open*, 12(4), 21582440221131242.
- Brika SKM. (2022). A Bibliometric Analysis of Fintech Trends and Digital Finance, *Front. Environ. Sci*, 9:796495. doi: 10.3389/fenvs.2021.796495
- Çetinkaya Bozkurt, Ö., & Çetin, A. (2016). Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi'nin Bibliyometrik Analizi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2: 229-263.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to Conduct A Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines, *Journal of Business Research*, 133: 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>.
- Haydaroğlu, C. (2022). Enflasyon Konusunun Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerine Yansımaları: Bibliyometrik Analiz Yöntemi, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (3): 327-341. DOI: 10.29106/fesa.1077988.
- Kömürcüoğlu, Ö. F., & Akyazı, H. (2020). Finansal Teknolojilerdeki (Fintek) Gelişmeler: Fırsatlar ve Riskler, *Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 35-48.

- Lee, I., & Shin, Y. J. (2018). Fintech: Ecosystem, Business Models, Investment Decisions, And Challenges, *Business Horizons*, 61(1), 35-46.
- Leong, K., & Sung, A. (2018). FinTech (Financial Technology): What Is It And How To Use Technologies To Create Business Value In Fintech Way?. *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 9(2), 74-78.
- Tepe, G., Geyikci U. B., & Sancak, F. M. (2022). Fintech Companies: A Bibliometric Analysis, *International Journal of Financial Studies*, 10 (2): 1- 17. <https://doi.org/10.3390/ijfs 10010002>.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası [TCMB] (2016). *Finansal istikrar raporu*. Sayı 23. Ankara.
- Van Eck NJ., & Waltman L. (2017). Citation-Based Clustering of Publications Using CitNet Explorer and VOSviewer, *Scientometrics*, 111 (2): 1053–1070.
- Zupic, I., & Cater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational research methods*, 18(3), 429-472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>.

EXTENDED ABSTRACT

Financial technology, which has an important role in the development of the financial sector, is a rapidly growing and developing field. It is seen that the interest in the field of financial technology has increased over time in the academic field as well. In this study, the place of the concept of financial technology in the literature has been comprehensively examined.

The aim of the study is to reveal the current situation and trends in financial technology studies with bibliometric data obtained from the Web of Science (WoS) database. In the study, firstly, the conceptual framework and literature on the development of financial technology are presented. Then, method, application and findings are mentioned. In the literature, studies using bibliometric analysis method in the field of financial technology are limited.

In the study, the Web of Science (WOS) database was searched using the keyword “Financial Technology” to collect data. As a result of the search, 969 studies were reached covering the years 1996-2022. The distribution of the obtained studies according to years, types, languages, authors, organizations, countries, sources and keywords was examined in tables.

The data obtained from the WOS database was visualized using the VOSviewer (version 1.6.19) program. While creating the network analysis visual in the VOSviewer program, “at least two documents and at least one citation number” was selected for the authors, while “at least one document number and at least one citation number” was selected for organizations, countries and sources. Finally, while creating the network analysis visual for the keywords used in the studies, the analysis was carried out by selecting “keywords that occur at least twice in the study”.

When the distribution of studies published in the field of financial technology by years is examined; It is seen that the number of studies published between 1996-2014 is at a low level. There is an increase in the number of published studies between the years 2015-2022. In this context, it is seen that the interest and studies carried out by researchers in the field of financial technology have increased over the years. Therefore, it is thought that the studies in the field of financial technology will increase in the coming years.

When the distribution of studies in the field of financial technology is examined, it is seen that the majority of them are in the type of articles. This is followed by proceeding papers, book chapters, and early access types. Studies are widely published in English. Other publication languages of the studies are Polish, Russian, French, Malay, Portuguese, Spanish and Ukrainian.

While the authors who contributed the most to the literature were “Szu-Hao Huang” and “Paul Schulte”, the organizations were determined as “Universitas Indonesia”, “University of Hong Kong” and “Tufts University”. China, the USA and the England were among the countries that contribute the most to the literature.

It has been determined that the most studied source in the field of financial technology is the book “Routledge Handbook of Financial Technology and Law”. Finally, it has been seen that the term “fintech” is mostly used in the keywords of the researches on the subject of financial technology.

It is thought that the study will contribute to the financial technology literature. In addition, it will provide researchers who want to work in the field of financial technology to have information about the interest in the field, the most popular publication type, the dominant publication language, current and popular authors and organizations, and current sources in the field. However, this study has some limitations; It covers the years 1996-2022, uses the Web of Science database and filters the keyword “financial technology”.

The study will also contribute to future studies. It is recommended that future studies should perform bibliometric analysis of published studies on financial technology using different databases and search indexes.

Yapısal Eşitlik Modelinde Normallik İhlali: Bootstrap ML ve Bayesci İstatistik*

Murat YILDIRIM¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Tokat, Türkiye
murat.myildirim@gop.edu.tr

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi
Geliş: 19/06/2023
Kabul: 27/10/2023
Yayın: 31/12/2023

Anahtar Kelimeler:
Bootstrapping,
Bayesci İstatistik,
Yapısal Eşitlik
Modeli.
JEL Kodları: C14,
C11, C51.

Yapısal eşitlik modeli çalışmalarında çoğunlukla klasik istatistik tercih edilmektedir ve bu nedenle de verilerin çok değişkenli normallik varsayımını sağlaması beklenir. Fakat ilgili literatüre incelendiğinde, çalışmaların birçoğunda bu varsayımın göz ardı edilerek devam edildiği tespit edilmiştir. Klasik istatistik kullanılarak gerçekleştirilen YEM çalışmalarında verilerin çok değişkenli normallik varsayımını sağlamaması, abartılmış ki kare değerleri nedeniyle aday modelin reddedilmesine ve model parametrelerinin testinde yanlış çıkarımlara sebebiyet verecek standart hataların hafife alınması gibi önemli sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu önemli sorunların üstesinden gelmek için klasik istatistikte önerilen stratejilerden biri Bootstrapping yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma ek olarak günümüzde oldukça popüler olan Bayesci istatistiğin kullanımı önerilmektedir. Bu araştırmanın amacı, çok değişkenli normallik varsayımını ihlal eden bir YEM çalışmasında Bootstrap ML ile Bayesci yaklaşımı karşılaştırmaktır. Araştırmanın verisi Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ölçeğine ait olup çok değişkenli normallik varsayımı Mardia'nın çok değişkenli basıklık ölçüsü ele alınarak değerlendirilmiştir. Bootstrap ML ile tahminleme işlemi gerçekleştirildiğinde tüm faktör yüklerinin anlamlı olduğu ve model uyumunda ise Bollen-Stine Bootstrap p değerinin 0,287 olduğu gözlemlenmiştir. Aynı model ve veriler için Bayesci istatistikte tahminler elde edildiğinde Bootstrap ML ile yakın sonuçlar elde edilmiş olup sonsal tahmin kontrolü 0,40 olarak tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre her iki strateji de aynı sonuçlar vererek, mevcut modelin verilere uygun olduğunu bildirmiştir.

Normality Violation in the Structural Equation Model: Bootstrap ML and Bayesian Statistics

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 19/06/2023
Accepted: 27/10/2023
Published: 31/12/2023

Keywords:

Bootstrapping,
Bayesian Statistics,
Structural Equation
Model.
Jel Codes: C14, C11,
C51.

Classical statistics are primarily used in structural equation model studies; therefore, the data are expected to provide the assumption of multivariate normality. However, when the relevant literature is examined, it has been determined that most studies have ignored this assumption. In SEM studies performed using classical statistics, the fact that the data do not provide the assumption of multivariate normality reveals essential problems, such as the rejection of the candidate model due to inflated chi-square values and the underestimation of the standard errors that will cause false inferences in the model parameters test. One of the strategies proposed in classical statistics to overcome these critical problems is the Bootstrapping approach. In addition to this approach, using Bayesian statistics, which is very popular today, is suggested. This study aims to compare Bootstrap ML and Bayesian approach in an SEM study that violates the multivariate normality assumption. The study's data belong to the Fear of Missing out on Developments scale, and the multivariate normality assumption was evaluated by considering Mardia's multivariate kurtosis measure. When the estimation process was performed with Bootstrap ML, it was observed that all factor loads were significant, and the Bollen-Stine Bootstrap p value was .287 in model fit. When estimations were obtained in Bayesian statistics for the same model and data, close results were obtained with Bootstrap ML, and the posterior estimation control was determined as .40. According to these findings, both strategies gave the same results and reported that the current model was suitable for the data.

Atf/Citation: Yıldırım, M. (2023). Yapısal Eşitlik Modelinde Normallik İhlali: Bootstrap ML ve Bayesci İstatistik, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 132-145.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)"

*Bu çalışma, "ASSESSMENT AND MANAGEMENT OF NORMALITY VIOLATION IN THE STRUCTURAL EQUATION MODELING: BOOTSTRAPPING AND BAYESIAN STATISTICS" başlığı ile 7th INTERNATIONAL BİLTEK CONGRESS ON CURRENT DEVELOPMENTS IN SCIENCE, TECHNOLOGY AND SOCIAL SCIENCES kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur. Etik Komite Onayı: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kuruluna başvuruda bulunulmuş ve 27.04.2022 tarih 7. oturum ve 01-62 karar sayısı ile gerekli etik izinler alınmıştır.

GİRİŞ

Yapısal eşitlik modeli (YEM) kullanarak herhangi bir çalışma yürütmeden önce bilinmesi ve sağlanması gereken iki temel varsayım vardır. Bunlar kavramsal ve istatistiksel varsayımlardır. Kavramsal varsayım, teoriye dayalı olarak neden sonuç ilişkilerinin doğru kurulması, örneklemin ana kütleyle temsil etmesi ve verilerin uygun ölçüm düzeyinden elde edilmesi ile ilgili konuları ele alır (Doğan, 2017: 17; Tarka, 2017: 4). Bu varsayımlar modelin kavramsal çerçevede değerlendirilmesi için gerekli varsayımlardır. Yanlış neden sonuç ilişkisi kurulmuş bir model çalışmasında tahminler ve test istatistikleri anlamlı çıksa da ortaya çıkan sonuçlar oldukça mantıksız olacaktır. Bu nedenle model çalışmalarında öncelikle kavramsal varsayımların sağlanması gerekmektedir (Liang, 2014: 16).

İstatistiksel varsayım ise tahmin teknikleri ile doğrudan ilişkili olduğundan dağılımsal varsayımlar olarak da ele alınır. Bu sebeple bu varsayım, verilerin bağımsız ve özdeş dağılımlı olmasının yanı sıra klasik istatistik kullanarak seçilen tahmin teknikleri (sıkça kullanılan Maximum Likelihood-ML) nedeniyle de çok değişkenli normallik varsayımı talep etmektedir. Bu yüzden YEM çalışmalarında klasik istatistikten bir parametre tahminleyicisi kullanılacak ise asimptotik teori göz önüne alınması gerekmektedir. Örneğin bir model çalışmasında yeterli büyüklükte bir örneklem hacmi ve verilerin normallığı sağlanır ise örneklem kovaryans matrisi S 'nin modele ait tahmini kovaryans matrisi $\hat{\Sigma}$ 'nin yakınsaması önemli ölçüde sağlanacaktır (Liang, 2014: 12). Fakat bu yakınsama bahsedilen diğer tüm varsayımlar makul seviyede karşılanması ile mümkün olacaktır. Varsayımların ihlali yanıltıcı uyum sonuçları ile beraber anlamsız ilişki sonuçları ortaya çıkaracaktır (Doğan, 2017: 16).

Gerçekleştirilecek bir YEM çalışması için kavramsal ve istatistiksel varsayımların sağlanmasının ardından model için uygun tahmin tekniği seçilir. YEM için ilk dönem çalışmalarında ML ve GLS (Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi- Generalized Least Squares- GLS) tahmin yaklaşımları kullanılmaktaydı. Her iki yaklaşımda verilerin sürekli ve çok değişkenli normal olmasını talep etmekteydi. Bu nedenle ilerleyen dönemde, YEM araştırmaları için fazlaca eleştiri gelen konular üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu konular çok değişkenli normallik ihlali ve kategorik/sıralı nitelikteki veri gruplarıdır (Matsueda, 2012:17- 42). Konuyla ilgili ilk araştırmalar ADF (Asymptotically Distribution Free- ADF, Browne, 1984) yöntemi ile kendisini göstermiştir. ADF tekniği, normallığe karşı oldukça duyarsız olmasına rağmen fazla örneklem hacmi ile çalıştığından dolayı çok fazla ilgi görmemiştir. İlerleyen dönemde hesaplama kolaylıkları sayesinde farklı durumlar için uygun tahmin teknikleri geliştirilmiştir (Hair vd., 2014: 575).

YEM çalışmalarında normallik ihlalinin sonuçları ile ilgili araştırmayı West vd., (1995) gerçekleştirmiş olup bu konuda dört maddeyi içeren bulgular tespit etmişlerdir. Bu bulguları şu şekilde özetleyebiliriz: Birincisi, hem ML hem de GLS ile yapılan çalışmalarda normallik ihlalinin giderek artması χ^2 değerini aşırı derecede büyük hale getirir. Bu durum, yani sahte yüksek χ^2 değeri, aday modelin yanlış bir biçimde reddedilmesine sebebiyet verir. Bu sonuç ise araştırmacıları örneklemin ötesinde aday model üzerinden yeniden bir değerlendirme yapmalarına yol açar. İkincisi, veriler normal dağılım gösterse bile örneklem boyutu küçük olduğu durumlarda ML ve GLS tahmin edicileri abartılmış χ^2 değerleri verir. Ayrıca hem normallik ihlal edilir hem de örneklem boyutu küçük olursa tahmin edicilerde yakınsamama ve yanlış çıkarımlar elde edilir. Üçüncüsü, normallik sağlanmadığında bazı uyum indeksleri kısmen hafife alınacak değerler verir. Sonuncu ise, normallik ihlali durumunda sahte düşük standart hatalar elde edilir. Bu durum bazen orta derecede bazen de yüksek derecede kendini gösterir. Sahte düşük standart hata ifadesi, standart hataların yanlışlığını ifade etmektedir. Bu konu araştırmada model parametreleri test edilirken kendini gösterir. Örneğin yol katsayıları ana kütlede anlamsız olsalar bile örneklem sonucunda test edilirken istatistiksel olarak anlamlı çıkar (Byrne, 2016: 366- 367). Netice itibarıyla standart hataların yanlışlığı birinci tip hataya sebep olur. Birinci tip hata gerçekte doğru olan sıfır hipotezinin reddidir. Model parametreleri test edilir iken kurulan sıfır hipotezinde parametreler sıfıra eşit olarak kurulur. Sonuç olarak bir araştırmada çok değişkenli normallik ihlali ile neticelenen standart hataların yanlışlığını şu şekilde yorumlayabiliriz; anlamlı olmayan bir ilişki normallik ihlali sonucunda standart hataların yanlışlığın oluşması ile anlamlı çıkacaktır.

Klasik istatistiği kullanan tüm tekniklerde normalliğin oldukça önemli olmasına rağmen ilgili literatür incelendiğinde bu durumun pervasızca göz ardı edildiğini dair oldukça fazla kanıt vardır. Bu durum için örneğin Micceri (1989), psikometri çalışmalarının çoğunluğunda hem tek değişkenli hem de çok değişkenli normalliğin ihlal edildiğini tespit etmiştir. Ayrıca Zhu (1997), çoğu araştırmacının bu ihlalden bile habersiz olduklarını vurgulamıştır (Byrne, 2016: 336).

Normallik ihlalini karşın uluslararası literatür bulgularından bazı önemli kanıtlar yukarıda bahsedildiği gibi olup ulusal literatürde ise bu durumu da kapsayan geniş bir sistematik araştırma yakın dönemde Durak (2021) tarafından YEM'in işletme alanındaki uygulamaları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Durak (2021), yaptığı çalışmada 2020 ile 2021 yılları arasında TR Dizinde taranan ve işletme alanıyla ilgili 148 YEM çalışmasını ele almıştır. Toplam 148 çalışmadan sadece sekizinin çok değişkenli normalliği ele aldığını ve %95'inin ise bu durumu ele almadığını tespit etmiştir. Ayrıca çok değişkenli normalliği ele alan sekiz çalışmadan üçünün, çok değişkenli normalliği sağlamadan analize devam ettiğini ve bu konuda herhangi bir strateji izlenmediğini aktarmıştır. Buna ek olarak çok değişkenli normalliği ele alan bir çalışmada ise herhangi bir kanıt ya da delile ulaşılmadan normalliğin sağlandığını ifade etmiştir. Sonuç değerlendirmesi ise 148 çalışmadan sadece 4'nün çok değişkenli normalliği kanıtlarıyla ele aldığı ve %29'nun ise sadece tek değişkenli normallik incelemesi ile analizlere devam ettiği yönünde olmuştur (Durak, 2021: 97).

Uygulamada çok değişkenli normallik ihlalini ele almak için geliştirilen stratejilerden biri "Bootstrapping- Önyükleme" yaklaşımıdır. Bu yaklaşım tahmin tekniği olarak algılanmamalıdır. Çünkü Bootstrapping dört tahminleme süreçlerinden biridir (Bolat, 2009: 98- 99). Bu yaklaşım süreci, küçük örneklem boyutuna sahip veriler ya da çok değişkenli normalliği sağlamayan verilerin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. İlk kez Efron (1979) tarafından tanıtılmış olup teknolojik gelişmeler sayesinde kullanımı bilgisayarda sağlanmıştır. Önyükleme, orijinal ölçeğin birden çok alt boyutlu örneklemelerini sağlar. Bu sayede tahminleme işlemi bu alt boyutlardan yukarı çekme olarak ifade edilir. Bootstrapping parametrik olmayan bir önyüklemedir. Parametrik önyükleme ise teorik olarak seçilen olabilirlik fonksiyonundan Monte Carlo yöntemi ile rastgele örneklem sürecidir. Parametrik önyükleme işlemi için faktör analizinde ML tahminlerinde yanlışlıkların değerlendirilmesi örnek olarak verilebilir (Byrne, 2016: 367; Ievers-Landis vd., 2011: 620; Efron, 1979: 1- 26; Ichikawa ve Konishi, 1995: 77).

Bootstrapping, karmaşık durumlar için güven aralıkları, yanlışlıkların düzeltilmesini ve varyansların tahmin edilmesini sağlar. Bu sonuçları elde etmede, sürecin işleyişi şu şekilde açıklanmaktadır: Bootstrapping, popülasyonu en iyi temsil ettiği düşünülen orijinal bir örnek belirler ve bu örneğin alt boyutlarında türetme işlemine başlar. Türetme işlemi sonucunda binden fazla örnek elde edilir. Her bir örnekten parametre tahmin işlemi yapılarak yukarı yönlü tahminlerin ortalaması alınarak nihai tahmin elde edilir (Kline, 2005: 197).

Uygulama verilerinin çok değişkenli normallik ihlaline karşı oldukça güçlü bir yaklaşım klasik istatistik çatısının dışında Bayesci istatistikte yer almaktadır. Çoğu araştırmacı klasik istatistik kullanımı üzerinde yoğunlaştığı için genellikle normallik ihlali durumunda Bootstrapping yaklaşımını tercih etmektedirler. Hâlbuki araştırmacıları Bayesci yaklaşıma yöneltecek oldukça güçlü özellikler yaklaşımın kendisinde vardır. Bu özellikler, çekiciliği nedeniyle Bayesci yaklaşımı kullanmak için motivasyon kaynakları olarak adlandırılmaktadır. Bayesci yaklaşımın normallik ihlali ve örneklem hacminin küçük olması durumlarındaki yetenekleri ise şunlardır:

YEM çalışmalarının çoğunluğunda ML tahmin edicisi kullanılmaktadır. ML genel olarak parametre tahminleri ile onların standart hatalarını verir. Varsayımı ise asimptotik teori kapsamında tahminlerin dağılımının normal olduğudur. Bu durum ihlaline örnek olarak aracılık analizinde dolaylı etki analizi verilebilir. ML'nin asimptotik bakış açısının aksine Bayesci yaklaşım, büyük örneklem teorisine dayanmaz ve sonsal dağılımdan normal olduğuna bakmadan tüm dağılımlardan tahminleme işlemi yapar (Muthen ve Asparouhov, 2012: 314).

Küçük örneklem hacmine sahip modellerde ML'nin kullanımı ya da diğer asimptotik teoriye dayanan tahmin yöntemlerinin kullanılması uygun değildir. Nedeni, standartlaştırılmış parametre tahminlerinin dağılımının bilinmemesidir. Bu sebep ile asimptotik teoriye dayalı formüller kullanarak tahminler elde edilememektedir. Ayrıca ML ile yapılan tahminlemede eğer örneklem boyutu küçük ise

birçok önemli sorun ortaya çıkmaktadır. Bunlar, tahminlemede yakınsamanın olmaması, uygun olmayan (negatif varyans gibi) çıktılar ve yanlış uyum değerleri olarak verilmektedir. Bu sorunlardan kurtulmak için iyi bir yol, simülasyon tabanlı bir parametre tahminleyicisi yani Bayesci yaklaşımı kullanmaktır (Oezchowski, 2014: 854; Scheines vd., 1999: 39). Lee ve Song (2004), normal dağılım sergileyen küçük hacimli bir model için ML'nin çıkarımlar üretmez iken Bayesci yaklaşımın ürettiğini yaptıkları çalışmada elde etmişlerdir (Lee ve Song, 2004: 653).

Bu araştırmanın amacı, çok değişkenli normallik varsayımını ihlal eden bir YEM çalışmasında bahsi geçen bu iki yaklaşımın bir karşılaştırmasını yapmaktır. Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın metodolojisi, ikinci bölümde analiz ve bulgular yer alırken üçüncü bölümde ise sonuç kısmı yer almaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde okuyan 18 yaş ve üzeri sosyal medya kullanımı olan lisan öğrencileri olarak belirlenmiştir. Araştırma verisi için ilk olarak Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kuruluna başvuruda bulunulmuş olup 27.04.2022 tarih 7. oturum ve 01-62 karar sayısı ile gerekli etik izinler alınmıştır. Örneklem yöntemi olarak kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verisi öğrencilere yöneltilen anketler vasıtasıyla elde edilmiş olup örneklem hacmi 275'tir. Elde edilen örneklem hacmi tek faktörlü ve 10 maddeden oluşan bir model için oldukça yeterli olduğu literatüre göre oldukça aşikardır (Durak, 2021: 98).

1.1.1 Araştırmada Kullanılan Ölçek ve Anketin Oluşumu

Araştırma verisi elde edebilmek için lisan öğrencilerine yöneltilen anket, toplamda iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüme geçmeden önce çalışmanın içeriğini ifade eden ve verilerin hangi amaçlarla, nasıl kullanılacağını özetleyen giriş kısmı yer almaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik yapıları hakkında bilgi edinebilmek için bazı ifadeler yöneltilmiştir. İkinci bölümde ise "Gelişmeleri Kaçırma Korkusu- Fomo" ölçeği yer almaktadır. Ölçek, ilk kez Przybylski vd. tarafından 2013 yılında sosyal ağlardaki gelişimlerden habersiz olamama ya da gelişmeleri kaçırmış hissi nedeniyle sosyal ağlarda fazlaca zaman harcanmasına neden olan yeni bir bağımlılık türü olarak ortaya çıkmıştır (Dossey, 2014: 69- 73; Przybylski vd., 2013: 1841- 1848). Türkçe güvenilirlik ve geçerlilik çalışması Gökler vd. tarafından 2015 yılında yapılmıştır (Gökler vd., 2015: 53- 59). Ölçek 5'li Likert tipinde, toplam 10 ifadeden oluşmakta olup tek faktörlü bir yapıya sahiptir. Katılımcıların ölçekten alabilecekleri puanlar 10- 50 arasında değişmektedir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması Gökler vd. (2015), faktör yüklerini 0,36- 77 aralığında, Cronbach's Alpha katsayısı 0,81 olarak bulmuşlardır. Uyarlama çalışması sonucunda Gökler vd. ölçeğin üniversite öğrencilerinde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu ortaya çıkarmıştır.

1.1.2. Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırma verisi, SPSS 26 ve AMOS 23 paket programlar vasıtasıyla değerlendirilmiştir. Araştırma için ilk olarak demografik yapı ve Fomo ölçeğinin güvenilirlik analizi incelenmiştir. Verilerin çok değişkenli normalliği AMOS 23 paket programında Mardia'nın çok değişkenli basıklık ölçüsü ele alınarak değerlendirilmiştir. Verilerin normallik ihlali durumunda geliştirilen tekniklerden biri olan ve klasik istatistikte yer alan Bootstrap ML yaklaşımı ile tahminleme işleminin tüm safhaları gerçekleştirilmiştir. Model uyumu konusu ise Bollen-Stine bootstrap ile değerlendirilmiştir. Normallik ihlaline karşı oldukça güçlü olan verilerin normal olup olmadığına bakmaksızın sonsal dağılımdan tahminleme işlemini yapan Bayesci yaklaşım ise aynı program vasıtasıyla değerlendirilmiştir. Her iki yaklaşım ile tahminleme işleminin ardından bu iki yaklaşımın karşılaştırılması yapılmıştır.

2. ANALİZ VE BULGULAR

Analiz ve bulgular safhası araştırmanın amacı doğrultusunda iki ana bölümden oluşmaktadır. Fakat ilk olarak ölçeğe ait güvenilirlik ve tanımlayıcı istatistik incelenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Gruplar	Sıklık	%
Cinsiyet	Kadın	181	65.8
	Erkek	94	34.2
Okul Türü	Fakülte	272	98.9
	Meslek Yüksekokul	2	.7
	Yüksekokul	1	.4
Sınıf Düzeyi	1. sınıf	128	46.5
	2. sınıf	105	38.2
	3. sınıf	28	10.2
	4. sınıf	4	1.5
	Uzatmalı	10	3.6
Yaş Aralığı	18- 22 yaş	237	86.2
	23- 27 yaş	33	12.0
	28- 32 yaş	3	1.1
	33 ve üstü yaş	2	.7

Ölçeğe ait güvenilirlik analizi Cronbach's Alpha katsayısı ile değerlendirilmiş olup 0,719 olarak elde edilmiştir. Bu sonuç bilimsel çalışmada kullanılması için yeterli olduğu sonucunu vermektedir (Özdamar, 2013: 554- 555). Ayrıca ölçekten alınan toplam puan 24,19 olup ifade ortalaması ise 2,41'dir. Bu sonuç katılımcıların Fomo ölçeğinin 5'li Likert yapısında "Biraz Doğru" seçeneğinde yoğunlaştıklarını göstermektedir. Ölçeğin yapı geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi- DFA AMOS programında gerçekleştirilmiştir. Programda normallik testi ve bu testin yanı sıra çok değişkenli normallik ihlal eden değişkenleri veren seçenek işaretlenmiştir. Bulgular ise şöyle elde edilmiştir:

Tablo 2. Normalliğin Değerlendirilmesi

Değişkenler	min	max	skew	c.r.	kurtosis	c.r.
F10	1,000	5,000	,759	5,138	-,697	-2,361
F9	1,000	5,000	-,567	-3,842	-,955	-3,232
F8	1,000	5,000	,846	5,728	-,580	-1,964
F7	1,000	5,000	,218	1,477	-1,185	-4,010
F6	1,000	5,000	,276	1,869	-1,065	-3,607
F5	1,000	5,000	-,380	-2,571	-,953	-3,225
F4	1,000	5,000	1,146	7,759	,170	,576
F3	1,000	5,000	1,249	8,457	,623	2,109
F2	1,000	5,000	1,568	10,617	1,741	5,895
F1	1,000	5,000	1,573	10,646	2,081	7,045
Çok Değişkenli					15,541	8,318

Tablo 2'de her bir gösterge değişkene ait çarpıklık ve basıklık değerleri ve bu değerlere ait kritik oran (c.r.) değerleri (çarpıklık ve basıklık değerlerinin istatistiksel anlamlılığı test etmek için) yer almaktadır. Her bir değişkene ait basıklık ve çarpıklık değerleri tek değişkenli normalliğin

değerlendirilmesi için ele alınır. Fakat bir model çalışması için gerekli olan çok değişkenli normalliğin sağlanmasıdır. Bu konuda bilinmesi gereken bir önemli husus vardır o da şudur: “Çok değişkenli normallığe ulaşmak için tek değişkenli normallik gerekli bir koşuldur, ancak yeterli değildir”. Veri setindeki değişkenler tek değişkenli normallik gösterse bile çok değişkenli normallik sağlanamayabilir. Bu nedenle her iki duruma da dikkat etmek gerekir. Tek değişkenli normallik ve aykırı değerlerin varlığını incelemek, çok değişkenli normallik için yararlı olabilir. Tabloda yer alan kritik oran değerleri tahminin standart hataya bölünmesiyle elde edilmektedir. Bu oran “birim normal değişken” z skoru olarak dağılır. Belirli bir önem seviyesinde örneğin 0,05’lik için kritik oran ± 1.96 ’lık sınırlar dışında kalan bir sonuç, normalliğin sağlanmadığına işaret eder. Çok değişkenli normalliğin değerlendirilmesi için literatürde izlenen safhalar ise şu şekilde özetlenmektedir: İstatistiksel araştırmalar, çarpıklığın ortalamaların etki testleri üzerinde etkili olma eğiliminde olduğunu belirtirken basıklığın ise varyans kovaryans testlerini ciddi biçimde etkilediğini tespit etmişlerdir. YEM çalışmaları, kovaryans yapı analizlerini kullanıldığından basıklık ölçüsü oldukça endişe vericidir. Bununla birlikte YEM çalışmalarında çok değişkenli basıklık ölçüsünün son derece zararlı olacağı aşikârdır. Bu bilgiler ışığında çok değişkenli normallik için tek değişkenli normallığe bunun için de göstergelerin basıklık ve çarpıklık ölçüleri ile bir değerlendirme yaparak bir değerlendirilmeye gidilmelidir. Bu noktada basıklık ve çarpıklık değerlerinin pozitif ve negatif olması dağılımın dağılış biçimi hakkında bilgi vermesinin yanı sıra belli değerler altında olması da normallik hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar. Ayrıca aykırı gözlemler de bu değerlendirmenin içinde olacaktır. Bütün bu araştırmalar çok değişkenli normalliğin değerlendirilmesi konusunun oldukça zor olduğuna işaret eder. Bu yüzden literatürde pratik bir yol, Mardia’nın çok değişkenli basıklık ölçüsüne bakarak bir değerlendirmenin doğru olacağını belirtmiştir. West vd., (1995) basıklık değerinin >7 normallığı ihlal edeceğini belirtmişlerdir. Byrne ise Bentler (2005)’den alıntı yaparak uygulamada >5 ’den büyük değerlerin normal dağılmayan verilerin bir göstergesi olarak ele almıştır (Byrne, 2010: 68, 103, 104, 336).

Tablo 2’de tek değişkenli çarpıklık değerleri 0,759 ile 1,573 değerleri arasında değişirken basıklık değerleri ise -0,697 ile 2,081 değerleri arasında değişim göstermektedir. Kritik oran değerleri incelendiği basıklıkta bir göstergenin, çarpıklıkta ise iki gösterge değişkenin normallik sınırları arasında kaldığını belirtir. Tablonun en altında ise Mardia’nın çok değişkenli basıklık ölçüsü ile birlikte bu değerlerin kritik oran değeri yer almaktadır. Çok değişkenli basıklık ölçüsü 15,541 ve kritik oran değeri ise 8,318’dir. Bu bulgular neticesinde verilerin normal dağılmadığını söyleyebiliriz. AMOS programı tek değişkenli aykırı değerler hakkında bilgi vermese de çok değişkenli aykırı değerlerin varlığının belirlenmesine olanak tanır. Bu belirleme işlemini test istatistikleri ile birlikte karesi alınmış Mahalanobis uzaklık ölçüsü ile sağlar. Mahalanobis uzaklık ölçüsü, verilerin ağırlık merkezinden yani çok değişkenli ortalamadan her bir değişkenin uzaklığıdır. Mahalanobis d-squared değerlerine sahip değişkenler, çok değişkenli aykırı değerler olma olasılığına sahiptirler. Kline’a göre Mahalanobis d-squared “serbestlik derecesi değişken sayısına eşit merkezi bir ki-kare istatistiği olarak dağılır”. İstatistiksel anlamlılığı için ise daha sıkı bir p değerini ($p < 0,001$) önermektedir. (Kline, 2011: 54). Mahalanobis d-squared değerleri ve bunlara ait p değerleri Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3. Gözlemlerin Çok Değişkenli Ortalamadan Uzaklıkları (Mahalanobis Distance)

Gözlem numaraları	Mahalanobis d-squared	p1	p2
180	37,153	,000	,015
56	33,925	,000	,001
270	32,988	,000	,000
181	28,540	,001	,001
138	25,287	,005	,011
44	24,259	,007	,013
65	23,438	,009	,015
98	21,944	,015	,065
153	21,667	,017	,046
229	21,637	,017	,021
123	20,765	,023	,053
205	20,487	,025	,045

...	
-----	--	-----	-----	-----

Tablo 3’de Mahalanobis d-squared değerlerinin bir alt kümesi ve ilişkili p değerleri program sayesinde azalan bir sıralama ile verilmiştir. Bu noktada 180. gözlemin en yüksek Mahalanobis d-squared değerine sahip olduğu görülmektedir. İkinci sırada 56. gözlem yer almaktadır. Bu iki değer arasındaki fark ve diğer gözlemler arasındaki uzaklık farkları fazla bir kırılma olmamasına işaret etmektedir. Bu durumda aykırı bir gözlemin Mahalanobis d-squared değerlerine göre oluşmadığını söylemek mümkündür. Aykırı bir gözlemin, verideki tüm diğer gözlemlerden Mahalanobis d-squared değeri ile ayrılması durumuna sahip olması beklenir. Bunun yanı sıra ayrıca bakılması gereken yer p1 ve p2 değerleridir. p1 sütunu normalliğin sağlandığı varsayıldığında her bir gözlemin Mahalanobis d-squared değerlerini aşma olasılığını verir. Örneğin normallik sağlandığında, 180. gözlemin Mahalanobis d-squared değerinin 37,153 değerini aşma olasılığının <,000 olduğunu belirtir. p2 sütunu ise normallik sağlandığında herhangi bir durum için en büyük Mahalanobis d-squared değerlerinin 37,153’ü aşma olasılığının >,000 olduğunu (>,015>,000) ortaya koymaktadır (Byrne, 2016: 377).

Tablodaki p1 ve p2 değerleri ile birlikte Mahalanobis d-squared değerleri incelendiğinde oldukça fazla gözlemin çok değişkenli aykırı gözlem olduğu sonucuna varılır. Fakat oldukça fazla gözlemin bu durum olduğu için her birisi için bu stratejiye göre verilerin değerlendirilmesi oldukça güç olacaktır. Bu yüzden mevcut veri yapısı ile tahminleme işleminin olası durumlarını araştırmak için Bootstrap ML yaklaşımı kullanılmıştır. Programda 500 önyüklem ve yanlışlıkların düzeltilmesi talep edilmiştir. Fakat öncelikle ML ile yapılan sonuçlara bakılmış ardından Bootstrap ML sonuçları değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular şunlar olmuştur:

Tablo 4. ML Tahminleri ve Standart Hatalar (Regresyon Ağırlıkları)

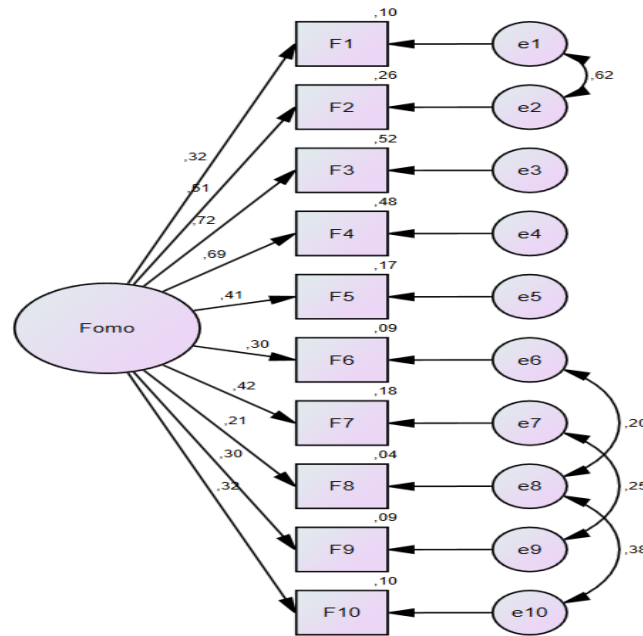
			Estimate	S.E.	C.R.	P
F1	<---	Fomo	1,000			
F2	<---	Fomo	1,582	,259	6,118	***
F3	<---	Fomo	2,788	,625	4,459	***
F4	<---	Fomo	2,798	,630	4,442	***
F5	<---	Fomo	1,753	,460	3,809	***
F6	<---	Fomo	1,328	,407	3,264	,001
F7	<---	Fomo	1,952	,504	3,871	***
F8	<---	Fomo	,951	,371	2,565	,010
F9	<---	Fomo	1,304	,404	3,226	,001
F10	<---	Fomo	1,418	,421	3,372	***

Tablo 4’de ölçeğe ait tüm gözlenen değişkenlerin anlamlı bir yapıda olduğu gözlemlenmektedir. Standartlaştırılmış faktör yükleri ise Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5. Standartlaştırılmış Regresyon Ağırlıklarının Tahminleri

			Estimate
F1	<---	Fomo	,324
F2	<---	Fomo	,511
F3	<---	Fomo	,719
F4	<---	Fomo	,692
F5	<---	Fomo	,407
F6	<---	Fomo	,299
F7	<---	Fomo	,424
F8	<---	Fomo	,209
F9	<---	Fomo	,295
F10	<---	Fomo	,317

Standardize edilmiş tahmin değerleri sonuçlarına bakıldığında 0,209 ile 0,719 arasında değişen bir faktör yüklenimlerinin olduğu gözlemlenmektedir. DFA modelinin path diyagramı ve model uyumu hakkındaki bulgular ise şu şekildedir:

Şekil 1. Fomo Ölçeğine ait DFA

Model uyumunda CMIN/DF 1,247, GFI 0,971, AGFI 0,949, CFI 0,985, RMSEA 0,030 ve SRMR ise 0,047 olarak elde edilmiştir. Bu haliyle DFA sonuçlarının oldukça iyi olduğu görülmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007: 720). Yalnız bu sonuçlara bakarak raporlama işlemini yapmak normalliği ihlal etmek anlamına gelir ki bu sonuçların güvenilirliği tartışma konusudur. Bu yüzden Bootstrap ML ile standart hatalarının yanlışlıkların düzeltilerek tahminler için güven aralıklarının incelenmesi gereklidir.

Tablo 6. Önyükleme Standart Hataları (Standartlaştırılmış Regresyon Ağırlıkları)

			SE	SE-SE	Mean	Bias	SE-Bias
F1	<---	Fomo	,075	,002	,322	-,002	,003
F2	<---	Fomo	,068	,002	,510	,000	,003
F3	<---	Fomo	,059	,002	,721	,002	,003
F4	<---	Fomo	,056	,002	,685	-,007	,003
F5	<---	Fomo	,057	,002	,409	,002	,003
F6	<---	Fomo	,070	,002	,300	,001	,003
F7	<---	Fomo	,058	,002	,426	,002	,003
F8	<---	Fomo	,077	,002	,209	,000	,003
F9	<---	Fomo	,068	,002	,298	,002	,003
F10	<---	Fomo	,074	,002	,318	,001	,003

Tablo

6'daki ilk SE sütunu bootstrapped standard hatalarını veren sütundur. Bu sütun değerleri 500 önyükleme örneğinden hesaplanan parametre tahmin değerlerinden elde edilenlerdir. Tablodaki ikinci sütun değerleri, bootstrapped standard hataları ile ML ile yapılan tahminlemeden elde edilen standart hataların farkını vermektedir. Bu sütunda görüleceği üzere fark değerleri oldukça küçüktür. Eğer bootstrapped standard hataları ML standart hatalarından büyük olsa idiler fark ciddi anlamda açılacaktır ki bu durumda, veride aykırı değerlerin varlığını ve önemli basıklığın olduğu söylenebilirdi. Üçüncü sütun 500 önyüklemekten elde edilen tahmin değerlerini vermektedir. Bu değerler ML ile yapılan tahmin değerlerinden farklı olması oldukça doğaldır. Tablodaki dördüncü sütun ise "yanlılık" sütunu olup önyükleme ile yapılan tahmin değerlerinin ML ile yapılan tahmin değerlerinden farklarını vermektedir. Bu tahmin değerleri arasındaki fark eğer pozitif ise önyükleme ile yapılan tahmin değerlerinin ML ile yapılan tahmin değerlerinden büyük olduğuna işaret edecektir. Son sütun değerleri ise yanlılığın standart hatasını vermektedir (Byrne, 2016: 383- 388).

Bootstrap ML ile verilen son bilgilendirici çıktı, yanlılıkların düzeltilmesi ile elde edilen güven aralıklarıdır. Hem standartlaştırılmış hem de standartlaştırılmamış faktör yük tahminleri için güven aralıkları program sayesinde Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Yanlılıkları Düzeltilmiş Güven Aralıkları (Standartlaştırılmış Regresyon Ağırlıkları)

			Estimate	Lower	Upper	P
F1	<---	Fomo	,324	,169	,454	,004
F2	<---	Fomo	,511	,354	,623	,006
F3	<---	Fomo	,719	,588	,821	,006
F4	<---	Fomo	,692	,568	,798	,002
F5	<---	Fomo	,407	,277	,508	,006
F6	<---	Fomo	,299	,155	,443	,005
F7	<---	Fomo	,424	,306	,535	,005
F8	<---	Fomo	,209	,045	,342	,014
F9	<---	Fomo	,295	,154	,432	,005
F10	<---	Fomo	,317	,160	,451	,005

Tablo 7'de yanlılıkları düzeltilmiş (standartlaştırılmış) faktör yük değerlerine ait %95 güven aralıkları yer almaktadır. Bu güven aralıkları, sıradan bir okunuşa sahiptir. Güven aralıklarının sıfırı içermemesi istenilen bir durumdur. Tablo 7'de hiçbir güven aralığı sıfırı içermemektedir. Bu sonuç gösterge değişkenlerinin faktör yüklerinin sıfıra eşit olduğu hipotezini reddeder. Aksi bir durumda faktör yüklerinin anlamlı olmadığı sonucu ortaya çıkar. Tablo 7'de görülen son sütun p değerleri şunu ifade etmektedir: Sıfırı içerecek bir güven aralığı elde etmek için güven seviyesinin ne kadar küçük olması gerektiğini gösterir. Örneğin F1 gösterge değişkeninin güven aralığının [,169 - ,454] sıfırı içermesi için güven seviyesinin %99.6 olması (p= ,004) gerektiğini bildirir (Byrne, 2016: 388).

Buraya kadar olan analiz ve bulgular verilerin normallik varsayımını sağlamadığını ve Bootstrap ML sonuçlarında ise tahminlemede herhangi bir olumsuz durum olmadığını belirtmektedir. Yalnız halen

model uyumu konusunda kesin bir şey söylenemez. Çünkü Bootstrap, bağımsız model parametreleri için standart hataların yanlışlıkların düzeltilme işlemini sağlar. Ancak daha önce bahsedildiği gibi çok değişkenli normallik ihlali ki- kare değerinde abartılmış bir sonuç elde edilmesini sağlayarak iyi bir modelin gereksiz yere reddedilmesini yol açar. Bu yüzden önyükleme birçok durumda iyi çalışabilse de bazı koşullar altında iyi bir performans gösterememektedir. Bollen- Stine (1993) bu durumu ele alarak model uyumu için önyüklemeli bir p değeri geliştirmişlerdir. Bollen- Stine önyükleme p değeri, gözlemlenen veriler ile elde edilen ki-kare değerinin önyükleme yoluyla elde edilen ki-kare değerinden kaç kez geride kaldığını, yani kötü uyumu, değerlendiren bir ölçüttür. Bu ölçüt sayesinde modelin kötü uyumu değerlendirilir. p değeri $<0,05$ ise modelin veriye uygun olmadığı sonucuna varılır. Aksi durumda yani $p > 0,05$ ise mevcut model uyumu sağlanır (Byrne, 2016: 389). Program vasıtasıyla elde edilen Bollen- Stine Bootstrap sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Bollen-Stine Bootstrap

The model fit better in 357 bootstrap samples.
It fit about equally well in 0 bootstrap samples.
It fit worse or failed to fit in 143 bootstrap samples.
Testing the null hypothesis that the model is correct, Bollen-Stine bootstrap $p = ,287$

Tablo 8’den elde edilen önemli bilgiler şunlardır: 357 önyükleme örneği modele daha iyi uyum sağlamaktadır. Modelin doğru olduğunu test eden sıfır hipotezi kabul edilmiştir. Yani model veri uyumu sağlanmıştır. Bu durumda mevcut model ve veriler, farklı model çalışmalarında ya da alternatif analizlerde kullanılabilir.

Tüm analiz ve bulgular neticesinde çok değişkenli normal olmayan Fomo ölçeği verisi ve model yapısının artık kullanılabilir olduğu Bootstrap ML ve Bollen- Stine Bootstrap ile sağlanmıştır. Bu noktada elde edilen bulguları, Bayesci yaklaşım ile tahminleme işlemi yaparak destekleyici bir sonuç araştırılmasına gidilmiştir. Bayesci yaklaşım için yine aynı program kullanılmış olup elde edilen bulgular şunlar olmuştur:

Tablo 9. Standartlaştırılmış Regresyon Ağırlıklarının Bayesci Tahminleri

			Estimate
F1	<---	Fomo	,322
F2	<---	Fomo	,536
F3	<---	Fomo	,704
F4	<---	Fomo	,693
F5	<---	Fomo	,408
F6	<---	Fomo	,287
F7	<---	Fomo	,416
F8	<---	Fomo	,198
F9	<---	Fomo	,273
F10	<---	Fomo	,318

Tablo 9’deki tahmin değerleri incelendiğinde Bootstrap ML ile yapılan tahmin değerlerine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Bayesci yaklaşımda model uyumu değerlendirmesi sonsal tahmin kontrolü- ppp (Posterior Predictive p value- ppp) ölçütü ile gerçekleştirilmiştir. AMOS programı bu çıktıyı sağlamaktadır. Sonsal tahmin kontrolü, teorik model için veri türetme işlemi sağlayarak mevcut gözlem veriler ile türetme verileri arasındaki farkı inceler. Bu fark ya da sapma model uyumu için oldukça düşük olması beklenir. Eğer bu fark fazla ise bu durum, olası model hatalarına işaret eder. Bu ölçüt temelde modelin kalitesini değerlendirir (Kaplan ve Depaoli, 2012: 654). Sonsal tahmine dayalı kontrol sadece tek bir modelin uyum iyiliğini değerlendirmek için kullanılır. Farklı modelleri karşılaştırmak için kullanılmaz (Lee, 2007: 129). Değerlendirme ölçütü olarak 0 ve 1’e yakınlık model uyumunun kötü olduğuna işaret etmektedir. 0,05’e yakın bir değer (Gelman vd., 2014; Fong ve Ho, 2013) ise mükemmel model uyumu olduğunu gösterir. Muthen ve Asparouhov (2012), 0,1, 0,05 ve 0,01

gibi sonsal tahmine dayalı p değerlerinin makul model uyumuna işaret ettiğini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar model uyumunu değerlendirmede sonsal tahmine dayalı p değerleri için daha fazla araştırma yapılmasına ayrıca işaret etmektedir (Harindranath ve Jacob, 2018: 1259). Uygulama modelinden elde edilen ppp değeri 0,40'tır. Bu sonuç iyi bir model uyumunu vermektedir.

SONUÇ

Bu araştırmanın birincil amacı, YEM çalışmalarında çok değişkenli normallik ihlalinin değerlendirilmesi ve yönetimini AMOS programı vasıtasıyla yapmaktır. Araştırmanın ikincil amacı, çok değişkenli normallik ihlaline karşı tavsiye edilen Bootstrap ML ve Bayesci yaklaşımların karşılaştırmasını yaparak bir değerlendirme bulmaktır. Araştırmada günümüzün önemli sorunlarından birini oluşturan ve sosyal medya bağımlılığına yönelten "Gelişmeleri Kaçırma Korkusu" ölçeği üzerinden çalışmanın amacı gerçekleştirilmek istenmiştir. Üniversite öğrencilerine yöneltilen anketler vasıtasıyla çalışma verisi elde edilmiş olup ölçeğe ait verilerin normallik değerlendirme işlemi ilgili literatürün göstermiş olduğu adımlarla sağlanmıştır. Model verisinin çok değişkenli normallik ihlali gösterdiği (Mardia'nın çok değişkenli basıklık ölçüsü 15,541 kritik oran değeri ise 8,318) tespit edilmiştir (Byrne, 2016: 373). Bu noktada araştırmacıların belirli bir strateji izlemeleri gerekmektedir. Çünkü YEM çalışması için oldukça önemli bir kriter olan normalliğin göz ardı edilemeyecek sonuçları vardır. Bu sonuçlar hakkında West vd., (1995) açıklayıcı çalışmaları ile bu konuda literatüre öncü olmuşlardır. Normallik ihlalinin en tehlikeli sonuçlarından biri, ki-kare değerinde aşırı bir artışa sebebiyet vererek gerçekte doğru olan bir modelin gereksiz yere reddedilmesidir. İkincisi, standart hataların yanlışlığının hafife alınmasıdır. Bu durumda model parametrelerinin testinde yanlış çıkarımlara sebebiyet vermektedir (Byrne, 2016: 366- 367). Bu sonuçlar bir model çalışmasının her yönünü ele aldığından araştırmacının bu konuyu göz ardı etmesi neredeyse imkânsızdır. Bu yüzden araştırmacı ya mevcut veriler yerine başka veriler elde etme işlemi yapacak ya da var olan bu koşul için çözüm stratejileri izlemesi gerekecektir.

Uygulamada çok değişkenli normalliğin sağlanamaması sonucunda Bootstrap ML stratejisi izlenerek mevcut model ve veri ile analize devam edilip edilmeyeceği belirlenmeye çalışılmıştır. Bootstrap, bağımsız model parametreleri için standart hataların yanlışlıkların düzeltilme işlemi sağlar. Bu sayede model parametrelerini test etmede güvenilir sonuçlar kazanılmıştır. Fakat çok değişkenli normallik ihlali ki- kare değerinde abartılmış bir sonuç elde edilmesini sağlayarak doğru bir modelin gereksiz yere reddedilmesini yol açar. Bu yüzden önyükleme birçok durumda iyi çalışabilse de bazı koşullar altında iyi bir performans gösterememektedir. Bollen- Stine (1993) bu durumu ele alarak model uyumu için önyüklemeli bir p değeri geliştirmişlerdir. Bollen- Stine önyükleme p değeri uygulamada $0,287 > 0,05$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç mevcut modelin veri ile uyumunun olduğuna işaret etmektedir (Ievers-Landis vd., 2011: 624). Tüm bulgular normal dağılmayan bir model çalışması için gerekli araştırmalar ile kullanılabilir olduğu göstermiştir. Fakat normalliğin ihlali ile bir diğer çekici strateji Bayesci yaklaşımdır. Bayesci yaklaşım, büyük örneklem teorisine dayanmaz ve sonsal dağılımdan normal olduğuna bakmadan tüm dağılımlardan tahminleme işlemi yapar (Muthen ve Asparouhov, 2012: 314). Bu nedenle mevcut model Bayesci yaklaşım ile değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular her iki yöntemde de oldukça yakın sonuçlara sahiptir. Son olarak Bayesci yaklaşım için model uyumu, sonsal tahmin kontrolü- ppp değeri incelenmiş olup 0,40 olarak elde edilmiştir. Bu sonuç model uyumunun iyi olduğuna işaret etmektedir (Harindranath ve Jacob, 2018: 1259). Normallik ihlali sonucunda hem Bootstrap ML hem de Bayesci yaklaşım aynı sonuçları vermesi ile mevcut model ve verilerin diğer çalışmalarda kullanılabilir olduğu saptanmıştır.

Gelecek araştırmalarda, simülasyon çalışmaları kullanarak farklı örneklem hacimlerinde bu iki stratejinin karşılaştırması literature önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca mevcut model formu yerine iç içe geçmiş model yapıları ve normalliğin sağlandığı küçük örneklem hacimleri üzerinden bir değerlendirme ile bu iki stratejiden hangisinin daha doğru sonuçlara ulaştırdığı konusu da oldukça önemli kazanımların yolunu açacaktır.

KAYNAKÇA

- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. 2nd Edition. Routledge Taylor & Francis Group.
- Byrne, B. M. (2016). *Structural Equation Modeling With AMOS*. New York: Routledge.
- Doğan, M. (2017). *Bayesci Yapısal Eşitlik Modeli: Teknoloji Kabul Modeli Uygulaması*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Dossey, L. (2014). FOMO, digital dementia, and our dangerous experiment. *Explore: The Journal of Science and Healing*, 10(2), 69-73.
- Durak, İ. (2021). Yapısal eşitlik modellemesinin işletme araştırmalarında kullanımı: Modele genel bakış ve yapılan uygulamaların sistematik incelemesi. Akay- Ünvan, Y.(Ed.), *İşletme ve iktisadi bilimler araştırması* (sy. 82- 111). Livre de Lyon.
- Efron, B. (1979). “Bootstrap Methods: Another Look at the Jackknife”. *Annals of Statistics*. 7(1): 1-26.
- Gökler, M. E., Aydın, R., Ünal, E., & Metintaş, S. (2016). Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinin Türkçe sürümünün geçerlilik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 52-59.
- Hair Joseph F., Black William C. & Babin Barry J. (2014). *Multivariate Data Analysis* (Seventh Edition). USA. Pearson Education.
- Harindranath, R. M., & Jacob, J. (2018). Bayesian structural equation modelling tutorial for novice management researchers. *Management Research Review*, 41(11), 1254-1270.
- Ichikawa, M. & Konishi, S. (1995). “Application of the Bootstrap Methods in Factor Analysis”. *Psychometrika*. 60: 77-93.
- Ievers-Landis, C. E., Burant, C. J., & Hazen, R. (2011). The concept of bootstrapping of structural equation models with smaller samples: An illustration using mealtime rituals in diabetes management. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 32(8), 619-626.
- Kaplan, D., & Depaoli, S. (2012). Bayesian structural equation modeling. In R. H. Hoyle (Ed.), *Handbook of structural equation modeling* (pp. 650–673). The Guilford Press.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modelling*. New York: Guilford Press.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guilford Press.
- Lee, S. Y. (2007). *Structural equation modeling: A Bayesian approach*. John Wiley & Sons.
- Lee, S. Y., & Song, X. Y. (2004). Evaluation of the Bayesian and maximum likelihood approaches in analyzing structural equation models with small sample sizes. *Multivariate behavioral research*, 39(4), 653-686.
- Liang, X. (2014). *Estimation and Specification Search of Structural Equation Modeling Using Frequentist and Bayesian Methods*, Florida State University, Collage of Education, Phdthesis.
- Matsueda, R. L. (2012). Key advances in the history of structural equation modeling. In R. H. Hoyle (Ed.), *Handbook of structural equation modeling* (pp. 17–42). The Guilford Press.
- Muthén, B. & Asparouhov, T. (2012). “Bayesian structural equation modeling: A more Flexible Representation of Substantive Theory”. *Psychological Methods*. 17(3): 313-335.
- Ozechowski, T. J. (2014). Empirical Bayes MCMC estimation for modeling treatment processes, mechanisms of change, and clinical outcomes in small samples. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 82(5), 854–867.

- Özdamar, K., *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi Cilt 1,2.* (9. Baskı). Ankara, Nisa Kitabevi, 2013.
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841–1848.
- Scheines, R., Hoijtink, H., & Boomsma, A. (1999). Bayesian estimation and testing of structural equation models. *Psychometrika*, 64, 37-52.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Allyn & Bacon/Pearson Education.
- Tarka, P. (2018). “An Overview of Structural Equation Modeling: Its Beginnings, Historical Development, Usefulness and Controversies in the Social Sciences”. *Quality & Quantity: International Journal of Methodology*. 52(1): 313– 354.

EXTENDED ABSTRACT

Two basic assumptions must be known and satisfied before conducting any structural equation modeling (SEM) study. These are conceptual and statistical assumptions. Conceptual assumption deals with issues related to correctly establishing cause and effect relationships based on theory, ensuring that the sample represents the population, and obtaining data from the appropriate measurement level (Dogan, 2017: 17; Tarka, 2017: 4). Statistical assumption, on the other hand, is also considered as distributional assumptions since it is directly related to forecasting techniques. For this reason, this assumption requires the assumption of multivariate normality due to the data being independent and identically distributed, as well as the estimation techniques chosen using classical statistics (the frequently used Maximum Likelihood - ML) (Liang, 2014: 12).

After providing the conceptual and statistical assumptions for an SEM study to be carried out, the appropriate estimation technique for the model is selected. In structural equation modeling studies, classical statistics are often preferred; therefore, the data are expected to meet the assumption of multivariate normality.

The primary purpose of this research is to evaluate and manage multivariate normality violations in SEM studies through the AMOS program. The secondary aim of the research is to evaluate by comparing the recommended Bootstrap ML and Bayesian approaches against multivariate normality violation. The study aimed to achieve the aim of the study through the "Fear of Missing Out" scale, which constitutes one of today's critical problems and leads to social media addiction. Study data was obtained through surveys directed to university students, and the normality evaluation process of the scale data was provided with the steps shown in the relevant literature. It was determined that the model data violated multivariate normality (Mardia's multivariate kurtosis measure was 15.541, and the critical ratio value was 8.318) (Byrne, 2016: 373). At this point, researchers need to follow a particular strategy. Because normality, an essential criterion for SEM study, has consequences that cannot be ignored. West et al. (1995) pioneered the literature on this subject with their explanatory studies on these results. One of the most dangerous consequences of normality violation is the unnecessary rejection of a correct model, causing an excessive increase in the chi-square value. Second, the bias of standard errors is underestimated. In this case, it causes wrong inferences when testing the model parameters (Byrne, 2016: 366- 367). Since these results address every aspect of a model study, it is almost impossible for the researcher to ignore this issue. Therefore, the researcher will either need to obtain other data instead of the existing data or follow solution strategies for this condition.

As multivariate normality could not be achieved in practice, an attempt was made to determine whether to continue the analysis with the existing model and data by following the Bootstrap ML strategy. Bootstrap provides standard error correction for individual model parameters. In this way, reliable results were obtained in testing the model parameters. However, violation of multivariate normality results in an exaggerated chi-square value, leading to unnecessary rejection of an accurate model. So, although bootstrapping may work well in many situations, it may perform poorly under some conditions. Bollen-Stine (1993) addressed this situation and developed a bootstrapped p-value for model fit. Bollen-Stine bootstrap p-value was found to be $0.287 > 0.05$ in practice. This result indicates that the current model is compatible with the data (Ievers-Landis et al., 2011: 624). All findings showed that a non-normally distributed model can be used with the necessary research to study. However, another attractive strategy with a violation of normality is the Bayesian approach. The Bayesian approach is not based on large sample theory and makes predictions from all distributions regardless of whether the posterior distribution is normal (Muthen and Asparouhov, 2012: 314). For this reason, the current model was evaluated with a Bayesian approach. The findings obtained from both methods have very similar results. Finally, the model fit and posterior prediction check-ppp value for the Bayesian approach was examined and obtained as 0.40. This result indicates that the model fit is good (Harindranath and Jacob, 2018: 1259). As a result of normality violation, both Bootstrap ML and Bayesian approaches gave the same results, and it was determined that the existing model and data could be used in other studies.

In future research, comparing these two strategies in different sample sizes using simulation studies will significantly contribute to the literature. In addition, evaluating nested model structures instead of the current model form and small sample volumes where normality is ensured will pave the way for significant gains regarding which of these two strategies produces more accurate results.

Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin İş Bulma Kaygısı Üzerindeki Etkisi: Önlisans Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Dilek Tiryaki YENİLMEZ¹ Abdullah Zübeyr AKMAN²

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, dilek.tiryaki23@gmail.com

² Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye, abduhazubeyr.akman@erbakan.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 26/06/2023 Kabul: 26/10/2023 Yayın: 31/12/2023</p> <p>Anahtar Kelimeler: Kişilik, Kişilik Özellikleri, Kaygı, İş Bulma Kaygısı.</p> <p>JEL Kodları: M110, M29, M54</p>	<p>Bu araştırmanın amacı beş faktör kişilik özelliklerinin iş bulma kaygısı üzerine etkisinin önlisans öğrencileri üzerinden incelenmesidir. Araştırmanın odağı Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Kemal Akman Meslek Yüksekokulu'nda okuyan önlisans öğrencileridir. Araştırmanın yöntemi nicel yöntemlerdir. Araştırma kapsamında uygulanan analizler şunlardır; korelasyon analizi, t-testi, ANOVA ve regresyon analizi. Gerçekleştirilen analizler sonucunda beş faktör kişilik özellikleri ile iş bulma kaygısı arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmuştur ($r=-0,165$). Gerçekleştirilen t-testi sonucunda cinsiyete göre iş bulma kaygısında ve kişisel yeterlilik alt boyutunda anlamlı farklılıklar bulunmuştur. ANOVA analizinde ise iş bulma kaygısında ve çaresizlik alt boyutunda anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Son olarak regresyon analizinde iş bulma kaygısı üzerinde beş faktör kişilik özelliklerinin ($\beta=-0,230$, $R^2=0,027$, $p<0,05$) anlamlı ve negatif etkisi olduğu sonucu bulunmuştur. Sonuç olarak önlisans öğrencilerinin iş bulma kaygısı yaşadıkları ve özellikle bu kaygının daha önce bir işte çalışmayanlarda daha fazla olduğu, öğrencilerin sahip oldukları kişisel özelliklerin çok fazla iş bulma kaygısı üzerinde etkili olmadığı istatistiksel olarak ortaya konulmuştur. Ayrıca kamu tarafının mezun öğrencilere yeni iş alanları açmaları ve dijital dönüşümle beraber yeni istihdam kanalları oluşturması gerekmektedir.</p>

The Effect of Five Factor Personality Traits on Anxiety About Finding a Job: A Research on Associate Degree Students

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 26/06/2023 Accepted: 26/10/2023 Published: 31/12/2023</p> <p>Keywords: Personality, Personality Traits, Anxiety, Job Finding Anxiety.</p> <p>Jel Codes: M110, M29, M54</p>	<p>The aim of this study is to examine the effect of five-factor personality traits on anxiety about finding a job through associate degree students. The focus of the research is the associate degree students studying at Necmettin Erbakan University Ereğli Kemal Akman Vocational School. The method of the research is quantitative methods. The analyzes applied within the scope of the research are as follows; correlation analysis, t-test, ANOVA and regression analysis. As a result of the analysis, a significant and negative relationship was found between five-factor personality traits and anxiety about finding a job ($r=-0.165$). As a result of the t-test, significant differences were found in job finding anxiety and personal competence sub-dimension according to gender. In ANOVA analysis, significant differences were found in job finding anxiety and helplessness sub-dimension. Finally, in the regression analysis, it was found that five-factor personality traits ($\beta=-0.230$, $R^2=0.027$, $p<0.05$) had a significant and negative effect on anxiety about finding a job. As a result, it has been statistically demonstrated that associate degree students experience job insecurity, especially those who have not previously worked, and that their personal characteristics do not have a significant impact on job insecurity. Furthermore, it can be considered an obligation for the public to create new job opportunities for postgraduate students and to create new employment channels in line with digital transformation.</p>

Atıf/Citation: Yenilmez, D. T. & Akman, A. Z. (2023). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin İş Bulma Kaygısı Üzerindeki Etkisi: Önlisans Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 146-164.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Yoğun rekabetin yaşandığı günümüzde örgütlerin sürekli olarak dinamik ve güçlü olmak gibi bazı zorunlulukları vardır ve bu zorunlulukların sonuçları da genellikle çalışanlara yansımaktadır (Adıgüzel ve Küçüköğlü, 2020). Bu yansımalar olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilmektedir. Bu kapsamdaki sonuçlardan bir tanesi işsizlik kavramıdır. Bunun içinde de özellikle üniversiteden yeni mezun olan genç işsizlik kavramı ön planda durmaktadır. Çünkü son yıllarda yapılan çalışmalarda genç işsizliğin dünya genelinde arttığı görülmektedir (ILO, 2022). Bunun sonucunda bireylerin ve toplumların önemli problemlerinden birisi olan işsizlik hiç şüphesiz ki üniversitede eğitim gören gençler arasında da tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi kaygı, korku vb. bazı stres durumlarını yaşamalarına neden olmaktadır (Karakaya, 2021). Nitekim okuyan ya da mezun olan eğitilmiş gençlerin, iş bulmaya yönelik kaygılarının olması, hayatlarını ciddi anlamda etkilemekte ve geleceğe yönelik belirsizlik yaşamalarına yol açmaktadır. Bu doğrultuda farklı bireysel özelliklere sahip olan gençlerin iş bulmaya yönelik kaygıları da birbirinden farklı olabilmektedir. Bu bağlamda sorumluluk, geçimlilik, dışa dönüklük, açıklık ve duygusal dengeden oluşan beş faktör kişilik özelliklerinin iş bulma kaygısı üzerine etkilerinin incelendiği araştırmalara farklı bir boyuttan bakması bu araştırma kapsamını farklı kılmaktadır. Önlisans öğrencilerinde beş faktör kişilik özelliklerinin iş bulma kaygısı üzerine etkilerinin incelendiği bu araştırmada öncelikle kişilik ve beş faktör kişilik özelliklerine yer verilmiştir. Daha sonra kaygı kavramı ve iş bulma kaygısı konularına değinilmiş, nihayetinde de bulgular ve sonuçlara yer verilmiştir.

1. KİŞİLİK

Literatürde, kişilik kavramının farklı şekilde tanımlamaları bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde kişilik kavramı; “*bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünü, şahsiyet*” şeklinde ifade edilmektedir (TDK, 2023). Kişilik; bireylerin kendine özgü, duygular, davranış, düşünce, hisler, olaylar ve insanlara farklı bakışlarıyla, doğuştan gelen ve sonradan edindiği, kişiyi diğer kişilerden farklı kılan niteliklerin tamamına denilmektedir (Aytaç, 2007:96; Doğan, 2013:57; Ahmetoğulları & Güneş 2017:26; Güney, 2017:299).

Bireyin tutumlarının, yaşam tarzının, alışkanlıklarının (Günel, 2010:44), davranışlarının, niteliklerinin, yeteneklerinin, konuşma yapısının, dış görünüşünün ve dış faktörlere karşı uyumunun bütünü, kişilik kavramını tanımlamaktadır (Yıldız & Dilmaç, 2012:123). Costa ve McCrae (1991) ise kişiliği, insanların farklı olaylarda sergilediği davranışları tanımlayan, devamlılığı olan, insanlararası, duygusal, motivasyonel, deneyime bağlı olan etkileşim şekli biçiminde ifade etmektedir (Doğan, 2013:57). Son olarak kişilik dinamik, kişiliğin istikrarlı ve kalıcı olmaması kişinin yaşamı boyunca değişime uğrayabileceğini de göstermektedir (Al Qaisy & Thawabieh, 2017:12).

2. KİŞİLİĞİN BELİRLENMESİNDE KULLANILAN BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK KURAMI

Beş faktör kişilik kuramı (BFKK), çağımızda bireylerin sergiledikleri bireysel değişikliklerin evrendeki diğer dillerde kullanılan kelimeler şeklinde belirtilebileceği ve bu kelimelere dayanarak insanların kişilik durumunu belirleyecek bir sınıflandırmanın olabileceği düşüncesini belirtmektedir (İçerli & Arsu, 2019:23). BFKK neticesinde kişilik özelliklerinin belirli alt kategoriler itibarıyla sınıflandıran ve kişiliğin belirlenmesinde kullanılan ölçeklerden olan 1985 yılında McCrae Robert R. ve Costa Paul T.’un ortaya koyduğu beş faktör kişilik ölçeği (BFKÖ) önemlidir. BFKÖ, kişiliğin belirlenmesinde, fazla sayıda çalışmayla desteklenmiş, geçerliliği ve güvenilirliği yüksek bir ölçektir (Yelboğa, 2006; İnanç & Yerlikaya, 2012:241; Bitlisli vd., 2013).

BFKÖ, kişiliğin beş temel alt boyuttan oluştuğunu ve kişilik özelliklerini dışadönüklük, sorumluluk, geçimlilik, duygusal dengesizlik ve açıklık olarak beş alt boyut kapsamında ölçebilmektedir (Kaplan, 2020:133-134; Bacanlı, vd., 2009; Uysal & Pohlmeier, 2010:4). Bu çerçevede aşağıda beş faktör kişilik özelliklerinin alt boyutlarına kısaca değinilmiştir.

2.1. Beş Faktör Kişilik Kuramının Alt Boyutları

Dışadönüklük alt boyutunda yüksek puan alan kişilerin özellikleri arasında; girişimci, etkin, hevesli, girişken, dışa dönük, heyecanlı, iyimser, sıcakkanlı, konuşkan, sosyal, olumlu duygulara sahip ve heyecan arama sayılabilmektedir. Dışa dönüklük özelliği düşük olan kişiler ise içine kapanık, sessiz,

sakin, yalnız kalmayı tercih eden özelliklerini sergilemektedirler (Rammstedt & Oliver, 2007:208; Somer, vd., 2002; Costa vd., 1991:890-293; O’Brein & De Longis, 1996:777; Demirci vd., 2015:27). Dışadönük kişilik özelliklerine sahip olan kişiler, başlarına gelen herhangi bir durumu, içe dönük kişilere kıyasla daha düşük riskli görme özelliğini göstermektedirler (Giluk & Postlethwaite, 2015; Yavuz vd., 2018:460).

Sorumluluk alt boyutu ise bir işin gerekli dikkat ve özen gösterilerek tamamlanması, verimli çalışmayı, kararlılığı, sorunların üstesinden gelebilmek için herşeye karşı hazırlıklı olmayı, işlerle alakalı risk almadan önce tutarlı olmayı ve düşünmeyi belirtmektedir. Sorumluluk özelliği bulunan kişiler davranışlarını kontrol edebilme, titiz ve düzenli olabilme, sorumluluk alma bilincine sahip olma, amaçlarına ulaşabilme noktasında üretken olan kişilerdir. Diğer yandan sorumluluk düzeyi yüksek kişilik özelliği gösterenlerin, iş doyumu ve motivasyonlarının da yükseldiği belirtilmektedir (Horzum vd., 2017:400). Sorumluluk alt boyutunda yüksek puan alan kişiler, öz disiplini yüksek, güvenilir, iradeli, güçlü ve başarı odaklı. Yine devamında bu kişiler donanımlı, başarıya azmi yüksek, müzakere edebilen kişiliklere sahip, hırslı ve hedefe odaklanan, işlerinde titiz, düzenli ve daima disiplinli kişilerdir. Diğer taraftan dağınık, dikkatsiz, unutkan, vurdumduymazlık, tembel özellikleri olan kişilerin puanları genelde düşük olmaktadır (Costa vd. 1991:888, 893; Costa & McCrae, 1995; İçerli & Arsu, 2019:24).

Geçimlilik alt boyutu ise yardımsever, anlayışlı, nazik, dost canlısı, ince düşünen, saaygılı, hassas, inanılır, farklı insanlarla uzlaşabilme ve anlaşabilme gibi özelliklere sahip olmaktadır. Bu alt boyutta; uyumlu, anlayışlı, hassas, alçakgönüllü, güvenilir, merhametli, başka insanların halinden anlayan, fedakar gibi kişilik özelliği barındıran kişiler, geçimli kişiler olarak görülürken (Costa vd. 1991:888, 893; Bono vd., 2002:318; Demirci vd., 2015:27; Develioğlu & Tekin, 2013:18) iş birliğine kapalı, kavgacı, diğer bireylere karşı güvensiz, sinirli, soğuk, uyumsuz, kaba, kötümser, uyumsuz, uzlaşmacı olmayan, sinirli, merhametsiz, çıkarıcı kişilik özelliğine sahip olanlar geçimsiz kişiler olarak görülmektedir (Tatlıhoğlu, 2014:948).

Duygusal dengesizlik, duyguların olumlu ve olumsuz yönelimlerinin belirmesi şeklinde ifade edilebilmektedir. Endişeli, kolay üzülen, kırılğan, kaygılı, kızgın, çabuk sinirlenen, tedirgin, sabırsız, gergin, depresyonda olan ve düşmanca duygular besleme (Costa vd., 1991:893) özellikleri bulunan kişilerin duygusal denge puanı düşük çıkmakta, sakin, rahat, duygusal olarak kararlı özellikler gösteren kendine güvenen, sıkıntılı anlarda sakinliğini koruyabilen, çabuksinirlenmeyen, özgüveni yüksek ve pozitif duygular barındıran kişilerin, duygusal denge puanı yüksek çıkmaktadır (Koçoğlu, 2014:111).

Açıklık, yeniliklere, yenilikçi fikirlere ve deneyimlere açık (Yavuz vd., 2018:461), değişikliği seven, yaratıcılık, değişime açık olma, estetik özellikleri yüksek, hayal kuran, hayal gücü yüksek, meraklı, maceracı kişilik özellikleri bulunduran bireylerin açıklık puanı yüksek çıkmakta ve açık bireyler olarak ifade edilmektedirler. Geleneksel, değişime direnen, kuralcı, otoriteye bağlı, üretkenliğe kapalı olan, var olanı koruma çabasında olan, tutucu, değişime kapalı kişilerin bu alt boyutta puanı düşük çıkmakta ve belirtilen özellikleri gösteren kişiler deneyime kapalı kişiler olarak görülmektedirler (Parlak & Sazkaya, 2018:53; Gosling vd. 2003:525; Costa vd., 1991:893; İnanç & Yerlikaya, 2018:288, Bahar & Kağan, 2018:678).

3. İŞ BULMA KAYGISI

3.1. Kaygı

TDK sözlüğünde kaygı kavramı “üzüntü, endişe duyulan düşünce, gam, tasa, genellikle kötü bir şey olacağı düşünülmesiyle ortaya çıkan ve sebebi bilinmeyen gerginlik duygusu” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2023).

Bir diğer tanımlamayla kaygı kavramı, bireyin hayatında yaşadığı olaylar neticesinde edinilen deneyimlerin kişide yarattığı tehlike veya tehlikeden korkma durumunun ya da beklentisinin yarattığı psikolojik davranış travması şeklinde ifade edilmektedir (Çoban & Karaman, 2013:79). Başka bir tanımlamayla kaygı, kişinin hayatında başarısız olmasına sebebiyet veren, geleceğe yönelik endişe duyulmasına yol açan, kişinin yaşadığı güvensizlik sonucunda gösterdiği davranışlar, geleceğe yönelik belirsizlik, kötümserlik, umutsuzluk, karışık ruh hali duygularının yaşanmasıdır (Deveci, vd., 2012; Çevik & Öneren, 2019:3).

İnsanların kaygı yaşamayı farklı nedenlerden kaynaklanmakla birlikte onların hayatlarını derinden etkilemekte ve sonucunda ise bir takım davranış bozukluklarının görülmesine yol açabilmektedir. Kaygı neticesinde görülen davranış bozuklukları arasında; gerginlik hali, kalp çarpıntısı, terleme, dikkat dağınıklığı, sürekli düşünceli olma hali, üzüntü, çabuk sinirlenme, tedirginlik, panik olma sayılabilmektedir. İnsanlar arasında kaygı düzeyinin hissedilmesi birbirinden farklı olmakla beraber bazı kişiler kaygıyı daha çok hissederken bazı kişilerde daha düşük kalabilmektedir. Kaygı derecesi yükseldiği durumlarda farklı sorunlar yaratabilmektedir (Cüceloğlu, 2017:441).

Kaygı, bireyden bireye farklılık göstermekle birlikte, bazı insanlarda zaman içerisinde devam eden stres sonucu ortaya çıkabilmektedir. Günlük yaşantıda kaygının, ruhsal yönden farklı şekilde etkileri olmakta kişileri etkilemekte ve insan hayatı üzerinde uyumsuzluğun yaşanmasına yol açabilmektedir (Deveci, vd., 2012; Çevik & Öneren, 2019:3). Sürekli düşünceli olma, durgunluk, geleceğe yönelik umutsuzluk, endişe, panik gibi durumlar kaygılı olan kişilerde görülebilen özelliklerden bazılarıdır. Kaygılı olma hali farklı insanlarda farklı biçimlerde kendini göstermekle beraber kaygının yüksek düzeylerde hissedilmesinin olumsuz etkileri daha fazla yaşanmaktadır. Kaygının derin hissedildiği kesimlerden birisi üniversite öğrencileridir. Üniversite öğrencilerinin yaşadığı kaygı farklı şekillerde kendini gösterebilir ancak geleceğe yönelik özellikle de çalışma hayatında iş bulmaya yönelik kaygıları, öğrencileri etkilemektedir. Bu bağlamda aşağıda üniversite öğrencilerinin iş bulmaya yönelik kaygısı üzerinde durulacaktır.

3.2. Üniversite Öğrencilerinde İş Bulma Kaygısı

Öğrencilerin yaşamlarında en önemli dönemlerden birisi üniversite dönemidir (Çakmak & Hevedanlı, 2005:115). Öğrencilerin eğitimi devam ederken farklı kaygılar yaşayabilmektedirler. Hiç şüphesiz ki bu kaygılardan birisi mezun olduktan sonra iş bulma kaygısıdır. Üniversite eğitimi, kişinin okuduğu bölüm itibarıyla gerekli bilgileri edinerek ileriki yaşamına veya çalışma hayatına kişileri hazırlamaktadır. Üniversite mezunlarının öncelikli hedefleri arasında kamu ya da özel sektörde kendilerine uygun iş bulma ve çalışma gelmektedir. Türkiye’de üniversite mezunu sayısının zaman içerisinde artması karşısında yeni istihdam alanlarının da aynı oranda artmaması sonucu, eğitilmiş bir kesim iş bulma konusunda kaygı yaşayacaklarını düşünmektedirler (Dağlar, 2021:7640; Özçelik Kaynak & Öztuna, 2020:954).

Gençlerin, iş bulmaya yönelik kaygıları yalnızca mezun olduktan sonra değil eğitim hayatları devam ederken başlamaktadır ve eğitimleri devam ederken de birçok faktör öğrencilerin yaşadığı kaygıyı artırmaktadır (Özçelik Kaynak & Öztuna, 2020:954; Dursun & Aytaç, 2009:73-74). Üniversite eğitimi yaşadığı şehirden uzakta tamamlama, öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyinin yetersiz kalabilmesi, sosyal, arkadaşlık ilişkileri, kalacak yer sorunu gibi faktörler öğrencilerin yaşadıkları kaygılar üzerinde etkili olmaktadır (Dursun & Aytaç 2009:73-74). Üniversite öğrencileri arasındaki en önemli kaygı ise geleceklerini ve hayatlarını şekillendirme noktasında önemli bir konumda bulunan istedikleri işte çalışmak istemeleri ve neticesinde iş bulmaya yönelik taşıdıkları kaygıdır. Buna ek olarak mezun olduktan sonra işgücü piyasasında iş arayıp bulamayan gençlerde mezuniyet sonrasında da kaygı devam etmektedir (Dağlar, 2021:7640; Dursun & Aytaç 2009:83).

Gençlerde işsizlik oranının yüksek olması özellikle de eğitilmiş genç işsizlik oranlarının yükselme eğiliminde seyretmesi, gençleri kaygı yaşamaya sebebiyet veren faktörlerden birisidir (Taşgın, vd., 2017:553). Ayrıca istihdam imkanları daralan bölümlerde okuyan öğrenciler arasında iş bulma kaygısının daha yüksek düzeylerde seyrettiği de belirtilmektedir (Korkmazer, 2020:141; Akgün vd., 2007:285; Barlas vd., 2019:381). İş bulma kaygı düzeyinin artmasını sağlayan diğer nedenler arasında; üniversitelerin sayı olarak artması, işe girme noktasında niteliğin ve kendini geliştirmenin önemli olduğu konusunun belirginleşmesi, işgücü piyasasının aradığı özelliklerin kişilerde bulunması gösterilmektedir (Dursun & Aytaç 2009:83).

Hem eğitimi devam eden gençlerin hem de üniversite mezunu gençlerin iş bulmaya yönelik kaygı yaşamaları onların ruhsal birtakım sıkıntılar yaşamaya da yol açmaktadır (Taşgın, vd., 2017:554). İş bulma kaygısı taşıyan gençlerde umutsuzluk, endişe, mutsuz olma hali, geleceğe duyulan belirsizlik, gerginlik gibi sıkıntılar yaşayabilmektedir (Dağlar, 2021:7642). İşsiz olan kişiler çalışanlara kıyasla daha düşük psikolojik refah seviyesine sahiptirler (El Keshky, 2020:300).

Zaman içerisinde, üniversite öğrencilerinin, iş bulmaya yönelik kaygıları çoğalmakta, küresel işgücü piyasasındaki rekabetle beraber üniversiteli işsiz ya da eğitilmiş işsiz kavramları literatürde yer bulmaktadır (Eş & Durak, 2018:117). Gerçekleştirilen çalışmalarda üniversitenin ilk yıllarında öğrenciler arasında daha çok üniversite hayatına uyum, parasal konular, barınılacak yer konusunda kaygı yaşandığı belirtilirken üniversite son sınıf öğrencilerinde ise daha çok iş imkânı yani iş bulmaya yönelik endişe taşımaktadırlar (Koç & Polat, 2006: 3; Korkmazer, 2020:141; Barlas, vd., 2019:386).

Özetle üniversitelerin farklı bölümlerinde eğitim gören öğrencilerin, yukarıda anlatılan farklı sebepler dolayısıyla iş bulmaya yönelik kaygı düzeyleri günden güne çoğalmaktadır (Eş & Durak, 2018:116; Demirci, 2020:171). Özellikle üniversite son sınıfta okuyan öğrenciler, mezun olduktan sonra ne yapacakları konusunda ve iş bulma noktasında kaygı yaşamaktadırlar (Ceviz vd., 2020:312). Özetle üniversite öğrencileri, işsizlikle yüzleşmeye bağlı olarak gelecek kaygısı ve stresi yaşamaktadırlar (Ateş, 2019: 166).

4. LİTERATÜR ÇALIŞMALARI

Bu başlık altında iş bulma kaygısına yönelik üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalara yer verilecektir. Literatüre bakıldığında özellikle de üniversite son sınıf öğrencilerin iş bulma noktasında kaygı yaşadıkları, yaşadıkları kaygıyı etkileyen çeşitli etkenlerin bulunduğu görülmektedir.

Dursun & Aytaç'ın (2009), farklı fakülte ve meslek yüksekokullarında 315 üniversite son sınıf öğrencileriyle gerçekleştirdiği araştırmanın sonucunda, iş bulma ümidi ve iş önceliği durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Kııcı (2010), yayınladığı bir çalışmada üniversite öğrencilerinin iş bulma konusundaki endişelerini ve bunun diğer psikolojik faktörlerle ilişkisini incelemiştir. Son sınıfta okuyan 280 öğrencinin katıldığı çalışmanın anket sonuçlarına göre, kaygı ve işsizlik kaygısı düzeyleri depresyon düzeyleriyle birlikte yükselmektedir.

Üstün vd. (2014) tarafından yapılan çalışma, Amasya Üniversitesi bünyesinde bulunan fakülte ve yüksekokullarda 688 son sınıf öğrencisine uygulanmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin iş bulmaya yönelik umutsuzluk düzeyleri, öğrenim gördükleri fakülte ve yüksekokuluna göre değiştiği gözlenmiştir.

Tekin Tayfun & Korkmaz'ın (2016) çalışması, Süleyman Demirel Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde okuyan üniversite son sınıf 441 öğrenciyle yaptıkları çalışma neticesinde üniversite son sınıf öğrencilerinde işsizlik kaygısı bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Çevik (2019) tarafından, Hitit Üniversitesi Osmaniye Ömer Derindere Meslek Yüksekokulu öğrencilerine yönelik gerçekleştirilen çalışmada öğrencilerin kaygı düzeyleri ve söz konusu duruma etki eden faktörler araştırılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin, değişken durumlara göre sürekli kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı, öğrencilerin okudukları bölüm itibarıyla ise farklı düzeylerde kaygı yaşadıkları sonucu ortaya konulmuştur.

Barlas ve diğerlerinin (2019), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF son sınıfta eğitim gören 316 öğrenciyle gerçekleştirilen çalışmaya göre öğrencilerin, iş bulmaya yönelik kaygılarının cinsiyete, ailenin maddi durumuna ve yaşanan yere göre değiştiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Küçük ve diğerlerinin (2019) tarafından Artvin Çoruh Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu son sınıfta okuyan 230 öğrenciye yapılan çalışma sonucuna göre program seçim kararını kendisi vermiş, 24 yaş ve üzerinde olan, iş arama süresinin 6 ayda kısa olacağını ifade eden öğrencilerin toplam umutsuzluk düzeyleri düşük bulunmuştur.

Aljumili (2020) tarafından Musul Üniversitesi'nde 564 öğrenci ile gerçekleştirilen çalışmada her iki cinsiyette de (kadın-erkek) işsizlik kaygısının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Davras (2020) tarafından öğrencilerin işsizlik kaygısını belirlemek amacıyla Süleyman Demirel Üniversitesi Aşçılık, Turizm ve Otel İşletmeciliği programında son sınıfta okuyan 593 öğrenciyle bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda benlik saygısı ile işsizlik kaygısı arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Öğrenciler arasında düşük benlik ile yüksek benlik saygısına sahipler arasında

anamlı bir fark olduğu ve düşük benlik duygusu olan öğrencilerin daha yüksek bir benlik duygusuna sahip öğrencilerden daha fazla oranda yüksek işsizlik kaygısına sahip oldukları belirlenmiştir.

Demirci (2020) tarafından üniversite öğrencilerinin, iş bulma kaygısının okula bağlılığa olan etkisinin araştırıldığı çalışma 116 üniversite öğrencisi üzerinde yapılmıştır ve çalışmanın sonucunda, iş bulma kaygısının okula bağlılığa olumsuz olarak etkilediğini ortaya koymaktadır.

Korkmazer (2020) çalışmasında, sağlık alanında üniversite okuyan öğrencilerin işsizlik kaygısı ele alınmış, Muş Alparslan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde okuyan 335 öğrenci ile yapılan anket sonucunda öğrencilerin işsizlik kaygısı yaşadıkları ve işsizlik kaygısının oluşmasında, cinsiyet ve medeni durum bakımından ilişki söz konusu değilken eğitim gördükleri program ve not ortalamaları bakımından anlamlı ilişki bulunmuştur.

Özcelik Kaynak & Öztuna (2020) tarafından Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda okuyan öğrencilerin, işsizlik kaygısı ve umutsuzluğunun incelendiği araştırma 213 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda işsizlik kaygısı ile bölümü isteyerek okuma arasında ilişki tespit edilmiştir. Bölümü istemeyerek okuyan öğrencilerde işsizlik kaygısının da daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Surat & Ceran (2020) tarafından, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde okuyan 139 son sınıf öğrencileriyle yapılan çalışma sonucunda birtakım faktörlere göre işsizlik kaygı düzeylerinin de farklılaştığı görülmüştür. Öğrencilerin bölümü isteyerek okumaları, demografik özellikleri, cinsiyetleri, mezuniyet ortalamalarına göre işsizlik kaygısı yaşayabilmektedirler.

Dağlar'ın (2021), Çankırı Karatekin Üniversitesi'nden mezun olmuş, iş aradığını ve işsiz olduğunu belirten 1261 kişi ile yaptığı araştırmanın sonucunda; üniversite mezunları arasında iş arama sürelerine göre iş bulma kaygılarının da değişkenlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Dışadönük ve açık kişilik özelliklerine sahip olan öğrencilerin işsizlik kaygısını daha düşük düzeylerde yaşarken geçimlilik, sorumluluk ve duygusal denge kişilik özelliklerini barındıran öğrencilerin, işsizlik kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yalçın (2022) tarafından Selçuk Üniversitesi, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi ve Aksaray Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültelerinde öğrenim gören 732 son sınıf öğrencisi ile yapılan çalışma sonucunda erkek öğrencilerin işsizlik kaygısının kız öğrencilere göre daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Dönmez Kara & Karaaslan'ın (2022), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde okuyan Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 111 lisans öğrencisi ile gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda Covid-19 pandemisinin, öğrencilerin iş bulmaya yönelik kaygılarını yükselttiği ve işsizlik olgusunun araştırmaya katılanların düşüncesinde olumsuz çağrışımlar yaptığı çalışmanın bulguları çerçevesinde ifade edilmiştir.

Abdel-Al Ibrahim ve diğerleri (2022), 120 lisansüstü öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada Covid-19 sürecinde öğrencilerin daha fazla kaygı duydukları ve ayrıca çalışmayan öğrencilerin çalışan öğrencilere göre Covid-19 salgını sırasında çok daha fazla oranda kaygı yaşadığını göstermiştir.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın bu kısmında yöntem, amaç, evren ve örneklem, veri toplama araçları ve araştırma kapsamında elde edilen verilerin analiz yöntemlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu çalışmada yöntem olarak nicel yöntem tercih edilmiştir. Bu kapsamda farklı bölümlerde önlisans eğitimi devam eden öğrencilerin kişilik özelliklerinin iş bulma kaygısı üzerinde etkisini incelemek amacıyla gerekli olan veriler anket tekniğiyle toplanmıştır.

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı; önlisans öğrencilerinin sahip oldukları farklı kişilik özelliklerinin iş bulma kaygıları üzerine etkisinin incelenmesidir. Bu çalışmanın önlisans öğrencileri özelinde beş faktör kişilik özelliklerinin iş bulma kaygısı üzerindeki ilişkinin ortaya konması ve farklı kişilik özelliklerine sahip olan öğrencilerin iş bulma kaygısı yaşayıp yaşamadıklarının ve bunların sonuçlarının irdelenmesi

açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmada örneklem olarak diğer çalışmalardan farklı olarak hem önlisans okuyan hem de nispeten genç yaşta olan öğrenciler seçilmiştir.

5.2. Veri Toplama Tekniği ve Ölçekler

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniği tercih edilmiştir. Anket üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde “Beş faktör kişilik özelliklerine” ait 44 ifadeden oluşan ölçek (5’li likert) yer almaktadır. Son bölümde ise “İş bulma kaygısına” ait 16 ifadeden oluşan ölçek (5’li likert) yer almaktadır. Bu kapsamda ölçeklere ilişkin bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Araştırma kapsamında ilk olarak “Beş faktör kişilik özellikleri” ölçeğine yer verilmiştir. Bu çalışmada kullanılan ölçeğin orijinali John ve Srivastava (1999) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, Alkan (2007) tarafından Türkçe’ye “Beş Faktör Kişilik Envanteri (BFKE)” adıyla uyarlanmış ve Gümüş (2009) tarafından doktora tezinde kullanılmıştır. Bu çalışmada da ölçek ifadeleri, Gümüş’ün (2009) kullandığı şekliyle ele alınmıştır. Ölçek 44 ifade ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutlar sırasıyla; “Duygusal Dengesizlik”, “Dışadönüklük”, “Geçimlilik”, “Sorumluluk” ve “Açıklık”tır. Ölçek orijinal haliyle kullanılmıştır.

Diğer bir ölçek olan “İş bulma kaygısı” ölçeğini ise Eş ve Durak (2018) yüksek lisans tez çalışmasında geliştirmişlerdir. Ölçek, 16 ifade ve dört alt boyuta sahiptir. Alt boyutlar sırasıyla; “Çaresizlik”, “İstihdam Azlığı”, “Deneyimsizlik” ve “Kişisel Yeterlilik”tir. Ölçek orijinal haliyle kullanılmıştır.

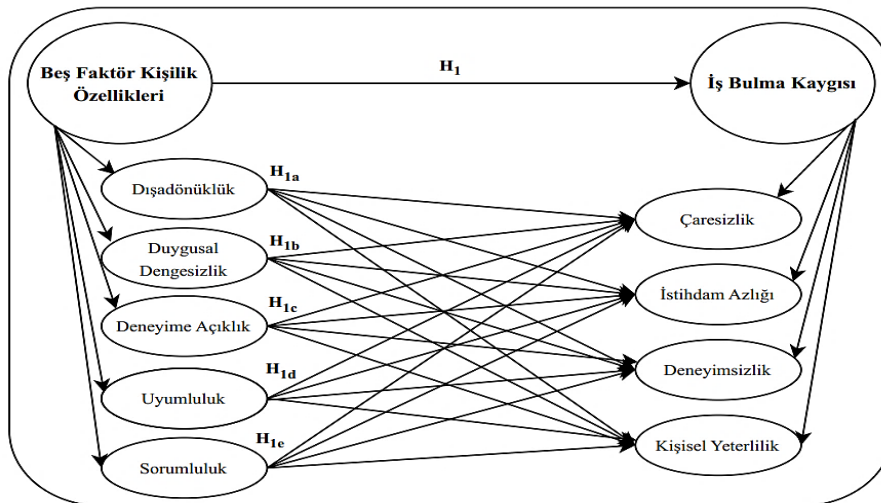
5.3. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Kemal Akman Meslek Yüksekokulu’nun farklı programlarında okuyan toplam 643 önlisans öğrencisi oluşturmaktadır. 643 kişi içerisinde toplamda 246 kişi bu çalışmaya katılmış ve ankete cevap vermiştir. Literatürde Krejcie & Morgan (1970) ortalama 650 kişilik bir evren için 242 örneklemin yeterli olacağını belirtmişlerdir. Bu kapsamda çalışmaya katılan 246 kişilik örneklemin temsil düzeyinin yeterli olduğu değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın etik izni, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu’nun 12.05.2023 tarih ve 2023/230 karar no’lu kararıyla alınmıştır. Bu aşamadan sonra veri toplama aşamasına geçilmiştir.

5.4. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen literatür çalışması doğrultusunda aşağıdaki Şekil 1’deki model ve hipotezler geliştirilmiştir. Araştırmanın modeli doğrultusunda “Beş faktör kişilik özellikleri” bağımsız değişken, “İş bulma kaygısı” ise bağımlı değişken olarak ele alınmıştır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezler H1 ana hipotez olmak üzere alt hipotezlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan hipotezlere aşağıda yer verilmiştir:

H1: Beş faktör kişilik özellikleri, iş bulma kaygısı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1a1: Dışadönüklük, çaresizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1a2: Dışadönüklük, istihdam azlığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1a3: Dışadönüklük, deneyimsizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1a4: Dışadönüklük, kişisel yeterlilik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1b1: Duygusal dengesizlik, çaresizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1b2: Duygusal dengesizlik, istihdam azlığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1b3: Duygusal dengesizlik, deneyimsizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1b4: Duygusal dengesizlik, kişisel yeterlilik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1c1: Açıklık, çaresizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1c2: Açıklık, istihdam azlığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1c3: Açıklık, deneyimsizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1c4: Açıklık, kişisel yeterlilik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1d1: Geçimlilik, çaresizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1d2: Geçimlilik, istihdam azlığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1d3: Geçimlilik, deneyimsizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1d4: Geçimlilik, kişisel yeterlilik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1e1: Sorumluluk, çaresizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1e2: Sorumluluk, istihdam azlığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1e3: Sorumluluk, deneyimsizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1e4: Sorumluluk, kişisel yeterlilik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

6. BULGULAR

6.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilere ait demografik bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir. Bu kapsamda yer verilen demografik değişkenler; cinsiyet, sınıf, bölüm, daha önce bir işte çalışıp çalışmadığı ve toplam iş deneyimidir.

Tablo 1. Demografik Değişkenler

Değişkenler	n	%	
Cinsiyet	Erkek öğrenci	114	46,3
	Kız öğrenci	132	53,7
Sınıf	1. Sınıf	108	44,0
	2. Sınıf	138	56,0
Bölümünüz	Bilgisayar Teknolojileri Bölümü	32	13,0
	Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü	10	4,1
	Elektrik ve Enerji Bölümü	13	5,3
	Elektronik ve Otomasyon Bölümü	20	8,1
	Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü	61	24,8

	İnşaat Bölümü	26	10,6
	Makine ve Metal Teknolojileri Bölümü	10	4,1
	Muhasebe ve Vergi Bölümü	45	18,3
	Yönetim ve Organizasyon Bölümü	29	11,8
Daha önce ya da şu anda herhangi bir işte çalıştınız mı?	Evet	165	67,1
	Hayır	81	32,9
Toplam iş deneyiminiz	0-1 Yıl	73	44,2
	2-5 Yıl	69	41,8
	6 yıl ve üstü	23	14,0
TOPLAM		246	100,0

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan 246 öğrenciden 114'ü (%46,3) erkek öğrenci, 132'si (%53,7) kız öğrencidir. Sınıf olarak bakıldığında 108 öğrenci (%44,0) 1. sınıf öğrencisi, 138 öğrenci (%56,0) ise 2. sınıf öğrencisidir. Bölüm olarak en fazla katılım Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü'nden 61 öğrenci (%24,8) ile sağlanmıştır. En az katılım ise Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü ile Makine ve Metal Teknolojileri Bölümü 10 öğrenci (%4,1) ile sağlanmıştır. Daha önce iş deneyimi olan öğrenci sayısı 165 kişidir. Bunlardan iş deneyimi 0-1 yıl olan 73 öğrenci (%44,2), 2-5 yıl olan 69 öğrenci (%41,8) ve 6 yıl ve üstü ise 23 öğrenci (%14,0) vardır.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

Boyutlar ve Altboyutlar (n=246)	Ortalama	Standart Sapma	Soru Sayısı	Güvenirlilik Katsayısı	Ölçüm Türü	Skewness	Kurtosis
Beş Faktör Kişilik Özellikleri (BFKÖ)	3,7299	0,53984	40	0,925	5'li likert	-0,072	-0,805
Dışadönüklük	3,4243	0,88001	8	0,866	5'li likert	-0,266	-0,567
Geçimlilik	3,8270	0,63812	9	0,791	5'li likert	-0,662	0,736
Sorumluluk	4,0081	0,53362	8	0,730	5'li likert	-0,229	-0,687
Duygusal Dengesizlik	3,7148	0,68134	6	0,730	5'li likert	-0,531	-0,223
Açıklık	3,6671	0,78795	9	0,886	5'li likert	-0,130	-0,852
İş Bulma Kaygısı (İBK)	3,6518	0,75264	15	0,889	5'li likert	-0,535	-0,582
Çaresizlik	3,8242	0,95369	4	0,812	5'li likert	-0,738	-0,065
İstihdam Azlığı	3,9301	0,95908	5	0,892	5'li likert	-0,767	-0,209
Deneyimsizlik	3,5854	1,06806	3	0,881	5'li likert	-0,641	-0,512
Kişisel Yeterlilik	3,0244	1,17662	3	0,870	5'li likert	-0,185	-1,210

Tablo 2'ye göre tüm boyutların ve alt boyutların betimleyici istatistiklerine yer verilmiştir. Öğrencilerin beş faktör kişilik özellikleri olarak en fazla öne çıkan alt boyut "sorumluluk" alt boyutu; en az öne çıkan alt boyut ise "dışadönüklük" alt boyutudur. Yani öğrenciler kendilerini sorumlu bir birey olarak görmektedirler. Buna karşın öğrenciler kendilerini en az dışadönük olarak görerek daha çok içine kapanık bireyler olarak tanımlamaktadırlar. İş bulma kaygısı olarak en fazla öne çıkan alt boyut "istihdam azlığı"; en az öne çıkan alt boyut ise "kişisel yeterlilik" alt boyutudur. Bu kapsamda öğrencilerin kaygı duyduğu en önemli boyut piyasada (kamu+özel) istihdam olanağının az olması olarak görülmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen geçerlik ve güvenirlik analizlerine göre "Beş Faktör Kişilik Özellikleri" boyutunda sorumluluk alt boyutundan bir madde, duygusal dengesizlik alt boyutundan iki madde, açıklık alt boyutundan bir madde çıkartılmıştır. "İş Bulma Kaygısı" boyutundan ise çaresizlik alt boyutundan bir madde çıkartılmıştır. Analizlere bu şekilde devam edilmiştir.

6.2. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi

Araştırma kapsamında değişkenler arasındaki korelasyon analizine yer verilmiştir. Korelasyon analizi, iki değişken arasındaki ilişkinin gücünü gösteren bir analiz türüdür. Bu kapsamda sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
BFKÖ¹	1										
İBK²	-0,165**	1									
DışDön³	0,811**	-0,179**	1								
Geçim⁴	0,715**	0,007	0,418**	1							
Sorum⁵	0,784**	-0,130*	0,522**	0,516**	1						
DuyDen⁶	0,603**	-0,291**	0,386**	0,283**	0,447**	1					
Açıklık⁷	0,841**	-0,084	0,601**	0,480**	0,592**	0,379**	1				
Çaresiz⁸	-0,052	0,862**	-0,089	0,043	-0,026	-0,197**	0,026	1			
İstAzlığ⁹	-0,034	0,869**	-0,069	0,086	0,009	-0,174**	-0,008	0,786**	1		
Deneyimsiz¹⁰	-0,090	0,748**	-0,121	0,061	-0,131*	-0,230**	0,007	0,547**	0,571**	1	
KişYet¹¹	-0,344**	0,407**	-0,273**	-0,196**	-0,282**	-0,272**	-0,292**	0,111	0,053	0,120	1

**Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

BFKÖ: Beş Faktör Kişilik Özellikleri, **İBK:** İş Bulma Kaygısı, **DışDön:** Dışadönüklük, **Geçim:** Geçimlilik, **Sorum:** Sorumluluk, **DuyDen:** Duygusal Dengesizlik, **Açıklık:** Açıklık, **Çaresiz:** Çaresizlik, **İstAzlığ:** İstihdam Azlığı, **Deneyimsiz:** Deneyimsizlik, **KişYet:** Kişisel Yeterlilik.

Tablo 3'teki sonuçlara göre beş faktör kişilik özellikleri ile iş bulma kaygısı özellikleri arasında (-,165, p<0,01) negatif ve anlamlı bir ilişki vardır. Beş faktör kişilik özellikleri boyutu ile iş bulma kaygısı alt boyutlarında sadece kişisel yeterlilik alt boyutu arasında (-0,344, p<0,01) negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer alt boyutlarla bir ilişki bulunamamıştır. İş bulma kaygısı boyutu ile dışadönüklük alt boyutu arasında (-0,179, p<0,01), sorumluluk alt boyutu arasında (-0,130, p<0,05), duygusal dengesizlik alt boyutu arasında (-0,291, p<0,01) negatif ve anlamlı ilişkiler vardır. Geçimlilik ve açıklık alt boyutlarıyla bir ilişki bulunamamıştır.

6.3. Değişkenlere Göre Fark Testleri

T-testi iki farklı değişken arasındaki farklılıklara bakmak için gerçekleştirilen bir analizdir. Bu kapsamda aşağıdaki Tablo 4'te katılımcı öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre farklılıkları ölçmek için t-testleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca katılımcıların sınıflarına ve daha önce bir işte çalışıp çalışmadıklarına göre de t-testleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4. Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	Ortalama	SS.	t	p
BFKÖ	Erkek öğrenci	3,73	0,555	-0,113	0,910
	Kız öğrenci	3,73	0,528		
İBK	Erkek öğrenci	3,53	0,778	-2,312	0,022
	Kız öğrenci	3,75	0,717		
Dışadönüklük	Erkek öğrenci	3,46	0,919	0,542	0,589
	Kız öğrenci	3,40	0,847		
Geçimlilik	Erkek öğrenci	3,76	0,622	-1,624	0,106
	Kız öğrenci	3,89	0,648		
Sorumluluk	Erkek öğrenci	3,98	0,528	-0,762	0,447
	Kız öğrenci	4,03	0,539		
Duygusal Dengesizlik	Erkek öğrenci	3,79	0,628	1,683	0,094

	Kız öğrenci	3,65	0,720		
Açıklık	Erkek öğrenci	3,66	0,779	-0,080	0,936
	Kız öğrenci	3,67	0,799		
Çaresizlik	Erkek öğrenci	3,72	1,006	-1,608	0,109
	Kız öğrenci	3,91	0,900		
İstihdam Azlığı	Erkek öğrenci	3,82	1,017	-1,595	0,112
	Kız öğrenci	4,02	0,900		
Deneyimsizlik	Erkek öğrenci	3,48	1,116	-1,448	0,149
	Kız öğrenci	3,68	1,021		
Kişisel Yeterlilik	Erkek öğrenci	2,85	1,223	-2,152	0,032
	Kız öğrenci	3,17	1,118		

Yapılan t-test analizi sonucunda cinsiyet değişkenine göre iş bulma kaygısı boyutunda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla iş bulma kaygısı duydukları ($t=-2,312$, $p<0,05$) tespit edilmiştir. Diğer yandan kişisel yeterlilik alt boyutunda ise kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha fazla kişisel yeterliliğe sahip oldukları görülmektedir ($t=-2,125$, $p<0,05$). Bu iki değişkende anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Diğer boyut ya da alt boyutlarda anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Bunların yanında sınıflara göre yapılan t-testi sonuçlarında sadece açıklık alt boyutunda (1. sınıf ortalama: 3,5535 ve 2. Sınıf ortalama: 3,7543, $p=0,047$, $p<0,05$) anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Daha önce bir işte çalışıp çalışmama durumuna göre beş faktör kişilik özellikleri boyutunda ($p=0,028$, $p<0,05$), dışadönüklük alt boyutunda ($p=0,002$, $p<0,05$) ve açıklık alt boyutlarında ($p=0,010$, $p<0,05$) anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Özellikle öğrencilerin daha önce bir iş deneyimi varsa iş bulma kaygısının daha az olduğu görülmektedir.

6.4. ANOVA Analizi

ANOVA analizi, ikiden fazla bağımsız grup arasındaki ortalamaları ölçen ve istatistiksel olarak bir anlamlılık var mı yok mu bakılan bir analiz türüdür. Bu kapsamda daha önce bir işte çalışanların yılları (0-1 yıl, 2-5 yıl, 6 yıl ve üstü) bağımsız değişken olarak ele alınmış ve bu kapsamda ANOVA analizi gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. ANOVA Çoklu Karşılaştırmalar (Post Hoc Analizi)

Değişkenler	Gruplar	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	Std. Hata	p	Anlamlı Farklılık Durumu	
BFKÖ	0-1 Yıl	2-5 Yıl	0,02415	0,08751	0,959	-----
		6 Yıl ve Üstü	-0,18911	0,13154	0,324	
	2-5 Yıl	6 Yıl ve Üstü	-0,21326	0,13235	0,244	
İBK	0-1 Yıl	2-5 Yıl	0,23945	0,12753	0,149	0-1 Yıl ve 6 Yıl ve Üstü
		6 Yıl ve Üstü	0,48274*	0,19170	0,034	
	2-5 Yıl	6 Yıl ve Üstü	0,24329	0,19289	0,419	
Dışadönüklük	0-1 Yıl	2-5 Yıl	0,13252	0,14786	0,643	-----
		6 Yıl ve Üstü	-0,09221	0,22226	0,910	
	2-5 Yıl	6 Yıl ve Üstü	-0,22473	0,22364	0,575	
Geçimlilik	0-1 Yıl	2-5 Yıl	-0,04474	0,10551	0,906	-----
		6 Yıl ve Üstü	-0,30609	0,15860	0,134	
	2-5 Yıl	6 Yıl ve Üstü	-0,26135	0,15958	0,233	
Sorumluluk	0-1 Yıl	2-5 Yıl	0,11408	0,08826	0,401	-----
		6 Yıl ve Üstü	-0,16164	0,13268	0,444	
	2-5 Yıl	6 Yıl ve Üstü	-0,27572	0,13350	0,100	

<i>Duygusal Dengesizlik</i>	0-1 Yıl	2-5 Yıl	0,01118	0,11314	0,995	-----
		6 Yıl ve Üstü	-0,20959	0,17007	0,436	
	2-5 Yıl	6 Yıl ve Üstü	-0,22077	0,17112	0,403	
<i>Açıklık</i>	0-1 Yıl	2-5 Yıl	-0,07458	0,12444	0,821	-----
		6 Yıl ve Üstü	-0,16903	0,18706	0,639	
	2-5 Yıl	6 Yıl ve Üstü	-0,09444	0,18822	0,871	
<i>Çaresizlik</i>	0-1 Yıl	2-5 Yıl	0,26231	0,15995	0,232	0-1 Yıl ve 6 Yıl ve Üstü
		6 Yıl ve Üstü	0,55017	0,24042	0,049	
	2-5 Yıl	6 Yıl ve Üstü	0,28786	0,24192	0,461	
<i>İstihdam Azlığı</i>	0-1 Yıl	2-5 Yıl	0,32007	0,16293	0,124	-----
		6 Yıl ve Üstü	0,36877	0,24490	0,291	
	2-5 Yıl	6 Yıl ve Üstü	0,04870	0,24643	0,979	
<i>Deneyimsizlik</i>	0-1 Yıl	2-5 Yıl	0,32007	0,16293	0,124	-----
		6 Yıl ve Üstü	0,05579	0,18863	0,953	
	2-5 Yıl	6 Yıl ve Üstü	0,41522	0,28531	0,315	
<i>Kişisel Yeterlilik</i>	0-1 Yıl	2-5 Yıl	0,25829	0,20573	0,423	-----
		6 Yıl ve Üstü	0,59452	0,30925	0,136	
	2-5 Yıl	6 Yıl ve Üstü	0,33623	0,31117	0,528	

*p<0.05 (İlgili farklılık 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır.)

Kullanılan Yöntem: Tukey HSD

ANOVA analizi post-hoc analizine göre hangi bağımsız değişkenler arasında ilişki olduğu ortaya çıkartılmıştır. Buna göre iş bulma kaygısı boyutunda 0-1 yıl ile 6 yıl ve üstü arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre 6 yıl ve üstü çalışan öğrencilerde iş bulma kaygısının daha az olduğu söylenebilir. Yine alt boyutlardan çaresizlik alt boyutunda ise yine 0-1 yıl ile 6 yıl ve üstü arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu çerçevede 6 yıl ve üstü çalışan öğrencilerde çaresizlik hissinin daha az olduğu görülmektedir.

6.5. Regresyon Analizi

Regresyon analizi, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek için gerçekleştirilen bir analiz türüdür. Bu çalışma kapsamında değişkenler arasındaki regresyon analizine bakılmıştır. Sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Çoklu Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	F	R ²	Sig.	β	t	Sig	Tolerance	VIF	
<i>İBK</i>	BFKÖ	6,838	0,027	0,009	-0,230	-2,615	0,009			
	Dışadönüklük				-0,140	-1,567	0,118	0,577	1,734	
	Geçimlilik				0,128	1,133	0,258	0,679	1,474	
	<i>Çaresizlik</i>	Sorumluluk	3,300	0,064	0,007	0,034	0,221	0,825	0,521	1,920
		Duygusal Dengesizlik				-0,326	-3,262	0,001	0,763	1,311
		Açıklık				0,168	1,592	0,113	0,510	1,960
<i>İstihdam Azlığı</i>	Dışadönüklük				-0,093	-1,132	0,259	0,577	1,734	
	Geçimlilik				0,140	1,840	0,067	0,679	1,474	
	Sorumluluk	2,883	0,057	0,015	0,069	0,796	0,427	0,521	1,920	
	Duygusal Dengesizlik				-0,217	-3,019	0,003	0,763	1,311	
	Açıklık				0,022	0,248	0,804	0,510	1,960	

<i>Deneyimsizlik</i>	Dışadönüklük				-0,162	-1,656	0,099	0,577	1,734
	Geçimlilik				0,293	2,353	0,019	0,679	1,474
	Sorumluluk	5,367	0,101	0,000	-0,318	-1,872	0,062	0,521	1,920
	Duygusal Dengesizlik				-0,354	-3,220	0,001	0,763	1,311
	Açıklık				0,247	2,128	0,034	0,510	1,960
<i>Kişisel Yeterlilik</i>	Dışadönüklük				-0,121	-1,144	0,254	0,577	1,734
	Geçimlilik				-0,020	-0,145	0,885	0,679	1,474
	Sorumluluk	7,064	0,128	0,000	-0,200	-1,087	0,278	0,521	1,920
	Duygusal Dengesizlik				-0,253	-2,125	0,035	0,763	1,311
	Açıklık				-0,184	-1,458	0,146	0,510	1,960

Beş faktör kişilik özelliklerinin iş bulma kaygısını ve alt boyutlarını ne derecede etkilediğini bulabilmek için çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Ortaya çıkan R^2 (belirleyicilik katsayısı) katsayısına göre iş bulma kaygısını etkileyen bağımsız değişkenler ve katsayıları sırasıyla şöyledir; Kişisel yeterlilik ($R^2= 0,128$), deneyimsizlik ($R^2= 0,101$), istihdam azlığı $R^2= 0,057$ ve çaresizlik $R^2= 0,064$)'tür. Tolerance değerinin 0'dan uzak olması ve VIF değerinin 10'dan küçük olması istenir (Seçer, 2015). Tablo 6'da yer alan değerler istenilen düzeydedir ve bu kapsamda değişkenler arasında çoklu bağlantı sorununun olmadığı görülmektedir.

Tablo 6'daki sonuçlara göre beş faktör kişilik özelliklerinin iş bulma kaygı özelliklerini ($\beta=-,230$, $p<0,01$) negatif bir şekilde etkilediği görülmektedir. Yani kişilik özellikleri ne kadar gelişmiş ise iş bulma kaygısı o oranda azalmaktadır. Bu kapsamda H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Çaresizlik alt boyutu üzerindeki tek etkili alt boyut duygusal dengesizlik ($\beta=-,326$, $p<0,01$) alt boyutudur. H_{1b1} hipotezi kabul edilmiştir. Diğer boyutların bir etkisi saptanamamıştır. İstihdam azlığı alt boyutu üzerindeki tek etkili alt boyut yine duygusal dengesizlik ($\beta=-,217$, $p<0,01$) alt boyutudur. Bu kapsamda H_{1b2} hipotezi kabul edilmiştir. Diğer boyutların bir etkisi saptanamamıştır. Deneyimsizlik alt boyutu üzerindeki etkili olan alt boyutlar ise sırasıyla duygusal dengesizlik ($\beta=-,354$, $p<0,01$), açıklık ($\beta=,247$, $p<0,01$) ve geçimlilik ($\beta=,293$, $p<0,01$) alt boyutlarıdır. Bu kapsamda H_{1b3} , H_{1c3} ve H_{1d3} hipotezleri kabul edilmiştir. Diğer boyutların bir etkisi saptanamamıştır. Son olarak kişisel yeterlilik alt boyutu üzerinde etkili olan tek alt boyut yine duygusal dengesizlik ($\beta=-,253$, $p<0,01$) alt boyutudur. Bu kapsamda H_{1b4} hipotezi kabul edilmiştir. Diğer boyutların bir etkisi saptanamamıştır.

SONUÇ

Çalışma istek ve yeterliliğinde olmasına ve iş aramasına rağmen iş bulamama sorunu toplumların önemli sorunları arasında yer almaktadır. Aldıkları eğitimin sonunda çalışma hayatına atılmak isteyen gençlerin iş bulmaya yönelik düşünceleri eğitim hayatının ilk yıllarında başlamaktadır. Aynı zamanda üniversite öğrencileri, maddi ve manevi nedenlerden dolayı eğitim hayatlarında kaygı yaşamaktadırlar. Bu nedenlerden birisi de hiç şüphesiz ki iş bulma düşüncesinin kaygıya dönüşmesidir. İş bulma düşüncesi ve buna yönelik oluşan kaygı gençleri sosyal, toplumsal, psikolojik olarak farklı yönlerden etkilemektedir. Hiç şüphesiz ki kişilik özellikleri de iş bulma kaygısını etkileyebilmektedir. Bu bağlamda sorumluluk, geçimlilik, açıklık, duygusal denge ve dışa dönüklük kişilik özelliklerine sahip olan öğrencilerin kaygı düzeyleri de farklılaşabilmektedir. İş bulmaya yönelik kaygı düşüncesinin öğrencilerin gündeminde bulunması onları psikolojik açıdan yıpratmaktadır.

Öğrencilerin kaygılarını azaltacak önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu sayede kaygı düzeyleri en aza indirilebilir (Turaç ve Bayın Donar, 2017). Bu kapsamda kamu kurumları, başta kamuda dijital dönüşümü sağlamak üzere üniversite öğrencilerine iş bulma noktasında katkılar sağlayarak onlara çeşitli kolaylıklar oluşturabilirler. Ayrıca Endüstri 4.0 ile beraber gelişen dijital dönüşüm süreçlerine öğrencileri adapte etmek için nesnelere interneti (Özsağlam, 2021), yapay zekâ, robotlar gibi dijital teknolojilerde öğrencilere eğitimler vererek bu doğrultuda öğrencilerin kişisel özellikleri geliştirilmeli ve bu sayede iş bulma kaygıları en aza indirilmelidir. Ayrıca hem bireylerin hem de toplumlar ve işletmelerin uyum sağlaması gereken bir kavram olan Toplum 5.0 kavramı ve devamında robotik

kaynakların yönetimi (Şendoğdu, 2021) üniversite öğrencileri için oldukça önemlidir. Bu tür kavramların farkındalığının sağlanması, başta eğitim müfredatı olmak üzere üniversite öğrencilerinin bu tür gelişmelere açık olması ve kendilerini geliştirebilmeleri gerekmektedir.

Beş faktör kişilik özelliklerinin iş bulma kaygısı üzerinde etkilerinin incelendiği çalışma sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır. BFKÖ ile İBK arasında $r=-0,165$ korelasyon ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır. T-testi sonucunda İBK’de ve kişisel yeterlilikte anlamlı farklılıklar bulunmuştur. ANOVA analizinde yine İBK’de ve çaresizlik alt boyutunda anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Son olarak regresyon analizinde İBK üzerinde BFKÖ’nün ($\beta=-0,230$, $R^2=0,027$, $p<0,05$) anlamlı ve negatif etkisi olduğu bulunmuştur. Ortaya çıkan etkinin açıklama oranı oldukça düşük çıkmıştır. Sonuç olarak önlisans öğrencilerinin sahip oldukları beş faktör kişilik özelliklerine göre çok fazla iş bulma kaygısı yaşamadıkları, yapılan fark testlerinde iş bulma kaygısında anlamlı farklılıkların tespit edildiği, özellikle daha önce bir işte çalışanlarda iş bulma kaygısının daha az olduğu ancak yine de genel olarak öğrencilerin iş bulma kaygısı yaşadıkları istatistiksel olarak ortaya konulmuştur. Bu durum literatürdeki çalışmalarda da desteklenmiştir (Korkmazer, 2020). Yine bu kapsamda kız öğrencilerin kişisel yeterliliklerinin erkek öğrencilere göre daha fazla olmasına rağmen daha fazla iş bulma kaygısı yaşadıkları görülmüştür. Literatürde bu sonucu destekleyen çalışmalar vardır (Dursun & Aytacı, 2009; Taşgın vd., 2017; Çetinceli & Tüzün, 2022). Çalışmanın bir diğer sonucu ise son sınıf olan 2. sınıf öğrencilerinin 1. Sınıf öğrencilere göre daha fazla açık özellikleri sahip olduklarıdır. Bu durum da daha az kaygı yaşadıklarını gösterir. Bunu destekler nitelikte çalışmalar da mevcuttur (Çetinceli & Tüzün, 2022).

Bu çalışmanın kısıtları arasında araştırma bulgularının Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Kemal Akman Meslek Yüksekokulu önlisans programlarında okuyan öğrencilerle sınırlı olması vardır. Ayrıca araştırma belli bir zaman diliminde yapıldığından dolayı kesitsel bir araştırmadır. Araştırmadan elde edilen beş faktör kişilik özellikleri ve iş bulma kaygısına yönelik bulgular, ölçeklerin ölçme kapasiteleriyle sınırlıdır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı illerden örneklem toplanarak araştırmanın kapsamı genişletilebilir. Ayrıca sadece lisans öğrencilerine ya da karşılaştırma yapmak için önlisans ve lisans öğrencileri üzerinde farklı ölçekler kullanılarak farklı çalışmalar gerçekleştirilebilir. Bu sayede daha etkili ilişkiler bulunabilir.

Çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği gözetilerek Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu’ndan 12.05.2023 tarihli 2023/230 karar nolu kararı kapsamında etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Z. ve Küçüköğlü İ. (2020). Çalışma Ortamında Algılanan İş Stresinin İşgörenler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(1): 1-16.
- Ahmed Abdel-Al Ibrahim, K., Mohammad Zaitoun, Z. S., & Ajanil, B. (2022). Unemployment Anxiety in Light of the Coronavirus 2019 Pandemic and its Relationship to Psychological Reassurance Among Graduate Students at Prince Sattam bin Abdulaziz University. *Hindawi Education Research International*, 2022: 1-10.
- Ahmetoğulları, K. & Güneş, M. (2017). Öğrencilerin Kişilik Özelliklerinin Mesleğin Geleceğine Bakış Açılarının Etkisi: Hilvan MYO Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21): 24-39.
- Akgün, A., Gönen, S. & Aydın M. (2007). İlköğretim Fen ve Matematik Öğretmenliği Öğrencilerin Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20): 283-299.
- Aljumili, S. (2020). Unemployment Anxiety and Its Relationship to Future Perceptions of Unemployed Graduate Students. *Journal of Tikrit University for Humanities*, 27(6): 465-487.

- Alkan, N. (2007). Beş Faktör Kişilik Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Ankara. Yayınlanmamış Araştırma.
- Al Qaisy, L.M. & Thawabieh, A.M. (2017). Personal Traits and their Relationship with Future Anxiety and Achievement. *Journal on Educational Psychology*, 4(3): 11-20.
- Ateş, S. S. (2019). Anxiety of Unemployment Before the Graduation: Research on University Students in the Aviation Departments. *International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries*, 3(5): 165-174.
- Aytaç, S. (2007). Örgütsel Davranış Açısından Kişiliğin Önemi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 3(1).
- Bacanlı, H., İlhan, T. & Aslan, S. (2009). Beş Faktör Kuramına Dayalı Bir Kişilik Ölçeğinin Geliştirilmesi: Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2): 261-279.
- Bahar, H. & Kağan, M. (2018). Öğretmen Adaylarında Öz-Yeterlik Algılarının Yordayıcısı Olarak Beş Faktör Kişilik Özellikleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20(3): 676-686.
- Barlas, E., Yayar, R. & Özdoğan, A. (2019). İş Bulma Kaygısını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Örneği. *III. Taras Shevchenko International Congress on Social Sciences*, Kiev, Ukraine, 381-398.
- Bitlisli, F., Dinç, O. M., Çetinceli, E. & Kaygısız, Ü. (2013). Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile Akademik Güdülenme İlişkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Isparta Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (2): 459-480.
- Bono, J.E., Boles, T.L., Judge, T.A. & Lauver, K.J. (2002). The Role of Personality in Task and Relationship Conflict. *Journal of Personality*, 70 (3): 1311-1344.
- Ceviz, N., Tektaş, N., Basmacı, G. & Tektaş, M. (2020). Covid 19 Pandemi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerini Etkileyen Değişkenlerin Analizi. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(2): 312-329.
- Costa, P. T., McCrae, R. R. & Dye, D. A. (1991). Facet Scales for Agreeableness and Conscientiousness: A Revision of the Neo Personality Inventory. *Personality and Individual Differences*, 12(9): 887-898.
- Costa, P.T. & McCrae, R.R. (1995). Domains and Facets: Hierarchical Personality Assessment Using the Revised Neo Personality Inventory. *Journal of Personality Assessment*, 64 (1): 21-50.
- Cüceloğlu, D. (2017). *İnsan ve Davranışı*. 35. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çakmak, Ö. & Hevedanlı, M. (2005). Eğitim Ve Fen-Edebiyat Fakülteleri Biyoloji Bölümü Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14): 115-127.
- Çetinceli, K. & Tüzün, P. (2022). Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı, Yaşam Doyumu ve Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1): 21-30.
- Çevik, A. & Öneren, M. (2019). Önlisans Öğrencilerinin İş Bulma Endişeleri ve Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8: 1-12.
- Çoban, E. A., & Karaman, N. G. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Umutsuzluk, Kaygı ve İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmaları. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 2(2): 78-88.
- Dağlar, H. (2021). Kişilik Özelliklerinin İşsizlik Kaygısı Üzerine Etkisi, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(44): 7638-7667.
- Davras, G. M. (2020). Research of the Relationship Between the Unemployment Anxiety and Self-Esteem of Potential Workforce in Tourism. *Journal of Tourism Theory and Research*, 6(2): 75-85.

- Demirci, M. A. (2020). Üniversite Öğrencilerinin İş Bulma Kaygısının Okula Bağlılığa Etkisi. 2. *Uluslararası İktisat, İşletme ve Sosyal Bilimler Kongresi*, 170-178.
- Demirci, Ş., Erol, E. & Zeren, F. (2015). Muhasebecilik Mesleğine Yönelimde Beş Faktör Kişilik Ölçeği: İşletme Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1): 25-37.
- Deveci, E., Çalmaz, S. & Açık, A. (2012). Doğu Anadolu'da Yeni Açılan Bir Üniversitenin Öğrencilerinde Kaygı Düzeylerinin Sağlık, Sosyal ve Demografik Faktörler ile İlişkisi. *Dicle Tıp Dergisi / Dicle Medical Journal*, 39(392): 189-196.
- Develioğlu, K. & Tekin, Ö. (2013). Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Yabancılaşma Arasındaki İlişki: Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2): 15-30.
- Doğan, T. (2013). Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Öznel İyi Oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1): 56-64.
- Dönmez Kara, C. Ö. & Karaaslan, İ. (2022). Covid-19 Pandemisinin Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygıları Üzerine Etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 82: 155-194.
- Dursun, S. & Aytaç, S. (2009). Üniversite Öğrencileri Arasında İşsizlik Kaygısı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXVIII (1): 71-84.
- El Keshky, M.E.S. (2020). Cognitive Flexibility as the Mediator Between Unemployment Anxiety and Psychological Wellbeing Among University Students with Disabilities. *JKAU/ Arts and Humanities*, 28: 299-321.
- Eş, A. & Durak, H. S. (2018). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İş Bulma Kaygılarına Yönelik Ölçek Geliştirme: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(1): 115-127.
- Giluk, T.L. & Postlethwaite, B.E. (2015). Big Five Personality and Academic Dishonesty: A Meta-Analytic Review. *Personality and Individual Differences*, 72: 59-67.
- Gosling, S. D., Rentfrow, P. J. & Swann W. B. (2003). A Very Brief Measure of the Big-Five Personality Domains. *Journal of Research in Personality*, 37: 504-528.
- Gümüş, Ö. D. (2009). Kültür, Değerler, Kişilik ve Siyasal İdeoloji Arasındaki İlişkiler: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma (Türkiye-ABD), *Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Günel, D. (2010). İşletmelerde Yıldırma Olgusu ve Yıldırma Mağdurlarının Kişilik Özelliklerine İlişkin Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12(3): 37-65.
- Güney, S. (2017). *Sosyal Psikoloji*. 4. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık
- Horzum, M., Ayas, T. & Padır, M. (2017). Beş Faktör Kişilik Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2): 398-408.
- ILO, (2022). Global Employment Trends for Youth 2022: Investing in Transforming Futures for Young People. (Erişim adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_853321.pdf).
- İçerli, L. & Arsu, U. (2019). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Kariyer Değerleri Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 4(8): 21-45.
- İnanç, Y. B. & Yerlikaya, E. E. (2012). *Kişilik Kuramları*. (E-Kitap). 6. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- John, O. P. & Srivastava, S. (1999). The Big Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives. In L.A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 102–138). Guilford Press.

- Kaplan, N. (2020). Kişilik Özelliklerinin Kariyer Değerleri Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 132-152.
- Karakaya, O. (2021). Türkiye’de Dijital Dönüşüm, Ekonomik Büyüme İşsizlik İlişkisi. *Five Zero*, 1(1): 1-12.
- Kırcı, B. (2017). Eğitimli Genç İşsizliği Üzerinden İşsizlik Kaygısına Bakış. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3: 1369-1396.
- Koç, M., & Polat, Ü. (2006). Üniversite Öğrencilerinin Ruh Sağlığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(2): 1-22
- Koçoğlu, M. (2014). Rizelilerin Kişilik Özelliklerini Belirlemeye Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması ve Rizelilerin Rize’ye ve Rize Kültürüne Bağlılıklarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Black Sea Studies*, 40: 109-134.
- Korkmazer, F. (2020). Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı Algılarının İncelenmesi. *Business, Economics and Management Research Journal*, 3(2): 141-152.
- Krejcie, R. V. & Morgan, D. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30: 607-610.
- Küçük, U., Usta, G. & Torpuş, K. (2019). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Son Sınıf Öğrencilerinin İş Bulma ve Umutsuzluk Düzeyleri. *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(3): 367-372.
- McCrae, R. R. & Costa, P. T. (1985). Updating Norman's "Adequacy Taxonomy": Intelligence and Personality Dimensions in Natural Language and in Questionnaires. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(3), 710-721.
- O’Brein, T.B. & De Longis, A. (1996). The Interactional Context of Problem, Emotion, and Relationship Focused Coping: The Role of the Big Five Personality Factors. *Journal of Personality*, 64 (4): 775-813.
- Özçelik Kaynak, K. & Öztuna, B. (2020). Üniversite Öğrencilerinde İşsizliğe Yönelik İşsizlik Kaygısı ve Umutsuzluk: Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Yaşar University*, 16(60): 953-970.
- Özsağlam M. Y. (2021). Endüstri 4.0 Altında IoT Özellikli Akıllı Uygulamalar. *Five Zero*, 1(1): 34-45.
- Parlak, Ö. & Koçoğlu Sazkaya, M. (2018). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin İş Yaşamında Yalnızlık Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(1): 149-165.
- Rammstedt, B., & John, O. P. (2007). Measuring Personality in One Minute or Less: A 10-item Short Version of the Big Five Inventory in English and German. *Journal of research in Personality*, 41(1): 203-212.
- Seçer, İ. (2015). *Spss ve Lisrel ile Pratik Veri Analizi*, 2. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şendoğdu A.A. (2021). Toplum 5.0’da İnsan Kaynakları Yönetiminin Robotik Kaynaklar Yönetimiyle İşbirliğinde Açmazı ve Bir Çözüm Önerisi. *Five Zero*, 1(1): 46-56.
- Somer, O., Korkmaz, M. & Tatar, A. (2002). Beş Faktör Kişilik Envanterinin Geliştirilmesi-I: Ölçek ve Alt Ölçeklerinin Oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49): 21-33.
- Surat, A. & Ceran, D. (2020). Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı. *Journal of Social Sciences & Humanities*, 4(3): 145-166.
- Taşgın, Ö., Bozgeyikli, H. & Boğazlıyan, E. E. (2017). Üniversiteli Gençlerin İşsizlik Kaygıları ile Psikolojik Dayanıklılıkları Arasındaki İlişki. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(15): 661-667.

- Tatlıhoğlu, K. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Beş Faktör Kişilik Kuramına Göre Kişilik Özellikleri Boyutlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, XVII: 939-971.
- Tekin Tayfun, A. N. & Korkmaz, A. (2016). Üniversite Öğrencilerinde İşsizlik Kaygısı: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17): 534-558.
- TDK, (2023). *Türkçe Sözlük*, (Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>).
- Turaç, İ. S., & Donar, G. B. (2017). Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin İşsizlik Kaygılarını ve Yaşam Doyumlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(4): 119-127.
- Uysal, S. D. & Pohlmeier, W. (2010). *Unemployment Duration and Personality*. Konstanzer Online-Publikations System.
- Üstün, G., Dedekoç Ş., Kavalalı T., Öztürk F., Sapçı Y. & Can S. (2014). Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin İş Bulmaya İlişkin Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2): 200-221.
- Yalçın, Y.G. (2022). Unemployment Anxiety and Hopelessness in University Students. *Journal of Education and Recreation Patterns*, 3(2): 130-146.
- Yavuz, N., Sağlam, M. & Ülgen, B. (2018). Öğrencilerin Kariyer Tercihlerine Göre Kişilik Özelliklerinin Kariyer Değerleri Üzerindeki Etkisi: İşletme Lisans Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40): 458-495.
- Yelboğa, A. (2006). Kişilik Özellikleri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2): 196-211.
- Yıldız, M. & Dilmaç, B. (2012). Öğretmen Adaylarının Sahip Oldukları Değerler ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkilerinin İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3): 122-134.

EXTENDED ABSTRACT

Characteristics such as emotions, thoughts and behaviours that make people different from other people and that are unique to them are gathered around the concept of personality. The reactions or behaviours given to the events and situations that occur during the time lived may vary according to people with different personality traits. These individual differences exhibited by people, i.e. different personality traits, have been tried to be formed around certain standards and categorised. Within the framework of this classification, personality traits were divided into 5 sub-dimensions and expressed with the concept of five factor personality theory (McCrae & Costa, 1985). Personality traits were classified in the context of extroversion, agreeableness, emotional instability, openness and responsibility dimensions. Expectations, concerns and worries of people with different personality traits for the future also differ. The intensity of anxiety may cause people to experience uncertainty, hopelessness and insecurity towards the future.

There may be many situations that affect the anxiety level of individuals. One of these situations is the inability to find a job despite the fact that they want to work in order to maintain their lives at a level worthy of human dignity and to gain social status and prestige. The inability to find a job can cause anxiety for everyone who wants to work but cannot find a job, regardless of age or gender. As a matter of fact, university students are among the groups who experience anxiety about finding a job. The thoughts of students attending higher education about finding a job after the end of school cause them to feel anxiety during their education life. In this framework, it is thought that the study aimed at determining how the anxiety of students with different personality traits is affected by finding a job will contribute to the literature.

In this study, extraversion, conscientiousness, agreeableness, agreeableness, emotional instability and openness as sub-dimensions of five-factor personality traits are discussed. Again, the sub-dimensions of helplessness, underemployment, inexperience and personal competence as the sub-dimensions of anxiety about finding a job are discussed. The 44-item scale adapted into Turkish by Alkan (2007) under the name of "Five Factor Personality Inventory (FFPT)" and used by Gümüş (2009) in his doctoral thesis and the 16-item "Job Finding Anxiety Scale (JFA)" developed by Eş and Durak (2018) in their master's thesis were used as scales.

This study was conducted with 246 students studying at Necmettin Erbakan University Ereğli Kemal Akman Vocational School. The research data were collected by the students answering the questionnaire form and the hypotheses were tested and analyses were carried out. The ethical permission for this study was obtained from Necmettin Erbakan University Social and Human Sciences Scientific Research Ethics Committee with the decision no. 2023/230 dated 12.05.2023. After this stage, the data collection phase began.

As a result of the analyses made in line with the data obtained, a statistically significant and negative relationship was found between five-factor personality traits and anxiety about finding a job ($\beta=-0.230$, $R^2=0.027$, $p<0.05$). As a result of the study examining the effects of five factor personality traits on job finding anxiety, the following findings were obtained. It was revealed that there was a correlation relationship of $r=-0,165$ between FFPT and JFA. As a result of the t-test, significant differences were found in the JFA and personal competence. In the ANOVA analysis, significant differences were found in JFA and helplessness sub-dimension. As a result, it was statistically revealed that associate degree students do not experience much anxiety about finding a job according to their five factor personality traits, significant differences were found in anxiety about finding a job in the difference tests, especially in those who have previously worked in a job, but still, in general, students experience anxiety about finding a job. As a result of the research, the following hypotheses were accepted: H1b1: Emotional instability has a significant effect on helplessness, H1b2: Emotional instability has a significant effect on underemployment, H1b3: Emotional instability has a significant effect on inexperience, H1b4: Emotional instability has a significant effect on personal competence, H1c3: Openness has a significant effect on inexperience, H1d3: Agreeableness has a significant effect on inexperience.

As a result, it was statistically revealed that associate degree students experience anxiety about finding a job and that it is more especially in those who have not worked in a job before, and that the personal characteristics of the students do not have much effect on anxiety about finding a job. Measures should be taken to reduce students' anxiety. In this way, anxiety levels can be minimized (Turaç and Bayın Donar, 2017).

One of the limitations of this study is its restriction to students enrolled in associate degree programs at Necmettin Erbakan University Ereğli Kemal Akman Vocational School. As a recommendation, comparative studies can be conducted across different academic realms, such as between associate and undergraduate programs, among various departments, or even across different universities. Expanding the scope to encompass these diverse academic contexts would contribute to a more comprehensive understanding of the subject matter.

Exploring Conflict Theories in the Context of Urban Security

Omar Abdi JIMALE¹ Esra Banu SİPAHİ²

¹ Ph.D. Student, Necmettin Erbakan University, Institute of Social Sciences, Department of Political Science and Public Administration, Konya, Türkiye, cabdijs1993@gmail.com

² Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Faculty of Political Science, Department of Political Science and Public Administration, Konya, Türkiye, ebsipahi@erbakan.edu.tr

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 09/07/2023

Accepted: 01/12/2023

Published: 31/12/2023

Keywords:

Urban Security,
Conflict Theories,
Inequality, Power,
Structure

Jel Codes: R10, R11,
R19

Until today, urban security has been studied from various theoretical perspectives, indicating its cruciality and complexity. However, there is a gap in understanding how conflict theories relate to urban security, particularly how structural injustice and inequalities shape its outcome and determine its consequences. This study explores the significance of conflict theories and how they contribute to understanding the complex issue of urban security. Using conflict theories, this study focuses on the role of power, gender inequalities, and capitalist structures in determining and shaping social structures and relations. According to the study, traditional approaches related to urban security have become insufficient. Hence, conflict theories propose alternative solutions that can provide a more thorough understanding of urban security issues. The study's contribution to the literature is its thorough examination and analysis of different conflict theories and how they relate to urban security, shedding light on the complex interplay and interaction of race, inequality, discourse, power, and colonialism in shaping urban security outcomes. This study opens the door to empirical, comparative, and interdisciplinary studies that will contribute to conflict theories on urban security. In addition, it emphasizes the importance of analyzing governance structures, institutions, and longitudinal data to establish effective interventions and policies in urban security.

Kent Güvenliği Bağlamında Çatışma Teorilerinin İncelenmesi

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 09/07/2023

Kabul: 01/12/2023

Yayın: 31/12/2023

Anahtar kelimeler:

Kent Güvenliği,
Çatışma Teorileri,
Eşitsizlik, Güç, Yapı

Jel Codes: R10, R11,
R19

Bugüne değin kent güvenliği, çeşitli teorik perspektiflerden incelenmiş, bu sayede konunun önemi ve karmaşık doğası ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna karşın çatışma teorilerinin kent güvenliği ile nasıl ilişkilendirildiği, özellikle yapısal adaletsizlik ve eşitsizliklerin sonuçlarını analiz etme noktasında çatışma teorilerinin anlaşılmasında belirgin bir boşluk bulunmaktadır. Çatışma teorilerinin önemine binaen çalışma, kent güvenliği sorununun değerlendirilmesine söz konusu yaklaşımların nasıl katkıda bulunduğu odaklanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, güç, cinsiyet eşitsizlikleri ve kapitalist ilişkilerin toplumsal yapı ve işleyişi biçimlendirmedeki potansiyeli ele alınmaktadır. Çalışmaya göre, kent güvenliği konusunda geleneksel yaklaşımlar yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, çatışma teorileri, kent güvenliği sorununun daha derinlikli ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlayabilecek alternatif çözümler önermektedir. Çalışmanın katkısı, farklı çatışma teorilerinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve analizi ile bunların kent güvenliği ile ilişkilendirilmesidir. Bu, ırk, eşitsizlik, söylem, güç ve kolonyalizmin kent güvenliği sonuçlarını şekillendirmedeki karmaşık etkileşimini aydınlatmaktadır. Çalışma, kent güvenliğine dair çatışma teorilerine katkı sağlayacak ampirik, karşılaştırmalı ve disiplinlerarası araştırmalar için bir kapı aralamaktadır. İlaveten, kent güvenliğinde etkili müdahaleler ve politikalar için oluşturulacak yönetim yapılarının, kurumlarının ve uzun erimli verilerin analiz edilmesinin önemine de vurgu yapılmaktadır.

Atıf/Citation: Jimale, O. A. & Sipahi, E. B. (2023). Exploring Conflict Theories in the Context of Urban Security, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 165-185.

"This article is licensed under [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)

INTRODUCTION

Urban security is a complex, intricate, and multifaceted phenomenon that is studied from different theoretical frameworks. A comprehensive understanding of this issue necessitates the study and analysis of various conflict theories. These theories are crucial in understanding the complex issue of urban security and how structural inequalities and injustice shape its outcome and dynamics. This study analyzes how conflict theories relate to urban security and explains the complex issue of urban security by considering various conflict theories, including critical theory, Marxist theory, feminist theory, postcolonial theory, poststructural theory, world systems theory, radical criminology, and critical race theory. This study analyzes these theories' different perspectives on the role of economic structures, power, colonialism, discourse, inequality, and race, emphasizing how they shape social relations, structures, and outcomes related to urban security.

Critical theory is a theoretical perspective that focuses on the role of power and domination in shaping social relations (Xenakis & Cheliotis, 2013), contending that structural inequalities and injustice cause social problems such as urban insecurity. On the other hand, feminist theory emphasizes the gendered aspects of oppression and power (Davies & True, 2019), highlighting how gender intersects or interacts with other forms of inequality and injustice to shape urban security outcomes. Marxist theory is a conflict theory that emphasizes how economic structures shape social relations, arguing that urban security is determined and shaped by class struggle and the capitalist system. Post-structural theory, on the other hand, is a theoretical framework that emphasizes how discourse and language shape social relations (Tang, 2011), asserting that the ways in which different groups construct and contest meanings and identities shape urban security. Postcolonial theory places significant emphasis on the enduring impact of colonialism in molding present-day social interactions and structures (Nuri, 2021), asserting that urban security is shaped by the ongoing effects and influences of colonialism. Radical criminology, as a conflict theory, grounds its viewpoint on the centrality of power dynamics and socioeconomic disparities in influencing the occurrence of crime and the functioning of criminal justice systems within capitalist societies (Noghlehbari, 2017), contending that the urban security phenomenon is a result of how the criminal justice system reproduces social inequalities and injustice. World systems theory is a multidisciplinary approach that emphasizes the role of global economic structures and systems in shaping social relations (Shevchenko et al., 2022). It argues that urban security issues are a result of the global economy's dynamics and the relationship between core, periphery, and semi-periphery countries. Critical race theory, on the other hand, is a cross-disciplinary examination of how race, racism, and ethnicity shape social relations (Xenakis & Cheliotis, 2013), contending that urban security is shaped by how race intersects with other forms of inequality and injustice to produce differential outcomes for different races and ethnicities.

This study is structured into two pivotal sections. The initial section, the literature review, undertakes an extensive examination of the existing literature on the concept of urban security and conflict theories and their inherent relevance to the comprehension of urban security. This comprehensive exploration encompasses an intricate synthesis of the theoretical underpinnings of conflict theories and their practical applications within the urban security domain. The ensuing section will serve as the intellectual crucible in which conflict theories are subjected to a profound and rigorous analysis, underpinning the intricate interplay between these theoretical frameworks and the complex issue of urban security. This critical examination seeks to elucidate the nuances of conflict theories in addressing urban security challenges and offers insights. Based on these theories, it is expected that this study will be an introduction to the limited confrontational perspective in urban security studies.

1. LITERATURE REVIEW

This literature review section presents a comprehensive examination of the concept of urban security, offering a nuanced understanding of its multifaceted nature and intricacies. Additionally, it critically analyzes the application of conflict theories in the context of urban security, highlighting their significant role in elucidating the complex dynamics inherent to this field. By exploring conflict theories, this section contributes to a deeper comprehension of urban security, uncovering the underlying factors and intricacies that shape the urban security landscape.

Urban security is defined as the state of being free from dangers or risks to individuals, communities and urban systems inside a city or metropolitan area. It is a broad term that covers various topics essential to the infrastructure and population safety of urban areas. Protecting both people and the urban environment is the focus of this definition. Urban security encompasses multiple aspects, such as physical security, which includes countering criminal activity and responding to natural catastrophes, acts of terrorism, and crimes (Jeffery, 1973); social security, aimed at promoting community well-being, inclusivity, social cohesion, and reducing urban tensions and conflicts (Neal, 2009); economic security, which pertains to the stability and resilience of the urban economy, encompassing job opportunities, the prevention of economic disparities, and access to basic necessities (Horrigmo, 2012); and environmental security, which involves safeguarding the natural environment within urban areas, ensuring access to clean air and water, dealing with climate change challenges, and addressing environmental hazards (Orsini et al., 2013). The definition of urban security is influenced by various factors, including the city's size, location, historical context, socio-cultural diversity, and unique challenges as well as the broader political, economic, and technological landscape (Zainuddin et al., 2023; Allan et al., 2018; Romero-Lankao & Gnatz, 2016).

Conversely, conflict theories offer a basic framework for comprehending how conflict shapes social dynamics and structures. They are based on both classical and modern sociological perspectives (Trakšelys, 2018). Marx's perspective is one of the main tenets of conflict theory; it emphasizes the perpetual struggle between the bourgeoisie and the proletariat, which is rooted in class conflict and economic inequality (Hodgetts & Griffin, 2015). In addition, Dahrendorf highlighted the role that authority and social positions have in forming conflicts in society, suggesting that power dynamics among different social roles and institutions also play a role in determining conflicts rather than just class (Kühne, 2020). These conflict theories are crucial for comprehending the intricate issue of urban security. Conflict theories illuminate the underlying dynamics of power, social injustices, and structural elements that lead to crime and violence in urban settings. They emphasize how issues such as poverty, prejudice based on race, and unequal access to resources can lead to tensions and conflicts that eventually affect urban security. Furthermore, conflict theories offer important insights into how government policies, community dynamics, and law enforcement may either exacerbate or lessen these security concerns. The following are various conflict theories and how they play a role in understanding or explaining urban security.

Critical theory, based on the works of the Frankfurt School scholars, is a foundational perspective for analyzing and understanding urban security through a critical lens. It focuses on how power, ideology, and social structures play a role in perpetuating urban conflicts (McArthur, 2021). This perspective challenges traditional approaches to urban security, which often focus on crime control and surveillance (Débord, 2020). Critical theory exposes the underlying power relations that define urban life and security, emphasizing the necessity for social and political change. One fundamental component of critical theory is its critique of power structures and social inequalities. Critical theorists contend that understanding urban security requires considering the broader social, political, and economic contexts in which it operates (Klikauer, 2015). Frankfurt School scholars, such as Herbert Marcuse, argued that prevailing ideologies and the media are key forces in shaping public opinion and maintaining the status quo (Débord, 2020). This perspective casts doubt on the notion that security is an objective and neutral concept and instead emphasizes the necessity of closely examining the discourses and power structures that shape how we conceptualize security (Vogelmann, 2021).

Marxist theory, as developed by Marx and Engels, holds that societal change results from class struggle and seeks to establish a classless society through a working-class revolution. It provides a lens through which to examine the economic determinants of urban security. According to this theory, the economic structure of society, particularly the mode of production and the distribution of wealth, plays a crucial role in shaping social relations and power dynamics (Marx, 2002). One central idea in this theory is the concept of class struggle. It contends that society is divided into two main classes: the bourgeoisie, who possess the means of production, and the proletariat, who supply the bourgeoisie with labor. This class struggle is driven by the inherent contradictions of capitalism, where the pursuit of profit by the bourgeoisie leads to exploitation and inequality (Herod, 1994). Within urban security,

Marxist theory sheds light on how economic inequalities and class divisions affect access to resources and safety (Peterson, 2017). Understanding urban security through a Marxist lens underscores the need to address economic disparities and advocate for policies that prioritize social welfare over profit.

Feminist theory, in all its forms, contributes a great deal to the understanding of urban security by drawing attention to gender-based inequalities and violence. Gender dimensions of violence, particularly women's experiences in urban settings, have been the focus of significant feminist studies (Moura & Cerdeira, 2021). Feminist theory also challenges urban planning and design, emphasizing how gendered built environments have historically been tailored to the demands of men. This critique highlights that urban planners have traditionally designed and created spaces that fail to consider the safety and needs of women (Qasim, 2022). It emphasizes the importance of considering women's experiences and viewpoints in security studies, highlighting the prevalence of gender-based violence and the requirement for gender-sensitive security policies (Carpenter, 2006).

Postcolonial theory, a theoretical concept of postcolonialism, illustrates the legacy of colonialism based on political and socio-cultural practices as a reaction to the colonial past (Abubakar et al., 2021). It offers a key paradigm for analyzing urban security considering colonial legacies, imperialism, and the impacts of globalization. This theory underscores how the historical and contemporary effects of colonialism continue to influence urban environments, often perpetuating insecurity for marginalized populations (Datta, 2018). One aspect of postcolonial theory relevant to urban security is the examination of power structures and how colonialism has shaped urban development in postcolonial societies. Matamanda (2020) explored Mugabe's urban legacy in Harare, Zimbabwe, from a postcolonial perspective. The author contends that colonialism, power, and authority are key concepts in postcolonial philosophy and that Mugabeism heavily borrows from these ideas. Another study by Mustapha and Imam (2021) argues that the colonial legacy is to blame for Africa's security issues. They argue that particular subjects, societies, and states that colonization purposefully created are what keep security issues on the continent alive.

Poststructural theory questions traditional notions of power and identity, focusing on the fluid and socially constructed nature of these concepts. It asserts that power is not a static object held by individuals or institutions, but rather a dynamic and relational force that functions through discourses and practices (Cohen, 2019). In a similar vein, it sees identity as a social construct formed by discourses and practices within specific historical and cultural settings (Norton & Toohey, 2011). To identify the underlying power structures and oppressive institutions that influence security measures, poststructuralism strongly emphasizes dismantling current discourse and practice (Wojczewski, 2019). Poststructural theory permits a critical analysis of the presumptions and biases that underpin security measures by contesting prevailing narratives, leading to a more nuanced understanding of urban security concerns.

World systems theory, developed by Wallerstein, is an approach to understanding the global economy and its structure. It emphasizes the unequal distribution of power and resources among countries and regions and how this shapes economic and social relationships on a global scale (Machida, 2011). According to Wallerstein, the capitalist world system is divided into core, semi-peripheral, and peripheral regions. Core regions, which are economically dominant, exploit peripheral regions for resources and labor. This theory also explores the impact of global economic and political systems on urban security. It contends that exploitation can lead to social and economic inequalities, which in turn can contribute to urban security challenges (Lawson & Wallerstein, 1978). This perspective emphasizes the interconnectedness of the world and the consequences of global capitalism on urban areas. World systems theory highlights how international power dynamics and economic forces influence urban security, underscoring the need for global cooperation in addressing urban challenges (d'Amour et al., 2016).

Radical criminology is a theoretical perspective within the field that applies a critical approach to the study of crime and social control (Greenberg, 1982). It challenges conventional criminological perspectives and examines how social structures and economic disparities contribute to crime and insecurity. This makes the case that the criminal justice system frequently discriminates against

marginalized groups and upholds preexisting power structures. This perspective is supported by Reiman's work, "The Rich Get Richer and the Poor Get Prison: Ideology, Class, and Criminal Justice," which highlights how the criminal justice system disproportionately targets and punishes the poor while allowing the wealthy to escape accountability (Reiman, 1980). Another important aspect of radical criminology is its examination of the impact of social and economic factors on crime and insecurity. Twain's article, "The Politics of Law and Order: Street Crime and Public Policy," explores how political decisions and policies can contribute to crime rates and feelings of insecurity in communities (Twain, 1986). In urban security, radical criminology emphasizes that crime and security issues are deeply rooted in structural inequalities (Reiner et al., 1978). According to this viewpoint, resolving security and criminal issues necessitates tackling the underlying political, social, and economic systems that support inequality (Copson, 2013). To better understand crime and justice, radical criminologists support a political economics approach that examines how class disparities and power structures shape both criminal behaviors and the criminal justice system (Lynch, 2013).

Critical race theory (CRT) is a framework that examines the intersections of race, racism, and power dynamics, and it is particularly relevant for understanding urban security in racially diverse settings (Delgado & Stefancic, 2013). CRT recognizes the importance of acknowledging and analyzing the experiences and perspectives of marginalized groups and minorities to understand and address racial subordination (Solórzano & Yosso, 2002). It emphasizes the need to challenge and dismantle systems of racial inequality and oppression (Delgado & Stefancic, 2013). This theory highlights how racial inequalities, discrimination, and systemic racism impact security experiences within urban communities.

2. ANALYSIS OF CONFLICT THEORIES IN UNDERSTANDING URBAN SECURITY

In this section, a comprehensive exploration and critical examination of a variety of conflict theories will be conducted. This in-depth examination involves analyzing the intricate connections between these conflict theories and the complex issue of urban security. Each individual conflict theory will undergo particular analysis, with a focus on dissecting its unique role in enhancing our understanding of the multifaceted challenges that characterize urban security. Through the systematic analysis of these theories and their respective implications, the objective is to shed light on the various aspects that collectively contribute to a more profound understanding of the dynamic landscape of urban security.

2.1. Examining Urban Security Through a Critical Theory Perspective

Critical theory is a social philosophy that uncovers the impact of power and ideology on social relations and structures in society and culture. It attempts to understand how social, economic, and political systems operate and how they can be transformed to enhance social equality and justice. In the context of urban security, critical theory argues that urban security is not neutral but contentious and reflects the values and interests of different social groups (Tulumello, 2017). Urban security is about preventing crime, making the urban environment safe, and addressing the multiple economic and social factors that contribute to urban insecurity, such as discrimination, inequality, and poverty. Critical theory also focuses on the significance of community participation in government decision-making processes on urban security (Allan et al., 2021). By adopting such a participatory approach, urban planners and policymakers can gain a comprehensive understanding of the dynamic and complex nature of urban security and develop more effective, just, and equitable policies and practices to address the underlying issues.

The inception of critical theory can be attributed to Theodor W. Adorno and Max Horkheimer, who were part of the Frankfurt School. Critical theory is a reformulation of Marxist theory that combines empirical social inquiry with philosophical argumentation (Bernstein, 2017). The proponents of this theory question the established epistemology of urban geography. They generate innovative methodologies, original conceptual frameworks, and expansive perspectives to contemplate and engage with the realm of urbanity (Welsh, 2018). Critical theorists argue that reasonability regarding measures of security is crucial for public space. They assert that public space holds a pivotal role within the framework of democracy, and its preservation necessitates a delicate balance that is not achievable

through unregulated practices or an overly securitized environment with excessive state presence (Mirjam Sági, 2022).

Critical theory examines the relationship between power and urban security by analyzing how cities and urban spaces are involved and implicated in practices of power (Dovey, 2011). The fundamental goal of critical theory is to challenge and deconstruct the systems and frameworks that uphold, legitimize, or validate established societal configurations and structures. This includes addressing the numerous and diverse acts of dispossession, injustice, degradation, displacement, and irrationalities upon which these arrangements are built (Welsh, 2018b). Urban security is a politically contentious issue. The tripartite essence of this concept derives from three key factors: the fundamental right to avoid becoming victims of criminal acts, societal demands, and the objectives delineated by policy frameworks. A vital aspect in comprehending the intricate relationship between urban security and planning processes lies in adopting a critical perspective toward crime prevention (Tulumello, 2017). Critical theory contends that the direction of urban growth and decline is determined by the decisions of large and powerful institutions, including corporations, governments, and developers. These powerful institutions are key actors in the urban political economy (Shlay, 1999).

In numerous ways, critical theory challenges the mainstream notions of urban security. First, critical theory recognizes that urban spaces are implicated in practices of power (Dovey, 2011). As such, it attempts to undermine formations and structures that justify existing socio-spatial arrangements and the myriad injustices upon which they are grounded (Welsh, 2018). Second, the critical theory contends that the direction of urban growth and decline is determined by the decisions of large and powerful institutions, including corporations, governments, and developers, which are the key agents of an urban political economy (Shlay, 1999). Finally, the critical theory recognizes that urban security is a contested issue and not neutral (Tulumello, 2017).

Critical theory's perspectives on urban security are shaped by its strong understanding and emphasis on equity and social justice, which brings attention to the political contestation surrounding the issue of urban security. Critical theory asserts that urban security is affected by regularly changing political approaches and paradigms. It contends that urban security is embedded in planning practices (Tulumello, 2017). An ecological perspective based on the theory of communication argues that communication plays a key role in promoting equity advocacy and organizing for social justice in cities. When it is an intentional process that activates or enhances multi-stakeholder engagement in urban neighborhoods year-round, advocating for equity is the most important and best (Villanueva, 2022). A balanced spatial allocation of municipal or urban services is a paramount indicator of social justice within an urban environment (Darvish et al., 2016).

2.2. Feminist Theory and Urban Security: Gender, Violence, and Intersectionality

Feminist theory is an interdisciplinary perspective that seeks to understand and address gender inequality by exploring the social roles and real-life encounters of women (Yang Han-yu, 2014). Feminist studies have drawn attention to the gender dimensions of violence, particularly emphasizing women's experiences in urban settings plagued by violence. Feminist theory places a notable emphasis on the significance of gender when conducting comprehensive analyses of security and urban violence, addressing the root causes of the problem, and fostering positive change (Moura & Cerdeira, 2021). Feminist security studies have questioned the preconceived notions and connotations associated with gender roles that dominate urban security studies (Gasztold, 2017).

Feminist security theorists have shown that security is not just about the subject of security but also the complex dynamics of security politics (True, 2012). Feminist territorial strategies actively address a range of concerns that encompass women's diverse experiences, with a particular emphasis on perceptions of safety and distinct manifestations of violence targeting women (Saraiva Gil Antunes, 2018). Feminist researchers have also shed light on the importance of men's construction of masculine identities and how these constructed identities are questioned and challenged in times of violence. They highlighted the presence of positive and decolonial reactions that occur within urban spaces and their peripheries, which encompass the exploration of non-violent and feminist cultural and artistic pathways (Moura & Cerdeira, 2021).

Among the founders of feminist theory is Simone de Beauvoir, renowned for her famous quote "One is not born but rather becomes a woman" (Kumar, 2021). Other influential thinkers who played a key role in feminist theory include Judith Butler, bell hooks, and Gloria Steinem. The study of urban security is greatly influenced by feminist theory, which highlights the significance of gender in a thorough and comprehensive analysis of urban violence and security (Moura & Cerdeira, 2021). Feminist studies have asserted that gender is crucial in grasping the concept of security and is important in finding solutions to global political insecurity (Sjoberg, 2016). In the realm of international security and global politics, feminist perspectives have also been developed, leading to the reevaluation and reformulation of security theory (Tickner & Sjoberg, 2020). Feminist theory has also been used to foster a holistic and comprehensive understanding of women's access to social services and to develop gender-sensitive urban welfare services (Hatiboğlu Kısacık & Odabaş, 2023).

Using gender lenses to bring attention to gender dynamics in international security, feminist theory examines the interplay between gender and urban security (Sjoberg, 2018). Feminist studies emphasize gender as an essential factor in conducting a comprehensive analysis of urban violence and security, as well as in promoting solutions and facilitating positive changes (Moura & Cerdeira, 2021). Feminist theory seeks to integrate gender within the discussions and discourses of human security to foster broader, more holistic, and comprehensive security (Churrua Muguruza, 2017). Feminist research underlines the fact that organized violence in times of armed conflict affects both men and women in different ways. Through feminist studies, it has been demonstrated that there are both visible and concealed elements of urban violence. A gap in the existing literature on gender dimensions is the exploration of men's construction of masculinity and how these constructions are challenged in periods of violence (Moura & Cerdeira, 2021). In addition, feminist studies have shed light on the dangers associated with masking differences under the rubric of the term "human" and have addressed the politics surrounding multiple overlapping and complex identities (Hudson, 2005).

Feminist territorial strategies involve numerous issues that impact the diverse lives of women, particularly emphasizing perceptions of urban security and unique forms of violence experienced by women (Saraiva Gil Antunes, 2018). Feminist theorists critique the marginalization of women and gender perspectives in the realm of urban security studies, arguing that the domain of politics remains predominantly masculine, resulting in fewer women in decision-making positions (Siddiqui, 2013). Within the realm of feminist IR scholarship, there has been a long-standing emphasis on how gender relations and identities are shaped on a global scale through the influence of securitization, militarization, governance, and globalization (Elias, 2015). Feminist theorists strive to break the silence surrounding the gender issue, including women as a category of identity within urban security discussions and discourses and incorporating gender as a holistic unity of analysis (Churrua Muguruza, 2017).

By questioning and challenging traditional approaches to urban security in several ways, feminist theory proposes numerous alternatives. Feminist studies have shed light on the gender dimension of violence and the specific experiences of women in urban areas (Moura & Cerdeira, 2021). Using gender lenses, feminist approaches examine and observe gendered dynamics in urban security (Sjoberg, 2018b). According to feminists, urban security is shaped by a model of masculinity domination, which leaves limited opportunities for substantial questioning (Farneubun, 2018). Feminist scholars critique traditional power politics embedded in realist or neorealist analyses and interpretations of conflicts and assert the notion that war is avoidable. They promote the belief that human beings can resolve conflicts using nonviolent approaches (Sharoni, 2017). Feminist viewpoints on security focus on the broader concept of security beyond the confines of the state and incorporate it into community-level considerations, challenging dominant forms of knowledge, and embracing a holistic approach to security (Popescu, 2021). Feminist theory presents alternative solutions to traditional approaches to urban security, advocating non-violent and feminist cultural and artistic interventions. It also analyzes the factors that contribute to men resisting dominant, violent, and masculine constructs (Moura & Cerdeira, 2021). Feminist scholars advocate the idea of a gender-neutral conception of security, demonstrating that security is not solely a men's realm (Farneubun, 2018).

The emphasis on intersectionality within feminist theory informs its comprehension of the complex issue of urban security and its impact on marginalized societies. It shows the interconnectedness of various dimensions and aspects of identities and contributes to individual experiences (Hou, 2022). Intersectionality serves as a theoretical perspective that examines the intersecting and overlapping oppressions experienced by marginalized communities, focusing on the interconnected nature of race, gender, and class. By focusing on intersectionality, feminist theory guides scholars to examine how intertwined dynamics of race, gender, and class create barriers, challenges, and disadvantages for marginalized groups, specifically women of color (Sanchez, 2019).

2.3. Marxist Theory's Analysis of Capitalism and Its Implications for Urban Security

Marxist theory, a social, political, and economic body of doctrine developed by Karl Marx and Friedrich Engels, seeks to analyze, scrutinize, and provide critical assessments of capitalism's social and economic structures. Following the principles of Marxist theory, capitalism is an exploitative and oppressive system that inherently creates economic and social inequality. It asserts that the bourgeoisie (capitalist class) engages in the exploitation of the proletariat (working class). It further advocates that the realization of true economic and social equality can be accomplished solely by means of a socialist revolution (Feldman & Feldman, 197). The Structural Marxist Theory of Crime, a Marxist theory described by Colvin and Pauly (1983), elucidates the comprehensive mechanism underlying the genesis of criminal behavior by exploring the covert ramifications of capitalist production relations and the perpetuation of class hierarchy (Kızmaz, 2006).

In the context of urban security, Marxist theory argues that the capitalist system fosters an environment and conditions that produce insecurity and crime in urban settings. It asserts that unemployment, poverty, and inequalities are caused by the oppressive and exploitative capitalist system, and these factors contribute to economic and social conditions that cause insecurity and crime in urban areas (Kızmaz, 2013). Marxist philosophy also maintains that the state, when under the dominion of the affluent capitalist class, places greater importance on safeguarding the interests of the capitalist class rather than addressing the laboring class' grievances and needs. Hence, the state lacks effectiveness in tackling the underlying issues that cause crimes and insecurity in urban settings (Müller & Rohr-Zanker, 1989).

The founders of Marxist theory were Karl Marx and Friedrich Engels. Through the critique of security studies, Marxist philosophy has immensely influenced the study of urban security. According to Marxist theorists, urban security has been influenced by ideological bias and motivations, leading to the masking of social relations through the lens of environmental determination (Feldman & Feldman, 1978). Within the sphere of Marxist ideology and the examination of urban security, David Harvey, Henri Lefebvre, and Manuel Castells emerged as preeminent and influential scholars in contemporary times (they are called Neo-marxists), engaging deeply with the principles of Marxist philosophy and the field of urbanism (Katznelson, 1993).

When examining the correlation between urban security and social class, Marxist theory underscores the significance of social class in molding and exerting influence over societal mechanisms within urban environments (Musil, 2003). Marxist theory posits that the spatial requirements of industrial capitalism influence the growth, physical structures, and societal landscape of urban areas and interconnections. The early histories of the Western working classes were profoundly shaped by experiences encountered within urban areas (Katznelson, 1993). The tenets of Marxist theory state that the struggle between dominant and subordinate groups is culturally evident in civil society and the market. These realms are largely controlled by private capital (Merelman, 1992). Additionally, it proposes that empirical research on history and the contemporary state of cities was the empirical underpinning for the theoretical insights of Karl Marx and Friedrich Engels (Hailey, 2018). Marxist theorists acknowledge the critical importance of incorporating an urban-geographical lens when studying the formation of the working class (Katznelson, 1993). Hence, Marxist theory focuses on the role of social class in determining and shaping the dynamics of urban security.

Marxist theorists offer a critical perspective on urban security in several ways. First, Marxist theorists assert that capitalist urban society, as its primary characteristic, is inherently exploitative and

oppressive. Consequently, the ruling class is consistently prioritized over the working class (Liu, 2018a). As a result, urban security measures are designed to preserve the interests of the ruling class rather than those of the wider population. Second, Marxist theory contends that in capitalist urban societies, there is an ongoing challenge of addressing excessive capital accumulation. This struggle necessitates the use of enhanced strategies for temporary relocation and the resolution of capitalist conflicts through the practice of accumulating resources through dispossession (Cvjetkovic, 2015). Consequently, marginalized communities experience displacement and public spaces undergo privatization, exacerbating the already existing urban insecurity. In response to capitalist approaches to urban security, Marxists present alternative solutions. One such solution advocated by Marxist theory is the establishment of more equitable cities, prioritizing factors beyond private capital as the main shaping factors of urban security (Cvjetkovic, 2015). As part of alternative solutions, urban planning is democratized, and the needs of marginalized communities are prioritized. Another solution involves acknowledging the role of workers and institutions in shaping the built environment (Herod, 1994a). This solution would involve granting workers more authority in urban planning and decision-making processes.

When examining urban security issues, the state and economic systems play a crucial role according to Marxist theorists (Feagin, 1984). However, solely employing Marxist economic theory fails to address environmental problems and the complex issues of urbanization more generally (Shmueli, 2008). Marxist urban geographers have predominantly focused their attention on how capital and the state shape the environment, neglecting the role of workers and their institutions in this process (Herod, 1994b). Marx's political theory and urban theory are deeply intertwined, and when examining urban political economy from a Marxist perspective, it is crucial to fully incorporate Marx's political theory (Ellison, 1983). Marxist theory underscores the value of putting ideas into practice and proving the truth of one's thinking in practice (Ye et al., 2019). Within Marxist urban theory, there is an ongoing struggle for the rights of unhoused people and broader class struggles. It argues that during times of crisis – when there are anti-social and anti-urban responses from the state, engaging in "social" actions becomes necessary (Geiger, 2022). The Marxist critique of capitalist urban society integrates geographical knowledge alongside a multidisciplinary approach, underscoring the close ties between social processes and spatial form (Liu, 2018b). Marxist theory does not give sufficient weight to the role ethics play in historical change, and it also allows for interpretations that extend beyond the confines of economic determinism (Knight, 2005). Marxist discourse offers a repertoire of intellectually stimulating methodologies to engender a rigorous critique of urban phenomena within the capitalist paradigm (Vergara Perucich, 2018).

2.4. Poststructural Theory and Urban Security: Language, Discourse, and Power

Poststructural theory is a philosophical theory that emerged between the 1960s and 1970s in response to structuralism. According to Schneider-Sliwa (2015), post-structuralism is a theoretical framework that focuses on discourse, language, and power relations in constructing social reality. In terms of urban security, the post-structural approach proposes that security is a socially constructed reality, but not an objective, that is shaped by discourses and power relations. As Simone Tulumello (2017d) asserts, urban security is a contested issue, rather than neutral, and it involves the right to not be a victim of social demands, policy objectives, and crime. As such, post-structural theory provides insights into how urban security is socially constructed and perpetuated through power relations and discourses.

Michel Foucault and Jacques Derrida are the key figures credited with the foundation of poststructural theory. Their viewpoints and ideas have immensely contributed to the study of urban security, questioning the traditional concepts of knowledge and power. Archive, the concept of Michel Foucault, has been applied to the study of urban security as a site of knowledge and power. Derrida's ideas on the instability of meaning and language have also been used to challenge and question the dominant discourses on urban security. It is used to explore alternative solutions to the issue of urban security (Head, 2007). These thinkers' post-structuralist ideas played a vital role in understanding the complex issue of urban security (Ljungkvist, 2021a).

The poststructural approach emphasizes the relationship between discourse, power, and urban security, exploring how power is constructed and perpetuated through discourse and language (Gunder, 2005). Poststructural theorists contend that power is a fluid, rapidly shifting force that is constructed and maintained through discourse, instead of being a fixed entity (Kolaković-Bojović & Paraušić, 2020). In the field of urban security, post-structural theorists contend that discourses shape and influence how urban security is constructed and defined, arguing that power relations shape the discourses themselves (Mosselson, 2019).

The poststructural approach challenges and critiques traditional approaches to urban security. It challenges the concept and notion of objective and fixed reality that traditional approaches emphasize. Per poststructuralism, the reality of urban security is a socially constructed phenomenon that is maintained through discourse and language. Therefore, the understanding and meaning of urban security are socially constructed but not fixed. This implies that traditional approaches to urban security, which emphasize fixed meaning and objective measures of security, fail to understand the diverse accounts and issues in urban settings (Ljungkvist, 2021). The poststructural framework also questions how control and power are used in traditional approaches to urban security. It argues that existing traditional approaches marginalize certain societal groups and empower existing power structures. To overcome such marginalization, this theory proposes more participatory and inclusive approaches to urban security that consider the diverse experiences and perspectives of all community levels (M.-M. Müller, 2014).

The poststructural approach focuses on the fluidity of social structures, highlighting its understanding of the complex and multifaceted issue of urban security. According to Ruth Fincher (1987), social theories have long been used to gain insights and understand intricate urban security issues. Debates on this issue focused on the social construction of gender roles, the structure of human agency, and the use of social theories to explain realities in contemporary times. Proponents of post-structuralism acknowledge that social structures are changing and are not fixed, which shows that the issue of urban security is not static and fixed but changes over time. Michael A. Hirst (2010) stated that changes in society's social structures are an evolutionary phenomenon that changes over time and gradually with changes in urban structures. As such, the focus of post-structural theory on the fluidity of social structures shows the theory's understanding of the complex phenomenon of urban security, acknowledging that social structures change over time and should not be seen as a fixed and static issue.

2.5. Postcolonial Theory and Urban Security: Examining Colonial Legacies and Power Relations

Postcolonialism is a critical academic perspective that explores the effects and long-standing legacies of colonialism (Adeniyi Ogunyankin, 2019). It critiques the Eurocentric master narratives and explores the legacies of Western colonialism in all dimensions (Busbridge, 2021). Postcolonial theory offers a range of studies on the issue of urban security, which is critical to urban theory (Ren, 2020). This theory emphasizes the empowerment of sociopolitically and economically marginalized and subjugated communities to reclaim their voice (Jenjekwa & Barnes, 2017). In the domain of urban security, the application of postcolonial theory assumes a pivotal and indispensable role in elucidating the complexities inherent in urban security issues, particularly in relation to the manifestations of racialized ideologies and the stratified social constructs established by Western powers within colonized communities. This theory challenges the racialized identities generated by colonial empires and questions their imperial viewpoint (Go, 2018). Therefore, postcolonial theory presents critical arguments against Western colonial established or left exploitative and discriminative practices regarding both time and space (Rukundwa & Van Aarde, 2007).

Among the key founding fathers of postcolonial theory are Homi Bhabha, Edward Said, and Gayatri Spivak (Elam, 2018). Bhabha is an important figure in contemporary postcolonial studies and is known for his immense contribution to postcolonial studies, successfully combining psychoanalysis, history, and post-structuralism in the context of British rule in South Asia (Elam, 2018). His concepts and terms "hybridity" and "ambivalence" have been widely adopted in different disciplines, especially in postcolonial and diasporic studies (Elam, 2018). Postcolonial theory seeks to offer insights into the hybrid nature of subjects, their behaviors, and ways of thinking in former Western colonies, particularly

the British Empire (Zhou, 2019). Postcolonial urbanism contains a range of works in the field of urban studies that explore the relationship between postcolonial theory, political dimensions of postcoloniality, and postcolonial criticism of urban theory (Ren, 2020). Therefore, postcolonial theory offers a comprehensive lens through which the concept of urban security can be understood, providing a robust framework for analyzing the intricate interplay between Western colonial powers and postcolonial societies.

Postcolonial theory illuminates the intricate interplay of global, historical, and colonial dimensions within race relations, particularly when scrutinizing the intricate linkages between colonialism, globalization, and the domain of urban security (Go, 2018). It asserts that a profound understanding of urban security necessitates a comprehensive examination of the historical legacies of imperialism and colonial governance (Elam, 2019). Postcolonial theory seeks justice for marginalized communities, women, and children in the Global South (Abraham, 2008). It also seeks to raise the voices of marginalized and subjugated communities (Jenjekwa & Barnes, 2017). Therefore, postcolonial theory provides insights into understanding the interplay among urban security, colonialism, and globalization, seeking to analyze the long-standing legacies of colonialism and its effects on postcolonial societies (Adeniyi Ogunyankin, 2019).

Postcolonial theory challenges the conventional narrative of world history based on Westphalian sovereignty, which shapes the understanding of security studies (Laffey & Nadarajah, 2022). Recent claims of urban theory downgrade postcolonial theory's role in urban security studies, but postcolonial theory presents key flows in its basic formulations (Roy, 2016). Postcolonial theory is an intervention regarding issues of concern – both places and issues. The poor people living in newly settled areas face constant victimization and subjugation, exposing them to urban insecurity and hindering their aspiration to achieve sustainable development of safe and resilient cities and settlements (Ren, 2020). Therefore, considerable solutions to urban security must consider the effects of colonialism and the colonial experiences of the subjugated and marginalized groups.

Postcolonial theory's focus and examination of the legacy of colonialism is evident in its comprehensive understanding of the multifaceted issue of urban security and its impacts on postcolonial societies and marginalized groups, showing inequalities and power relations existing in postcolonial societies (Sohier, 2016). Both physically and culturally, colonialism played a significant role in restructuring cities in postcolonial societies, shaping urban settings (Myers, 2020). This theory examines the role of colonial legacies in postcolonial societies and their effects on environmental and spatial structures (Adeniyi Ogunyankin, 2019), which play a key role in urban security. As such, postcolonial theory is a deep examination and emphasis on the long-standing and enduring colonial legacies that play a crucial role in understanding the complex issues of urban security.

2.6. Reimagining Urban Security: A Radical Criminology Perspective

Radical criminology represents a criminological perspective that offers a critical assessment of conventional approaches within the realm of criminal justice and crime (Güven, 2018). It contends that crime emerges due to the prevailing economic, social, and political circumstances within society, rather than being solely attributed to individual factors (Chao, 2022). According to Bohm(1982), radical criminology contends that laws are designed for the interests of the powerful political and economic class and reflect the power structures in society. In the context of urban security, radical criminology argues that crime is a result of economic and social conditions in society.

Radical criminology emerged in the late 1960s and early 1970s (Çakmak, 2015), responding to the limitations of traditional approaches to criminology. Richard Quinney, Herman Schwendinger, Tony Platt, William Chambliss, and Paul Takagi are among the prominent theorists associated with the term "radical criminology". Radical criminology has played a pivotal role in the examination of urban security because it facilitates a holistic comprehension of the criminal justice system and its contribution to the perpetuation of social inequalities. According to Platt and Takagi (1981), radical criminology questions the existing governing structures and advocates social justice. It extensively covers a wide range of topics including crime, sexual deviance, law, various social problems, and deviances. Radical

criminology has also significantly contributed to the advancement and development of green criminology, which significantly examines environmental harm (Das, 2020; Lynch et al., 2021).

Radical criminology as an approach that provides a comprehensive understanding of the relationship between urban security, power, and inequality (Kindynis, 2018) emerged between the 1960s and 1970s as a response to the limitations of traditional approaches of criminology, which largely emphasized criminal behaviors at the individual level rather than focusing on the social, political, and economic structures that contribute to criminal behaviors (Friedrichs, 2018). It argues that criminal behavior results from a criminal justice system that serves the interests of the ruling class and inequality in society (Pavlich, 1999). This theory also pays attention to the importance of understanding the political dynamics of crime and its control as well as the lived experiences of urban space (Kindynis, 2018).

Radical criminology critiques traditional approaches to urban security by emphasizing the importance of understanding the social and political structures that contribute to crime (Friedrichs, 2018b). As traditional criminology focuses on individual criminal behavior (Pavlich, 1999), radical criminology proposes alternative solutions for the issues causing crimes and criminal behaviors, such as increasing access to resources in urban environments and reducing social inequality (Friedrichs, 2018). Radical criminology provides a more comprehensive and critical understanding of the urban environment by significantly emphasizing the social, economic, and political structures that contribute to crime.

To understand the complex issue of urban security, radical criminology advocates for systemic and structural change, acknowledging that criminal acts can not only be solved through crime prevention approaches but also address the root causes of crime, which are inequality, poverty, and injustice in society (Cheng & Chen, 2021). It argues that urban security issues cannot be solved through traditional policing techniques but require a broader approach in which different segments of society play a key role, such as community participation, political action, and social programs (Platt & Takagi, 1981). Furthermore, radical criminology offers valuable insights into the imperative of addressing the unequal distribution of opportunities and resources within urban areas as a means to effectively address the issue of urban security (Ceccato, 2021).

2.7. World Systems Theory for Understanding Urban Security

World systems theory, a multidisciplinary approach, is characterized by its emphasis on the socioeconomic development trajectories of societies, contingent upon their positioning within the global economic system. This theory employs a categorization framework that divides countries into core, semi-periphery, and periphery based on their respective economic relationships with the global market. Core countries are those with advanced economies and well-developed industrial bases, whereas periphery countries are the least developed third world countries that rely heavily on exporting raw materials to developed and industrialized countries. Semi-periphery countries are the buffer zone between the least and most developed countries (Benna & Benna, 2018). This theory plays an important role in understanding the urban security issue, asserting the economic disparities between core, semi-periphery, and periphery countries. It also focuses on how these economic disparities contribute to urban insecurity. For instance, urbanization in the least developed countries can cause food insecurity, which in turn could negatively affect urban security (Sheludko, 2018). Additionally, urbanization can exacerbate urban insecurity in both the periphery and semi-periphery countries (Grasham & Neville, 2021). Therefore, comprehensively understanding countries' positions in the global economic system is important for addressing urban security issues.

Immanuel Wallerstein is attributed to the foundation of this theory, broadening the geographical scope of Marxist economics to include worldwide dynamics. Wallerstein synthesized elements of Marxism and postmodernist frames of reference that resonate with the ideals of a classical Marxist utopia (Savchenko, 2007). This theory emerged during the global revolution of 1968, attempting to contemplate the meaning and essence of Latin American dependency theory for African countries (Chase-Dunn & Grell-Brisk, 2019). This theory contends that the lack of urban security in semi-periphery and periphery countries can be attributed to unplanned migration, poverty, and

unemployment. Utilization of agricultural lands for non-agricultural purposes, coupled with the concurrent decline of rural areas, engenders substantial pressure on natural resources. This phenomenon exacerbates food insecurity and amplifies the complexities associated with climate change, thereby contributing to the exacerbation of these interrelated challenges (Dölekoğlu & Gün, 2017); this, in turn, could worsen urban security. Technological and scientific advancements have also increased the pressure on urban residents (Wang et al., 2019). In addition, a lack of social security has increased migrations from urban areas to urban areas (Zhang et al., 2022a), which causes urban insecurity and crime (Noghlehbari, 2017b).

World systems theory highlights how developed countries can assist developing countries in urban security. According to Szabo (2016), rapid urbanization across developing countries has become an issue of great interest to scholars. The movement of people from rural areas to urban areas affects the security of developing countries. Sonnino (2016) stated that food insecurity has assumed a “bimodal” nature, characterized by a dualistic manifestation encompassing concerns on both quantity and quality of food. This multifaceted phenomenon encompasses challenges related to underconsumption and overconsumption, and its impact transcends traditional boundaries, affecting both developing and developed nations. According to Zhang et al. (2022), social attitudes and security have significantly impacted migration from rural to urban areas. Hence, core countries can help improve urban security in semi-periphery and periphery countries, providing social and food security.

World systems theory accounts for the role of globalization in shaping urban security dynamics. It acknowledges an interdependent and interconnected world under globalization, which causes unique urban security issues (Kourtit & Nijkamp, 2013). World cities are deeply affected by globalization and urbanization (Li et al., 2018), which draws more attention to how it affects urban security. Cities themselves are not static; they are constantly changing, and the developmental changes are not identical. Governing such complex urban areas is a complicated task because cities are fast-growing and face different and complex challenges. To effectively address these challenges, a rigorous exploration and comparative examination of the fundamental determinants shaping urban dynamics are necessary (Kourtit, 2014).

2.8. Critical Race Theory and Urban Security: Understanding Injustice and Promoting Transformation

Critical race theory (CRT) is an interdisciplinary framework that emerged in the late 1980s, serving as a response to the shortcomings of the Civil Rights Movement in addressing persistent institutional racism. CRT focuses on exposing and challenging systemic injustices embedded within social structures and institutions, aiming to promote transformative change. This theory argues that racism is not an exceptional case but a routine issue that liberal accounts failed to adequately address (Delgado & Stefancic, 2007). It focuses on how race shaped the media, political and social movements, and legislation (Gundry, 2023). In the context of urban security, critical race theory offers a significant understanding of how structural racism, power, and race shape injustice in urban areas. According to critical race theory, urban spaces are intentionally designed to perpetuate the systematic exclusion and marginalization of racial minority groups. Critical race theory can play a key role in creating equitable discourses and documenting inequalities in urban areas, presenting significant narratives on how power and race shape urban injustice (Fernandez et al., 2021).

A group of legal scholars in the United States, including Derrick Bell, Kimberlé Crenshaw, and Richard Delgado, are credited with the foundation of critical race theory in the late 1970s and early 1980s. This theory challenged and exposed chronic racism embedded in state institutions and legal systems (De Oliveira, 2010). While this theory emerged as a response to racism and race issues in the legal system, it later expanded to other fields, including psychology, sociology, and education (Green, 2010). The background of the founders of critical race theory played a critical role in shaping the ideas of urban security in several ways. For instance, Bell’s experiences as a law professor and civil rights lawyer allowed him to critique the legal system for failing to address racial inequalities in urban areas (De Oliveira, 2010). Crenshaw’s scholarly investigations into intersectionality have been instrumental in advancing the comprehension of the intricate dynamics between gender and race within the context

of multifaceted urban security concerns. His work examined how different forms of oppression intersect in urban areas (Luna, 2016). Delgado also extensively studied how urban schools perpetuate racial inequalities (Cole, 2017).

Critical race theory critiques traditional approaches to urban security. It emphasizes how race and racism shape urban security and politics. The conventional analytical frameworks of growth machine theory and urban regime theory have proven insufficient in their capacity to critically examine and encompass the intricate dynamics of race within the context of urban security (Seamster, 2015). This theory contends that urban security is about protecting marginalized communities but not the physical infrastructures (Paraušić, 2021). It also critiques traditional approaches to urban security that do not address the existing power structures and inequalities but often reinforce them (Seamster, 2015). For example, traditional approaches support increasing policing in certain areas, which could lead to the criminalization of people of color (Xenakis & Cheliotis, 2013). Critical race theory proposes that urban security should be addressed through the lens of social justice, fixing the root causes of urban insecurity, including inequality and racism (Paraušić, 2021).

CONCLUSION

Urban security is a complex issue that requires a comprehensive understanding of its underlying social, economic, and political factors. This study explored conflict theories and their contributions to understanding urban security dynamics. By analyzing critical theory, feminist theory, Marxist theory, poststructural theory, postcolonial theory, radical criminology, world systems theory, and critical race theory, we have gained valuable insights into the complexities of urban security.

Critical theory emphasizes power dynamics and domination as key contributors to urban insecurity, highlighting the political nature of urban security and the need for equitable decision-making processes. Feminist theory sheds light on the intersectionality of gender, race, and class, advocating for inclusive and non-violent notions of security that prioritize the needs and experiences of marginalized communities.

Marxist theory exposes the influence of capitalism and economic structures on urban security, emphasizing the importance of equitable cities and the empowerment of the working class. Poststructural theory challenges fixed and objective notions of security, highlighting the role of discourse and language in shaping social reality and urban security dynamics. Postcolonial theory examines the ongoing effects of colonialism on urban security, calling for justice and empowerment of marginalized communities.

Radical criminology critiques traditional approaches and focuses on addressing systemic social inequalities as a means of effectively tackling urban security. World systems theory highlights the economic disparities between countries and their impact on urban insecurity, emphasizing the need for global cooperation and addressing the root causes of urban security challenges. Critical race theory exposes structural racism and power dynamics as the underlying causes of urban injustice, calling for transformative change and social justice in urban areas.

This study has contributed to the understanding of urban security by providing a comprehensive analysis of conflict theories and their relevance to urban security dynamics. By highlighting the complexities of urban security and challenging traditional approaches, this study emphasizes the need to consider social, economic, and political factors in addressing urban security issues. The findings underscore the importance of promoting equity, social justice, and inclusive decision-making processes in urban environments.

However, it is important to acknowledge the limitations of this study. The analysis focused on selected conflict theories, and further research could explore additional perspectives to gain a more comprehensive understanding of urban security. In addition, the absence of empirical data and case studies limited the practical application of the findings. Future research should incorporate empirical studies to validate and expand the theoretical analysis.

Moving forward, future research can explore several avenues to advance the understanding of conflict theories in relation to urban security. Empirical studies can investigate the practical implications

of conflict theories, comparative studies can assess their applicability across different contexts, and interdisciplinary research can combine conflict theories with other theoretical frameworks to provide a more holistic understanding of urban security. Additionally, exploring the role of governance structures and institutions, as well as conducting longitudinal studies, can contribute to the development of effective and sustainable interventions and policies.

REFERENCES

- Abraham, S. (2008). What Does Mumbai Have to Do with Rome? Postcolonial Perspectives on Globalization and Theology. *Theological Studies*, 69(2), 376–393. <https://doi.org/10.1177/004056390806900208>
- Adeniyi Ogunyankin, G. (2019a). Postcolonial Approaches to the Study of African Politics. In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.830>
- <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.830>
- Allan, J. V., Kenway, S. J., & Head, B. W. (2021). Urban water security priorities – an Australian industry perspective. *Water Supply*, 21(2), 710–722. <https://doi.org/10.2166/ws.2020.348>
- Allan, J., Kenway, S., & Head, B. (2018). Urban water security - what does it mean?. *Urban Water Journal*, 15(9), 899-910. <https://doi.org/10.1080/1573062x.2019.1574843>
- Benna, U., & Benna, I. (2018). Revisiting Urban Theories. In *E-Planning and Collaboration* (pp. 279–300). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-5646-6.ch013>
- Bernstein, J. M. (2017). Horkheimer, Max (1895–1973). In *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780415249126-N073-1>
- Bohm, r. M. (1982). Radical criminology: an explication. *Criminology*, 19(4), 565–589. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1982.tb00439.x>
- Busbridge, R. (2021). Postcolonial Political Theory. In *Political Science*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/obo/9780199756223-0334>
- Çakmak, C. (2015). Suçu Açıklayan Sosyo-Ekonomik Temelli Yaklaşımlar. *International Journal of Political Science Researches*, 1(1), 1–49.
- Carpenter, R. C. (2006). Recognizing gender-based violence against civilian men and boys in conflict situations. *Security Dialogue*, 37(1), 83-103. <https://doi.org/10.1177/0967010606064139>
- Çatışma Teorisi ve Eleştirel Teorinin Kökleri*. (n.d.).
- Ceccato, V. (2021). Crime and Safety in Rural Contexts: Innovative Methods. *International Criminal Justice Review*, 31(4), 365–368. <https://doi.org/10.1177/10575677211041941>
- Chao, Y.-H. (2022). Critical Criminology: Past, Present, and Future. *Contemporary Challenges: The Global Crime, Justice and Security Journal*, 3, 28–44. <https://doi.org/10.2218/ccj.v3.7032>
- Chase-Dunn, C., & Grell-Brisk, M. (2019). World-System Theory. In *International Relations*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/obo/9780199743292-0272>
- Cheng, T., & Chen, T. (2021). *Urban Crime and Security* (pp. 213–228). https://doi.org/10.1007/978-981-15-8983-6_14
- Churruca Muguruza, C. (2017). Human Security as a policy framework: Critics and Challenges. *Deusto Journal of Human Rights*, 4, 15–35. <https://doi.org/10.18543/aahdh-4-2007pp15-35>
- Cohen, S. (2019). Discipline and punish: the birth of the prison. *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*, 48(1), 29-31. <https://doi.org/10.1177/0094306118815499a>
- Cole, M. (2017). *Critical Race Theory and Education*. Palgrave Macmillan US. <https://doi.org/10.1057/978-1-349-95079-9>
- Copson, L. (2013). Towards a utopian criminology. *Crime, Critique and Utopia*, 114-135. https://doi.org/10.1057/9781137009807_7
- Cvjetkovic, M. (2015). David Harvey’s contribution to urban sociology. *Zbornik Matice Srpske Za Drustvene Nauke*, 150, 157–169. <https://doi.org/10.2298/ZMSDN1550157C>
- d’Amour, C. B., Reitsma, F., Baiocchi, G., Barthel, S., Güneralp, B., Erb, K., ... & Seto, K. C. (2016). Future urban land expansion and implications for global croplands. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(34), 8939-8944. <https://doi.org/10.1073/pnas.1606036114>

- Darvish, B., Sarvar, R., & Moghaddam, F. Sh. (2016). *Structural analysis, measurement of a spatial distribution model and classification of the construction of urban areas based on the benefit from urban services: case study – five districts of Zahedan*. 711–723.
<https://doi.org/10.2495/SC160591>
- Das, B. (2020). Green Crime and the Latent Functions of Bio-Agriculture and Biotechnology. *Bioscience Biotechnology Research Communications*, 13(15), 61–65.
<https://doi.org/10.21786/bbrc/13.15/12>
- Datta, A. (2018). Postcolonial urban futures: imagining and governing india’s smart urban age. *Environment and Planning D Society and Space*, 37(3), 393–410.
<https://doi.org/10.1177/0263775818800721>
- Davies, S. E., & True, J. (2019). Women, Peace, and Security. In S. E. Davies & J. True (Eds.), *The Oxford Handbook of Women, Peace, and Security* (pp. 2–14). Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190638276.013.1>
- De Oliveira, N. (2010). Towards a Phenomenology of Liberation: A Critical Theory of Race and the Fate of Democracy in Latin America. *Veritas (Porto Alegre)*, 55(1).
<https://doi.org/10.15448/1984-6746.2010.1.7329>
- Débord, G. (2020). The society of the spectacle.. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1453m69>
- Delgado, R. and Stefancic, J. (2013). Critical race theory: an introduction. *Choice Reviews Online*, 50(05), 50-2938-50-2938. <https://doi.org/10.5860/choice.50-2938>
- Delgado, R., & Stefancic, J. (2007). Critical Race Theory and Criminal Justice. *Humanity & Society*, 31(2–3), 133–145. <https://doi.org/10.1177/016059760703100201>
- Dölekoğlu, C. Ö., & Gün, S. (2017). Urban Agriculture: Search for Agricultural Practice in Urbanized Rural Areas. *Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology*, 5(12), 1461–1469.
<https://doi.org/10.24925/turjaf.v5i12.1461-1469.1432>
- Dovey, K. (2011). Uprooting critical urbanism. *City*, 15(3–4), 347–354.
<https://doi.org/10.1080/13604813.2011.595109>
- Elam, J. D. (2018). Homi Bhabha and Communication Studies. In *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.603>
- Elam, J. D. (2019). Postcolonial Theory. In *Literary and Critical Theory*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/obo/9780190221911-0069>
- Elias, J. (2015). Introduction: Feminist Security Studies and Feminist Political Economy: Crossing Divides and Rebuilding Bridges. *Politics & Gender*, 11(02), 406–408.
<https://doi.org/10.1017/S1743923X15000100>
- Ellison, C. E. (1983). Marx and the Modern City: Public Life and the Problem of Personality. *The Review of Politics*, 45(3), 393–420. <https://doi.org/10.1017/S0034670500044855>
- Farneubun, P. (2018). Feminist Critiques against Traditional Approaches to Security. *Jurnal Global & Strategis*, 9(1), 19. <https://doi.org/10.20473/jgs.9.1.2015.19-36>
- Feagin, J. R. (1984). The Role of the State in Urban Development: The Case of Houston, Texas. *Environment and Planning D: Society and Space*, 2(4), 447–460.
<https://doi.org/10.1068/d020447>
- Feldman, M. M. A., & Feldman, M. M. A. (1978a). Manuel Castells’ The Urban Question A Review Essay. *Review of Radical Political Economics*, 10(3), 136–144.
<https://doi.org/10.1177/048661347801000313>
- Feldman, M. M. A., & Feldman, M. M. A. (1978b). Manuel Castells’ The Urban Question A Review Essay. *Review of Radical Political Economics*, 10(3), 136–144.
<https://doi.org/10.1177/048661347801000313>
- Fernandez, M., Harris, B., & Rose, J. (2021). Greensplaining environmental justice: A narrative of race, ethnicity, and justice in urban greenspace development. *Journal of Race, Ethnicity and the City*, 2(2), 210–231. <https://doi.org/10.1080/26884674.2021.1921634>
- Fincher, R. (1987). Social Theory And The Future Of Urban Geography. *The Professional Geographer*, 39(1), 9–12. <https://doi.org/10.1111/j.0033-0124.1987.00009.x>

- Friedrichs, D. O. (2018a). Critical Criminology and the Critique of Domination, Inequality and Injustice. *In Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.246>
- Gasztold, A. (2017). A feminist approach to security studies. *Przegląd Politologiczny*, 3, 179–190. <https://doi.org/10.14746/pp.2017.22.3.13>
- Geiger, P. (2022). Book Review: Don Mitchell's "Mean Street." *Radical Housing Journal*, 4(1), 173–176. <https://doi.org/10.54825/YIFX1187>
- Go, J. (2018a). Postcolonial Possibilities for the Sociology of Race. *Sociology of Race and Ethnicity*, 4(4), 439–451. <https://doi.org/10.1177/2332649218793982>
- Grasham, C. F., & Neville, G. (2021). Socio-political processes must be emphasised alongside climate change and urbanisation as key drivers of urban water insecurity. *Water Policy*, 23(1), 36–57. <https://doi.org/10.2166/wp.2020.333>
- Green, T. K. (2010). Critical Race Realism: Intersections of Psychology, Race, and Law. By Gregory S. Parks, Shayne Jones, and W. Jonathan Cardi, eds. *Law & Society Review*, 44(1), 187–189. https://doi.org/10.1111/j.1540-5893.2010.00400_1.x
- Greenberg, D. (1982). Crime and capitalism: readings in marxist criminology.. *Contemporary Sociology a Journal of Reviews*, 11(4), 417. <https://doi.org/10.2307/2068798>
- Gunder, M. (2005). Lacan, Planning and Urban Policy Formation. *Urban Policy and Research*, 23(1), 87–107. <https://doi.org/10.1080/0811114042000335287>
- Gundry, D. (2023). An in-depth and fascinating insight to decolonising the HE curriculum. Book review: Tran D. (2021) Decolonizing university teaching and learning: an entry model for grappling with complexities (London: Bloomsbury Academic). *Journal of Learning Development in Higher Education*, 26. <https://doi.org/10.47408/jldhe.vi26.947>
- Güven, O. Ö. (2018). Sociology of Crime and Its Representation in the News Discourse. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(1). <https://doi.org/10.21547/jss.340042>
- Hailey, C. A. (2018). Book Review Live and Let Live: Diversity, Conflict, and Community in an Integrated Neighborhood. *City & Community*, 17(2), 529–531. <https://doi.org/10.1111/cico.12305>
- Hatiboğlu Kısacık, B., & Odaş, A. A. (2023). Women's Access to Urban Social Services in Çankaya District: A Mix Method Research. *OPUS Journal of Society Research*. <https://doi.org/10.26466/opusjsr.1213973>
- Head, R. C. (2007). Mirroring governance: archives, inventories and political knowledge in early modern Switzerland and Europe. *Archival Science*, 7(4), 317–329. <https://doi.org/10.1007/s10502-008-9062-1>
- Herod, A. (1994). On workers' theoretical (in)visibility in the writing of critical urban geography a comradely critique. *Urban Geography*, 15(7), 681–693. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.15.7.681>
- Herod, A. (1994a). On Workers' Theoretical (In)Visibility In The Writing Of Critical Urban Geography A Comradely Critique. *Urban Geography*, 15(7), 681–693. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.15.7.681>
- Hirst, M. A. (2010). Dimensions of Urban Systems in Tropical Africa. *Geographical Analysis*, 7(4), 441–449. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1975.tb01057.x>
- Hodgetts, D. and Griffin, C. (2015). The place of class: considerations for psychology. *Theory & Psychology*, 25(2), 147–166. <https://doi.org/10.1177/0959354315576381>
- Horrigno, A. (2012). The death and life of great american cities. *Stat & Styling*, 22(4), 57–58. <https://doi.org/10.18261/issn0809-750x-2012-04-30>
- Hou, X. (2022). The Intersecting Identities of Chinese Urban Middle-Class Women: Stories from Two Popular TV Shows. *The American Journal of Economics and Sociology*, 81(1), 29–39. <https://doi.org/10.1111/ajes.12436>
- Hudson, H. (2005). 'Doing' Security As Though Humans Matter: A Feminist Perspective on Gender and the Politics of Human Security. *Security Dialogue*, 36(2), 155–174. <https://doi.org/10.1177/0967010605054642>

- Jeffery, C. R. (1973). Crime prevention through environmental design. *Criminology*, 10(4), 472-472. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1973.tb00576.x>
- Jenjekwa, V., & Barnes, L. (2017). The transition from KwaMudzviti to the town of Mupandawana : a toponymic perspective. *Nomina Africana: Journal of African Onomastics*, 31(2), 127–139. <https://doi.org/10.2989/NA.2017.31.2.3.1314>
- Kindynis, T. (2018). Book review: Geoff Manaugh, *A Burglar's Guide to the City. Crime, Media, Culture: An International Journal*, 14(2), 337–340. <https://doi.org/10.1177/1741659017728304>
- Kızmaz, Z. (2006). Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünleşik (Integrated) Suç Kuramları. In *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science Cilt.*
- Kızmaz, Z. (2013). Modernleşme Ve Suç: Kuramsal Açidan Bir Bakış. In *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science Cilt.*
- Klikauer, T. (2015). Critical management studies and critical theory: a review. *Capital & Class*, 39(2), 197-220. <https://doi.org/10.1177/0309816815581773>
- Knight, N. (2005). Herman Gorter and the Origins of Marxism in China. *China Information*, 19(3), 381–412. <https://doi.org/10.1177/0920203X05058504>
- Kolaković-Bojović, M., & Paraušić, A. (2020). ELECTRIC SCOOTERS - URBAN SECURITY CHALLENGE OR MORAL PANIC ISSUE -. *TEME*, 1045. <https://doi.org/10.22190/TEME191015062K>
- Kourtit, K. (2014). Planet of Cities, by Shlomo Angel. 2012. Cambridge, MA: Lincoln Institute of Land Policy. 341 + xvi. ISBN 978-1-55844-245-0, paper, \$40. *Journal of Regional Science*, 54(1), 161–162. <https://doi.org/10.1111/jors.12091>
- Kourtit, K., & Nijkamp, P. (2013). Introduction: Regional Innovation Hotspots And Spatial Development. *Journal of Regional Science*, 53(5), 745–748. <https://doi.org/10.1111/jors.12078>
- Kühne, O. (2020). Landscape conflicts—a theoretical approach based on the three worlds theory of karl popper and the conflict theory of ralf dahrendorf, illustrated by the example of the energy system transformation in germany. *Sustainability*, 12(17), 6772. <https://doi.org/10.3390/su12176772>
- Kumar, T. (2021). culture of patriarchy, gender bias, and class discrimination in Mahesh Dattani's Tara. *Linguistics and Culture Review*, 5(S1), 60–69. <https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS1.1314>
- Laffey, M., & Nadarajah, S. (2022). 9. Postcolonialism. In *Contemporary Security Studies* (pp. 126–143). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/hepl/9780198862192.003.0009>
- Lawson, F. and Wallerstein, I. (1978). The modern world system: capitalist agriculture and the origins of the european world-economy in the sixteenth century. *The Western Political Quarterly*, 31(2), 301. <https://doi.org/10.2307/447830>
- Li, W., Xue, D., & Huang, X. (2018). The Role of Manufacturing in Sustainable Economic Development: A Case of Guangzhou, China. *Sustainability*, 10(9), 3039. <https://doi.org/10.3390/su10093039>
- Liu, Z. (2018). On the Origins of Marxist Geography--A Recount of David Harveys Turn to Urban Studies. *Proceedings of the 2018 International Conference on Management, Economics, Education and Social Sciences (MEESS 2018)*. <https://doi.org/10.2991/meess-18.2018.95>
- Ljungkvist, K. (2021a). Toward an Urban Security Research Agenda in IR. *Journal of Global Security Studies*, 6(2). <https://doi.org/10.1093/jogss/ogaa019>
- Luna, Z. (2016). Reproductive Justice and Reproductive Rights in the United States. In *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies* (pp. 1–5). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781118663219.wbegss495>
- Lynch, M. J. (2013). Political economy and crime: an overview. *Journal of Crime and Justice*, 36(2), 137-147. <https://doi.org/10.1080/0735648x.2012.752250>
- Lynch, M. J., Long, M. A., & Stretesky, P. B. (2021). *Green Criminology* (pp. 355–379). https://doi.org/10.1007/978-3-030-77712-8_17
- Machida, S. (2011). Globalization and citizens' support for global capitalism. *Journal of Developing Societies*, 27(2), 119-151. <https://doi.org/10.1177/0169796x1102700202>
- Marx, K. (2002). Grundrisse: foundations of the critique of political economy. *Readings in Economic Sociology*, 18-23. <https://doi.org/10.1002/9780470755679.ch2>

- Matamanda, A. R. (2020). Mugabe's urban legacy: a postcolonial perspective on urban development in harare, zimbabwe. *Journal of Asian and African Studies*, 56(4), 804-817. <https://doi.org/10.1177/0021909620943620>
- McArthur, J. (2021). The inclusive university: a critical theory perspective using a recognition-based approach. *Social Inclusion*, 9(3), 6-15. <https://doi.org/10.17645/si.v9i3.4122>
- Merelman, R. M. (1992). Cultural Imagery and Racial Conflict in the United States: The Case of African-Americans. *British Journal of Political Science*, 22(3), 315-342. <https://doi.org/10.1017/S0007123400006414>
- Mirjam Sági. (2022). Köztér – térkontroll – közbiztonság: A térfigyelő kamerák hatékonyságának kérdései. *Földrajzi Közlemények*, 146(1), 48-61. <https://doi.org/10.32643/fk.146.1.4>
- Mosselson, A. (2019). Everyday security: privatized policing, local legitimacy and atmospheres of control. *Urban Geography*, 40(1), 16-36. <https://doi.org/10.1080/02723638.2018.1482091>
- Moura, T. and Cerdeira, L. (2021). Re-thinking gender, activism and choices. cultures of equality emerging from urban peripheries. *Frontiers in Sociology*, 6. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2021.637564>
- Müller, M.-M. (2014). De-monopolizing the Bureaucratic Field. *Alternatives: Global, Local, Political*, 39(1), 37-54. <https://doi.org/10.1177/0304375414560467>
- Müller, W., & Rohr-Zanker, R. (1989). The Fiscal Crisis and the Local State: Examination of the Structuralist Concept. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 21(12), 1619-1638. <https://doi.org/10.1068/a211619>
- Musil, J. (2003). The Transformation of Urban Sociology in the United States and Europe 1950-2000. *Czech Sociological Review*, 39(2), 137-168. <https://doi.org/10.13060/00380288.2003.39.2.02>
- Mustapha, A. and Imam, H. (2021). Rethinking the taproot of the security challenges in africa: bringing back the colonial legacy. *Nile Journal of Political Science*, 2(1). <https://doi.org/10.20321/njps.2021.01.01>
- Myers, G. (2020). The Useful and Ornamental Landscapes of British (Post)colonialism. In *Rethinking Urbanism* (pp. 77-104). Policy Press. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781529204452.003.0004>
- Neal, Z. P. (2009). The social life of small urban spaces. *Common Ground?*, 42-49. <https://doi.org/10.4324/9780203873960-9>
- Noghlehbari, M. H. O. (2017). Analyzing Spatial Factors in Crime-inducing Culture in Chalooos. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(1), 474. <https://doi.org/10.7596/taksad.v6i1.755>
- Norton, B. and Toohey, K. (2011). Identity, language learning, and social change. *Language Teaching*, 44(4), 412-446. <https://doi.org/10.1017/s0261444811000309>
- Nuri, N. Z. (2021). Conceptual Bases of the Impact of Ethnic Conflicts on Regional and International Security. *Polit Journal: Scientific Journal of Politics*, 1(2), 74-84. <https://doi.org/10.33258/polit.v1i2.447>
- Orsini, F., Kahane, R., Nono-Womdim, R., & Gianquinto, G. (2013). Urban agriculture in the developing world: a review. *Agronomy for Sustainable Development*, 33(4), 695-720. <https://doi.org/10.1007/s13593-013-0143-z>
- Paraušić, A. (2021). Human security in a divided city: Urban security divide as a tool for human security-oriented research and policies. *Годишњак Факултета Безбедности*, 1, 9-29. https://doi.org/10.5937/fb_godisnjak0-35282
- Pavlich, G. (1999). Criticism and Criminology: *Theoretical Criminology*, 3(1), 29-51. <https://doi.org/10.1177/1362480699003001002>
- Peterson, E. (2017). Is economic inequality really a problem? a review of the arguments. *Social Sciences*, 6(4), 147. <https://doi.org/10.3390/socsci6040147>
- Platt, T., & Takagi, P. (Eds.). (1981). *Crime and Social Justice*. Macmillan Education UK. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-16588-9>
- Popescu, L. (2021). Women and Security - Contemporary Approaches And Issues. *Security Science Journal*, 2(1), 6-20. <https://doi.org/10.37458/ssj.2.1.1>
- Qasim, K. (2022). "it's karachi, its, where life and love come to die": representing gender, space and identity in karachi you are killing me. *Pakistan Journal of Gender Studies*, 22(2), 69-88. <https://doi.org/10.46568/pjgs.v22i2.627>

- Reiman, J. (1980). The rich get richer and the poor get prison: ideology, class, and criminal justice.. *Contemporary Sociology*, 9(6), 806. <https://doi.org/10.2307/2065274>
- Reiner, R., Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clark, J. B., & Roberts, B. (1978). Policing the crisis: mugging, the state, and law and order. *The British Journal of Sociology*, 29(4), 511. <https://doi.org/10.2307/589668>
- Ren, J. (2020). Postcolonial Urbanism. In *Urban Studies*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/obo/9780190922481-0018>
- Romero-Lankao, P. and Gnatz, D. M. (2016). Conceptualizing urban water security in an urbanizing world. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 21, 45-51. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2016.11.002>
- Roy, A. (2016). Who's Afraid of Postcolonial Theory? *International Journal of Urban and Regional Research*, 40(1), 200–209. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12274>
- Rukundwa, L. S., & Van Aarde, A. G. (2007). The formation of postcolonial theory. *HTS Teologiese Studies / Theological Studies*, 63(3). <https://doi.org/10.4102/hts.v63i3.237>
- Sanchez, S. (2019). Urban Girls of Color and the Carceral Environment of Schools. *Proceedings of the 2019 AERA Annual Meeting*. <https://doi.org/10.3102/1446418>
- Saraiva Gil Antunes, L. P. (2018). Mulheres, violência e território: experiências desde Portugal. *Hábitat y Sociedad*, 11, 149–163. <https://doi.org/10.12795/HabitatySociedad.2018.i11.09>
- Savchenko, A. (2007). Constructing a World Fit for Marxism: Utopia and Utopistics of Professor Wallerstein. *American Journal of Economics and Sociology*, 66(5), 1033–1052. <https://doi.org/10.1111/j.1536-7150.2007.00552.x>
- Schneider-Sliwa, R. (2015). Urban Geography. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 800–806). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.72073-3>
- Seamster, L. (2015). The White City: Race and Urban Politics. *Sociology Compass*, 9(12), 1049–1065. <https://doi.org/10.1111/soc4.12326>
- Sharoni, S. (2017). *Conflict Resolution: Feminist Perspectives* (Vol. 1). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.130>
- Sheludko, L. (2018). Urbanization as a challenge for the food safety of a country. *University Economic Bulletin*, 39, 121–128. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-121-128>
- Shevchenko, S., Skladannyi, P., Nehodenko, O., & Nehodenko, V. (2022). STUDY OF APPLIED ASPECTS OF CONFLICT THEORY IN SECURITY SYSTEMS. *Cybersecurity: Education, Science, Technique*, 2(18), 150–162. <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.18.150162>
- Shlay, A. B. (1999). Influencing the Agents of Urban Structure. *Urban Affairs Review*, 35(2), 247–278. <https://doi.org/10.1177/10780879922184374>
- Shmueli, D. F. (2008). Environmental Justice in the Israeli Context. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 40(10), 2384–2401. <https://doi.org/10.1068/a39389>
- Siddiqui, S. (2013). Where Are The Women? A Contemporary Feminist IR Critique Of Security In World Politics. *Pakistan Journal of Gender Studies*, 7(1), 29–41. <https://doi.org/10.46568/pjgs.v7i1.271>
- Sjoberg, L. (2016). Centering Security Studies Around Felt, Gendered Insecurities. *Journal of Global Security Studies*, 1(1), 51–63. <https://doi.org/10.1093/jogss/ogv001>
- Sjoberg, L. (2018). Feminist Security and Security Studies. In A. Gheciu & W. C. Wohlforth (Eds.), *The Oxford Handbook of International Security* (pp. 44–59). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198777854.013.4>
- Sohier, E. (2016). Hybrid Images: From Photography to Church Painting: Iconographic Narratives at the Court of the Ethiopian King of Kings, Menelik II (1880s–1913). *African Arts*, 49(1), 26–39. https://doi.org/10.1162/AFAR_a_00268
- Solórzano, D. and Yosso, T. (2002). Critical race methodology: counter-storytelling as an analytical framework for education research. *Qualitative Inquiry*, 8(1), 23–44. <https://doi.org/10.1177/107780040200800103>
- Sonnino, R. (2016). The new geography of food security: exploring the potential of urban food strategies. *The Geographical Journal*, 182(2), 190–200. <https://doi.org/10.1111/geoj.12129>

- Szabo, S. (2016). Urbanisation and Food Insecurity Risks: Assessing the Role of Human Development. *Oxford Development Studies*, 44(1), 28–48. <https://doi.org/10.1080/13600818.2015.1067292>
- Tang, S. (2011). The security dilemma and ethnic conflict: toward a dynamic and integrative theory of ethnic conflict. *Review of International Studies*, 37(2), 511–536. <https://doi.org/10.1017/S0260210510000616>
- Tickner, J. A., & Sjoberg, L. (2020). 10. Feminism. In *International Relations Theories* (pp. 181–196). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/hepl/9780198814443.003.0010>
- True, J. (2012). Securitizing Feminism or Feminist Security Studies? *International Studies Review*, 14(1), 193–195. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2486.2012.01083.x>
- Tulumello, S. (2017). Toward a Critical Understanding of Urban Security within the Institutional Practice of Urban Planning: The Case of the Lisbon Metropolitan Area. *Journal of Planning Education and Research*, 37(4), 397–410. <https://doi.org/10.1177/0739456X16664786>
- Twain, D. (1986). The politics of law and order: street crime and public policy. *Journal of Criminal Justice*, 14(3), 269–270. [https://doi.org/10.1016/0047-2352\(86\)90010-3](https://doi.org/10.1016/0047-2352(86)90010-3)
- Vergara Perucich, J. F. (2018). Book review: Marxist Thought and the City. *Urban Studies*, 55(6), 1366–1369. <https://doi.org/10.1177/0042098018757962>
- Villanueva, G. (2022). Storytelling Networks that Build Community Power: Urban Equity Advocacy From a Communication Infrastructure Lens. *Management Communication Quarterly*, 36(4), 637–663. <https://doi.org/10.1177/08933189221090491>
- Vogelmann, F. (2021). One step forward, two steps back: idealism in critical theory. *Constellations*, 28(3), 322–336. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12548>
- Wang, J., Long, R., Chen, H., & Li, Q. (2019). Measuring the Psychological Security of Urban Residents: Construction and Validation of a New Scale. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02423>
- Welsh, J. (2018). Cities, hinterlands, and critical theory. *Political Geography*, 65, 161–163. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2018.03.004>
- Wojczewski, T. (2019). ‘enemies of the people’: populism and the politics of (in)security. *European Journal of International Security*, 5(1), 5–24. <https://doi.org/10.1017/eis.2019.23>
- Xenakis, S., & Cheliotis, L. K. (2013). Spaces of contestation: Challenges, actors and expertise in the management of urban security in Greece. *European Journal of Criminology*, 10(3), 297–313. <https://doi.org/10.1177/1477370812473534>
- Yang Han-yu. (2014). A Feminist Analysis of Protagonists’ Self-development in O Pioneers! and My Antonia. *Journal of Literature and Art Studies*, 4(8). <https://doi.org/10.17265/2159-5836/2014.08.002>
- Ye, Y., Wang, Q., & Liu, S. (2019). On the Influence of Marxist View of Education on Innovation and Entrepreneurship Education in Contemporary Colleges and Universities. *Proceedings of the 2019 3rd International Conference on Economic Development and Education Management (ICEDEM 2019)*. <https://doi.org/10.2991/icedem-19.2019.69>
- Zainuddin, Z. Q. M., Yahya, F., Moug, E. G., Fazli, B. M., & Abdullah, M. F. (2023). Effective dashboards for urban water security monitoring and evaluation. *International Journal of Electrical and Computer Engineering (IJECE)*, 13(4), 4291. <https://doi.org/10.11591/ijece.v13i4.pp4291-4305>
- Zhang, Y., Jiang, T., Sun, J., Fu, Z., & Yu, Y. (2022a). Sustainable Development of Urbanization: From the Perspective of Social Security and Social Attitude for Migration. *Sustainability*, 14(17), 10777. <https://doi.org/10.3390/su141710777>
- Zhang, Y., Jiang, T., Sun, J., Fu, Z., & Yu, Y. (2022b). Sustainable Development of Urbanization: From the Perspective of Social Security and Social Attitude for Migration. *Sustainability*, 14(17), 10777. <https://doi.org/10.3390/su141710777>
- Zhou, X. (2019). ‘Cosmopolitan from above’: a Jewish experience in Hong Kong. In *Jews on the Move: Modern Cosmopolitanist Thought and its Others* (pp. 129–143). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315149448-9>

Türkiye-İrak Dış Politik İlişkileri Üzerine Bir İnceleme

Yusuf SAYIN¹ Esra AKSOY²

¹ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi, Konya, Türkiye,
vasin@erbakan.edu.tr, (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

² Dr., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Doktora Öğrencisi, Antalya,
Türkiye aksoyess07@gmail.com

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi
Geliş: 27/07/2023
Kabul: 01/12/2023
Yayın: 31/12/2023

Anahtar Kelimeler:

Etnik Yapı, Irak, Musul,
Kürt Yönetimi, Türkiye.
JEL Kodları: N45,
Z18, H10

ÖZ

İrak'ın çok uluslu ve mezhepli sosyal kimliğindeki çeşitlilik, bu ülkenin kendi iç ve dış siyasetini etkilediği gibi, komşu ülkelerinin iç siyasetinde etkilere yol açmıştır. Bu nedenle, Türkiye açısından da özellikle Kürtlerin bu bölgede devletleşme çabaları iç politika açısından önemli olmuştur. Irak söz konusu olduğunda önemli paradigma, petrol ticaretidir. Öyle ki ülkede çıkarılan petrol ve doğal gazın idaresi, kullanımı ve dağıtımı konusunda başta merkezi hükümet ile bölgesel yönetimler ve bölgede ekonomik çıkar üreten diğer küresel güçler arasında sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, Türkiye ve Irak ilişkilerinin siyasi tarihsel çerçevesi ele alınmış; Türkiye-İrak ilişkilerinde yakın dönemde öne çıkan unsurlar tartışılmıştır. Yöntem olarak tarihsel metodun takip edildiği bu çalışmada, Türkiye-İrak ilişkilerinin tarihsel ve jeopolitik yönlerine değinilmiş; geleceğe yönelik bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmada yöntem olarak tarihsel anlatım metodu benimsenmiştir.

A Review on Türkiye-Iraq Foreign Political Relations

Article Info

Article History

Received: 27/07/2023
Accepted: 01/12/2023
Published: 31/12/2023

Keywords:

Ethnicity, Iraq, Mosul,
Kurdish Administration,
Türkiye
Jel Codes: N45, Z18,
H10

ABSTRACT

The diversity in Iraq's multinational and sectarian social identity has had an impact on the internal and external politics of this country, as well as on the internal politics of its neighboring countries. Therefore, for Türkiye, especially the Kurdish efforts for statehood in this region have been important for our domestic politics. When it comes to Iraq, the important paradigm is the oil trade. In fact, the management, utilization and distribution of the oil and natural gas extracted in the country has created problems between the central government, regional administrations and other global powers with economic interests in the region. This study examines the political historical framework of Türkiye-Iraq relations and discusses the prominent elements in Türkiye-Iraq relations in the recent period. Following the historical method as a method, this study touches upon the historical and geopolitical aspects of Türkiye-Iraq relations and tries to provide a perspective for the future. Historical narrative method is adopted as the methodology of the study.

Atıf/Citation: Sayın, Y. & Aksoy, E. (2023). Türkiye-İrak Dış Politik İlişkileri Üzerine Bir İnceleme, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 186-204.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Bugün Türkiye'nin güney komşusu olan Irak, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Musul, Bağdat ve Basra olarak üç eyalet şeklinde yönetilirken, İmparatorluğun çöküşünün ardından İngiliz mandasına girmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı'dan koparılarak *Irak* adı ile kurulan devlet daha sonra 1932 yılında bağımsızlığını ilan etmiş, monarşi dönemi başlamıştır. Söz konusu yönetsel düzen 1958 yılında gerçekleşen bir askeri darbe ile son bulmuştur. Böylece bugünkü Irak Cumhuriyeti kurulmuştur. 1968'de iktidara gelen Baas Partisi ve daha sonra partinin başına geçen Saddam Hüseyin ülkenin siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Saddam yönetimi sırasında, biri İran diğeri Körfez Savaşı olarak bilinen iki büyük savaş yaşanmış, sonrasında da ülkede kaos ve çatışma ortamı son bulmamıştır. Bu kargaşa dönemi Saddam Hüseyin'in idamı ve akabinde 2003 Amerikan işgali ile farklı bir boyuta evrilmiştir. Daha sonra 2010 yılında bağımsız olabilmek adına yapılan seçimler de mezhebi ya da etnik grupları dindirememiştir.

Irak tarihi boyunca gerek toplum yapısında gerek siyasi ortamında ve dahası ekonomi politikasında etnik ve mezhepsel yapı varlığını korumuştur. Ülkenin kuruluşundan bu yana kronik bir hal almış bu yapının en belirgin olduğu an 2010 seçimleridir. Öyle ki seçim sonuçlarında önemli olan hangi mezhebi ya da etnik grubun ne elde edeceği olmuş, bu durum Irak'ın şiddet ve kaos ortamına son vermeyerek siyasi bir düzen kurmasını güçleştirmiştir. Bugün Irak Ortadoğu'da bulunan hemen her ülkenin gerek siyasi gerek ekonomik gerekse kültürel dinamiklerini içinde bulundurmaktadır. Öyle ki Irak'ta bulunan etnik-mezhepsel yapıda ortaya çıkan çatışmaların yol açtığı siyasal ortam ve ekonomik ilişkiler Türkiye siyasetini etkilediği ifade edilebilir. Bu nedenle çalışma, Irak'ın yalnızca Türkiye'nin komşuluk politikası üzerinden bir analizini sunmak yerine, bunu ülkenin kendine özgü kimliği ve geleneksel yaklaşımı üzerinden ortaya koymaya çalışmaktadır. Aşağıdaki tabloda Irak ile ilgili temel göstergeler sunulmuştur.

Tablo 1. Irak'ın Temel Göstergeleri

<i>Devletin resmi adı</i>	Irak Cumhuriyeti
<i>Bağımsızlık tarihi</i>	3 Ekim 1932
<i>Başkenti</i>	Bağdat
<i>Yönetim Şekli</i>	Federal Parlamenter Cumhuriyet
<i>Coğrafik alanı/yüz ölçümü</i>	437.072 km ² (168.754 sq mi)
<i>Coğrafi Konumu</i>	Orta Doğu, Basra Körfezi kıyısında, İran ve Kuveyt arasında
<i>Bulunduğu Bölge</i>	Mezopotamya Bölgesi
<i>Komşuları</i>	Kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneydoğuda Kuveyt, güneyde Suudi Arabistan, güneybatıda Ürdün, batıda ise Suriye
<i>Nüfusu</i>	40.462.701 (2022 tahmini)
<i>Nüfus Büyüme Hızı</i>	% 2
<i>Etnik Gruplar</i>	Arap % 75-80, Kürt % 15-20, diğer %5
<i>GSYİH/Kişi Başına Düşen Gelir</i>	372,27 milyar/ 9.300 Doları
<i>İhracat Oranı</i>	50,61 milyar dolar
<i>İthalat Oranı</i>	54,72 milyar dolar
<i>Önemli Doğal Kaynakları</i>	Petrol, Doğal Gaz, Fosfatlar, Kükürt
<i>Üye Olduğu Örgütler</i>	BM, Arap Ligi, İslam İşbirliği Teşkilatı, OPEC, OAPEC, Interpol, DTÖ (gözlemci), ICAO
<i>Türkiye ile sınır uzunluğu</i>	331 Kilometre

Kaynak: Tablodaki veriler Cia Factbook (<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iraq/>), ve Department of Economic and Social Affairs Statistics'ten (https://evaw-un-inventory.unwomen.org/fr/agencies/unsd-desa?un_inventory_period=7d33629d8da7403692682156b59fb444) alıntılanarak oluşturulmuştur.

Tabloya bakıldığında; 1932 yılında bağımsızlığını alan Irak'ın 40 milyonu aşan nüfusu ve 100 milyar doları aşan dış ticaret hacmiyle bölgenin önemli ülkelerinden olduğu anlaşılmaktadır. Başta petrol ve doğal gaz olmak üzere çok değerli yer altı kaynaklarını ihtiva eden Irak'ın, Amerikan işgali sonrasında siyasi, ekonomik ve sosyokültürel yapısında ciddi sorunların baş gösterdiği ifade edilebilir. Bugünkü Irak devletinin sınırlarını oluşturan topraklar Ortadoğu'nun en kilit bölgelerini içinde bulunduran ve siyasi tarihi boyunca küresel güçte birçok aktör tarafından müdahaleye uğrayan bir bölgedir. Ancak tüm bunlara rağmen ülke kendi özünde emsalsiz bir toplumsal, siyasal ve ekonomik dinamiğe sahiptir. Bu iç dinamikler yalnızca Irak'ı değil tüm Ortadoğu ülkelerini etkilediği gibi Türkiye açısından da büyük bir öneme sahiptir. Türkiye'nin karasal komşularının siyasal, ekonomik ve sosyal yapılarının; dış politikasının genel özellikleri ve temel konularının ve Türkiye ile ilişkilerinin analizini yapmayı amaçlayan bu çalışmada Türkiye'nin güney komşusu olan Irak ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle Irak'ın tarihsel yapısından bahsedilecek, daha sonra sırasıyla siyasal, etnik ve ekonomik yapılar açıklanacaktır. Ardından ülkenin genel hatlarıyla dış politikası ele alınarak, dış siyaset Türkiye üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Irak'ın Tarihsel Yapısı

1.1. Irak'ın Kuruluşu ve İngiliz İşgali Dönemi

Eski Ortadoğu medeniyetlerinden biri olan Irak, Müslümanlar tarafından 637 yılında fethedildikten sonra İslam dininin önemli merkezlerinden birisi haline gelmiş, Emevîler ve Abbasiler döneminde en parlak devrini yaşamıştır. Bu dönemden sonra Irak sırasıyla Selçuklular, Moğollar, Akkoyunlular ve Safevîlerin egemenliğine girmiştir. Safevî döneminin Şah İsmail iktidarı, Irak tarihinde Şiiliğin zorunlu din olması bakımından önemlidir. Bu durum bir Sünni İslam devleti olan Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiş, Irak 1658'de Osmanlı topraklarına katılmıştır (Cleveland, 2008: 62). Böylece Irak artık, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı kontrolünde kalmıştır (Kaplan, 2011).

Modern Irak, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın yenilgiye uğramasıyla İngiltere tarafından kurulmuştur. Nüfusunun çoğunluğu Arap ve Müslüman olan Irak Devleti'nin başına, Ehl-i Beyt soyundan gelen Haşimi hanedanı getirilmiştir. Kurulan devlet görünürde bu hanedan tarafından yönetilse de gerçekte İngiltere'nin manda yönetimi altında kalmıştır. İngiliz yönetimi karşısında İngiltere kendi çıkarlarını gözetirken, Irak milliyetçileri ülke çıkarını gözetmiştir. Meydana gelen çıkar çatışması Irak'ın 1932'de Milliyetler Cemiyeti'ne girmesi ve bağımsızlık kazanması ile sonuçlanmıştır (Kahraman, 2008: 6-7). Bu dönemde Irak kuzeyinde petrol bulunmasıyla sömürgecilik açısından daha cazibeli bir yer haline almıştır. Böylece Irak, artık yalnızca İngilizlerin değil diğer büyük güçlerin de odak noktası haline gelmiştir.

İngiltere'nin manda yönetimi boyunca Irak'ın iç ve dış siyaseti İngilizlerin kontrolünde yürütülmüştür. Burada İngiltere bölgede kalıcı bir İngiliz emperyalizmi kurarak kendilerine itaatkâr yönetimler oluşturmaya çalışmıştır (Çeçen, 1998: 16). Ancak Irak bu dönem Almanya ve İtalya gibi güçlü Batılı ülkelerin İngiltere'yi bölgeden uzaklaştırıp burada kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilmeleri için sürekli kargaşanın ortaya çıktığı bir ülke haline almış, iç karışıklık bir türlü bitmemiştir. Ülkede bulunan zengin petrol kaynakları bu karışıklığın en temel sebebinin oluşturmuştur.

1.2. Cumhuriyet Dönemi

14 Temmuz 1958'de Irak'ta General Kasım darbesi ile kraliyet rejimi son bulmuş; aynı yıl Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bölgede, başta ABD ve İngiltere olmak üzere Batılı ülkelerin etkileri azalmış, Sovyet etkisiyle komünizm ve milliyetçilik hareketleri artış kaydetmiştir. Bu dönem Irak'ta yaşanan askeri darbe ve Ortadoğu'da artan Sovyet etkisi Türkiye'nin dış politikasını da etkilemiş,

Türkiye bu minvalde giderek Batı'ya yakınlaşmıştır (Harris, 2000: 52). Kasım ihtilalinden sonra Irak'ta iç ve dış politika sorunlar yaşanmış; Sovyet ve Batının çıkar çatışmaları ordu içinde farklı kanatlar oluşturmuştur. Bunun yanında bir petrol ülkesi olan Irak'ta petrol şirketlerinin rekabeti de iç siyaseti etkilemiş, her bir küresel petrol şirketi kendi çıkarına yakın olan iktidarı desteklemiştir. 1963 yılına gelindiğindeyse Arap milliyetçiliğine dayalı sosyalist parti Baas'a yakın askerlerce yapılan bir darbe ile General Kasım idam edilmiştir (Kahraman, 2008: 9).

17 Kasım 1968 tarihinde Baas Partisi bir darbeyle iktidarı ele geçirmiş, devletin idaresine General Hasan El Bekir getirilmiştir. Bu darbe Baas Partisi başkan yardımcılığına Saddam Hüseyin getirilmesi ve ülkeyi otuz yılı aşkın sürecek baskıcı bir rejime götürmesi açısından önemlidir (Cleveland, 2008: 452). Daha sonra bu baskıcı rejim 1979'da yönetimin başına geçecek olan Saddam Hüseyin'le anılacaktır. Saddam Hüseyin'in totaliter bir rejimle bölgesel güç olma isteği, ABD ve İngiltere başta olmak üzere Batılı ülkeler tarafından petrolün tek bir gücün kontrolünde olması anlamına geleceğinden bir tehdit olarak görülmüştür.

Saddam Hüseyin'in yirmi yılı aşkın iktidar döneminde yürütülen baskıcı iç ve dış politika ile Irak, hayatın her alanında etkisinin hissedildiği bir diktatörlük halini almıştır. Bu dönemde Irak, İran'la tam 8 yıl süren bir savaş yaşamış; diğer komşusu Kuveyt'i de işgal etmiştir. Irak'ın 22 Eylül 1980'de İran'la savaşı SSCB ile olan ilişkisini bozarak, başta ABD olmak üzere batıya yakınlaşmasına sebep olmuştur (Brar ve Rule, 2004: 47-51). Öyle ki Irak savaşta ABD'den istihbarat desteği dahi almıştır. Burada ABD için tek amaç zengin petrol kaynaklarına yönelik çıkarlarını korumak olmuştur. Savaş 1988'de İran'ın kaybettiği bölgeleri geri almaya başlaması ve BM müdahalesi ile son bulmuştur.

İrak siyasi tarihinde bir başka önemli olay 2 Ağustos 1990'da Saddam'ın Kuveyt'i işgalidir. İşgalin asıl nedeni zengin petrol rezervlerine sahip olarak bölgede etkinliği arttırmak olmuştur. Ancak bu durumun çıkarlarıyla uyuşmadığını düşünen ABD, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi konusunda yoğun siyasi ve diplomatik baskılar uygulamıştır (Pehlivanoğlu, 2004: 66-68). Kuveyt'in işgali yalnızca Ortadoğu'yu değil, 'Körfez Krizi' adı altında tüm dünyanın ilgisini çeken bir sorun haline gelmiştir. Kuveyt'in başına gelenlerin körfez ülkelerinin de başına gelebileceği ve Saddam'ın dünya petrol rezervlerinin yarısından fazlasının kontrolünü elinde bulundurması tehdidi nedeniyle Körfez Savaşı kaçınılmaz olmuştur (Kahraman, 2008: 42-43). Sonuçta buradaki ekonomik çıkarları tehlikede olan ABD, Irak üzerine 16 Ocak 1991 tarihinde "Çöl Fırtınası Operasyonu" hava harekâtını başlatmıştır (Arı, 2004: 448-452). Bunun üzerine Irak, Kuveyt'ten geri çekilerek BM tarafından gerek askeri gerek ekonomik anlamda önemli yaptırımlarla karşılaşmak durumunda kalmıştır.

Körfez savaşından bu yana Batılı devletler tarafından güçlü yaptırımlara maruz kalan Irak, böylece ABD'nin ana hedefi olmuştur. Bush yönetimi Saddam'ı nükleer silah saklamak ve üretmekle suçlamış, 11 Eylül'de gerçekleşen saldırı ABD'ye Irak işgali için geçerli gerekçeyi sunmuştur. Ancak Irak'ın işgal edilmek istenmesinin altında yatan gerçek terörizm ya da 11 Eylül'den ziyade, Ortadoğu'daki petrol çıkarının güvenliği olmuştur (Arnove, 2006: 5). Bu nedenle tek yol bölgede ABD'ye sadık bir rejim değişikliği sağlamaktır. Bu süreçte Bush yönetimi 2003'te "İrak'a Özgürlük Operasyonu" adında işgal kararı almıştır.

1.3. 2003 Sonrası Irak

20 Mart 2003 tarihinde ABD'nin işgali Irak siyasi tarihinin kırılma noktalarından biri olmuştur. İşgale daha fazla direnemeyen Saddam, Amerikan askerlerince yakalanarak 30 Aralık 2006'da idam edilmiştir (Şen, 2014: 258-260). Saddam'ın idamı ile Irak'ta yeni bir dönem başlamış; Ortadoğu bölgesi özelinde uluslararası alanda Irak'ın stratejik önemi artmıştır. Bunda Ortadoğu'nun petrol ve doğal gaz rezervlerinin % 10'dan fazlasının Irak topraklarında yer alması da etkili olmuştur. Böyle bir gücü kendi

çıkarına yönelik kullanmak isteyen ABD, bölgede herhangi bir gücün petrolü ekonomik ve siyasi açıdan kullanmasını engellemek niyetinde olmuştur (Kahraman, 2008: 82). Saddam'ın yönetimden düşürülmesinden sonra ülke geçici olarak Amerikan Koalisyon Yönetimi tarafından yönetilmiş; kısa bir süre sonra da Irak Yönetim Konseyi kurulmuştur. Konsey 2004 yılında yetkilerini Irak Geçici Hükümeti'ne bırakmıştır.

ABD'nin Irak'ı işgalinden hemen sonra 30 Ocak 2005 tarihinde anayasa hazırlığı için Parlamento seçimleri yapılmıştır. 15 Ekim'e gelindiğinde Irak'ı Federal bir Cumhuriyet olarak nitelendiren Anayasa kabul edilmiştir. Mayıs 2006'ya gelindiğinde ise Şii, Arap ve Kürtleri içine alan koalisyon hükümeti kurulmuştur. 15 Aralık 2011'de ABD, askeri gücünü Irak'tan çekmiştir (Yeşilyurt, 2013: 410). Irak'ın ABD tarafından işgali ülkeye yeni bir rejim getiren, öncekinden farklı bir dönemin başlangıcıdır. ABD açısından ise durum göreceli olarak daha kolay bir düzen inşa etme beklentisinin aksine zorlayıcı olmuştur.

İşgal sonrası bir başka sorun, istikrarı sağlayacak güvenlik boşluğu olmuştur. Yerel güçlerin bu boşluğu doldurmaya çalışması daha kalıcı sorunların doğmasına sebep olmuş, öyle ki başkasının dini veya siyasi görüşüne karşı katı bir tutum içinde olan milislerin örgütlenmesi, ülke istikrarına tehdit oluşturmuştur. Böylece ülkede her an içinden çıkılamayacak bir iç savaşın varlığı olası görülmüştür. Irak'ın geçmişten gelen ve bugün geldiği noktada hala varlığını koruyan bu önemli sorun, gerçekte kendi kimliğinden başkasının varlığını tanımayan bu katı grupların bir paydada toplanamaması olmuştur. Dahası işgal sonrası oluşturulan federal nitelikli anayasa da bölünmeye ortam sağlamıştır.

Irak'ın yakın siyasi tarihini etkileyen bir başka önemli aktör Ahmed Fadil Nezzal El-Haleylah adında Ürdünlü bir asker tarafından kurulan İŞİD terör örgütüdür. Örgütün Irak siyaseti üzerindeki etkisi 2014'te Sünni aşiretlerin ayaklanmasıyla artmıştır. Devlet ülkenin dört bir tarafına operasyon düzenleyerek örgütle birçok mücadeleye girişmiştir. Bu süreçte 2014 yılında İŞİD terör örgütünün Irak'ın yarısından fazlasını işgali ve 2014-2017 arası mezhep çatışmalarının getirdiği iç savaş ülkenin bütünlüğüne tehdit oluşturmuştur. Öyle ki İŞİD'e yönelik gerçekleştirilen operasyonlar birçok yerleşim yerinin tahribatına neden olmuştur (Al Hadeethi, 2021: 29). Sonuçta 2017 yılında askeri operasyonlarla yenilgiye uğrayan İŞİD Sünni vilayetlerden çıkarılmış; bununla birlikte Irak'ta milyonlarca kişi yerinden edilmiş, birçok kanlı baskı ve krizler süreci yaşanmıştır.

2. Irak'ın Siyasal Yapısı

Irak Cumhuriyeti, Federal Parlamenter Cumhuriyet ile yönetilmektedir. Anayasaya göre yönetim şekli, cumhuriyetçi, parlamenter ve demokrat niteliktedir. Irak Cumhuriyeti, Başkent Bağdat ile bağımsız vilayetler ve yerel birimler şeklinde federal bölgelere ayrılır. Irak sembolik yetkilere sahip bir cumhurbaşkanı ve güçlü yürütme yetkisine sahip Başbakan ile parlamenter sistem özelliklerini taşıyan, anayasasında açıkça yer alan Kürdistan Bölge Yönetimiyle de federal sistem özelliği taşımaktadır (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 25-27). Kuruluşundan bu yana karmaşık bir etnik yapıya sahip Irak'ta devlet makamlarında etnik ya da mezhep temelli bir sınırlama bulunmamakla birlikte, genellikle Cumhurbaşkanının Kürt, Başbakanın Şii ve Meclis Başkanının ise Sünni olarak seçildiği görülür (Visser, 2007: 820). Bu durum, ülkede bir gelenek halindedir. Irak siyasal yapısına ilişkin en çok ele alınan konu federal nitelikli olmasıdır. Irak halkı bu yönetim şekline alışkın olmadığı gibi kimi kesim tarafından ülkenin federal yapısı Irak'ın parçalanma tehlikesini beraberinde getirmiştir.

2.1. Yasama Organı

2005 yılında referandumla kabul edilen Irak Anayasasına göre yasama organı Millet Meclisi ve Federe Meclisten oluşmaktadır. Millet meclisinin yapısı, yetki ve görevleri anayasa ile düzenlenirken federe meclisin yapısı ve görevleri kanunla düzenlenmektedir. Federe Meclis, Federal sistemlerde

görülen Senato benzeri bir yapıdadır. Millet Meclisinin görev süresi 4 yıl ile sınırlandırılmıştır. Milletvekili seçilme yaşı ise asgari 30'dur. Yüz kıırtıcı bir suç işlemeyen, en az lise eğitimi almış ve daha önce Baas partisi üyesi olmayan her Irak vatandaşı milletvekili seçilebilir (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 34). Anayasada yer almasına rağmen henüz bir Federal Meclis oluşturulmamış, ancak Irak'ın tek federal hükümeti olan Bölgesel Kürt Yönetimi kendine ait bir parlamento meydana getirmiştir. Millet Meclisi ise Irak halkının tümünü eşit bir şekilde temsil etmektedir.

Yasa çıkarmak, hükümet faaliyetlerini denetlemek, Cumhurbaşkanını seçmek ve devlet bütçesini kabul etmek, Millet Meclisi'nin temel görev ve yetkilerindedir (El Abdin, 2017: 160). Yasama organının yürütme organını gensoru ve soru önergeleri ile denetleme yetkisi vardır. Bu doğrultuda 25 Millet Meclisi vekili Bakanlar Kurulu hakkında soru önergesi verebilir. Yine en az 50 vekilin imzası ile bir bakan için güvensizlik oyu isteyebilir. Bunun yanında Cumhurbaşkanı, Başbakan hakkında güvensizlik oyu isteyebilmektedir (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 35).

Yasama organının diğer bir kanadı olan Federal Meclis ise bağımsız bölgelerden gelen temsilcilerden meydana gelmesi öngörülmesine ve Irak Anayasasının 65. maddesinde düzenlenmiş olmasına rağmen henüz yürürlüğe girmemiş; hali hazırda bir Federal Meclis oluşmamıştır (Lennox, 2015: 4). Burada istisna olarak Kürdistan Bölge Meclisinden bahsetmek gerekirse, meclis dört yılda bir seçilen 111 temsilciden oluşur. Kürdistan Parlamentosu, kendi bölgesini ilgilendiren konularda yasa yapma hakkına sahiptir (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 37). Dolayısıyla yalnızca kendi bölgesini ilgilendiren konularda, Federal Hükümetin yetkileri dışında ve ülke bütünlüğüne tehdit oluşturmadığı sürece bir özerklikten bahsedilebilmektedir.

2.2. Yürütme Organı

Irak Anayasası'na göre yürütme organı Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlardan oluşmakta. Cumhurbaşkanı daha sembolik bir konumdayken yürütmeden asıl sorumlu olan Başbakan ve Bakanlar Kuruludur. Cumhurbaşkanı olabilmek için Irak kökenli olmak, yüz kıırtıcı bir suç işlememek, 40 yaşını doldurmak ve meclisten 3/2'lik çoğunluk almak anayasal şartlardır. Görev süresi 4 yıl olmakla birlikte, en fazla iki kez bu göreve gelinebilmektedir (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 37; El Abdin, 2017: 161). Cumhurbaşkanı tüzük, yönetmelik ve kararname çıkartma yetkisine sahiptir. Ayrıca kanun taslağını veto etme yetkisi vardır. Ancak meclis 3/2'lik çoğunluğu elde ederse veto kalkabilmektedir. Bunun yanında olağanüstü durumlarda Millet Meclisini toplantıya çağırarak, resmî törenlerde orduya başkomutanlık etmek, başbakanın görevine son vermek, istifasını kabul etmek ve başbakanın teklifi ile bakanları atayıp görevlerine son vermek cumhurbaşkanının yürütmeye ilişkin diğer yetki ve görevleridir (Saadi, 2020: 35-36). Irak Cumhurbaşkanı'na verilen tüm bu görev ve yetkiler sembolik nitelikte değerlendirilmektedir.

Irak Anayasası yürütmenin icra gücünü Bakanlar Kuruluna vermektedir. Devletin genel siyasetinden sorumlu olan Başbakan, 35 yaşını doldurmuş, Cumhurbaşkanı olabilmek için gerekli şartlara sahip ve üniversite mezunu olmalıdır. Irak Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı seçildikten sonra onun tarafından 15 gün içinde bir Başbakan atanarak Bakanlar Kurulu oluşturulması gerekmektedir. Meydana gelen kabinenin Ulusal Meclis'ten güvenoyu alması gerekmektedir (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 38). Bakanlar kurulu devlet politikasının işleyişini sağlayarak bakanlık ve bakanlık dışı kuruluşların faaliyetlerini denetlemek, kanun tasarısı sunmak, kararname ve yönetmelik çıkarmakla yetkilidir. Başbakan ve bakanlar meclise karşı sorumludur. Eğer hükümet meclisten güvensizlik oyu alırsa düşmektedir (Saadi, 2020: 37-38).

2.3. Yargı Organı

İrak Anayasasına göre yargı yetkisi bağımsız mahkemelerce mahkemeler tarafından yürütülmektedir. Yargı kararları kesin hükümlüdür. Yargı organı, Yüksek Yargı Kurulu, Federe Temyiz Mahkemesi, Savcılık Teşkilatı, Yargı Denetim Kurulu ve Federe Yüksek Mahkeme birimlerinden oluşmaktadır. Yüksek Yargı Kurulu, Türkiye'deki Hakimler ve Savcılar Yüksek kuruluna benzer şekilde faaliyet yürütür. Yüksek Yargı Kurulunun en temel görevi federal yargının denetimini yapmaktır. Federe Yüksek Mahkeme ise İslâm fıkhi ve hukuk uzmanlarından oluşmaktadır (Saadi, 2020: 41-42). Irak Anayasası yargının bağımsızlığına ayrı bir önem verse de devletin yargı kurumlarının bağımsızlığından bahsetmek güçtür.

Federal Yüksek Mahkemenin görevleri çıkarılan yasa ve yönetmeliklerin anayasaya uygunluğunu denetlemek, Federal yasalar uygulanırken çıkan sorunları hükme bağlamak ve Federal hükümet ile bölgesel yönetimler arasında çıkan anlaşmazlıkları çözmektir (El Abdin, 2017: 163). Uyuşmazlıkları gidermekle yükümlü olan Federal Yüksek Mahkemenin hükümleri kesin ve bağlayıcı niteliktedir.

2.4. Irak'ta Kürt Bölgesel Yönetimi

İrak Anayasasında federal yapıdan bahsedilmektedir. Siyasal yapı açıklanırken ülkenin tek bölgesel yönetimi olarak Erbil'deki bölgesel Kürt yönetiminden bahsetmek gerekir. Kürt bölgesi 2003 sonrası Kürtlerin isteğiyle kurulmuştur. Bölgesel Kürt Yönetimi federal yönetimin bütçesinden % 17'lik pay alarak bölgesinde çıkan petrol ve doğal gazı serbest bir şekilde kullanmaktadır. Federal güçlerin Kürt bölgesine girmesini yasak olmakla birlikte Kürt yönetimi ürettiği petrolü Federal hükümetten izinsiz olarak ihraç etmektedir (Barkey ve Ellen, 2005: 70). Oysa Irak Anayasasınca çıkarılan petrol ve doğal gaz tüm Irak halkının ortak malı olarak kabul edilmektedir. Federal Hükümet ve Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki hiyerarşi düşünüldüğünde dünyadaki Federal yönetim örneklerinden farklılık göstermektedir.

Bölgesel Kürt Yönetimi kendi yasama, yürütme ve yargı erklerini Federal hükümetten farklı bir şekilde oluşturulmaktadır. Kürt yönetiminin yasama organı olarak 4 yılda bir seçilen 111 üyeden oluşan Kürdistan Bölge Meclisi'dir. Söz konusu meclis federal yasalardan ayrı uygulamalar yapabilme hakkına sahiptir. Kürt Bölgesinin yürütme organını icra eden Başkan 4 yılda bir seçilmekle birlikte, meclisten geçen yasaları onaylamak ve önemli atamaları yapmakla görevlidir. Bunların yanında yargı erki bölgesel yargı kurulları tarafından icra edilmektedir (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 36-40). Sonuçta Federal Kürt Yönetimi, merkezi hükümetten bağımsız olan yürütme teşkilatına, parlamentoya ve yargı kuruluna sahiptir. Bu haliyle bölgenin Başkanlık yönetimine benzer bir şekilde yönetildiğini söylemek mümkündür.

3. Irak'ın Etnik Yapısı

İrak, etnik yapı bakımından farklı dinden, mezhep ve milletten olan ve dolayısıyla farklı çıkarları ve ihtiyaçları bulunan insanların bir arada olduğu kozmopolit nitelikli bir ülkedir. Irak halkı Arap ve Kürt olmak üzere iki temel milletten oluşurken, ağırlık Sünni ve Şii Arap, Kürt ve Türklerdedir. Ülkenin güneyinde Araplar, kuzeyinde ise Türkler ve Kürtler yaşamakta. Yüzdesel olarak bakıldığında nüfusun % 75'i Arap, % 15'i Kürt ve % 10'luk kısım ise çoğunlukla Türkmen, Ermeni, Yezidi ve Hristiyan'dır. Bunun yanında ülkede 31 dilde iletişim sağlanmaktadır (Deliceoğlu, 2006: 5). Sünni Araplar, 2005 Anayasasında açıkça bulunan Federal yapıyı, Arap kimliğine ve ülkenin bütünlüğüne bir tehdit ve ayrılıkçı bir dinamik olarak görülür. Irak Anayasası ülkede bir Iraklı kimliği oluşturma ve halkı ulusçuluk kavramı etrafında tek bir paydada birleştirme konusunda ise yeterli değildir.

İrak'taki dini yapıda ağırlık Şii'lerde olmakla birlikte Şii, Sünni ve Hristiyan olarak üç unsurdan oluşmaktadır. Şiiler çoğunlukla Araplardan oluşurken, Kürtlerin Sünniliği kabul ettikleri görülmektedir

(Yeniay, 2018: 14). Müslüman nüfusun çoğunluğu Sünni ve Şii olarak iki mezhebe ayrılırken, bunlar da kendi aralarında cemaat ve tarikatlara ayrılmaktadır. Irak iç siyasetini etkileyen ve bölgede uzun yıllar etkisini hissettiren dinamiklerden biri de aşiretçilik (Erkmen, 2010: 112-114). Irak'ta geçmişten bu yana aşiretçiliğe dayalı bir feodal yapının hâkim olduğu görülür. Bunun yanında Irak aşiretçiliği siyasi yapı bakımından birçok nitelikte farklılaşmaktadır.

Irak'ın tarihi boyunca çok uluslu ve mezhepli kimliği ülkenin siyasi yaşamını oldukça etkilemiştir. Etnik ve mezhepsel farklılıklar arasındaki mücadele, dış güçlerin ülkenin iç siyasetine müdahalesine imkân sağlamaktadır. Irak gerek iç siyasetinde gerekse komşularının iç meselelerinde bu çeşitliliğin yol açtığı sorunlarla uğraşmaktadır. Dolayısıyla etnik ve mezhepsel çoğulculuk hem Irak'ın hem de ona komşu devletlerin siyasetini etkileyen önemli dinamikler arasındadır. Irak'taki Bağdat hükümeti ile Erbil'deki Bölgesel Kürt Yönetimi arasında uzun zamandır yaşanan gerilimin nedeni de bölgedeki çoğunluğu Kürt ve Sünni olmasından kaynaklı etnik farklılıklardır. Bu bölgede özerklik elde eden Kürtlerin devletleşme çabaları etnik çatışmaların ve ayrılıkçı eylemlerin artmasına sebep olmaktadır.

4. Irak'ın Ekonomik Yapısı

Irak söz konusu olduğunda akla ilk, petrol ihracatına dayalı bir ülke olduğu gelmektedir. Irak dünyanın en büyük petrol kaynağına sahip üçüncü ülkesi olmakla birlikte, başlıca yeraltı kaynakları petrol ve doğalgazdır. Petrol Irak'ın ekonomik gelirinin % 95'ini oluştururken, Irak sanayisi ise devlet tekelindedir. Bunların yanında ülke ekonomisinde inşaat sanayi önemli yer kaplamaktadır. Ayrıca Irak'ta Fırat ve Dicle nehirlerinin yakınında oldukça verimli ovalar bulunmakta. Ancak Irak oldukça geniş ekilebilir tarım arazisine sahip olmasına rağmen bu avantajını çok da kullanamamaktadır (Erkmen, 2010: 115-116). Bu nedenle gıda ihtiyacının büyük bir kısmını ithal etmekle birlikte ülke koşulları elverişli olmasına rağmen ormancılık ve balıkçılık alanlarında da ticari kapasitenin geliştiği görülür.

Irak Anayasasına göre ülkede çıkarılan petrol ve doğalgaz tüm Irak halkının ortak değeridir. Mevcut hükümet çıkarılan petrol ve doğalgazın kullanımı, dağıtılmasını ve idaresini bölgesel yönetimlerle birlikte yapmalı, elde edilen gelir tüm ülke halkına dağıtılmalıdır. Federal hükümet ile bölgesel hükümetler tüm ülkenin dengeli kalkınması için petrol ve doğal gaz yataklarından çıkarılan geliri ortak bir kararla yönetmelidir (El Abdin, 2017: 163-165). Ancak bu anayasal hükümlere rağmen Kürt Bölgesel Yönetimi ile merkezi hükümet arasında petrol ve doğalgaz çıkarılması ve kullanılması konusunda büyük sorunlar yaşamaktadır. Bunun nedeni Kürt yönetiminin buldukları petrol ve doğalgaz kaynaklarını merkezden bağımsız bir şekilde keyfi olarak kullanmasıdır. Bu durum ülkenin birlik ve bütünlüğüne bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Irak'ta inşaat sektörü en az petrol ve doğalgaz üretimi kadar önem taşır. Savaşlar yüzünden tahrip olan ülkenin yeniden yapılanması, inşaat sektörünün gelişmesinde etkilidir. Irak hükümeti uzun yıllar inşaat sektörünün özelleştirilmesine önem vermiş, özel ortak arayışı nedeniyle ülke müteahhitlik firmaları için proje ve iş imkânı sağlamıştır. Irak, yaşadığı işgaller ve savaşlar nedeniyle yıpranmış, iç ve dış karışıklıklar ülkenin doğal kaynaklarını kullanma ve dünya pazarına merkez ülke olarak dâhil olmasını engellemiştir. Bugün dahi ülke ekonomisi yalnızca tek bir sektöre bağlı kalmış, sahip olduğu doğal zenginliklere rağmen temel gıdaları ithal eden, yalnızca hammadde ihracatı yapan bir ülke konumunda kalmıştır.

5. Dış Politika ve Türkiye ile İlişkiler

Türkiye, dış politikasını yürütürken en temelde sürdürülebilir barışı hedeflemektedir (Akt. Ünüvar, 2022). Tüm adımlarını barışın ve refahın tesisi için, Cumhuriyetin "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesi çerçevesinde atmaya özen göstermektedir. Bu doğrultuda Türk dış politikası anlayışında gerek

uluslararası kuruluşlarla gerekse komşu ülkeleriyle yürüttüğü dış politikanın temelinde etnisite, aşırılık, ırkçılık vs. gibi her türlü dışlayıcı düşünceye yer verilmemesi hedeflenir. Türkiye'nin oluşturmaya çalıştığı dış politika, özetle; girişimci ve insan odaklıdır (MFA, 2019). Irak, Türkiye'nin ülke güvenliği, bölge siyaseti, tarihsel bağlar, jeopolitik konumu, sosyal yapı ve ekonomi gibi nedenlerle önemli bir komşusudur. Türkiye'nin dört yüz yıllık tarihi geçmişi olan Irak, bugün de başta sınır güvenliği açısından oldukça önemlidir. Ancak Irak, sahip olduğu jeopolitik ve etnik niteliklerden dolayı her zaman dış müdahaleye açık bir bölge konumundadır. Irak'ın birliği ve bütünlüğü; kısaca yaşadığı tüm siyasi gelişmeler Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir.

5.1. Musul Meselesi

1056 yılında Selçuklu hakimiyetine giren Musul, bu tarihten itibaren Türkleşmeye başlamış, 1514'te Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra 1918'de İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Lozan görüşmelerinde İngilizler tarafından Musul, Irak sınırlarına dahil edilmek istenmiş; Türkiye ise Musul'u kendi sınırları içinde kabul etmiş, bu nedenle Musul bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Karşılıklı görüşmeler olumlu bir sonuca varmayınca sorun Milletler Cemiyeti'ne gitmiştir. Sonuçta 1926 yılında yapılan Ankara Antlaşması ile Musul Irak'ta kalmıştır (Kısıklı, 1999: 487-488). Musul meselesi literatürde petrol üzerindeki çıkarlar meselesi olarak nitelendirilmektedir. İngiltere'nin Musul'u Irak sınırlarına dahil etme görevini üstlenmesi gerçekte petrol üzerinde güç sahibi olma niyeti taşımakta olduğundan Musul petrolleri Türklerin elinden çıkarılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, İtilaf Devletleri'nin Musul üzerindeki ekonomik ve siyasi çıkarları nedeniyle Irak cephesi açılmıştır. Bu sırada İngilizler Musul'u elde etme niyetinde bir plan yürütmüş ancak savaş sonunda Musul Fransa'ya bırakılmıştır (Öke, 1995: 45). Mondros Mütarekesi sırasında İngilizler antlaşma hükümlerine uymayarak Musul'u işgal etmiş, ancak bölge halkı direnç göstererek Mustafa Kemal'den yana bir tavır almıştır. Ateşkes imzalandıktan sonra Lozan'da bu konuyu gündeme getiren Türk heyeti, Musul'un İngilizler tarafından işgalinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirterek kararlı bir tutum sergilemiştir (Oran, 2002: 2). Musul meselesinin kendileri için bir vatan meselesi olduğunu belirten Türkiye, İngilizlerle uzun süre görüşmeler yapsa da ortak bir paydada uzlaşmamıştır.

Musul meselesi Lozan'ın imzalanmasını geciktirmesi nedeniyle görüşmelerin ikinci döneminde doğrudan gündem olmamıştır. Artık Lozan gündeminde olmayan Musul için dokuz ay gibi bir sürede İngiltere ve Türkiye'den bir orta yol bulunması istenmiş, eğer uzlaşmazsa konunun Milletler Cemiyeti'ne götürüleceği kararlaştırılmıştır. Böylelikle 1924'te İngiltere ve Türkiye arasında Musul konusunda ikili görüşmeler başlamıştır. Uzun süren görüşmelerde uzlaşmaya varılmaması nedeniyle konu Milletler Cemiyeti'ne aktarılmıştır (Kısıklı, 1999: 515-520). Milletler Cemiyeti Konseyi, kısa sürede bir komisyon oluşturarak incelemelere başlamış, incelemeler sonucunda yayınlanan raporla Musul'un Irak'a verilmesine karar vermiştir. Milletler Cemiyetinin bu kararı Türkiye'nin tepkisine yol açarken, o dönem Irak'ın İngiliz mandasında olması nedeniyle İngilizlerin çıkarına yakın bir karar olarak değerlendirilmiştir.

5.2. Bağdat Paktı

Bağdat Paktı, Sovyetlerin Ortadoğu'ya yayılmasını önlemek amacıyla Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde gerçekleşen bir anlaşmayla oluşturulmuştur. Daha sonra sırasıyla İngiltere, Pakistan ve İran Bağdat Paktı'na katılmıştır. Pakt, görünürde Ortadoğu'nun savunma ve güvenliği için kurulsun da özünde Batılı ülkelerin bölgedeki özel çıkarlarını gözetmiştir. Gerçekte fikir ABD tarafından verilmiş, gerçekleştiren Türkiye olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği'nin bölgede petrol kaynaklarına hâkim olarak Batılı devletleri bu kaynaktan yoksun

birakmak istemesine karşı örgütlenmek istemiştir (Bostancı, 2013: 171-173). Dolayısıyla Pakt, tehlikenin farkında olan ABD'nin Ortadoğu'da bir savunma sistemi oluşturmak istemesi üzerine kurulmuştur.

Bağdat Paktına üye olan ülkeler birbirinin iç işlerine karışmayarak ortak bir güvenlik sistemi oluşturmayı hedeflemiştir. Türkiye'nin Pakta katılmasındaki neden Sovyetlerle komşu olma riski ve dönemin Demokrat Parti iktidarının ABD'den yardım alma isteği olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada Türkiye, Irak'ı Sovyet tehlikesi altında olduğuna ikna edebilmiştir. Irak ise o dönem ülkede yayılan Arap milliyetçiliğinin etkisiyle komünizmi bir tehdit olarak görmüş, bölgede bir savunma paktına sıcak bakmıştır. Komünist hareketlere karşı duyduğu endişe dışında Irak'ın pakta katılmasının nedeni, silahlı Kürt hareketlerine Rusya tarafından gelecek bir desteğin ihtimali olmuştur (Pamukçu, 2018: 466-469).

Bağdat Paktı beklenilen aksine Arap dünyasında olumlu bir izlenim oluşturmamış, henüz kuruluşundan itibaren zayıf kalmıştır. Arap devletleri pakta karşı olumsuz tepkilerini başından beri değiştirmemiştir. Öyle ki pakta Irak haricinde hiçbir Arap devleti katılmamıştır. Bağdat Paktı Türkiye'nin Arap dünyası ile arasını açarken, Irak'ta da 1958 yılında yaşanan General Kasım darbesi Paktın ömrünün kısa olmasına neden olmuştur. Irak'ta gerçekleşen darbeyi kınayan Türkiye, Kasım iktidarını tanımamış, Irak hükümetinin Pakttan ayrılmasıyla da Türkiye ile ilişkiler gerginleşmiştir. Böylece Bağdat Paktı tarihi misyonunu tamamlamıştır.

5.3. Cumhuriyet Dönemi İlişkiler

Irak'ta 14 Temmuz 1958 tarihinde General Kasım darbesi ile krallık rejimi yıkılmış, yerine Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu tarihe kadar iki ülke arasındaki ilişkiler sürekli yükselişteyken, Türkiye'nin darbeyi kınaması ve yeni hükümeti kabul etmemesi nedeniyle bozulmaya başlamıştır. Genellikle ülkeler arasındaki ilişkilerde dönemin iktidarının tutumu, uluslararası konjonktür ve hegemonik devletlerin çıkar politikaları belirleyici olmuştur. Bu doğrultuda İkinci Dünya Savaşı'na kadar bunu söylemek güç olmakla birlikte, savaştan sonra Türkiye ve Irak arasındaki ilişkilerin gelişiminde güçlü devletlerin bölgeye yönelik çıkarıcı politikaları belirleyici olmuştur.

1950'lerde her iki ülkede dönemin iktidarları arasında dostluk ilişkilerine dayalı uzlaşmacı bir politika şeklinde yürüyen ilişkiler, 1958 yılında Irak'ta yaşanan darbe ile zayıflamış ve etkisi uzun yıllar sürmüştür. Buna Misak-ı Milli sınırının bir bölümünün Irak sınırı içinde kalması da etkili olmuştur. Öyle ki Irak'ın kuzeyindeki (Musul ve Kerkük) (Osmanlıdan kalan) topraklar herhangi bir savaş yaşanmadan Türkiye'nin elinden çıkan ve Türk nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerdir. Türkiye toprak kazanım siyasetini daha sonra Türkmenlere yönelik olarak değiştirmiş, bunu bir devlet siyaseti olarak kabul etmiştir. Zamanla Irak'ta silahlı Kürtlerin hareketlerinin artması ve PKK terör örgütünün aktif hale gelmesi de her iki ülke arasında yeni bir sorun olarak gelişmiştir (Kahraman, 2008: 15-16).

Saddam döneminde Irak'ın saldırgan tutumu Türkiye'yi rahatsız etmiş; öyle ki Türkiye Saddam'a karşı oluşturulan hemen her oluşumu desteklemiş, ABD'nin gerçekleştirdiği operasyonlarda da topraklarının, üslerinin ve tesislerinin kullanımına izin vermiştir. Türkiye, BM'nin Irak'a ambargo uygulanması talebine de karşılık vererek Kerkük-Yumurtalık boru hattının faaliyetlerini tamamen durdurmuştur (Arı, 2004: 440). Tüm meselesini sınırsız güç kullanarak halleden bir iktidara komşu olmanın yanında Saddam'ın Kuveyt'i işgali, Türkiye açısından bölgede hegemonik bir güç olma endişesini getirmiştir. Bu dönem Irak'ın Türkiye ile su gerginliğini güç kullanarak çözme eğilimi bu endişeyi desteklemiştir.

1990'ların başına gelindiğinde Türkiye ile Irak arasında yürütülen politika tamamen Kürtlere ve Türkmenlere yönelik olmuştur. Bu etnik temelli siyasette PKK terör örgütünün aktif hale gelmesiyle Irak siyaseti, Türkiye açısından odak nokta haline gelmiştir (Çetinsaya, 2006: 4). Sonuç olarak

Türkiye'nin Irak'ta kurulan Cumhuriyet döneminde Irak'a yönelik politikasını özetlersek; Demokrat Parti Hükümeti döneminde iyileşen ikili ilişkiler Irak'ta darbenin gerçekleşmesi ve Cumhuriyetin ilanı ile bozulmuş, Saddam yönetimindeki despot politika karşısında da Batılı devletlerden yana bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Cumhuriyet sonrası dönem Türkiye'nin Irak ile ilişkileri Batılı ülkeler ve bilhassa ABD ve SSCB çekişmesi eksenli gelişmiştir. Bu dönemden sonra Irak'ın Kerkük'teki Türklere yönelik zulmü ve Irak'ın kuzeyinde kurulan özerk Kürt yönetimi ikili ilişkileri kırılma noktasına getirmiştir.

5.4. Kerkük Yumurtalık Petrol Boru Hattı

Petrolün millileştirildiği dönemde Irak, petrol ticaretini geliştirerek kalkınmayı ve bölgede etkin bir güç haline gelmeyi hedeflemiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için sahip olduğu petrol boru hatlarının yeterli olmayışı Irak'ı Türkiye ile iş birliğine yöneltmiştir. Sonuçta 27 Ağustos 1973'te Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı inşası başlamıştır. Kerkük boru hattının Türkiye'deki güzergahı Cizre, Mardin, Bozova, Osmaniye ve Dört Yol olmuştur (İnan, 2013: 69-71). Ekonomik çıkarların uzlaşması doğrultusunda meydana gelen bu hat, her iki ülke için de önemli bir gelire imkân vermiştir. Daha sonra söz konusu boru hattı Türkiye ve Irak arasında yalnızca ekonomik ilişkileri değil siyasi ilişkileri de belirlemiştir.

Irak için petrol iç ve dış politikasını etkileyen, ekonomik gelişimi açısından da hayati öneme sahip bir faktördür. Boru hatları petrolün ihtiyacı olan ülkelere taşınmasında kullanılan bir yöntemdir. Bu nedenle ülkeler açısından önemli yatırımlar olarak görülmüştür (Altuğ ve Demirtaş, 2021: 248). Kerkük havzasında bulunan petrol kaynağı, kalite bakımından yüksek maliyet bakımından düşük olması ile dünya petrol rezervleri arasında önemli bir konumdadır. 1970'lerin başında Irak yönetimi artan verimliliğinin etkisiyle petrolü Akdeniz'e taşımak istemiş, bu konuda en iyi seçeneğin Türkiye olduğunu görmüştür. Böylelikle 1973'te Türkiye ve Irak hükümetleri *Ham Petrol Boru Hattı Anlaşmasını* imzalamıştır. 1976'da inşaatı tamamlanan boru hattına ilk tanker yüklemesi 1977'de gerçekleşmiştir (İnan, 2013: 71).

Kerkük Yumurtalık Petrol Boru Hattı, Irak açısından petrolü küresel pazara ulaştırması bakımından önemliyken, 1980'lerde ihracata yönelik ekonomi politikası güden Türkiye için petrol ticaret açısından fayda sağlamıştır. Ayrıca hat, Türkiye'nin ilk uluslararası boru hattı olma özelliğini taşımaktadır. Tüm bu öneme rağmen hattın ömrü istikrarlı bir şekilde ilerlememiş, küresel güçlerin müdahalesiyle ortaklık bozulmuştur. Öyle ki Körfez Savaşı nedeniyle ABD desteği ile Irak'a yönelik başlatılan ambargoya Türkiye de katılmış, Irak ile olan tüm sınır ticaretini durdurmuştur. Böylelikle hat, ambargo uygulaması ile 1990 yılında kapatılmıştır (Çetinsaya, 2006: 5). Türkiye için bu ambargo iş birliğine katılmak pahalıya patlamış, yaklaşık seksen milyar dolar zarara yol açmıştır. Kerkük-Yumurtalık boru hattı her iki ülke için siyasi ve stratejik ilişkiler açısından önemli olmuş, hattın kapanması Türkiye'de en başta ekonomik açıdan olmak üzere çeşitli kayıplara yol açmıştır.

5.5. Çekiç Güç Dönemi

Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi; Türkiye özellikle Saddam yönetiminden sonra genelde Ortadoğu, özelde Irak ile yürüttüğü ilişkilerde ABD eksenli bir politika yürütmüştür. 1990'da ayaklanan güneyde Şiiiler, kuzeyde ise Kürtler Saddam yönetimi tarafından sert bir şekilde bastırılmış, Kürtler bu süreçte Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Dönemin iktidarı Turgut Özal bu mülteci sorununu Bush yönetimiyle görüşmüş, Irak'a dönecek Kürtler için bir güvenlik bölgesi oluşturulması kararlaştırılmıştır. Böylelikle 1991'de BM kararı ve ABD liderliğinde "Çekiç Güç" oluşturulmuştur (Operation Provide Comfort-2 / Huzur Operasyonu2) (Oran, 1995: 257-258; Öztürk, 2010: 367). Bu dönem ortaya çıkan

“Çekiç Güç” Türk siyasi hayatı ve iç politik mülahazalar açısından oldukça önemli olmuş; uzunca yıllar tartışılan bir konu olmuştur.

Çekiç Güç içindeki askeri güçler ABD, Türkiye, Fransa ve İngiltere’den oluşmuştur. Görünürde bu askeri güç, bölgede güvenli bir yer oluşturmayı hedeflemiştir. Böylece söz konusu bölgede Irak uçaklarının uçması yasaklanmıştır. Güvenli bölge Türkiye sınırına bitişik olarak Kuzey Irak’ta kurulmuş, Silopi’de konuşlandırılan Çekiç Güç daha sonra İncirlik’te üslenmiştir. Böylece bir kara kuvvetinden hava kuvvetine dönüşmüş, İncirlik hava üssünden Irak’a sık sık keşif uçuşları yapılmıştır. Irak halkına ve bilhassa Kürtlere Saddam hükümeti tarafından gelecek bir saldırıyı önleme amaçlı kurulan Çekiç Güç’ün adı 1996 yılında “Keşif Güç” olarak değişmiştir. Daha sonra Fransa, ABD’nin Irak Operasyonu’na tepki göstermiş ve 1998’de askerlerini geri çekmiştir. Keşif Güç’ün varlığı 2003 yılında Irak işgaliyle son bulmuştur (Arı, 2004: 595-598).

Çekiç Güç’ün Silopi’de konuşlandırılması, PKK terör örgütünün güçlenmesine ve Türkiye’nin örgüte karşı müdahalesini yavaşlatarak savunma harcamalarının artmasına neden olmuştur. Gerçekte ABD ve Irak arasındaki mücadelelerden en fazla etkilenen Türkiye olmuştur. Öyle ki Çekiç Güç oluşturulduktan sonra Saddam, Irak’ın kuzeyine müdahale edememiş, fakat bölgede bir ABD destekli “Kürt Özerkliği” çabası ortaya çıkmış böylece Türkiye’nin toprak bütünlüğü tehlikeye girmiştir. Çekiç Güç’ün Silopi’de ve İncirlikte üslenmesi Türkiye’de PKK terör örgütünün hareketini arttırmış, oluşturulan güvenli bölgede bir Kürt Özerkliğine imkân vermiştir (Öztürk, 2010: 11-12). Bu durum kendi içinde ileride bölgede bir Kürt devletinin kurulma çabalarına imkân vermiştir. Sonuçta Irak’ın ABD ile mücadelesinde Türkiye, Kerkük Yumurtalık Boru Hattını kapatarak ekonomik; Çekiç Güç huzur operasyonuna destek vererek de siyasi açıdan zarara uğramıştır.

5.6. Yerel Kürt Yönetimiyle İlişkiler

İrak’ta yoğun olarak Erbil, Dohuk ve Süleymaniye’de yaşayan Kürtlerin siyasi hareketleri Barzani dönemiyle başlamış; 1946 yılında Kürt hareketi için önemli olan Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) Barzani öncülüğünde kurulmuştur. KDP kısa zamanda bölgedeki diğer yerel Kürt partileri bünyesine katarak genişlemiştir. SSCB Partinin gerek kuruluşuna gerekse faaliyetlerine bölgesel çıkarları doğrultusunda destek vermiştir. Saddam ise tüm Kürt oluşumlarını yasa dışı saymıştır (Yeniay, 2018: 30-31). Saddam yönetiminin saldırgan tutumuna karşı ABD, bölgeye müdahale ederek hükümeti devirip ülkeye yeni bir anayasa hazırlamıştır. 2005 yılında oluşturulan federal nitelikli bu anayasa, Kürdistan Bölgesel Yönetimi hakkında maddelere yer vererek, bir sınırdan dahi bahsetmiştir. Dolayısıyla anayasa bir otonom Kürt bölgesinin varlığını kabul etmiştir.

Kuzey Irak’ta kurulan siyasi yapı temelde “yerel yönetim modeli” (Kahraman, 2021) içerdiği söylenebilir ve Kürk meselesi Türkiye ve Irak arasındaki ilişkileri belirleyen en önemli faktör olmakla birlikte yalnızca Türkiye’nin değil, Ortadoğu’nun genel meselesi olarak bölgesel niteliklidir. 1991’de Kuzey Irak’ta güvenli bir bölge oluşturulması, Kürtlerin burada güç kazanmasına ve PKK’nın kamp kurarak yerleşmesine sebep olmuştur. Kuzey Irak’ta oluşturulan Bölgesel Kürt Yönetimi Irak ve Türkiye arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Öyle ki Kürt Yönetiminin devletleşme ihtimali Türkiye’nin çıkarlarına ters düşmüş, toprak bütünlüğüne tehdit oluşturmuştur. İran ve Irak da bu oluşumun ulusal bağımsızlık ve toprak bütünlüklerine bir tehdit ve meydan okuma olarak görmüşlerdir. Bu doğrultuda Türkiye’nin bölgeye yönelik politikaları, PKK kamplarına yönelik sınır ötesi hareketler düzenlemek ve Kürt Bölgesel Yönetimi ile iyi ilişkiler kurup PKK kamplarının kapatılmasını talep etmek şeklinde olmuştur.

Kısaca; ABD’nin Irak’ı işgali en çok Kürt halkına fayda sağlamış, KDP Amerikan hükümetiyle birlikte bir federal yapının tesisinde anlaşmıştır. Böylelikle Kürtler istedikleri Kürdistan projesine bir

adım daha yaklaşmış, kazandıkları bir takım anayasal haklarla kendi özerk bölgelerindeki petrolü otonom bir şekilde kullanabilmiştir. Dolayısıyla Türkiye, Bölgesel Kürt Yönetimiyle ilişkilerini, ülkesindeki Kürtlerin milliyetçilik temelinde otonom isteklerde bulunmalarını ve Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti'nin oluşmasını engelleyici nitelikte yürütmüştür. Zira Türkiye, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasını ulusal çıkarları ve bütünlüğü açısından çok büyük bir risk ve tehdit olarak algılamıştır.

5.7. 2003 Sonrası İlişkiler

2003'te ABD'nin Irak'ı işgali sonrası Türkiye ile ABD sık sık görüşmeler yapmış, yürütülen müzakerelerde Türkiye ABD'nin bu isteğini onaylaması halinde, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının engellenmesi ve Türkmenlere de Kürtlere verilen otonom hakların verilmesini istemiştir. Ayrıca PKK terör örgütünün ABD tarafından korunmaması ve terör örgütü olarak kabul edilmesi de talep edilmiştir. Türkiye söz konusu talepleri karşılanırsa ABD'ye Irak'a geçişte topraklarını kullanmasına izin vereceğini belirtmiştir. Fakat bu taleplerin karşılanacağı güvencesi verilse de ABD'nin Irak'a müdahalesi, Kuzey Irak'ta Kürt Yönetiminin güç kazanmasına neden olmuştur. Mecliste yapılan Irak tezkeresi oylamasının milletvekillerce kabul edilmemesi, Türkiye-ABD ilişkilerinde çok önemli krizlerin çıkmasına yol açmıştır.

İrak'ta Amerikan işgalinden sonra Türkiye'nin Irak ile en büyük sorunu Türkiye Kürtlerinin bağımsızlığını amaçlayan ve Öcalan tarafından kurulan PKK terör örgütünün faaliyetleri olmuştur. Bölgesel Kürt Yönetimi merkezli PKK faaliyetleri Türkiye ve Irak arasındaki gerilimi arttırmış, özellikle 2004-2008 yılları arasında TSK, Kuzey Irak'a operasyonlar düzenlemiştir. Ancak sonrasında Erbil hükümetinden Celal Talabani ve Mesud Barzani'nin Türkiye ziyaretleri ve daha sonra Erdoğan'ın Erbil ziyareti her iki tarafında normalleşme isteği içinde oldukları şeklinde yorumlanmıştır (Orsam, 2011: 11).

2010'lu yıllarda Türkiye'nin Irak politikası değişmeye başlamıştır. ABD'nin Irak'tan çekilmesine kadar olan dönemde her iki ülke arasındaki ilişkiler doğrudan Bağdat Hükümetiyle gerçekleşmiştir. Ancak 2011 yılı itibarıyla Türkiye'nin Bağdat Hükümetiyle arası açılmış, artık Bölgesel Kürt Yönetimiyle ilişkiler doğrudan yürütülmeye başlanmıştır (Balci, 2012: 119-123). Türkiye'nin böyle bir politika değişikliği yapmasındaki sebep, ekonomik çıkarları gözeterek Bölgesel Kürt Yönetimiyle olan ilişkileri geliştirmek olmuştur. Bu doğrultuda Ankara ve Erbil arasında ziyaretler sıklaşırken Bağdat'a yapılan ziyaretler azalmış, gerçekleşen ziyaretler sonucunda Bölgesel Kürt Yönetimiyle petrol ticareti geliştirilmiştir.

Dönemin Ak Parti Hükümetinin Irak'a yönelik politika değişikliği Bağdat hükümetini rahatsız etmiş ve Irak Başbakanı Maliki ile ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır. Ortaya çıkan gerginlik durumunun birden fazla nedeni vardır. İlk olarak 2010'daki Irak seçimlerinde Türkiye'nin Maliki'ye karşı El İrakie koalisyonunu desteklemesi gerginliği artıran bir unsur olmuştur. Seçimlerden sonra Ankara'ya karşı tavırlı olan Maliki'yi rahatsız eden bir gelişme de Ak Parti Hükümetinin Erbil ziyaretleri olmuştur. Gerçekleşen ziyaretler sonunda Ankara Hükümeti Erbil yönetimiyle petrol ticaretine başlamıştır. Maliki, Bölgesel Kürt Yönetiminin merkezden habersiz petrol ticareti gerçekleştirmesine anayasaya aykırı bulduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır.

Bağdat ve Ankara hükümetlerinin arasını gittikçe açan bir başka faktör ise dönemin Sünni Cumhurbaşkanı Yardımcısı El-Haşimi'den kaynaklanmıştır. Öyle ki 2012 yılında Irak Başbakanı Maliki, Haşimi hakkında suçlamalar yaparak tutuklama kararı almış, ancak Türkiye bu konuda Haşimi'ye destek vererek sığınma hakkı tanımıştır. Haşimi ise ilk olarak Erbil Hükümetine sığınmış oradan Türkiye'ye geçmiştir (Erkmen, 2015: 189). Bu olay karşısında Türkiye Maliki'yi mezhepçi bir tavırda politika yürütmekle suçlarken, Bağdat Hükümeti de Türkiye'yi iç işlerine karışmakla itham

etmiştir. Meydana gelen olumsuz hava giderek sertleşmiş, nitekim Ankara ve Maliki arasında günümüze kadar sürecek gerginliğin temeli atılmıştır.

2010'lu yıllar Türkiye ve Irak arasındaki bir başka önemli gelişme, PKK konusunda gerek Erbil hükümetinin sert tepkisiyle gerekse Türkiye'nin açılım politikasıyla ilişkilerin yakınlaşmasıdır. Bu dönem Ak parti hükümetiyle Erbil hükümeti PKK meselesinin barışçıl yollarla çözülebileceğine inanmış ancak muhalefet kesimler bu düşüncüyü bir hayalden öteye gidilemeyeceği şeklinde yorumlamıştır (Balcı, 2012: 130-131). Özetle; Türkiye ve Irak arasındaki ilişkiler 2010'lu yıllarda Erbil ve Bağdat hükümetleriyle ayrı politikalar yürütülmesi şeklinde geçmiştir. Nitekim 2020'li yıllara yaklaştıkça Ankara hükümeti ile Bağdat hükümeti arasındaki ilişkiler tekrar yumuşama eğilimi içinde olmuştur.

Bugün Türkiye'nin Irak politikasının temeli, Irak'ın ülke bütünlüğünü sağlama çabası ve devletin Kuzeyinde bir Kürt devletinin ortaya çıkmasını engellemektir. Nitekim Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin olası varlığı, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve güvenliğine tehdit niteliğindedir. Bunların yanında Kerkük ve Musul'un Kürt yönetiminin eline geçmesini önlemek bir başka önemli amaçtır. Tüm bunları gerçekleştirmek için Türkiye, bölgedeki konumunu ve rolünü güçlendirme yolunda gitmiştir. Türkiye başından bu yana Irak'ta oluşabilecek bir bağımsızlık hareketinin yalnızca Irak'ın değil kendisinin de iç siyaset dengesini bozacağına farkındadır. Bu nedenle gerek Bağdat gerekse Erbil hükümetleriyle temkinli, istikrarlı ve dengeli ilişkiler kurmaya özen göstermektedir. Bu durum da Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin inişli-çıkışlı bir rota takip etmesini ve Kürtler faktörünün bu ilişkilerde belirleyici bir etmen olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Irak gerek iç ve dış dinamikleriyle etnik ve mezhepsel nitelikli iç mücadeleleriyle ve küresel güçler tarafından maruz kaldığı müdahalelerle kendine özgü bir öneme sahiptir. Nüfusundaki farklı unsurlar, mezhebi ve etnik aktörler ile son derece hassas olan iç siyaseti, dış ilişkilerine de yansımıştır. Sahip olduğu zengin kaynaklar nedeniyle bölge üzerinde yapılan küresel nitelikli ekonomik çıkar politikası da kaos ve siyasi boşluk alanlarının doğmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Irak'ın siyasal akış çizgisini, Irak'ın kendisinden ziyade ülkenin başta petrol olmak üzere zengin kaynakları üzerinde çıkar politikası güden küresel güçlerce çizildiği ifade edilebilir.

Bunun yanında sahip olduğu zenginlikleri iyi değerlendiremeyen Irak Devleti de bu duruma sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla iç politikadaki başarısızlık dış politikayı etkilemiştir. Irak'ın sahip olduğu demografik yapıya bakıldığında başta Kürt ve Arap olmak üzere farklı unsurları içinde barındıran heterojen bir nitelik taşıdığı belirtilebilir. Sözde siyasal ve sosyal düzen oluşturmak adına Saddam döneminden 2003 Amerikan işgaline kadar geçen sürede Sünni Arap nitelikli homojen bir düzen oluşturulmaya çalışılmış, ancak bu amaç Saddam Hüseyin'i idama; Irak'ı ise sonu gelmeyen bir iç karışıklığa sürüklemiştir.

ABD'nin Irak'a müdahalesi ülkenin topraklarının bölünmesine neden olmuş, bu durum işgalin dönüştürücü etkisiyle yapılan seçimlerde de kendini göstermiştir. Öyle ki 2005 ve 2010 yılında yapılan seçimlerde etnik ve mezhepsel eğilimlere göre oylar verilmiştir. Dolayısıyla gerek işgaller ve sömürge girişimleri gibi dış dinamikleri gerekse etnik ve mezhepsel gruplar gibi iç dinamikleri Irak'ın bugünkü haline gelmesinde en büyük etkeni oluşturmuştur. Toplumsal yapıdaki heterojen ortam devletin kurumsallaşmasında da etkili olmuştur. Meydana gelen yeni düzene göre Irak Cumhuriyeti, bağımsız vilayetler ve yerel birimler şeklinde federal bölgelere ayrılmıştır.

Öyle ki anayasasında açıkça yer alan ve millet meclisi dışında ülkenin tek federal hükümeti olan Kürdistan Bölge Yönetimiyle federal sistem oluşmuştur. Bununla birlikte Cumhurbaşkanının Kürt, Başbakanın Şii ve Meclis Başkanının ise Sünni olarak seçildiği görülmüştür. Irak'ın etnik olarak

kozmpolit nitelikli yapıda oluşu devletin tüm yapılanmasında kendini hissettirmiştir. Ülkenin hala Iraklı kimliği oluşturma ya da ulusçuluk kavramı etrafında toplanmış bir millet meydana getirme bakımından yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Bununla birlikte toplumda aşiretçiliğe dayalı özgün bir feodal yapının baskın olduğu da ileri sürülebilir.

İrak'ın çok uluslu ve mezhepli sosyal kimliğindeki çeşitlilik hem iç siyasetini hem dış siyasetini ve hatta komşu ülkelerinin iç siyasetini etkilemiştir. Türkiye açısından da özellikle Kürtlerin bu bölgede devletleşme çabaları iç politikada önemli olmuştur. Irak söz konusu olduğunda petrol ticareti önemli bir unsur olmuştur. Öyle ki ülkede çıkarılan petrol ve doğal gazın idaresi, kullanımı ve dağıtımı konusunda başta merkezi hükümet ile bölgesel yönetimler arasında ve bölgede ekonomik çıkar üreten diğer küresel güçler arasında sorun ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla ülkenin sahip olduğu zengin rezervler birlik ve bütünlüğüne bir tehdit oluşturmuştur. Ülkede yaşanan iç ve dış merkezli birçok problem dünya pazarına bir güç olarak dahil olmasını engellemiştir.

Türkiye ise dış politikasında ve özellikle komşuları ile ilişkilerde sürdürülebilir bir barışı hedefleyen statükoya sahiptir. Dolayısıyla güney sınır komşusu olan Irak, Türkiye için başta bölge siyaseti ve sınır güvenliği açısından oldukça önemli olmuştur. Dört yüz yıllık tarihi geçmişe sahip olunan Irak ile yürütülen gerek komşuluk ilişkileri gerekse dış ilişkilerin temelini, Irak'ın ülke bütünlüğünü sağlamaya yönelik çabalar oluşturmuştur. Nitekim Irak'ın birlik ve bütünlüğünü korumak birçok Ortadoğu ülkesinin bekası için gerekli olduğu gibi Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve güvenliği için önemli olmuştur. Irak'ta meydana gelecek herhangi bir bağımsızlık hareketinin kendi iç politika dengesini de etkileyeceğinin bilincinde olan Türkiye gerek Bağdat gerekse Erbil hükümetleriyle dengeli ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Bugün bölgede yürütülen çok taraflı görüşmeler ve uzunca yıllardır Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı devam eden terörle mücadele operasyonları, Türkiye ile Irak ilişkilerinde dengeleyici pozisyon almalar olarak ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdulkadir Kahraman, *İrak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar*, Master Thesis, Kadir Has Üniversitesi, 2008.
- Adil Sakran Zine El Abdin, "Birleşik Devlet Modeli Olarak Irak Uygulaması", *Hakemli Bir Dergidir*, Cilt 159, 2017.
- Ali Balcı, *Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikâyesi*, Ankara: Türk Dış Politikası Yıllığı 2012. Seta Yayınları, 2012.
- Anıl Çeçen, *Kemalizm*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1998.
- Anthony Arnove, *İrak'tan Çekilmenin Mantiği*, İstanbul: Angora Kitap, 2006.
- Aybüke İnan, "Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-İrak İlişkileri (1973-2011)", *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, Cilt 5, No 56, 2013.
- Bakanlığı, T. D. (2019). Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri. (Erişim Tarihi: 12.08.2022).
- Barkey, Henri J., Ellen Laipson, "İraçî Kurds and Iraq's Future.", *Middle East Policy*, Cilt 12, No. 4, 2005.
- Baskın Oran, "Türk Dış Politikası- Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar", *İletişim Yayıncılık*, Cilt I, No. 2, 2002.
- Baskın, Oran, "Uluslararası ve İç Hukukta Çekiç Güç'ün Yasal Dayanakları Sorunu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 50, No. 3, 1995.

- Emine Kısıklı, “Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 6, No. 24, 1999.
- Engin Şahin, Cüneyt Gündoğdu, “Saddam Sonrası Irak Anayasal Yapısı ve Siyasal Sistemi”, *Journal of Academic Studies*, Cilt 17, No. 68, 2016.
- Gökhan Çetinsaya, *Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye*, Ankara: SETA Irak Dosyası, Nisan 2006.
- Güler, B. A. (2009). Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi Nedir? Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri, (13-38), Ed.: B. A. Güler vd., 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, (Akt. Selçuk Kahraman), Baskı Gruplarının Politika Transferlerinde Etkililiği. Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 3 (2), 218-238. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neusbf/issue/67580/933483> (Erişim Tarihi: 21.07.2023).
- Gürkan Pamukçu, “Ankara Antlaşması’ndan Bağdat Paketi’na Uluslararası Antlaşmalar Işığında Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri”, *Electronic Turkish Studies*, Cilt 13, No. 22, 2018.
- Harpal Brar, Ella Rule, *Ortadoğu ve Emperyalizm*, çev. Evren Madran, İstanbul: Papirus Yayınevi, 2004.
- Gümüşçü O. (2010). Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Sınır Kavramı, *Bilig*, Sayı:52, SS:79-104, <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423873159.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.05.2021) (Akt. Ünüvar, Adem), 2022. “20. Yüzyılda Sınır Olgusu Ve Sınır Anlaşmazlıkları”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl 2022, Cilt: 4 Sayı: 1, 54, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neusbf/issue/70910/1080100>
- Kaplan, D. (2011). Uluslararası Günümüz İslam Topluluklarında İnanç Problemleri Sempozyumu. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 31 (31), 271-278. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/19689/210291> (Erişim Tarihi: 10.03.2023)
- Mahmut Şen, Adil Yargılanma Hakkı ve Saddam Hüseyin Davası”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XVIII, No. 1, 2014.
- Mehmet Öztürk, “I. Körfez Savaşı’ndan (1990-91)–11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 19, 2010.
- Mehmet Yeniay, *Irak kuzeyindeki Bölgesel Yönetimi’nin devletleşme çabaları ve Türkiye’ye etkileri*, Master Thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi, 2018.
- Mim Kemal Öke, *Musul- Kürdistan Sorunu (1918-1926)*, İstanbul: İz Yay, 1995.
- Mustafa Bostancı, “Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paketi”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 7, No. 13, 2013.
- Nesrin Yeşilyurt, “Saddam Sonrası Irak’ta Siyasal Yeniden Yapılanma”, *İletişim Yayıncılık*, cilt III, 2013.
- Nuray Altuğ Işıl Demirtaş, “Sınır Ötesi Ham Petrol Boru Hattı Yatırımları ve Teorik İncelemesi: BTC ve Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hatları Örneği”, *Journal of Emerging Economies and Policy*, Cilt 6, No. 2, 2021.
- Osamah Al Hadeethi, *The effectiveness of international law in the Iraqi political crises between 2005-2020*, Master Thesis, İstanbul Gelisim University, 2021.
- Öner A. Pehlivanoglu, *Orta Doğu ve Türkiye*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2004.
- Reidar Visser, “Ethnicity, Federalism and the İdea of Sectarian Citizenship in Iraq: A Critique”, *International Review of the Red Cross*, Cilt 89, No. 868, 2007.
- Sabriye Deliceoğlu, *Kuzey Irak’taki Etnik ve Dinî Gruplar ve Bölge Politikalarındaki Etkileri*, Phd. Thesis, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Serhat Erkmen, “İç Etkenler Açısından Türkiye’nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü”, *BİLİG*, Cilt 72, 2015.

Serhat Erkmen, *İrak'ta işgal sonrası siyasal yaşam ve 2010 parlamento seçimleri*, Ankara: Ortadoğu Etütleri Dergisi, 2010.

Tayyar Arı, *İrak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, İstanbul: Alfa Dağıtım, 2004.

William Harris, "Modern Irak'ın Stratejik Konumu", *Avrasya Dosyası*, Cilt 6, No. 3, 2000, s.52.

William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mustafa Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

EXTENDED ABSTRACT

Iraq is a country that has undergone great political, social, and military turmoil throughout its political history. As a country where the expression “*Geography is destiny*” resonates, perhaps there is no country more exposed to geopolitical and geostrategic threats and challenges than Iraq. I think that Iraq and Iraqis are loaded with history than other nations. While the burdens of history that they carry on their shoulders make them a people with very high potential, they also drag them into an atmosphere where they will always experience disintegration and chaos.

Iraq, one of the ancient Middle Eastern civilizations, became one of the important centers of the Islamic religion after it was conquered by Muslims in 637; It experienced its brightest period during the Umayyad and Abbasid periods. After this period, Iraq came under the rule of the Seljuks, Mongols, Akkoyunlus and Safavids respectively. Shah Ismail’s rule of the Safavid period is important in terms of making Shiism a compulsory religion in the history of Iraq.

Iraq, which has been subjected to strong sanctions by the Western states since the Gulf War, has thus become the main target of the USA. The Bush administration accused Saddam of hiding and producing nuclear weapons; the attack on September 11 provided the USA with valid justification for the invasion of Iraq. However, the real reason behind the desire to invade Iraq was the security of oil interests in the Middle East rather than terrorism or chemical weapons.

Throughout Iraq’s history, its multinational and sectarian identity has greatly affected the political life of the country. The struggle between ethnic and sectarian differences allows foreign powers to intervene in the country’s internal politics. Iraq is dealing with the problems caused by this diversity, both in its domestic politics and in the internal affairs of its neighbors. Therefore, ethnic and sectarian pluralism is among the important dynamics affecting the politics of both Iraq and its neighboring states. The reason for the long-standing tension between the Baghdad government in Iraq and the Kurdish Regional Government in Erbil is the ethnic differences in the region, since the majority are Kurds and Sunnis. The statehood efforts of the Kurds, who gained autonomy in this region, lead to an increase in ethnic conflicts and separatist actions and movements.

Iraq, which has great ethnic, linguistic, religious, and cultural diversities in its territory, does not have a political and constitutional integrity due to its current situation. The fact that it was occupied by the USA after the events of September 11 is also of great importance in the emergence of this divided situation today. Iraq, which has a great history, tradition and culture, appears to be a country with huge problems. At this point, the historical, political, and economic relations with its border neighbor Türkiye are extremely important for both Iraq and Türkiye.

Türkiye -Iraq relations, having a common history, started in the Islamic period, and they maintained their status as residents of ‘the same home’ in the Ottomans. The dissolution of the Ottomans, who were defeated in the First World War, made Iraq extremely unstable; it has made it open to the intervention of third parties, especially the Western countries. In this study, which focuses on Türkiye -Iraq relations, the historical course of relations is presented with its basic themes; the relations between the two countries have been tried to be analyzed in the light of some prominent political developments.

The basis of Türkiye’s Iraq policy is the effort to ensure Iraq’s territorial integrity and to prevent the emergence of a Kurdish state in the north of the state. As a matter of fact, the possible existence of a Kurdish state in the Northern Iraq is a threat to Türkiye’s territorial integrity and security. Besides these, another important goal is to prevent Kirkuk and Mosul from falling into the hands of the Kurdish administration. To achieve all these, Türkiye has moved towards strengthening its position and role in the region. Türkiye has been aware from the beginning that an independence movement in Iraq would disrupt not only Iraq’s but also its own domestic political balance.

The study, which is basically the product of a political historical research, deals with the historical process of Iraq from its past to the present; Türkiye-Iraq relations were examined from neighbourhood, commercial, military, and political aspects. While regional potentials and peace atmosphere increased when the cooperation between the two countries was manifested, the tensions between the two countries had a negative impact on both

the people of the two countries and the region. In the final analysis, the capacity of historical relations reminds us that there may be great potential in the relations between the two countries in the future.

Yöresel Gastronomik Ürünlerin Gastronomi Turizmine Kazandırılmasında Kadın Kooperatiflerinin Rolü: Denece Kadın Kooperatifi

İsa Serhan CİHANGİR¹ Halil AKMEŞE² Kadriye Alev AKMEŞE³

¹Öğr. Gör. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Niğde, Türkiye, iscihangir@ohu.edu.tr

²Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Fakültesi, Konya, Türkiye hakmese@erbakan.edu.tr

³Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat Turizm Fakültesi, Konya, Türkiye, alev.akmese@selcuk.edu.tr (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi
Geliş: 15/08/2023
Kabul: 04/12/2023
Yayın: 31/12/2023
Anahtar Kelimeler:
Gastronomi, Kadın kooperatifleri, Gastronomik ürünler, Gastronomik ürün pazarlaması

JEL Kodları: Z30, Z32, Z33,0z39, M31

Gastronomi, somut olmayan kültürel varlıkların sürdürülebilirliklerinin sağlanması ve turistik arz unsuru olarak kullanılmasında önemli bir araçtır. Gastronomik ürünlerin korunarak doğru bir şekilde gelecek nesillere aktarılmasında ise yöresel yemek kültürünü uygulayan kadınların önemi büyüktür. Kooperatifler, kaynakların etkin kullanılmasında ve yerel birimlerin ekonomik kalkınmalarında etkili olan yapılardır. Kooperatifler, yerel destinasyonlarda kadınların üretim sürecine kazandırılmasına da katkı sağlamaktadır. Kadın kooperatifleri, kadın iş gücünün ekonomik yapıya kazandırılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Kadın kooperatifleri aracılığı ile kadınların yetenekleri doğrultusunda ekonomik yapı içerisinde üretici olarak yer almalarına olanak sunulmaktadır. Bu bağlamda çalışma ile Niğde Denece kadın kooperatifi üyelerinin bölge gastronomik ürünleri konusundaki farkındalık ve tutumları araştırılmıştır. Kadınların gastronomik ürünlerin pazarlanması konusundaki görüşleri değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında Niğde ili Yeşilburç Köyü Denece Kadın Kooperatifi üyelerine nicel araştırma yöntemlerinden anket uygulanmıştır. Anketlerin analiz edilmesi sonucunda kooperatif üyesi kadınların yöresel ürünlerin gastronomi turizmi çerçevesinde kullanılmasını destekledikleri tespit edilmiştir. Çalışma neticesinde, Niğde gastronomik değerlerinin kadın kooperatifleri destekleri ile turizmde daha fazla yer alması noktasında öneriler geliştirilmiştir.

The Role of Women's Cooperatives in Bringing Local Gastronomic Products to Gastronomy Tourism: Denece Women's Cooperative

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 15/08/2023
Accepted: 04/12/2023
Published: 31/12/2023

Keywords:

Gastronomy, Women's cooperatives, Gastronomik products, Gastronomik product marketing
Jel Codes: Z30, Z32, Z33,0z39, M31

Gastronomy is an important tool in ensuring the sustainability of intangible cultural assets and using them as a touristic supply. Women who practice the local food culture play an important role in preserving and correctly transferring gastronomic products to future generations. Women's cooperatives undertake an important intermediary role in bringing the female workforce to the economic structure. In this context, the awareness and attitudes of the members of the Niğde Denece women's cooperative about the gastronomic products of the region were investigated. The views of women on the marketing of gastronomic products were evaluated. Within the scope of the research, a questionnaire, one of the quantitative research methods, was applied to the members of the Denece Women's Cooperative in Yeşilburç Village of Niğde Province. As a result of the analysis of the questionnaires, it has been determined that the women who are members of the cooperative support the use of local products within the framework of gastronomic tourism. As a result of the study, suggestions were developed for the gastronomic values of Niğde to be more involved in tourism with the support of women's cooperatives.

Atıf/Citation: Cihangir, İ.S., Akmeşe, H. & Akmeşe, K. A. (2023). Yöresel Gastronomik Ürünlerin Gastronomi Turizmine Kazandırılmasında Kadın Kooperatiflerinin Rolü: Denece Kadın Kooperatifi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 205-225.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Tarihsel süreçte bütün medeniyetler buldukları coğrafya, iklim ve kültürel zenginlikler dâhilinde inanışları ve milli duygularını yansıtan yöresel gastronomik ürünler üretmişlerdir. Ürettikleri bu ürünler ile yaşamlarını sürdürmelerinin yanı sıra toplumsal yapılarına kültürel bir özgünlük de sağlamışlardır. Her uygarlığın kendine özgün lezzetleri destinasyonlara ait çekim unsurlarına dönüşmüştür (Delemen, 2003; Sandıkçıoğlu, 2007; Arvas, 2013; Başaran, 2017). Günümüzde teknoloji etkisindeki dünya düzenine ve küreselleşmeye bağlı olarak tüketim tercihleri de değişim göstermeye başlamıştır. Bu değişiklikler kapsamında bireyler doğal ve yöresel gastronomik ürünleri yerinde keşfetmek ve deneyimlemek için yılın 12 ayı hareketlilik sağlayan, mevsimsel özelliklerden etkilenmeyen gastronomi turizmi aktivitelerine yönelmişlerdir (Kesici, 2012; Aksoy, 2021).

Dünya genelinde yöresel gastronomik ürünlere yönelik talep artışı, destinasyonların hammaddeden sunuma geleneksel metotlarla hazırladıkları yöresel gastronomik ürünlerini ön plana çıkararak rakiplerine üstünlük sağlamalarına olanak sağlamaktadır. Bu ürünler aynı zamanda destinasyonlara tanınırlık ve tercih edilebilir olma gibi avantajlar da sağlamaktadır. Bu olumlu yönlerinin etkisi ile turistik destinasyonlar ziyaretçilerinin ihtiyaç ve taleplerine cevap verebilecek uygunlukta üretime dönük eylem planları ve satış çalışmalarına yönelik pazarlama stratejileri geliştirmeye başlamaktadır. Bu sayede gastronomi turizmi kapsamında cazibe merkezine dönüşmek istemektedirler (Akman, 1998; Akgöz, 2023). Gastronomi turistleri, ziyaret ettikleri destinasyon ile toplumsal ve kültürel etkileşim sağlamayı istemektedirler. Yerinde görüp deneyimleme isteğiyle hareket ederek destinasyonla duygusal bağ kurmaktadır. Bu durum, ziyaretçilerin aynı destinasyonu tekrar ziyaret etme güdüsünü de kuvvetlendirmektedir (Du Rand vd., 2003; Aksoy, 2021; Akgöz, 2023). Kurulan güçlü bağlar sonucu destinasyonların ekonomik kazanımları pozitif yönde etkilemektedir. Bölgesel kalkınma açısından da avantajlar sağlamaktadır (Doğan, 2021; Akgöz, 2023).

Kadın kooperatifleri, orta ve düşük eğitim seviyesindeki çalışarak ekonomik güç elde etmek isteyen kadınların, ideallerine ulaşabilmek adına ortaklaşa girişimcilik faaliyetinde bulunmak istedikleri organizasyonel yapılar olarak kabul edilmektedir. Yöresel üretimdeki rolleri incelendiğinde, gastronomik ürün üretimi ve pazarlanması sürecinde önemli bir ağırlıkları olduğu görülmektedir. Yöresel gastronomik ürünlerin kadın kooperatifleri eliyle gastronomi turizmine kazandırılmasının pazarda rekabet avantajı sağlayarak ekonomik gelirlerde artış ve daha fazla istihdam olanağı sağlayacağı ön görülmektedir (Marescotti, 2003; Özdemir, 2010; Diguide vd., 2015; KEİG, 2015; Hoşcan, 2018; Serinikli, 2019; Adar vd., 2023). Yöresel gastronomik ürünlerin bir kültürel miras olgusu içerisinde koruma altına alınarak sürdürülebilirliğinin sağlanması ve gastronomi turizmine kazandırılması gerekmektedir (Özkaya vd., 2013; Aydoğdu ve Mızrak, 2017; Güllü ve Karagöz, 2019).

Niğde iline bağlı bir mübadil köyü olan Yeşilburç, zengin bir yöresel gastronomik ürün envanterine sahiptir. Bu zenginlikleri kapsamında yöresel gastronomik ürünlerin üretilmesi ve pazarlanabilmesi adına köy kadınları tarafından 8 Mart 2022 tarihinde “Dence Kadın Kooperatifi” kurulmuştur ve halen faaliyetlerini devam ettirmektedir. Bu çalışma ile Dence kadın kooperatifi üye ve çalışanlarının yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecindeki tutumlarını incelenmiştir.

Araştırma Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’na gönderilmiştir. 28/07/2023 tarihli ve 2023-10-07 sayılı etik kurul kararı ile verilerin toplanması uygun görülmüştür.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve İKİNCİL VERİ TARAMASI

Bu başlık altında Yöresel gastronomik ürünler, gastronomi turizmi ve kooperatifler ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

1.1. Yöresel Gastronomik Ürünler Kavramı ve Önemi

Yöresel gastronomik ürünler, belirli bir toplum, yöre, bölge, ülke veya destinasyona ait olan ve hammaddeden tüketime ait olduğu yerin dini ve milli değerleri ile şekillenen, gelenek ve göreneklerine göre (malzeme, ekipman, pişirme tekniği, üretim şekli ve sunum) üretilen ve pazarlanan, ekonomik kazanımlar sağlayan ve yöre ile özdeşleşen ürünler olarak tanımlanabilir (Berard and Marchaney, 2008;

Kelemci vd., 2010; Erkul vd., 2014; Şengül ve Türkay, 2015; Gölgeci, 2016; Aksoy, 2021; Ak, 2022). Bir başka ifadeyle yöresel gastronomik ürünler, karakteristik özellikleri itibarıyla ait oldukları destinasyonun tarihi ve coğrafi özellikleri, iklim koşulları, sosyo-kültürel potansiyeli, inançsal yapısı, yaşam tarzı ve beslenme alışkanlıklarıyla şekillenen, kültürel aktarımlardır. Aynı zamanda özel yapısıyla yöreyi temsil yeteneğine sahip çekim unsurlarına dönüşen sembolik değerlerdir (Du Rand vd., 2003; Zağralı ve Akbaba, 2015; Gölgeci, 2016; Ayaz ve Türkmen, 2018; Karahan, 2019; Doğan, 2021; Esen, 2022). Yöresel gastronomik ürünler, üretildikleri ve pazarlandıkları destinasyonlara özgün farklılaştırılmış yapılarıyla, markalaşma sürecine kimlikli bir değer katmakta ve diğer destinasyonlara karşı rekabet avantajı sağlamaktadır. Tüketici beklentilerine uygun ve kaliteli yöresel gastronomik ürünler, içerisinde yer aldıkları destinasyonlara tanınırlık kazandırdığı gibi aynı zamanda ziyaretçi tercih edebilirlik oranını artırarak destinasyonun ekonomik gelir düzeyine de katkı sağlayabilmektedir (Homg ve Tsai, 2012; Deveci vd., 2013; Ak, 2022; Akgöz, 2023). Bu nedenle maddi ve manevi getiri potansiyeli yüksek yöresel gastronomik ürünlerin, koruma altına alınarak sürdürülebilirliklerinin sağlanması açısından yerel yönetimler, STK'lar ve yerel halk iş birliği büyük önem arz etmektedir (Aksoy, 2021; Ak, 2022).

1.2. Gastronomi, Gastronomi Turizmi Kavramları ve Gastronomi Turizminin Önemi

Gastronomi kavramı, kelime kökeni olarak Yunanca –Gastro/Mide- ve –Nomos/Yasa- sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde “hoş, lezzetli ve sağlıklı yemek yeme merakı ve kurallar sistemi” anlamına gelmektedir (Katz, 2003; Santich, 2004; Kivela ve Crofts, 2006; Santich, 2007; Altinel, 2009; Gürsoy, 2017; TDK, 2020; Aksoy, 2021; Doğan, 2021; Ak, 2022; Dizdar, 2022). Genel ifadesi ile gastronomi; tarihsel süreç içerisinde iştah açıcı lezzetlere ve alışkanlıklara dair bilgi birikimi, üretimden tüketime sunum estetiği taşıyan, sanatsal motivasyon kaynağı ve araştırmacı bir bilim dalıdır (Baysal ve Küçükaslan, 2007; Hatiopğlu, 2010; Yüncü, 2010; Deveci vd., 2013; Bucak ve Arıcı, 2013; Canpolat ve Çakıroğlu, 2015; Çimen, 2016; Şengül ve Türkay, 2016; Başaran, 2017; Cömert ve Sökmen, 2017; Aksoy, 2021; Ak, 2022; Esen, 2022; Akgöz, 2023).

Gastronomi turizmi kavramı, temel amacı destinasyona özgün bir gastronomik ürünü yerinde üretmek veya üretimini görmek, tatmak, deneyimlemek ve kültürel etkileşimde bulunmak için seyahatlerin gerçekleştirildiği bir turizm türü olarak tanımlanmaktadır (Hall vd., 2003; Mckercher vd., 2008; Yüncü, 2010; Karim ve Chi, 2010; Ardabili ve Rasouli, 2011; Vinerean, 2013; Çimen, 2016; Akbaba ve Kendirci, 2016; Başaran, 2017; Akyurt ve Turpçu, 2019; Aksoy, 2021; Dizdar, 2022; Akgöz, 2023). Gastronomi turizminde ziyaret edilen destinasyonlarda yöresel yemek hizmeti veren kişi, kurum, kuruluş ve işletmeleri aktif görev üstlenmektedir. Ziyaretçilerin sunulan ürünleri yerinde deneyimlemeye odaklandıkları, ürünlerin gelenek ve göreneklere uygun yöntemler ile hazırlanma, pişirilme, sunulma aşamalarını gözlemlemelerinden oluşan duyuşsal bir süreçtir (Kivela ve Crofts, 2006; Karim ve Chi, 2010; Aksoy, 2021; Doğan, 2021).

Turizm hareketliliği içerisinde her geçen gün daha fazla ilgi gören gastronomi turizmi, ziyaretçi memnuniyetine bağlı olarak bireysel katılım yoğunluklu turizm aktivitelerinden ziyade kitlesel katılım yoğunluklu turizm faaliyetlerine dönüşmüş durumdadır. Bir destinasyonda olumlu gastronomik deneyimler edinen ziyaretçiler, aynı bölgeyi yakınları ve arkadaşları ile tekrar ziyaret etme eğilimi göstererek kitlesel bir hareketlilik yaratmaktadır (Ardabili ve Rasouli, 2011; Cömert ve Özkaya, 2014; Aksoy, 2021; Ak, 2022; Akgöz, 2023). Deneyimlenmesi mümkün farklılaştırılmış ve tercih edilebilir gastronomik zenginlikler, yöre için ekonomik getiri aracı, rekabet süreci içerisinde üreticiler ve işletmeler açısından etkin bir pazarlama yöntemi ve turistik tanıtım hareketliliği için ayrıcalıklı bir fırsattır (Şahin ve Ünver, 2015; Aksoy, 2021).

1.3. Yöresel Gastronomik Ürünler ve Gastronomi Turizmi Arasındaki İlişki Boyut

Gastronomi turizminde asıl amaç, ziyaret edilen destinasyonun sosyo-kültürel ve toplumsal yapısına özgün yöresel gastronomik ürünlerini yerinde görmek, öğrenmek, tatmak ve deneyimlemek isteyen turistlerin ilgisini çekmektir. Bu sayede bölge, rekabet avantajı sağlayarak gastronomik ürünleri ile ekonomik gelir elde edebilecektir (Ramsden, 2014; Akgöz, 2023). Tercih edilebilirlik yapısını güçlendirmek isteyen destinasyonlar, farklılaştırılmış, kültürel özelliklerini yansıtan gastronomik ürünlerini ön plana çıkarmaktadır. Destinasyonlar, tarihsel bir yolculuk yapmak ve değişik deneyimler

elde etmek isteyen ziyaretçilerine, gastronomik unsurlarını kullanarak rekabet avantajı elde etmeye çalışmaktadırlar (Sormaz, 2013; Başaran, 2017). Destinasyonları, destinasyonda yaşayan toplumların tarihsel ve kültürel olgularını yakından tanımak, gelenek ve görenekleriyle iç içe olmak isteyen ziyaretçiler için itici güç olan yöresel gastronomik ürünler, önemli bir çekim unsuru olmaya başlamıştır (Martin ve Lopez, 2006; Akan, 2007; Kim ve Ecves, 2012; Aksoy, 2021). Aynı zamanda destinasyonlar, gastronomi turizmi kapsamında pazarlanan ve satışı sağlanan yöresel gastronomik ürünler sayesinde önemli oranda ekonomik kazanç elde etmekte, kırsaldan kente göçün önüne geçerek bölgesel kalkınmışlık düzeyine pozitif yönlü kakılar sağlamaktadır (Demirer ve Mencet, 2009; Çevik ve Saçılık, 2011; Çağlı, 2012; Başaran, 2017).

Gastronomi turizminin önemli fonksiyonel faktörlerinden birisi olan yöresel gastronomik ürünler, sosyo-kültürel mirasa sahip çıkarak, bir taraftan sürdürülebilir destinasyonel gelişime ortam hazırlarken diğer taraftan destinasyonda faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmeler için girişimcilik fırsatları yaratabilmektedir (Xiao, 2008; Eren, 2011; Şengül ve Türkay, 2015; Ak, 2022). Özellikle sosyal medya kullanımının yaygınlaşması ile ziyaret edilen destinasyonlarda gerçekleştirilen sosyal aktivitelerin, yöresel gastronomik ürünlere yönelik tadım paylaşımlarının, ziyaretçilerde ilgi uyandırarak davetkâr bir algı oluşturduğu düşünülmektedir (Şengül ve Türkay, 2016; Aksoy, 2021; Akgöz, 2023).

1.4. Yöresel Gastronomik Ürünlerin Gastronomi Turizmine Kazandırılması Sürecinde Kadın Kooperatifleri

Dezavantajlı durumda bulunan, istihdam olanağı bulunmayan ve kayıt dışı istihdam edilen kadınlar açısından kadın kooperatiflerinin amacı; destinasyonları ziyaret eden turistlerin ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda kadınların emek yoğun iş piyasasına dâhil olmaları ve yöresel gastronomik ürünlerin üretim ve pazarlamasını sağlayarak ekonomik özgürlük, toplumsal statü elde edebilmeleri adına ortaklıklar geliştirmektir (Özdemir, 2010; KEİG, 2015; Serinikli, 2019; Adar vd., 2023). Bu doğrultuda gastronomi turizmi ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel sürdürülebilirlik boyutlarıyla yöresel gastronomik ürünlerin üretim ve pazarlanmasını teşvik ederek kadın kooperatiflerinin amaçlarına hizmet eder niteliktedir. Turistik destinasyonlarda paydaşların sosyo-kültürel, psiko-çevresel ve ekonomik açıdan gelişimlerinde önemli araçlardan birisi gastronomi turizmi amaçlı yöresel gastronomik ürünlerin üretim ve pazarlaması sürecidir. Akademik açıdan yapılan birçok çalışmada da turistik destinasyonların yerli ve yabancı ziyaretçiler tarafından bilinirliği ve tercih edilebilirliğinde yöresel ürünlerin önemi belirtilmektedir. Destinasyonların pazarlanabilir gelişimi, üreticiler boyutuyla alternatif girişim fırsatları yaratması sürecinde yöresel gastronomik ürünlerin etkin rol oynadığı sonucuna ulaşılmaktadır (Charsters ve Ali-Knight, 2002; Quean ve Wang, 2004; Haven-Tang ve Jones, 2005; Kivela ve Crotts, 2006; Everett ve Aitchison, 2008; Aksoy, 2021; Akgöz, 2023).

Aynı pazara hitap eden destinasyonlar rekabet içerisindedir. Bu süreci iyi yönetebilen, farklılaştırılmış ürün ağı ve yöresel lezzetleriyle ön plana çıkabilen destinasyonlar, rakip destinasyonlardan bir adım önde olabilmekte ve ziyaretçi tercihleri açısından avantaj sağlayabilmektedir. Belirli bir destinasyonun tarihi ve sosyo-kültürel yapısını yansıtan ve destinasyonla özdeşleşen yöresel gastronomik ürünler, turistlerin destinasyon seçiminde önemli faktörlerden biri konumundadır (Shenoy, 2005; Mak vd., 2012; Şengül ve Türkay, 2015; Ak, 2022; Akgöz, 2023). Gastronomi turizmi amacıyla seyahat eden yerli ve yabancı turistlerin genellikle ziyaret ettikleri destinasyonların yöresel gastronomik ürünlerini yerinde gör, tat, deneyimle ve satın al ilkesiyle hareket ettikleri, bu ürünlerden hoşnut olduklarını dostlarına hediye olarak götürdükleri bilinmektedir (Marzella, 2008; Dizdar, 2022).

Toplumların sosyo-kültürel birikimlerinin yansıması olarak görülen yöresel gastronomik ürünler, turistlerin destinasyon seçimleri açısından önemli bir motivasyon unsuru olarak değerlendirilmektedir. Gelenek ve göreneklere özgü malzeme ve ekipmanlar ile üretim, pişirme, sunum ve tadım deneyiminin orijinal haliyle yaşatılması, farklılaştırılmış bir çekim unsuru ve destinasyon pazarlama kapsamında etkin bir tutundurma faaliyetidir (Aksoy, 2021). Dünya Gıda Seyahat Birliği (WFTA/2014)'ne göre yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılmasının olumlu etkileri;

- Daha çok ziyaretçi ve talep, daha çok üretim ve satış, daha çok tanınırlık ve tercih edilebilirlik,

- Gastronomi turizmi odaklı üretim ve pazarlama yönetimine yönelik bilinçlenme, alternatif rekabet avantajı,
- Ekonomik kazanım, kalkınmışlık düzeyinde gelişim ve hane halkı gelirlerinde artış,
- Destinasyona olan ilgi, yöresel gastronomik ürünlere karşı koruma ve sahiplenme, yerel halk üzerinde duygusal gelişim ve statü kazanımı, şeklinde sıralanmaktadır (Aksoy, 2021).

Bu kazanımların farkına varabilen bazı destinasyonlar, yöresel gastronomik ürünlerin üretiminden tüketimine sürecin görgül olarak sergilenmediği ve deneyimlenmediği workshoplar ve kurslar düzenleyebilmekte, yerli-yabancı turistlerin destinasyonlarda kalış sürelerini artırabilmekte ve yerli-yabancı turistlerin destinasyonu tekrar ziyaret niyetine pozitif yönlü katkılar sağlayabilmektedir (Ürfe, 2016; Aksoy, 2021). Yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmüne kazandırılmasının ulusal ve uluslararası düzeyde destinasyonlara rekabet avantajı, ekonomik kazanım ve pazara hâkimiyet gibi güçlü yönler sağladığı görülmektedir. Dolayısıyla toplumsal sosyo-kültür ile özdeşleşmiş olan yöresel gastronomik ürünlerin ön plana çıkarılması, üretiminin ve pazarlanmasının artışının sağlanması oldukça önem arz etmektedir. Bu sürecin yönetiminde önemli kaynak ve merkez olan kadın kooperatiflerine oldukça fazla iş düşmektedir. Görevini yerine getirerek, ziyaretçi beklentilerine uygun ve talep görür nitelikte yöresel gastronomik ürünleri üreterek hizmete sunabilen kadın kooperatifleri, ekonomik kazançlarını artırabileceği gibi hem kendi tanınırlık ve bilinirliklerini artıracak hem de içerisinde yer aldıkları destinasyonun tercih edilebilirliğine katkı sağlayacaklardır. Böylece gastronomi turizmi faaliyetlerine etkin katılan yerli ve yabancı turistlerin alternatif hedef belirleme sürecinde davetkâr tutumlarıyla rol model olacaklardır (Candela, 1996; Dizdar, 2022).

1.5. Denee Kadın Kooperatifi

Fotoğraf 1: Dene Kadın Kooperatifi Faaliyetleri

Kaynak: Denee Kadın Kooperatifi

Yeşilburç Denee Kadın Kooperatifi, Gonca BİLEN, Suna TUĞRUL, Mithat AKGÜN, Onur ÖZCAN ve Sıdika TUĞRUL'un bilgilendirmeleri sonucu Yeşilburç Köyü'nde 8 Mart 2022 tarihinde kurulmuştur. Faaliyet başlangıç tarihi, kooperatifin faaliyet yapısı ve üyelerine itafen 8 Mart Dünya Kadınlar Günü olarak seçilmiştir.

Yeşilburç Denee Kadın Kooperatifinin amacı; köyedeki kadınlara iş olanağı sunabilmektir.

Dene Kadın Kooperatifi Başkanı Öztürk, kooperatifi ve uygulamalarını şu şekilde açıklamıştır; *“Bizler kadınların her şeyi yapabileceklerini ve başarıda imkânsızlık tanımadıklarını kanıtladık, en azından bize inanan ve bizleri teşvik eden insanlara karşı mahcup olmadığımız gibi onları da mahcup etmedik. Toplantı sürecine 40 kişi ile başlamıştık, şuanda kendilerine güven duyan 11 kişi ile yola devam ediyoruz. Biz istiyoruz ki, kooperatifimiz büyüsün, adını duyursun, çalışanı çok, istidam alanı bol olsun, yaptığımız tatlar hep konuşulsun, başka kadınlarımıza da ilham kaynağı olsun.*

Kendimizin yemediği ve içmediği hiçbir şeyi burada üretmiyoruz. Hepimiz ev hanımı olduğumuz için evimizin mutfağında hijyen ve sağlık koşullarına nasıl özen gösteriyorsak, aynı titizliği kooperatifimiz üretim sürecinde de devam ettiriyoruz. Kooperatifimizi 8.30 da açıyor 18.00 de kapatıyoruz. Günü birlik üretilen ürünlerde sipariş üzeri çalışıyoruz. Mevsimsellik üretime dayalı gastronomik ürünlerimizi

doğal yöntemler ile hazırlıyor ve stokluyoruz. Özellikle yaz aylarında siparişlere adeta yetişemiyoruz.” (Öztürk, 2023).

Fotoğraf 2: Dene Kadın kooperatifi Üretim süreçleri ve Ürünler
Kaynak: Dene Kadın Kooperatifi

Ürün gruplarını oluştururken önceliklerinin köyde yapılan ürünler olduğunu belirten Öztürk (2023), amaçlarının kendi büyüklerinden öğrendiklerini herkese tanıtmak ve sunmak olduğunu ifade etmektedir. Her yörenin kendine ait ürünleri ve tarifleri olduğu bir gerçektir. Dene Kadın Kooperatifi de Niğde iline ait ürünlere öncelik vermektedir.

Dene kadın kooperatifi uygulamalarında öncelikle ekşi mayalı ekmeği üreterek farkındalık oluşturduklarını belirten Öztürk (2023), ekşi mayalı ekmeği günümüzde büyüklerin de fazla yapmadığını, bu nedenle gençlerin de bilmediğini ve unutulmaya yüz tuttuğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda amaçlarının, bu şekilde geleneksel lezzetleri arasında olan ve unutulmaya yüz tutan ürünleri korumak olduğunu ifade etmektedir. Günümüzde tüketiciye sundukları ekşi mayalı ekmeklerin, kooperatif çıkış ürünü olduğunu ve geleneksel ekmekleri olduğunu belirtmiştir.

Börekler, kuru gıdalar, erişte, kuskus, makarna, tarhana, mevsimine göre reçeller, salça, kooperatifte üretilen diğer yöresel ürünler arasındadır. Erik ekşisi (ağurida), ekşinin girdiği her yerde kullanılan ve Yeşilburçta soğan böreği ile özellikle tercih edilen, kooperatif üyelerince üretilen yöresel ürünlerden biridir.

Özellikle bayramlarda yoğunluk talep gören baklava, yaprak sarması, mantı, kurabiyeler de müşteri talebine göre kooperatif çatısı altında üretilen ürünler arasındadır (Öztürk, 2023).

Fotoğraf 3: Dene Kadın Kooperatifi Ürünleri
Kaynak: Dene Kadın Kooperatifi

1.5.1. Dene Kadın Kooperatifi Bünyesinde Yapılan Yöresel Gastronomik Ürünlerden Örnekler

Dene kadın kooperatifi tarafından çeşitli yerel ürünler üretilmektedir. Bu ürünlerin üretiminde kullanılan malzemeler de öncelikli olarak bölgeden temin edilmektedir. Üretilen ürünlere bazı örnekler ise şu şekildedir;

Fotoğraf 4: Soğan Böreği
Kaynak: Dene kadın kooperatifi

Soğan böreği (fotoğraf 4), hamurunda kullanılan karbonat ve sirke ile daha gevrek bir yapı ve aromatik bir lezzet içeren, iç harcında adından da anlaşılacağı gibi bol soğan kullanılan yöreye özgü kooperatif kadınları tarafından üretilen bir börek türüdür.

Fotoğraf 5: Bülbül Yuvası
Kaynak: Dene kadın kooperatifi

Bülbül yuvası (fotoğraf 5), bir çeşit baklava hamuru ile hazırlanan yufkaların ceviz iç harcı eklendikten sonra oklavaya sarıp büzdürülerek şekillendirilmesi ile oluşan, şekil itibariyle bülbül yuvasını andırdığı için bu ismi alan şerbetli bir tatlıdır.

Fotoğraf 6: Sütlü Börek
Kaynak: Dene kadın kooperatifi

Sütlü börek (fotoğraf 6), adı börek olsa da aslında tatlı olarak tüketilen yöreye ait bir lezzettir. Yumurta, yoğurt, karbonat gibi malzemeler ile hazırlanan hamurun arasında sütlü muhallebi tabakası yayılır. Bu şekilde muhallebili bir börek gibi hazırlanan tatlı piştikten sonra şerbetlenerek dinlendirilip servis edilir

2. YÖNTEM

Çalışmanın Amacı; Bir mübadil köyü olan Yeşilbuç Köyü kadınları tarafından kurulan Dence Kadın Kooperatifi üyelerinin yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılmasına yönelik tutumlarını tespit edebilmektir.

Çalışmanın evreni ve örneklemi; Dence Kadın Kooperatifi üyesi ve çalışanı olan toplam 20 kadından oluşmaktadır.

Çalışmanın veri toplama yöntemi; araştırma kapsamında birincil ve ikincil verilerden yararlanılmıştır.

Araştırmanın birinci safhasında alan yazın taranmış olup; yöresel gastronomik ürün kavramı ve önemi, gastronomi-gastronomi turizmi kavramları ve önemi, bu kavramların ilişkisel boyutları, yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecinde kadın kooperatifleri üzerine daha önce yapılmış çalışmalar incelenmiş ve derlenmiştir.

Araştırmanın ikinci safhasında Dence Kadın Kooperatifi ziyaret edilmiş kooperatif yönetim ve üyeleri ile tanışılmıştır. Ziyaret süreci içerisinde kooperatif hakkında genel bilgiler edinildikten sonra kooperatif bünyesinde üretilen yöresel gastronomik ürünler öğrenilmiş ve kayıt altına alınmıştır.

Araştırmanın üçüncü safhasında ise, nicel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış ve kooperatif üyelerine uygulanmak üzere anket hazırlanmıştır. Anket tekniği kapsamında benzer çalışmalardan (Shenoy, 2005; Serçeoğlu, 2014; Zağralı ve Akbaba, 2015; Ayaz ve Çobanoğlu, 2017) yararlanılarak araştırmacılar tarafından kooperatif üyelerine yönelik spesifik sorular hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan anket ölçeğinin ilk bölümünde kooperatif üyelerinin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik (yaş, eğitim durumu, yöresel gastronomik ürün yapma sıklığı ve görev süreleri) sorular yer alırken, ikinci bölümünde çalışmaya ilişkin kooperatif üyelerinin yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılmasına yönelik tutumlarının tespit edilmesi adına 13 adet soru hazırlanmış ve bu sorular kapsamında aralıklı ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin ifadeleri “1=Kesinlikle Katılıyorum; 2=Katılıyorum; 3=Kararsızım; 4=Katılmıyorum; 5=Kesinlikle Katılmıyorum” olmak üzere 5’li Likert şeklinde tasarlanmıştır. Hazırlanan anket formu değerlendirilmek üzere Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’na gönderilmiştir. 28/07/2023 tarihli ve 2023-10-07 sayılı etik kurul kararı ile verilerin toplanması uygun görülmüştür. 29/07/2023 – 10/08/2023 tarihleri arasında Dence Kadın Kooperatifi Üyeleri ve Çalışanlarından oluşan 20 kişi tarafından doldurulan anketlere dair elde edilen bulgular kayıt altına alınarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Çalışma kapsamında her bir üye ile 30 dakikalık görüşmeler gerçekleştirilmiş. Anketler ve ilave bilgiler bu zaman diliminde araştırmacılar tarafından edinilmiştir.

3. BULGULAR VE ANALİZ

Demografik özellikler ve yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecine ilişkin sorulara yönelik bulgular analiz edilerek aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

Tablo 1: Katılımcı Demografik Özellikler

YAŞ		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
	18-25	1	5,0	5,0
26-33	2	10,0	15,0	
34-41	5	25,0	40,0	
42-49				
50 ve Üzeri	12	60,0	100,0	
Toplam	20	100,0	100,0	
EĞİTİM DÜZEYİ		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
	İlkokul	4	20,0	20,0
	Orta Öğretim	4	20,0	40,0
	Lise	7	35,0	75,0
	Yüksek Öğretim	5	25,0	100,0
	Yüksek Lisans ve Doktora			
	Toplam	20	100,0	100,0
KOOPERATİFDEKİ GÖREV SÜRESİ		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
	1-6	7	35,0	35,0
	7-12	2	10,0	45,0
	13-18	3	15,0	60,0
	19-24	5	25,0	85,0
	25 ve Üzeri	3	15,0	100,0
	Toplam	20	100,0	100,0

Çalışmaya katılan bireylerin yaş dağılımı (tablo 1) incelendiğinde %85'inin (17) 35 yaş üzeri kadınlarımızdan oluştuğu, %15'inin (3) ise 35 yaş altı kadınlardan oluştuğu sonucuna varılmıştır. Çalışmaya katılan bireylerin eğitim düzeyleri incelendiğinde %55'inin (8) lise ve üzeri (12 kişi) öğretim düzeyine sahip olduğu, %45'inin ise ilk ve orta öğretim düzeyinde öğrenime sahip oldukları görülmüştür. Çalışmaya katılanların kooperatifte çalışma süreleri dikkate alındığında %65'inin (11) bir yıldan daha fazla süredir kooperatif de görev aldığı, %45'inin ise (9) bir yıldan daha az süredir kooperatif üyeleri ile görev mesaisi yapmış oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bu bulgular incelendiğinde, kooperatif üyesi kadınların çoğunlukla üretime aktif katkı sunabilecek genç kesimden oluştuğu görülmektedir. Bu bağlamda üretim ve pazarlama noktasında yaşa bağlı aksaklıkların gerçekleşme oranının oldukça düşük olduğu söylenebilir. Üyelerin büyük bir kısmının lise ve üzeri olmak üzere en asgari ilk ve orta öğretim düzeyinde eğitime sahip oldukları görülmektedir. Eğitimli ve genç kadınların kooperatifler aracılığı ile üretim ve aile ekonomilerine katkı için ek gelir yöntemleri geliştirdikleri söylenebilir. Üyelerin çoğunluğunun bir yıldan daha uzun süredir kooperatif bünyesinde çalışıyor olması, çalışmaya verilen cevapların geçerliliği ve çalışma sonucunda ortaya çıkacak öneriler için önem taşımaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde verilen cevapların güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 2: Yöresel Gastronomik Ürün Hazırlama Sıklığı

Yöresel Gastronomik Ürün Hazırlama Sıklığı		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
	Hiç			
Her Gün	10	50,0	50,0	
Haftada Birkaç Kez	4	20,0	70,0	
Ayda Birkaç Kez	3	15,0	85,0	
Yılda Birkaç Kez	3	15,0	100,0	
Toplam	20	100,0	100,0	

Tablo 2'de çalışmaya katılan bireylerin yöresel gastronomik ürün hazırlama sıklığı dikkate alındığında %50'sinin (10) her gün ürün hazırladığı görülmektedir. Haftada birkaç kez hazırlayanlarda bu sonuca eklendiğinde kooperatif üyelerinin %70'inin (14) kooperatifin üretim sürecine yoğun bir şekilde katılım sağladığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Üyelerin bir kısmı aktif olarak kooperatifte görev alırken bir kısmı haftanın belli günlerinde katkı sağlamaktadır. Bu açıdan incelendiğinde kooperatifte üyelerin yarısı tarafından her gün yerel gastronomik ürünlerin üretildiği görülmektedir. Yerel lezzetlerin korunarak sürdürülebilir gastronomi turizmi kapsamında kullanılabilmesi için bu oran olumludur.

Tablo 3: Önerme 1

Yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecinde görev almak istiyor musunuz		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
	Kesinlikle Katılıyorum	1	5,0	5,0
	Katılıyorum	13	65,0	70,0
	Kararsızım	6	30,0	100,0
	Katılmıyorum			
	Kesinlikle Katılmıyorum			
Toplam	20	100,0	100,0	

Tablo 3’de katılımcılara yöneltilen “yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecinde görev almak istiyor musunuz?” sorusuna gelen cevaplar görülmektedir. Katılımcıların %70’i (14) görev almak istediğini belirten olumlu yönde cevap verirken %30’unun (6) ise kararsız durumda olduğu belirtilmiştir. Bu soruya olumsuz geri bildirimde bulunan üye bulunmamaktadır.

Bu yanıtlar incelendiğinde katılımcıların büyük bir kısmının yerel ürünlerin gastronomi turizmi çerçevesinde kullanılmasını destekleyecekleri görülse de bir kısmının bu konuda tereddüt yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu tereddütlerin emekleri karşılığında beklentilerinin karşılanacağını garanti edilmesi ile ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Bu alandan ekonomik kazanım elde eden kadınların, ürünlerin reçete ve hazırlık aşamalarını gastronomi turizmi kapsamında açıklamaktan çekinmeleri normal karşılanabilir. Bu konuda kendilerini ekonomik anlamda güvence altında gördüklerinde, tereddütte kalan kadınların da süreci destekleyecekleri düşünülmektedir. Bu bağlamda yapılacak organizasyonlarda üyelere yer verilmesi, üyelerin ürettiği ürünlerin kullanımının sağlanması, kadınların bu konuda desteklerini göstermelerine katkı sunacaktır.

Tablo 4: Önerme 2

Yöresel Gastronomik Ürünlerin Üretim ve Pazarlanması İstihdam Sağlar		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
	Kesinlikle Katılıyorum	5	25,0	25,0
	Katılıyorum	15	75,0	100,0
	Kararsızım			
	Katılmıyorum			
	Kesinlikle Katılmıyorum			
Toplam	20	100,0	100,0	

Tablo 4’de yer alan “yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecinde yöresel gastronomik ürünlerin üretilmesi ve pazarlanması istihdam sağlar” önermesine çalışmaya katılan bireylerin tamamı %100’ü (20 kişi) olumlu cevap vermiştir.

Bu cevaplar ışığında yöresel ürünlerin gastronomi turizmi pazarlamasında kullanımının, yöresel ürünlerin üretiminde bölgeden kullanılacak mamullerin üretimini de olumlu etkileyeceği söylenebilir. Toprakta sofraya kadar olumlu bir süreç yaratacak olan bu durum, üretimin tüm safhalarında çalışan sayısını da artıracaktır.

Tablo 5: Önerme 3

Yöresel Gastronomik Ürünler Üretmek İsteyenlere Yönelik Sertifikalı Kurslar Verilmelidir		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
	Kesinlikle Katılıyorum	9	45,0	45,0
	Katılıyorum	10	50,0	95,0
	Kararsızım	1	5,0	100,0
	Katılmıyorum			
	Kesinlikle Katılmıyorum			
Toplam	20	100,0	100,0	

Tablo 5’de yer alan “yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecinde yöresel gastronomik ürünler üretmek isteyenlere yönelik sertifikalı kurslar verilmelidir” önermesine çalışmaya katılan bireylerin %95’i (19 kişi) olumlu cevap verirken, sadece %5’i (1 kişi) kararsız olduğunu beyan etmiştir.

Geleneksel yerel lezzetlerin bir kısmı gündelik hayatta evlerde yapılmaya devam etse de bazıları daha nitelikli ve ek ekipman isteyen hazırlama süreçlerine sahip olup bazıları ise yalnızca özel gün ve zamanlarda hazırlanmaktadır. Bu nedenle yörede yaşayan ve gastronomi ile ilgilenen herkesin bu yerel lezzetlerin tamamının hazırlık sürecine yönelik bilgi sahibi olması beklenemez. Verilen cevaplar incelendiğinde, kooperatif üyeleri bu görüşe istinaden sertifikalı kurslar ile yerel lezzetlerin üretim süreçlerinin doğru bir şekilde aktarılması gerektiğini düşünmektedir. Bu durum, aktif üretim yapan kesim için ayrı bir gelir kapısı da oluşturabilecektir.

Tablo 6: Önerme 4

		Frekans	Yüzde %	Toplam Oran
Yöresel Gastronomik Ürünlerin Satış ve Pazarlamasını Yapmak İsteyenlere Yönelik Sertifikalı Girişimcilik ve Pazarlama Eğitim Kursları Düzenlenmelidir	Kesinlikle Katılıyorum	6	30,0	30,00
	Katılıyorum	14	70,0	100,0
	Kararsızım			
	Katılmıyorum			
	Kesinlikle Katılmıyorum			
	Toplam	20	100,0	100,0

Tablo 6’da yer alan “yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmüne kazandırılması sürecinde yöresel gastronomik ürünlerin satış ve pazarlamasını yapmak isteyenlere yönelik sertifikalı eğitim kursları düzenlenmelidir” önermesine çalışmaya katılan bireylerin tamamı %100’ü (20 kişi) olumlu yönde cevap vermiştir.

Bu ürünlerin satış ve pazarlama süreçlerini gerçekleştirmek için ürünlerin gastronomik özelliklerine yönelik bilgi sahibi olmak önemlidir. Bu nedenle üreticiler, bu konularda eğitimlerin verilmesinin satış ve pazarlama sürecine katkı sağlayacağını düşünmektedirler.

Tablo 7: Önerme 5

		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
Yöresel Gastronomik Ürünleri Üretmek ve Pazarlamasını Yapmak İsteyenlere Yönelik Ekonomik Teşvik ve Finansal Krediler Sağlanmalıdır	Kesinlikle Katılıyorum	5	25,0	25,0
	Katılıyorum	15	75,0	100,0
	Kararsızım			
	Katılmıyorum			
	Kesinlikle Katılmıyorum			
	Toplam	20	100,0	100,0

Tablo 7’de yer alan “yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmüne kazandırılması sürecinde yöresel gastronomik ürünleri üretmek ve pazarlamasını yapmak isteyenlere yönelik ekonomik teşvik ve finansal krediler sağlanmalıdır” önermesine çalışmaya katılan bireylerin tamamı %100’ü (20 kişi) olumlu yönde cevap vermiştir.

Katılımcılar, üretim noktasında sağlanacak finansal desteklere olumlu bakmaktadırlar. Bu sonuç, finansal açıdan imkanların artması ile birlikte bu alanda daha fazla üretim ve satış gerçekleştirilebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 8: Önerme 6

		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
Yöresel Gastronomik Ürünlerin Gastronomi Turizmüne Kazandırılması Sürecinde Yerel Bölge Halkı Çalıştırılmalıdır	Kesinlikle Katılıyorum	3	15,0	15,0
	Katılıyorum	13	65,0	80,0
	Kararsızım	4	20,0	100,0
	Katılmıyorum			
	Kesinlikle Katılmıyorum			
	Toplam	20	100,0	100,0

Tablo 8’de yer alan “yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmüne kazandırılması sürecinde yerel bölge halkı çalıştırılmalıdır” önermesine çalışmaya katılan bireylerin %80’i (16 kişi) olumlu cevap verirken, %20 (4 kişi) kararsız olduğunu beyan etmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, gastronomik ürün üretiminde ve pazarlanması süreçlerinde bölge halkının sürece katılmasını ve istihdam edilmesini istemektedir. Bu durum bölge kalkınmasına da

olumlu etki edecektir. Kararsız olan kesimin satış ve pazarlama sürecine hakim profesyonel destekler için stratejik konularda bölge dışından kişilerle de çalışılabileceğini düşünmektedir.

Tablo 9: Önerme 7

		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
Yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecinde gastronomi evleri kurulmalıdır	Kesinlikle Katılıyorum	10	50,0	50,0
	Katılıyorum	10	50,0	100,0
	Kararsızım			
	Katılmıyorum			
	Kesinlikle Katılmıyorum			
	Toplam	20	100,0	100,0

“Yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecinde gastronomi evleri kurulmalıdır” önermesinin görüldüğü Tablo 9 incelendiğinde, çalışmaya katılan bireylerin tamamının (20 kişi) olumlu yönde cevap verdiği görülmektedir.

Gastronomi evleri, bölge gastronomik ürünlerinin tanıtımı ve sürekliliği için önem arz etmektedir. Katılımcılar da bu ürünlerin gelecek nesillere aktarımı ve tanıtımı için gastronomi evlerinin kurulması gerektiğini vurgulamaktadır.

Tablo 10: Önerme 8

		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
Yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecinde sunum ve sofra düzeni geleneksel olmalıdır	Kesinlikle Katılıyorum	5	25,0	25,0
	Katılıyorum	15	75,0	100,0
	Kararsızım			
	Katılmıyorum			
	Kesinlikle Katılmıyorum			
	Toplam	20	100,0	100,0

“Yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecinde sunum ve sofra düzeni geleneksel olmalıdır” önermesine (Tablo 10), çalışmaya katılan bireylerin tamamı (20 kişi) olumlu yönde cevap vermiştir.

Sunum aşaması, gastronomik ürünlerin yapısı itibarıyla önemlidir. Bir yörenin gastronomik değerleri yalnızca üretilen yemeğin adı ya da lezzeti ile ilgili değildir. Sunuma ve hazırlamaya yönelik uygulanan yöntemler ve seremoniler de ürünlere kültürel ve gastronomik değer katan özelliklerdir. Bu nedenle katılımcılar, ürünlerin sunumunda bu konuya dikkat edilmesini özellikle istemektedirler.

Tablo 11: Önerme 9

		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
Yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecinde her gastronomik ürün mevsiminde üretilmeli ve pazarlanmalıdır	Kesinlikle Katılıyorum	4	20,0	20,0
	Katılıyorum	13	65,0	85,0
	Kararsızım	3	15,0	100,0
	Katılmıyorum			
	Kesinlikle Katılmıyorum			
	Toplam	20	100,0	100,0

“Yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecinde her gastronomik ürün mevsiminde üretilmeli ve pazarlanmalıdır” önermesine (Tablo 11) çalışmaya katılan bireylerin %85’i (17 kişi) olumlu cevap verirken, %15’i (3 kişi) kararsız olduğunu beyan etmiştir.

Gastronomik ürünlerin özelliklerinden birisi mevsimselliğidir. Kültürel özellikleri anlatan gastronomik ürünler, eski dönemlerde imkanlar çerçevesinde mevsiminde üretilen yemek ve içecekleri anlatmaktadır. Bu ürünlerin yemeklere kattığı lezzet de yemeklerin karakteristik özelliğine etki etmektedir. Bu nedenlere katılımcılar gastronomik değer taşıyan ürünlerin üretiminde mevsimselliğin sürdürülmesini desteklemektedir. Kararsız olan kesim ise günümüzde hammaddelere her mevsim ulaşılabilmesi nedeniyle talepler doğrultusunda he zaman üretim yapılabileceğini ifade etmektedir.

Tablo 12: Önerme 10

Yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmüne kazandırılması sürecinde yöresel gastronomik ürünlerin sunumuna ilişkin özel menüler oluşturulmalıdır		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
	Kesinlikle Katılıyorum	5	25,0	25,0
	Katılıyorum	15	75,0	100,0
	Kararsızım			
	Katılmıyorum			
	Kesinlikle Katılmıyorum			
Toplam	20	100,0	100,0	

“Yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmüne kazandırılması sürecinde yöresel gastronomik ürünlerin sunumuna ilişkin özel menüler oluşturulmalıdır” önermesine (tablo 12) katılımcıların tamamının (20 kişi) olumlu yönde cevap verdiği görülmektedir.

Bölgeyi ziyaret edenlerin yöresel gastronomik ürünleri deneyimlemeleri için özel menüler hazırlanması, gastronomik ürünlerin pazarlanmasına da katkı sağlayacaktır. Katılımcılar da pazarlama ve satış açısından faydalı olacak yöresel gastronomik ürün menülerinin oluşturulmasını istemektedirler.

Tablo 13: Önerme 11

Yöresel Gastronomik Ürünlerin Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması İçin Yarışmalar Organize Edilmelidir		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
	Kesinlikle Katılıyorum	10	50,0	50,0
	Katılıyorum	10	50,0	100,0
	Kararsızım			
	Katılmıyorum			
	Kesinlikle Katılmıyorum			
Toplam	20	100,0	100,0	

“Yöresel gastronomik ürünlerin korunması, yaşatılması ve tanıtılması için yarışmalar organize edilmelidir” önermesine (tablo 13) çalışmaya katılan bireylerin tamamı (20 kişi) olumlu cevap vermiştir.

Son yıllarda gastronomi şenlikleri artış göstermektedir. Bu şenliklerde gerçekleştirilen gastronomi yarışmaları özellikle halkın dikkatini çekmektedir. Katılımcılar, gerçekleştirilecek olan etkinliklerde yöresel yemeklerin yapılacağı oturumların yer alması ile yöresel gastronomik ürünlere yönelik farkındalık oluşacağı düşünülmektedir.

Tablo 14: Önerme 12

Yöresel Gastronomik Ürünlerin Gastronomi Turizmüne Kazandırılması Sürecinde Yöresel Gastronomik Ürünlerin Pazarlanma Bilirliğinin Artırılmasına Yönelik Festivaller Düzenlenmelidir		Frekans	Yüzde %	Toplam Yüzde
	Kesinlikle Katılıyorum	13	65,0	65,0
	Katılıyorum	7	35,0	100,0
	Kararsızım			
	Katılmıyorum			
	Kesinlikle Katılmıyorum			
Toplam	20	100,0	100,0	

Tablo 14’de yer alan “yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmüne kazandırılması sürecinde yöresel gastronomik ürünlerin pazarlanma bilirliğinin artırılmasına yönelik festivaller düzenlenmelidir” önermesine, çalışmaya katılan bireylerin tamamı (20 kişi) olumlu yönde cevap vermiştir.

Son yıllarda artan gastronomi festivalleri, hem destinasyon tanıtımına katkı sağlamakta hem de yöreye ait somut olmayan kültürel mirası temsil eden gastronomik değerlerin sürdürülebilirliklerini sağlamaktadır. Katılımcılar, festivaller ile kendi yörelerinin lezzetlerinin de tanıtılması ve korunmasını beklemektedir.

Tablo 15: Önerme 13

Yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecinde acenteler ile anlaşmalar yapılarak Yeşilburç mübadil köyüne turlar düzenlenmelidir	Frekans		Yüzde %	Toplam Yüzde
	Kesinlikle Katılıyorum	13	65,0	65,0
Katılıyorum	7	35,0	100,0	
Kararsızım				
Katılmıyorum				
Kesinlikle Katılmıyorum				
Toplam	20	100,0	100,0	

Tablo 15’de yer alan “yöresel gastronomik ürünlerin gastronomi turizmine kazandırılması sürecinde acenteler ile anlaşmalar yapılarak Yeşilburç mübadil köyüne turlar düzenlenmelidir” önermesine çalışmaya katılan bireylerin tamamı (20 kişi) olumlu cevap vermiştir.

Seyahat acenteleri, düzenleyecekleri turlarda ve belirleyecekleri rotalarda farklı turizm türlerine yönelik ilgisi olan turistleri de dikkate almaktadırlar. Bu bağlamda katılımcılar, acentelerin gastronomi turizmi ilgilileri için düzenleyecekleri turlarda Yeşilburç köyünü de rotalarına dahil etmelerini istemektedirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Her destinasyon kendi özelinde yöresel gastronomik ürünlere sahip olup, farklılaştırılmış yemek kültürleri ile kendisini diğer destinasyonlardan ayırmakta ve tüketicilerin dikkatlerini üzerine çekebilmektedir. Bu nedenle destinasyonlara özgü yöresel gastronomik ürünlerin korunup üretim ve pazarlama süreçlerinin yürütülmesi gerekmektedir. Bu sayede hem destinasyonun gastronomi turizmi kapsamında tercih edilme potansiyeli artırılabilir, hem de çeşitli istihdam olanakları ile destinasyonun ekonomik gelir düzeyinde yükselme gözlenebilecektir. İstihdam ve gelir düzeyinin artırılması amacı ile kadınların bir araya gelerek kurmuş oldukları kooperatifler açısından da yöresel gastronomik ürünlerin üretim ve pazarlama süreci bir kazanç kapısı olarak görülebilmektedir. Bu çalışma ile bir kadın kooperatifi olarak faaliyet gösteren Dence Kadın kooperatifi üye ve çalışanlarının yöresel gastronomik ürünlerin üretim ve pazarlanmasına yönelik yaklaşım ve tutumları araştırılarak, ön görüşler ve sonuçların anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu doğrulanmıştır. Kooperatif üyeleri, genel itibarıyla yöresel ürünlerin gastronomi turizmi kapsamında pazarlanmasını ve satışını desteklemekte, bu amaçla gerçekleşecek etkinlikleri de olumlu karşılamaktadırlar. Kısıtlı imkânlar çerçevesinde hareket etmek zorunda kalan Dence Kadın Kooperatifi üye ve çalışanlarına yönelik sağlanacak maddi ve manevi destekler ile yöresel gastronomik ürünlerin daha geniş yelpazede üretilebileceği ifade edilmektedir. Bu şekilde ürünlerin pazarlanma ve satış aşamalarının da güçlü bir zeminde ilerleyeceği düşünülmektedir.

Gerçekleştirilen görüşmeler ve araştırma bulguları değerlendirildiğinde çalışma sonucunda ortaya koyulan öneriler;

- Yerel yönetimlerin desteği ile “Gastronomi Evi” kurulması ve uygulamaya başlatılması,
- Yöresel gastronomik ürünlerin üretim ve pazarlanması sürecine üretim miktarı, maliyetler ve fiyatlar çerçevesinde bir standart kazandırılması,
- Yöresel gastronomik ürünlerin kültürel sunum şekilleri çerçevesinde, mevsimsel özgünlükler sunan ürünlerden oluşan menüler ile tüketicilere tanıtımının sağlanabilmesi için özel menü çalışmaları gerçekleştirilmesi,
- Yöresel gastronomik ürün üretimi, satış ve pazarlaması yapmak isteyen girişimcilere yönelik Yerel Yönetimler, Stk’lar, Üniversite ve Dence Kadın Kooperatifi iş birliği ile sertifikalı eğitim kursları düzenlenmesi ve ekonomik teşvikler sağlanması,
- Yöresel gastronomik ürünlere evrensel bir boyut kazandırabilmek adına festivaller ve yarışmalar düzenlenmesi, seyahat acenteleri aracılığı ile Yeşilburç köyüne gastronomi turları gerçekleştirilmesi, şeklinde sıralanmaktadır.

Bu öneriler çerçevesinde gerçekleştirilecek çalışmalar ile bölgenin gastronomi turizminde avantaj elde etmesi konusunda gelişmeler kaydedileceği ön görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adar, A.Ş., Dedeoğlu, S. ve Kurtuluş, G., (2023) “Türkiye’de Kadın Kooperatifleri: Mevcut Durum Analizi, Kadın Güçlenmesi ve İstihdam Yaratma Potansiyeli”, *Çalışma ve Toplum, C.2, S.77. s.1171-1208.*
- Ak, S., (2022) “Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Bağlamında Yerel Mutfağın Önemi: Mustafa Paşa Örneği”, *T.C. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir*
- Akan, L., (2007) “Safranbolu Mutfak Kültürü Üzerine Bir Araştırma”, *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı cilt 13-14*
- Akbaba, A. ve Kendirci, P., (2016) “Gastronomi Turizmi ve Coğrafi İşaretleme Ürünleri” İçinde O. N. Özdoğan (Ed.), *Yiyecek İçecek Endüstrisinde Trendler 2. Ankara: Detay Yayıncılık*
- Akgöz, Ş.S., (2023) “Yöresel Yemeklerin Gastronomi Turizmine Etkisi: Sinop İli Örneği”, *T.C. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya*
- Akman, M., (1998) “Yabancı Turistlerin Türk Mutfağından Beklentileri, Yaralanma Durumları ve Türk Mutfağının Turizme Katkısı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Yayımlanmış Doktora Tezi*
- Aksoy, İ., (2021) “Batman Yerel Mutfağının Gastronomi Turizmine Kazandırılmasına Yönelik Bir Araştırma”, *T.C. Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Batman*
- Akyurt, H. ve Turpçu, E., (2019) “Giresun İli Gastronomi Değerleri ve Gastronomi Turizmi”, *Akademisyen Kitabevi, Ankara*
- Altınel, H., (2009) “Gastronomide Menü Yönetimi”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 15-16, İstanbul*
- Ardabili, F.S. and Rasouli, E.H., (2011) “The Role of Food and Culinary Condition in Tourism Industry”, *Middle-East Journal of Scientific Research, 9 (6), 826- 833*
- Arvas, A., (2013) “Geçmişten Bugüne Geleneksel Bir Lezzet: İskilip Dolması”, *The Journal of Academic Social Science Studies, 6(1), 229-239*
- Ayaz, N. ve Çobanoğlu, S., (2017) “Ev Kadınlarının Turizm Amaçlı Yöresel Yemek Üretimine Bakış Açıkları: Bartın İli Örneği”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, 413-427*
- Ayaz, N. ve Türkmen, B.M., (2018) “Yöresel Yiyecekleri Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research, 2(1), 22-38*
- Aydoğdu, A. ve Mızrak, M., (2017) “Yöresel Yemeklerin Sürdürülebilirliğinde Standart Reçetelendirmenin Önemi: Kastamonu Mutfağı Örneği”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (20): 366-394*
- Baysal, A. ve Küçükaslan, N., (2007) “Beslenme İlkeleri ve Menü Planlaması”, *Bursa: Ekin Basım Yayın*
- Başaran, B., (2017) “Gastronomi Turizmi Kapsamında Yöresel Lezzetlerinin Değerlendirilmesi”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies 5/3, 135-149*

- Bérard, L. and Marchenay, P., (2008) “From Localized Products to Geographical Indications Awareness and Action”, *Ressources des Terroirs*
- Bucak, T. ve Arıcı, Ü.E., (2013) “Türkiye’de Gastronomi Turizmi Üzerine Genel Bir Değerlendirme” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (30), 203-216
- Canbolat, E. ve Çakıroğlu, F.P., (2015) “Tarihi Çarşamba Kıvratması”, *III. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu*, 8-10 Ekim, Ankara
- Candela, G., (1996) “Manuale di Economia del Turismo”, *Bologna: Clueb*
- Charters, S. and Ali-Knight, J., (2002) “Who is the Wine Tourist?”, *Tourism Management*, 23 (3), 311-319
- Cömert, M. ve Özkaya, F., (2014) “Gastronomi Turizminde Türk Mutfağının Önemi”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2/2 p. 62-66
- Cömert, M. ve Sökmen, A., (2017) “Türkiye’de Gastronomi Turizmi: Antalya’da Konaklayan Turistler Üzerine Bir Araştırma”, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(3), 6-26
- Çağlı, B.I., (2012) “Türkiye’de Yerel Kültürün Turizm Odaklı Kalkınmadaki Rolü: Gastronomi Turizmi Örneği” *İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul
- Çevik, S. ve Saçılık, M.Y., (2011) “Destinasyonun Rekabet Avantajı Elde Etmesinde Gastronomi Turizminin Rolü: Erdek Örneği”, *12. Ulusal Turizm Kongresi*, s.503-515, 30 Kasım- 4 Aralık 2011, Düzce
- Çimen, H., (2016) “Gastronomi Turizmi Açısından Ardahan Mutfağının Önemi”, *Karadeniz*, 32:307-315
- Delemen, İ., (2003) “Antik Dönemde Beslenme”, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları: 15, Popüler Dizi:12, 2. Baskı, İstanbul
- Demirer, R.H. ve Mencet, N., (2009) “Geleneksel Ürünlerin Bölgesel Ekonomik Katkısı”, *2. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, s.236-240, 27-29 Mayıs 2009, Van
- Deveci, B., Türkmen, S. ve Avcıkurt, C., (2013) “Kırsal Turizm ile Gastronomi Turizmi İlişkisi: Bigadiç Örneği”, *International Journal of Social and Economic Sciences* 3(2): 29-34
- Duguid, F., Durutaş, G. ve Wodxicki, M., (2015) “Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu”, *Dünya Bankası Raporu*
- Doğan, M.Y., (2021) “Gastronomi Turizminde Yerel Ürünlerin Yeri: Aydın İli Gastronomisinde Otluk Yemekler Üzerine bir Araştırma”, *T.C. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Muğla
- Dizdar, A., (2022) “Yerel İşletmelerin ve Yöresel Mutfakların Gastronomi Turizmine Etkileri: Giresun Örneği”, *İstanbul Topkapı Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul
- Du Rand, G.E., Heath, E. and Alberts, N., (2003) “The Role of Local and Regional Food in Destination Marketing, A South African Situation Analysis”, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 14(3/4), 97-112
- Eren, D., (2011) “Alternatif Bir Turizm Çeşidi Olarak Mutfak Turizminin Değerlendirilmesine İlişkin Sektör Temsilcilerinin Görüşlerinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Düzce Üniversitesi*,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Düzce

- Erkul, H., Genç, H., Varlı, R. ve Çelik, E., (2014) “Yerel Ürünlerin Yöresel Tanıtıma Katkıları: Gökçeada Efi Badem Örneği”, *Eko-Gastronomi Dergisi, Sayı 1, ss. 123-142*
- Esen, M.K., (2022) “Yöresel Lezzetlerin Gastronomi Turizmi Açısından Önemi: Türkiye’deki Helvalar”, *Aydın Gastronomy, 6 (2), 283 – 294*
- Everett, S. and Aitchison, C., (2008) “The Role of Food Tourism in Sustaining Regional Identity: A Case Study of Cornwall”, *South West England, Journal of Sustainable Tourism, 16 (2), 150-167*
- Gölgeli, Ü.K., (2016) “Yerel Yiyeceklerin Gastronomi Turizmindeki Yeri ve Önemi: Anamur Örneği”, *T.C. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin*
- Güllü, M. ve Karagöz, Ş., (2019) “Yöresel Bir Gastronomik Ürün İncelemesi: Zile Kömesi”, *Journal of Academic Value Studies, Vol:5, Issue:3; pp: 367-375*
- Gürsoy, Y., (2017) “Giresun Merkez Yöresinde Gastronomi Turizmi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1296-1304*
- Hall, C., Mitchell, R. and Sharples, L., (2003) “Consuming Places: The Role of Food, Wine and Tourism in Regional Development”, *Food Tourism around the World: Development, Management and Markets, ss. 25-58*
- Hatipoğlu, A., (2010) “Türk Mutfağının Dünya Mutfağındaki Yeri”, www.foodinlife.com.tr adresinden alındı
- Haven-Tang, C. and Jones, E., (2005) “Using Local Food and Drink to Differentiate Tourism Destinations Through a Sense of Place: A Story from Wales-Dining at Monmouthshire's Great Table”, *Journal of Culinary Science & Technology, 4 (4), 69-86*
- Homg, J.S. and Tsai, C.Y., (2012) “Culinary Tourism Strategic Development: An Asia- Pacific Perspective”, *International Journal of Tourism Research, (14), 40-55*
- Hoşcan, N., (2018) “Küreselleşme Sürecinde Yöresel Gastronomik Ürünlerin Üretiminde ve Pazarlanmasında Kooperatifçilik Üzerine Bir Model Önerisi”, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: Ek.1, Bahar: 390-413*
- Karahan, G., (2019) “Gastronomi Turizminin Yerel Halk Üzerindeki Algısı ve Sürdürülebilirliği: Giresun İli Örneği”, *T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Turizm İşletmeciliği Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*
- Karim, A.S. and Chi, G-Q.C., (2010) “Culinary Tourism as a Destination Attraction: An Empirical Examination of Destinations' Food İmage”, *Journal of Hospitality Marketing & Management, 19(6), 531-555*
- Katz, S.H., (2003) “*Encyclopedia of Food and Culture*”, New York: Thomson Gale
- KEİG, (2015) “Türkiye’de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler”, KEİG Yayınları Dizisi: Araştırma Raporu

- Kelemci, S., Gülpınar, B. ve Ceritoğlu, B., (2010) “Yöresel Ürün İmajının Tüketici Satın alma Davranışı ve Yüksek Fiyat Ödeme Eğilimi Üzerindeki Etkisi: İstanbul İlinde Bir Uygulama”, *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 29-52
- Kesici, M., (2012) “Kırsal Turizme Olan Talepte Yöresel Yiyecek ve İçecek Kültürünün Rolü”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (23):33-37
- Kim, Y. and Eves, A., (2012) “Construction and Validation of a Scale to Measure Tourist Motivation to Consume Local Food”, *Tourism Management*, 33(6), 1458-1467
- Kivela, J. ve Crotts, J.C., (2006) “Tourism and Gastronomy: Gastronomy’s Influence on How Tourists Experience a Destination”, *Journal of Hospitality and Tourism Research* 30: 354–77
- Mak, A.H., Lumbers, M. ve Eves, A., (2012) “Globalisation and Food Consumption in Tourism”, *Annals of Tourism Research*, 39 (1), 171-196
- Martin, B. and Lopez, X., (2006) “Tourism and Quality Agrofood Products: An Opportunity for the Spanish Countryside”, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 97(2)166-177
- Marzella, D.A., (2008) “*Culinary Tourism: Does Your Destination Have Potential?*”, Travel Marketing Decisions, <http://www.atme.org/pubs/uploads/TMDWinter2008CulinaryTourism>, adresinden alındı (15.03.2023)
- Marescotti, A. (2003) “Typical Products and Rural Development: Who Benefits from PDO/PGI Recognition?” *Food Quality Products in the Advent of the 21st Century: Production, Demand and Public Policy*, 4-7 September 2003, (s.1-14). Chaina, Greece
- Mckrecher, B., Okumuş, F. ve Okumuş, B., (2008) “Food Tourism as a Viable Market Segment: It’s All How You Cook The Numbers”, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 25(2), ss.137–148
- Özdemir, G., (2010) “Yoksullukla Mücadelede Kadın Kooperatifleri Deneyimi”, *Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu*, İstanbul
- Özkaya, F.D., Sünnetçioğlu, S. ve Can, A., (2013) “Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Hareketliliğinde Coğrafi İşaretleme Rolü”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1 (1): 13-20
- Öztürk, G., (2023) “*Yeşilburç Dence Kadın Kooperatifi*”-Başkanı
- Quan, S. an Wang, N., (2004) “Towards a Structural Model of the Tourist Experience: An Illustration from Food Experiences in Tourism”, *Tourism Management*, 25, 297-305
- Ramsden, J., (2014) “Do TV Cookery Programmes Really Influence the Way We Cook?” <https://www.mum'.theguardian.com/lifeandstyle/wordofmouth/2014/jul/14/tv-cookery-programmes-infhmıce-jcımie-oliver-masterchef> adresinden alındı (10.04.2023)
- Sandıkçioğlu, T., (2007) “Hititler Döneminde Beslenme ve Yeme-İçme Alışkanlıkları”, *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara
- Santich, B., (2004) “The Study of Gastronomy and its Relevance to Hospitality Educationan Dtraining”, *Hopitality Management* 23: 15-24
- Santich, B., (2007) “The Study of Gastronomy: A Catalyst for Cultural Understanding”, *The International Journal of The Humanities*. 5 (6). 53-58
- Serçeoğlu, N., (2014) “Yöre Halkının Mutfak Kültürünü Tanıma Durumunun Tespit Edilmesi: Erzurum İli Örneği”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2 (4), 36-46

- Serinikli, N., (2019) “Kırsal Alandaki Mikro Kadın Girişimcilerin Kooperatifleşmeye Karşı Tutumları: Agro-turizm Kadın Kooperatifler”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14 (1), 45-57
- Shenoy, S.S., (2005) “Food Tourism and the Culinary Tourist”, *South Carolina, Graduate School of Clemson University, (Doktora tezi)*
- Sormaz, Ü., (2013) “Gastronomy Tourism Potential of Turkey”, *Journal of tourism – Studies and Research in Tourism*, 24, 8-15
- Şahin, G. ve Ünver, G., (2015) “Destinasyon Pazarlama Aracı Olarak “Gastronomi Turizmi”: İstanbul’un Gastronomi Turizmi Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 63-73
- Şengül, S. ve Türkay, O., (2015) “Doğu Karadeniz Mutfak Kültürünün Sürdürülebilirliği Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiri Kitabı*, 599-606
- Şengül, S. ve Türkay, O., (2016) “Akdeniz Mutfak Kültürünün Gastronomi Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4 (1), 86-99
- Şengül, S. ve Türkay, O., (2016) “Yöresel Mutfak Öğelerinin Turizm Destinasyonu Seçimindeki Rolü; Mudurnu Örneği”, *Int. Journal of Management Economics and Business*, Vol. 12, No. 29, 60-75
- TDK., (2020) www.tdk.gov.tr. <https://sozluk.gov.tr/yerel> adresinden alınmıştır.
- Ürfe, K., (2016) “Yerel Yiyeceklerin Gastronomi Turizmindeki Rolü; Anamur Örneği”, *Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyl Bilimler Enstitüsü*
- Vinerean, A., (2013) “Premises of Gastronomic Tourism”, *Revista Economica*, 65(4), 21-32
- Xiao-L.W., (2008) “*Growing Up with Three Languages*”. ss:291.
- Yüncü, H.R., (2010) “Şarap Turizmi Bölgelerinin Rekabet Edebilirliğine Yönelik Bir Model Önerisi: Kapadokya Örneği”, *Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir*
- Zağralı, E., Akbaba, A. (2015). “Turistlerin Destinasyon Seçiminde Yöresel Yemeklerin Rolü: İzmir Yarımadası’nı Ziyaret Eden Turistlerin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma”, *Journal of Yaşar University*, 10(40), 6633-6644

Etik Kurul Bilgisi

Araştırma Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’na gönderilmiştir. 28/07/2023 tarihli ve 2023-10-07 sayılı etik kurul kararı ile verilerin toplanması uygun görülmüştür.

EXTENDED ABSTRACT

INTRODUCTION

Gastronomy is a cultural phenomenon that develops in the footsteps of all civilizations that have lived in a region throughout history. The gastronomic values of a region are among its intangible cultural heritage. This situation has made gastronomy a remarkable sub-field within the framework of tourism. Nowadays, destinations have started to highlight their gastronomic values in order to get a larger share from tourism. In parallel with this situation, tourists especially demand to experience the gastronomic values of the destinations they visit. As a result of these experiences, they may want to visit the region again by establishing a bond with the local people (Du Rand et al., 2003; Kesici, 2012; Aksoy, 2021; Akgöz, 2023). This situation also provides economic advantages to the region within the framework of tourist loyalty.

Women's cooperatives are organizations formed by women with middle and low education levels through joint entrepreneurship activities in order to earn economic income by working. It can be said that they play an important role in the production of local products (Maressotti, 2003; Özdemir, 2010; Digid et al., 2015).

In this study, the activities of the "Dence Women's Cooperative" established in Niğde Yeşilburç village were examined. At the same time, semi-structured interviews were held with the members and suggestions were developed within the framework of gastronomy tourism.

1. Conceptual Framework

Under this heading, information about local gastronomic products, gastronomy tourism and cooperatives is included.

1.1. Local Gastronomic Products

Local gastronomic products are cultural values produced by a destination within the framework of its geographical structure, climatic conditions and socio-cultural structure, and bearing characteristic features specific to the region (Zağralı and Akbaba, 2015; Gölgeli, 2016; Ayaz and Türkmen, 2018). Local gastronomic products accelerate the branding process with their differentiated structures specific to the destinations where they are produced and marketed. At the same time, they add value to the region and provide a competitive advantage against other destinations (Homg and Tsai, 2012; Deveci et al., 2013).

1.2. Gastronomy, Gastronomy Tourism Concepts and the Importance of Gastronomy Tourism

Gastronomy is a research branch of science that describes the knowledge of foods and food rituals of a destination throughout the historical process and deals with all stages of food from production to consumption from an aesthetic framework (Baysal and Küçükaslan, 2007; Hatiopğlu, 2010; Yüncü, 2010; Deveci et al., 2013)

The concept of gastronomy tourism is defined as a type of tourism in which travels are carried out with the main purpose of producing a gastronomic product unique to the destination on site or to see its production, taste it, experience it and engage in cultural interaction (Hall et al., 2003; Mckercher et al., 2008; Yüncü, 2010; Karim). and Chi, 2010; Ardabili and Rasouli, 2011).

Visitors who have positive gastronomic experiences in a destination tend to revisit the same region with their relatives and friends, creating mass mobility. This situation explains the importance of gastronomy tourism (Ardabili and Rasouli, 2011; Cömert and Özkaya, 2014; Aksoy, 2021; Ak, 2022; Akgöz, 2023). Gastronomic diversity that can be experienced is a means of economic return for the region, an effective marketing method for producers and businesses in the competitive process, and a privileged opportunity for touristic promotion activities (Şahin and Ünver, 2015; Aksoy, 2021).

1.3. Relational Dimension Between Local Gastronomic Products and Gastronomy Tourism

The main purpose of gastronomy tourism is to see, learn, taste and experience local gastronomic products unique to the socio-cultural and social structure of the visited destination. In this way, the region can gain economic income with its gastronomic products by providing a competitive advantage (Ramsden, 2014; Akgöz, 2023). Local gastronomic products, which are one of the important functional factors of gastronomy tourism, can protect the socio-cultural heritage, prepare the environment for sustainable destination development, and create entrepreneurial opportunities for food and beverage businesses operating in the destination (Xiao, 2008; Eren, 2011; Şengül and Türkay, 2015; Ak, 2022).

1.4. Women's Cooperatives in the Process of Introducing Local Gastronomic Products to Gastronomy Tourism

It is observed that bringing local gastronomic products into gastronomy tourism provides destinations with strengths such as competitive advantage and market dominance at national and international levels. Therefore, it is very important to highlight local gastronomic products and increase their production and marketing. Women's cooperatives, which are an important center in the management of this process, have a lot of work to do. Women's cooperatives, which can fulfill their duties by producing and serving local gastronomic products that are in demand and in line with visitor expectations, will not only increase their economic earnings but also increase their own recognition and contribute to the preferability of the destination they are located in (Candela, 1996; Dizdar, 2022).

1.5. Denee Women's Cooperative

The aim of Yeşilbuç Denee Women's Cooperative is to provide employment opportunities to women in the village. Dene Women's Cooperative gives priority to products from Niğde province in its production. Pastries, dry foods, noodles, couscous, pasta, tarhana, seasonal jams and tomato paste are among the other local products produced in the cooperative (Öztürk, 2023).

1.5.1. Examples of Local Gastronomic Products Made by Dene Women's Cooperative

Various local products are produced by the Dene women's cooperative. The materials used in the production of these products are primarily supplied from the region. Some examples of the products produced are as follows: Onion pastry, Nightingale's nest (dessert), Milk pastry (dessert).

2. METHOD

The aim of the study is to determine the attitudes of the members of the Denee Women's Cooperative, founded by the women of Yeşilbuç Village, an exchange village, towards the introduction of local gastronomic products into gastronomy tourism.

The population and sample of the study consists of a total of 20 women who are members and employees of Denee Women's Cooperative.

As the data collection method of the study, primary and secondary data were used within the scope of the research. At the same time, semi-structured interview technique, one of the quantitative research methods, was used and a survey was prepared to be applied to cooperative members. Within the scope of the study, 30-minute interviews were held with each member. Surveys and additional information were obtained by the researchers during this time period.

3. FINDINGS and ANALYSIS

As a result of the research, when the survey data is analyzed and interpreted together with the findings obtained from the interviews, the support of the cooperative members to the activities to be held within the framework of gastronomy tourism stands out.

Cooperative members generally support the marketing and sales of local products within the scope of gastronomy tourism, and they also welcome events to be held for this purpose. It is stated that local gastronomic products can be produced in a wider range with the financial and moral support to be provided to the members and employees of the Denee Women's Cooperative, who have to act within the framework of limited opportunities. In this way, it is thought that the marketing and sales phases of the products will progress on a strong basis.

4. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

As a result of the research, it is seen that the members who earn income within the cooperative in the region support the marketing of gastronomic products and the increase in production. It is understood that they want to take part in the studies to be carried out in this context. It is also among the study findings that they expect support from local governments.

Study suggestions are as follows;

- Establishment and implementation of a "Gastronomy House" with the support of local governments
- Organizing certified training courses and providing economic incentives in cooperation with Local Governments, NGOs, University and Denee Women's Cooperative for entrepreneurs who want to produce, sell and market local gastronomic products,
- Organizing festivals and competitions in order to give a universal dimension to local gastronomic products, and organizing gastronomy tours to Yeşilbuç village through travel agencies.

It is foreseen that with the studies to be carried out within the framework of these suggestions, progress will be made in the region to gain advantage in gastronomy tourism.

Kurumsal İtibar ve Kriz Yönetimi: Kodak Company Krizi Üzerinden Bir Değerlendirme

Esmâ GÜDEK¹

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Niğde, Türkiye
gudekesmaa@gmail.com

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi
Geliş: 26/09/2023
Kabul: 27/11/2023
Yayın: 31/12/2023

Anahtar Kelimeler:
Kurumsal itibar,
kurumsal itibar yönetimi, kriz, kriz yönetimi, kodak kompany krizi.

JEL Kodları:
L14, L22, M14, G01

İşletmenin itibarı; pazardaki konumu, rekabet ortamındaki sürekliliği, paydaşlarında oluşturduğu algılar, kamuoyunda yarattığı izlenimler ile şekillenmektedir. Bu durumda kurumsal itibar, işletmenin gelecek dönemdeki hedeflerinin gerçekleşmesinde kilit rol oynamaktadır. Buna bağlı olarak da işletmeler için itibarlarını iyi yönde geliştirmek ve itibarını korumak her geçen gün önemli hale gelmektedir. İşletmelerin, itibarlarını korumasının önemi itibar yönetimini de ortaya çıkarmaktadır. Etkili bir itibar yönetimi, işletmenin mevcut durumunu daha ileriye taşıyabilecek, aynı zamanda beklenmedik krizler karşısında savunma mekanizması olarak kendini gösterebilecektir. İyi bir itibar yönetimi, iyi bir kriz yönetimi olarak ifade edilebilmektedir. Kriz yönetimi ise işletmelerin olası krizler karşısında hazır olması ve kriz yönetim planı oluşturması yoluyla kriz sürecini iyi yönetmesini ifade etmektedir. Kriz yönetim planları sayesinde, işletmelerin krizden alacağı zarar minimum seviyeye düşebilmektedir. Bu çalışmada işletmeler için itibar kavramı, itibarın yönetilmesi ve işletmelerin olası krizler karşısında uygulayacağı yöntemler ele alınmış ve Kodak Company krizi üzerinden incelenmiştir. Kodak Company krizinin analizi yapılmakta ve bu krizin kurumsal itibarına etkisi değerlendirilmektedir. Kodak Company 19. yüzyıl sonlarında üretmiş olduğu ürünler ile güçlü bir kurumsal itibar kimliği oluşturmuş olsa da dijital dünyanın değişimlerine uyum sağlayamayışı ve inovasyon alanındaki yetersizliği kriz yaşamasına neden olmuştur. Sonuçta, bu kriz sürecini doğru yönetemeyen Kodak Company'nin, itibarını zamanla kaybettiği ve şirket karında hızlı düşüşler yaşandığı görülmüştür.

Corporate Reputation and Crisis Management: An Assessment of the Kodak Company Crisis

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 26/09/2023
Accepted: 27/11/2023
Published: 31/12/2023

Keywords:

Corporate reputation,
corporate reputation management, crisis, crisis management, kodak company crisis.

Jel Codes:

L14, L22, M14, G01

A company's reputation is shaped by its position in the market, its continuity in the competitive environment, the perceptions it creates among stakeholders, and the impressions it leaves on the public. In this context, corporate reputation is key in realizing a company's future goals. It is becoming increasingly important for businesses to enhance and protect their reputation. The importance of businesses maintaining their reputation gives rise to reputation management. Effective reputation management can elevate a company's status and defend against unforeseen crises. Good reputation management can be equated to effective crisis management. Crisis management refers to businesses being prepared for potential crises and managing the crisis process well by creating crisis management plans. With these plans, the damage a business might sustain from a crisis can be minimized. The study addresses the concept of reputation for businesses, the management of reputation, and the methods businesses might employ in the face of potential crises, examining the case of the Kodak Company crisis. An analysis of the Kodak Company crisis is conducted, and the impact of this crisis on its corporate reputation is assessed. Although the Kodak Company established a strong corporate reputation identity with products, it produced at the end of the 19th century, its inability to adapt to the changes of the digital world and its inadequacy in the field of innovation led to a crisis. Ultimately, it was observed that Kodak Company, failing to manage the crisis properly, lost its reputation and experienced rapid declines in company profits.

Atıf/Citation: Güdek, E. (2023). Kurumsal İtibar ve Kriz Yönetimi: Kodak Company Krizi Üzerinden Bir Değerlendirme, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 226-241.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Kurumsal itibar kavramı işletmeler için giderek önemli hale gelmektedir. İşletmelerin itibarları üzerinden sahip olduğu kimlikleri hedeflerine ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle iyi bir itibar geliştirmek ve korumak işletmelerin politika gündemlerinde öncelikli alanlar arasında yer almaktadır. Kurumsal itibar, kurumun faaliyetlerini yerine getirmesi, paydaşların oluşturduğu algı ve belli bir zaman sonunda ortaya çıkan izlenimler olarak ifade edilebilmektedir. Bu durumda itibar, işletmeye karşı beklentiler ve davranışların karşılığı olan ürün olarak görülmektedir (Lewis, 2001: 32). Bunun yanında kurumsal itibar, bir işletmenin tüm destekçileri tarafından sahip olduğu izlenimler olarak da tanımlanmaktadır (Gotsi ve Wilson, 2001: 100).

İşletmeler için kurumsal itibarlarını korumak ve yönetmek önemli bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmeler itibarları ile piyasada rekabet gücünü arttırmakta ve pazar paylarını koruyabilmektedir. Bu nedenle işletmeler, itibar yönetimine önem vermeye ve bu konuda eylemlere geçmeye yönelmektedir. İşletme, iyi bir itibar ile kendini gelecek hedeflere taşıırken, bununla birlikte olumsuzluklar karşısında sağlam bir pozisyon alabilmektedir. İşletmenin karşılaşılabileceği ve aniden ortaya çıkan bu olumsuzluklar kriz olarak ifade edilmektedir. Kriz, işletmelerin varlığını tehdit eden ve paydaşlarını etkileyen tehlikeli durum olarak tanımlanabilmektedir (Pearson ve Clair, 1998: 66). Krizler, işletmelerde hem iç hem dış sebeplerden kaynaklanarak oluşabilmektedir. İşletmelerin bu durumlar karşısında yönetim planı oluşturması, kriz sürecinin en az hasarla atlatılmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla işletmeler, kriz yönetim planları oluşturarak ve bu konuda uzman desteğiyle stratejiler belirleyerek süreci yönetmektedir. Ne zaman ve nasıl yaşanacağını öngörmek mümkün olmayan krizlerin önüne geçmek için işletmelerin, yönetim planı uygulamaları ve daha sonraki krizler için de işletmenin stratejilerini yenilemesi gerekmektedir.

Kurumsal itibar ile kriz yönetimi arasındaki güçlü ilişki nedeniyle bu çalışmada, kurumsal itibar kavramı, yönetimi, işletmeye sunacağı faydalar ve kriz süreci ele alınmaktadır. Kurumsal itibar yönetimi ve kriz yönetimi arasındaki ilişki örnek bir olay üzerinden değerlendirilmiştir. Fotoğrafçılık alanında dev isim olan Eastman Kodak Company'nin gelişen teknolojiye uyum sağlayamaması, müşterinin isteğine cevap verememesi ya da geç cevap vermesi ve dijital dünyanın önem kazanmasına karşın yanlış stratejilerle hızlı düşüşler yaşaması gibi nedenlerle kurumsal itibar ve kriz yönetimi ilişkisi için iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Bu çalışmada kurumsal itibar, kurumsal itibar yönetimi, işletmelerin dönem dönem maruz kaldıkları kriz ve beraberinde kriz yönetimi kavramları, literatürde incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalardan hareketle örnek vaka olan Eastman Kodak Company şirketinin kuruluşu, pazar içerisindeki gelişim süreci ve sunduğu ürün yelpazesiyle zamanla markanın kazandığı itibar değerlendirilmiştir. Sonraki aşamada Eastman Kodak Company'nin ilerleyen süreçte yaşadığı olumsuzluklar ve pazara uyum sağlayamama sebebiyle karşı karşıya kaldığı kriz ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle markanın yaşamış olduğu krize karşı oluşturduğu stratejiler ilgili literatür incelenerek aktarılmış sonrasında bu sebebe bağlı olarak değişen yönetim sürecinden bahsedilmiş ve markanın krize karşı nasıl tepki verdiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak ise Eastman Kodak Company'nin krizden zarar görme boyutu değerlendirilerek krizin ve markanın mevcut durumunun analizi yapılmıştır. Bu analizden elde edilen sonuçlara göre kriz ve kurumsal itibar yönetimine ilişkin çıkarımlar yapılmış ve Eastman Kodak Company markası başta olmak üzere diğer işletmelere politika önerileri sunulmuştur.

1. KURUMSAL İTİBAR VE İTİBAR YÖNETİMİ

Kurumsal itibar, işletmelerin politika ve faaliyetleri ile şekillenerek zamanla ortaya çıkmaktadır. İyi kurumsal itibara sahip işletmelerin; müşteriler, yatırımcılar ve diğer paydaşları tarafından tercih edilebilirliği daha yüksek düzeyde karşımıza çıkmaktadır (Özbay ve Selvi, 2014: 1). Alternatif markalar ve işletmelerin arasından sıyrılmak ve bunun devamlılığını sağlamak için iyi bir itibar en önemli unsurlardan biri olarak nitelendirilebilmektedir. Günümüzde işletmelerin üretmiş ve sunmuş oldukları ürün ve hizmetler ile pazarda fark yaratmak ve rekabet avantajının sürdürülebilirliği, işletmenin pazar dışındaki güçlerini yönetebilme yeteneğiyle bağlı olarak ilerleyebilmektedir. Bu durumda işletmenin kurumsal itibarını ve paydaşlarını yönetebilmesi, pazardaki rekabet avantajının sürekliliği etkileyen

pazar dışındaki stratejilerden biri olarak ele alınabilmektedir (Mahon, Heugens ve Lamertz, 2004: 170). Kurumsal itibar ve itibar yönetimi tüm bunlar çerçevesinde işletmeler için giderek önemli hale gelmekte, işletmenin paydaşlarının tutum ve algısını yöneterek pazar içindeki varlığını etkileyebilmektedir.

1.1. Kurumsal İtibar Kavramının Kapsamı ve Özellikleri

Son yıllarda, literatürde kurumsal itibar konusunda yapılan çalışmaların artması ile itibar kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. İşletmenin en değerli varlığını ifade eden itibar kavramı, işletmenin paydaşları tarafından nasıl algılandığını belirten değerler olarak tanımlanabilmektedir (Bahar, 2019: 226). Kurumsal itibar; işletmenin paydaşlarının, geçmiş dönemdeki faaliyetleri ve davranışlarından yola çıkarak gelecek döneme dair yaratacağı değerler olarak ifade edilebilmektedir (Sabuncuoğlu, 2004: 73). Fombrun'a (1996: 37) göre itibar, işletmenin bütün bileşenleri sonucunda kazandığı değerlerin toplamı olarak ifade edilmektedir. İşletmelerin itibar kazanmasında dikkat etmesi gereken önemli esaslardan biri de işletmenin, söylemleri ile eylemleri arasındaki tutarlılık olarak belirtilebilmektedir. Genel olarak bakıldığında ise itibar, bir işletmenin hem çalışanları hem de paydaşları tarafından nasıl algılandığını ifade eden soyut bir varlık olarak nitelendirilebilmektedir.

Dowling (2001:19), kurumsal itibarı; işletmenin değerlerinden oluşan toplam yapısal bir algı olarak ifade etmektedir. Bu duruma göre ise kurumsal itibar, işletmeye dair oluşan; gerçeklik, dürüstlük, bütünlük vb. gibi uzun bir süreç sonunda ortaya çıkan duyguların ve değerlerin karşılığı olan kavram olarak bahsedilebilmektedir. Hall (1992: 138), itibarın bilgi birikimiyle şekillenen bunun yanında duygusal unsurları içine alan duygusal ve bilişsel olgu olarak nitelendirmektedir. Kurumsal itibarın paydaşları ile olan ilişkileri sonucunda sonradan ortaya çıkan algı ve izlenimler olmasının yanında, medyanın aracılığıyla da şekillendiği belirtilmektedir. Buna bağlı olarak, kurumsal itibar işletmenin hem iç hem de dış paydaşlarının belli bir zaman sonucunda, çevresel etmenlerin de etkisiyle ortaya çıkan algıları olarak ifade edilebilmektedir. Ayrıca bu algıların oluşması uzun sürmekte ve değişime uğraması da kolay olamamaktadır (Özbay ve Selvi, 2014: 11).

Kurumsal itibarın paydaşlarına tanıtılmasında rol oynayan, anlam kazanmasında ve yorumlanmasında etkili olan kültür, imaj, kimlik ve marka bileşenleri bulunmaktadır. Buna bağlı olarak işletmenin kültür, imaj, kimlik ve markasının karşılıklı etkileşimi; işletmenin içsel ve dışsal unsurlarının karşılığı olan varlık ve sürecin boyut kazanmış itibar modelini ortaya koymaktadır. Dış paydaşların işletme ile yaşamış olduğu deneyimler, işletmenin imajını etkilemektedir. İşletmenin kimliği de benzer şekilde işletmenin iç paydaşları tarafından etkilenmektedir (Akmehmet, 2006: 4).

Kurumsal itibarın sahip olduğu belirli temel özellikler bulunmaktadır. İtibarı yüksek olan işletmelerde, rakiplerinin bulunduğu bir alanda işletmenin ön plana çıkmasında etkili olmaktadır. Aynı zamanda paydaşlarının işletme hakkındaki gelecek beklentilerini de yönetebilmektedir. Kurumsal itibar, işletmenin pazarda rekabet avantajı elde etmesinde ve benzer ürün ve hizmet sunan diğer işletmelerle kıyaslandığında üstünlük sağlamasında rol oynamaktadır. Bununla beraber gelecek dönemdeki yatırımcılar için hisselerde değer artışı sağlamaktadır. Yüksek itibarlı işletmelerin diğerlerine kıyasla medyada, faaliyetleriyle daha sık yer etmesi ve kamuoyu tarafından güven kazanması bu sayede beklenmedik kriz dönemlerinde zarar almadan ya da minimum zarar ile atlama potansiyeli gösterdiği belirtilmektedir (Uzunoğlu ve Öksüz, 2008: 112-113).

1.2. Kurumsal İtibar Yönetimi

Kurumsal itibara karşı tepkisizliğin ya da olumsuz bir itibarın, işletmenin varlığına ve gücüne zarar verme potansiyeli, işletmeler için itibar yönetimini önemli bir alan haline getirmektedir (Kadıbeşegil, 2006: 29). İyi bir kurumsal itibara sahip olmak, işletmeler için birçok fayda sağlamaktadır. Bunlardan bazıları; değerli çalışanları işletmeye çekmek ve elde tutmak, işlem maliyetlerinin azalması, müşterilerin algılarını yönetmek ve ürün ve hizmete karşı bakışlarını olumlu yönde geliştirmek ve tedarikçilere ulaşmada kolaylık sağlamak şeklinde sıralanmaktadır (Cranvens ve Oliver, 2006: 295).

İşletmelerin diğer varlıklarını yönettiği gibi itibarını da yönetmeleri gerekmektedir. Sağlıklı bir kurumsal itibar, iyi bir kurumsal itibar yönetimi sonucunda oluşmaktadır (Turner, 2004: 114). İşletmenin sunmuş olduğu hizmet ya da ürünün ötesinde bir kavramı nitelendiren itibar yönetimi; planlı, disiplinli ve sabırlı bir süreç sonunda başarıyı getirmektedir. Bu süreci işletme, doğru yöneterek ve

konumlandırma yaparak başarıyla idare edebilecektir. Kurumsal itibarın yüksek risk altında olduğu bazı alanlar vardır. Karatepe (2008: 85) bu alanları; işletmenin ürün ve hizmetinde beklenmedik aksaklıkların yaşanması, işletmenin ürün tasarımı aşamasında hata ile karşılaşması, ürünlerin geri toplatılması, çalışma koşulları ve çalışma ortamının çalışan ve çevre sağlığını tehdit etmesi, yönetim alanında yaşanan sorun ve uyumsuzluklar, etik dışı davranışların oluşması, işletmenin ürün ve hizmetine servis imkanları sunmaması, hükümette mevcut politikaların aniden değişmesi olarak sıralanmaktadır. İşletmenin bu gibi sorunlar karşısında planlama yapması, politikalar oluşturması ve doğru stratejiler uygulaması, kurumsal itibarını koruması için önem arz etmektedir.

İtibar yönetiminin proaktif, savunma ve bakım (koruma) yaklaşımları ile ele alınması daha etkili bir yönetim sağlayacaktır. İşletme itibarı; proaktif bir yaklaşımla ele alınmalı, itibarın inşa ve varlığının korunması bütün olarak düşünülmelidir. Aynı zamanda savunma yaklaşımı ile itibarın olası risklerle karşı karşıya kalacağı düşünülmeli ve bu risklere karşı savunma mekanizması oluşturulmalıdır. Son olarak bakım (koruma) yaklaşımı ile olumlu itibarı olan işletmenin itibarının, sürekliliği için koruma ve güçlendirme gibi faaliyetleri planlaması gerekebilmektedir (Karaköse, 2007: 7). İşletmelerin, itibarlarını yönetirken bazı unsurlara dikkat etmesi gerekmektedir. Öncelikle işletmenin kimlik analizini yapması gerekmektedir. Bunu yaparken de işletmenin hedeflerinin net bir şekilde belirlenmesi, ortaya konulması ve gelecek dönemde beklentilerinin şekillendirilmesi gerekmektedir. İşletmenin tüm paydaşlarının beklentilerine cevap vermesi her zaman mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla işletmenin, öncelik sırası yapması hedeflerine entegre etmesi ve bunu paydaşlarına kabul ettirmesi gerekmektedir. Sonraki süreçte ise hem iç hem dış paydaşlarının beklentilerini analiz etmeli ve bunları karşılama kapasitesini ortaya koyabilmelidir (Karaköse, 2007: 9). Bu stratejiler doğrultusunda işletmelerin itibarını istenilen boyutta yönetmesi, arzu edilen yönde ilerletmesi ve itibarını pozitif yönde geliştirmesi mümkün olabilecektir. Ayrıca kademeli olarak ele alınan bu yaklaşımlar ile işletmelerin süreci daha iyi kullanması ve itibarını zedeleyecek öngörülemeyen sorunlara karşı çözümler sunabilmesi daha kolay olabilecektir.

2. KRİZ VE KRİZ YÖNETİMİ

Krizler, işletmelerin var oldukları dönemler içerisinde beklenmedik şekilde karşılaşabilecekleri kaotik ve karmaşık durumlardır. Krizlerin yaşanma ihtimalini tamamen engelleyebilmek her koşulda mümkün olamamaktadır. Olası krizleri bilmenin ve sonuçlarını tahmin edebilmenin günümüzde kolay olduğunu söylemek olanaksızdır (Demirtaş, 2000: 353). Bu bağlamda işletmelerin olası krizleri önleyebilmesi ya da daha az zararla atlatabilmesi için kriz sürecini hızlı ve stratejik şekilde yönetebilmesi gerekmektedir. Etkili bir kriz yönetimi; karşılaşılacak krizlerin sinyallerinin yakalanması, gereken önlemlerin alınması ve bu önlemlerin faaliyete geçirilmesi ile sağlanabilmektedir. Ayrıca krizin tüm aşamalarını kapsayan; kriz öncesi, kriz anı ve kriz sonrasında tüm işletme çalışanları tarafından efektif şekilde yönetilmesi gerekmektedir (Murat ve Mısırlı, 2005: 6-7). İşletmelerin varlıklarını koruması için ortaya çıkabilecek krizlerin etkisini en aza indirmesi ve güçlü rakiplerin bulunduğu iş dünyasında ayakta kalması için krizi anlaması ve iyi bir kriz yönetimi becerisine sahip olması ayrıca bu doğrultuda stratejiler geliştirmesinin şart olduğunu söylemek mümkündür.

2.1. Krizin Tanımı ve Özellikleri

Literatürde, kriz kavramına ilişkin farklı tanımlamalar yapılmakta ve genel olarak birbirleriyle yakın şekilde ifade edilmektedir. Yapılan tanımların her biri, krizin farklı yönlerini açıklamaktadır. Örneğin; kriz aniden meydana gelen kötüye gidiş olarak belirtilmekte, ayrıca örgütün varlığını tehdit eden ve performansı olumsuz yönde etkileyen olaylar şeklinde de ifade edilmektedir (Keown ve Dinçer, 1997: 5; 1994: 312). Koçel (1993: 1-3) krizi; işletmenin beklemediği, öncesinde algılayamadığı ve işletmenin ivedilikle cevaplaması gerektiği durum olarak ifade etmektedir. Eğer işletme krize karşı bir eyleme geçmezse; işletmenin finansal değerleri, müşterilerinin varlığı, paydaşları ile gerçekleştirdiği faaliyetler tehdit altında olacaktır. Ayrıca rakiplerine karşı kötü bir konuma geçiş yapacaktır. Özkan (2010: 119)'a göre krizler işletmenin itibarından kaynaklanan birçok faydanın yok olmasını tetiklemektedir. Kriz kelimesi; olağan sürecin dışındaki gelişmeyi, arzu edilmeyen zor süreci ve tehditlerin olduğu anı nitelendirmektedir. Kriz dönemlerinde işler beklenen işleyişin dışında ilerlemeye başlamakta ve işletmelerdeki sistemde sorunlara sebep olmaktadır. Genel olarak, kriz hakkında yapılan tanımlamalarda

krizin, tehlike ve tehdit oluşturduğu ifade edilse de aslında planlı ve hızlı şekilde yönetildiğinde fırsatlar bulunduğu da belirtilmektedir (Şahinsoy, 2017: 4-5).

İşletmelerdeki krizlere genel olarak bakıldığında başlıca özellikleri; krizin tahmin edilebilir olmaması, işletmenin varlığında tehdit oluşturması ve gerçekleştiği durumda yeterli çözümü için zaman bulunmaması şeklinde ifade edilebilmektedir (Özdemir, 2017: 112). Tüm bunlar karşısında da işletmelerin kriz yaşadığı zamanlar, ivedi kararlar alıp gerilimden uzak şekilde kriz sürecine müdahale edebilmesi gerekmektedir (Demirtaş, 2000: 354). Kriz üzerine yapılan tanımlar çerçevesinde krizlerin özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır (Sarı ve Sarı, 2020: 52); işletmeyi ve çevresini tehdit etmesi, kargaşanın olduğu güç bir süreç olması, beklenmedik anda çıkması, işletme ve paydaşlarında stres oluşturması, iyi yönetilmesi sonucunda fırsata dönüşebilmesi, işletmenin varlığını tehdit etmesi ve ivedilikle çözüm gerektirmesidir. Bunlardan yola çıkarak işletmenin kriz karşısında etkili bir yönetim planı hazırlaması ve süreci hızlı şekilde yönetmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

İşletmelerde kriz birçok sebepten dolayı ortaya çıkabilmektedir. Krizin sebepleri, işletme içinden olacağı gibi işletme dışındaki unsurlardan da kaynaklanabilmektedir. Genel olarak ifade edilecek olursa krizlerin oluşmasında etkili olan unsurları, dört madde ile kategorize etmek mümkündür. Şahin ve Tayfur (2018: 4883) bunları; doğal afet, kaza ve ölümler (deprem, sel, kasırga gibi doğal unsurlar), işletmenin sistem altyapısında bozulmalar yaşanması (veri tabanında bozulmalar ya da çökmesi), politik, ekonomik ve piyasadaki kaynaklı krizler (para değerinde ani dalgalanmalar, hisse değerlerinde düşüşleri vb.) ve işletmenin çalışanlarından kaynaklı etmeler (kalifiye elemanların olmaması, etik dışı davranışlar sergilemesi vb.) olarak gruplandırmaktadır. Krizin oluşmasında etkili olan bu etmelerden; çalışanlardan ve işletmenin altyapısından kaynaklı olanlar iç etmenleri, doğal afet, kaza ve politik, ekonomik etmenler ise işletmeden bağımsız gerçekleşmekte ve dış etmenleri ifade etmektedir. Krizin olası zararlarını en aza indirmek için etkili bir kriz yönetme planı hazırlamak işletmenin varlığı için önemli olacaktır.

2.2. Kriz Yönetimi

İşletmeler ve çevreleri sürekli olarak bir değişim sürecinden geçmektedir. Bu durum belirsizlik ortamında artışa sebep olmakta ve geleceğin tahmin edilebilirliğini zorlaştırmaktadır. İşletmelerin çevrelerindeki belirsiz koşullar, işletmeyi sürekli olarak tehdit ya da fırsatlar ile karşı karşıya getirmektedir (Karakaya, 2004: 226). Bu durum ise işletmeler için kriz yönetimini mecburu hale getirmektedir. Etkili bir kriz yönetimi işletmenin beklenmedik anlarda karşı karşıya kaldığı tehlikeler karşısında soğukkanlı ve etkili yönetim sunmasını sağlamaktadır. Kriz yönetimindeki amaç, normal işlerdeki aksaklıkları veya kesintileri önceden tahmin etmek ve krizin etkisini en aza indiren prosedürler geliştirmektir (Myer, Conte ve Peterson, 2007: 761). Booth (1990: 381)'e göre kriz yönetiminin amaçları şunlardır; işletmedeki yöneticileri, olası krizler hakkında bilgilendirmek ve aşamalarından bahsetmek, yöneticilerin olası krizler hakkında tahmin becerisini geliştirmek ve krizlerden kaçınmak için yöntemler geliştirmek bunları yöneticilere kazandırmak.

Etkili bir kriz yönetiminin, işletme için birçok olumlu çıktısı bulunmaktadır. Kriz yönetimiyle işletmeler olası krizlere hazır olacaklardır. Kriz yönetimi aşamalı ve planlı bir süreç gerektirmektedir. İyi planlanmış bir kriz yönetimi işletmenin, krizden sonra en kısa sürede toparlanmasını sağlamakta ayrıca zararları en aza indirmektedir. Her işletmenin sistemi ve yapısı farklı olduğundan, işletmelerin özgül yapısına uygun bir kriz yönetim planı geliştirmesi gerekmektedir (Toktaş, 2021: 163). Buna bağlı olarak, krizin işletmeler açısından farklı sonuçlar doğurmasının yanında, yöneticilerin de krize karşı tutumları farklı olabilmektedir. Kriz meydana geldiği zaman yöneticilerin kaygı seviyelerini kontrol altına alması, sürecin yönetimini daha kontrollü hale getirebilmektedir. Bu nedenle işletmelerin, krizler karşısında kendini en kötü senaryoya göre hazırlaması gerekmektedir (Mitroff ve Shrivastava, 1987: 291).

Kriz yönetimi üç aşamada gerçekleşmektedir. Bunlar; kriz öncesi, kriz anı ve kriz sonrası olarak belirtilmektedir. (Filiz, 2006:43).

a) Kriz Öncesinde İşletmenin Alması Gereken Önlemler (Özdemir, 2017: 117):

Olası krizlerin değerlendirilmesi: İşletmenin karşılaşma ihtimali olan krizlerin belirlenmesi ve buna uygun stratejiler oluşturması gerekmektedir. Krizler karşısında tek bir plana bağlı kalmamak ve

yedek plan oluşturmak, işletmeyi olası senaryolara hazırlamaktadır. Planlama sürecinde; gruplara ayrılmalı, plan oluşturulup denenmeli ve belli aralıklar ile revize edilmelidir.

Krizden önce çevresel ilişkiler: İşletmenin ürün ve hizmetleri için girdilere ihtiyacı bulunmaktadır. Bunları kendilerine ait çevreden sağlayarak çıktılarını tekrar çevreye sunmaktadır. İşletme kriz ekibini oluştururken; işletmenin faaliyetleri konusunda uzman ve yeteneğe sahip kişiler arasından belirlemesi gerekmektedir.

Kriz odalarının oluşturulması: Kriz odaları, kriz anında acil merkez olarak belirlenmektedir. Kriz anında gereken malzemeler burada bulunmaktadır. Kriz ekibi, bu odalarda toplamakta ve bilgi alışverişinde bulunup uygulamaya geçmektedir.

Kriz yönetimi sözcüsünün seçilmesi: Kriz iletişimde kilit rol oynayan bir kişi belirlenmektedir. Bu kişi kriz hakkında gereken yerlere, gereken açıklamaları yaparak süreç hakkında kamuoyunu bilgilendirmektedir. Bu kişi; dikkatli seçilmeli, sakin ve soğukkanlı bir yapıda olmalı ve profesyonel duruş sergilemelidir.

b) Kriz Anında Uygulanması Gereken Unsurlar (Toktaş, 2021: 165):

Krizin boyutunu tespit etmek: Krizin boyutunun belirlenmesi için oluşturduğu etkiyi değerlemek gerekmektedir. Bu boyut krize karşı alınacak önlemlerin belirlenmesinde önemli bir unsur olmaktadır. Boyut, belirlendikten sonra krizin çözümü için seçenekler belirlenmektedir.

Kriz yönetim planı oluşturmak: Burada en önemli nokta, kriz oluştuktan sonra değil öncesinde plan hazırlamaktır. Böylelikle krizin ilk etkisi daha hafif şekilde atlatılabilmektedir. Kriz planı hazırlanmadan önce mevcut düzen analiz edilmekte ve ona göre plan oluşturulmaktadır. Planın temel amacı, kriz anını kolay yönetmek, kimin nasıl, nerede ve neden faaliyetlerde bulunacağını tasarlamaktır.

İşletme çalışanları hakkında politika belirlemek: İşletmenin temel amacı krizden en az zararla çıkabilmektir. Fakat olumsuz koşullar işletmeyi küçülmeye gitmeye zorlayabilmektedir. Böyle durumlarda özellikle insan kaynakları, çalışanlar hakkında politika belirlemekte ve bu durumdan en az hasarla çıkmak için uygulamalar hazırlamaktadır.

c) Kriz Sonrası Dönem (Özdemir, 2017: 121- 122):

İşletmenin değerlendirilmesi: Kriz bittikten sonra, işletmenin yaşanmış krizi ve işletmeye etkilerini analiz etmesi gerekmektedir. Gerekli değerlendirmeler yaparak sonraki süreç için planlarını güncellemesi fayda sağlayacaktır. İşletme kriz sürecinden gereken dersleri çıkardıktan sonra tekrar olası krizler için önlemler alması gerekmektedir. Aynı zamanda işletmenin yönetim kadrosunu yeniden oluşturması ve değişime uyum sağlaması gerekmektedir.

İşletmenin yeni hedefler belirlemesi: İşletmede ortaya çıkan kriz çözüldükten sonra, işletmenin en kısa zamanda normale dönmesi ve yeni hedefler belirlemesi gerekmektedir. Bunun için ilk olarak işletmede krize neden olan etmenlerin belirlenmesi gerekmektedir. İşletmenin, yaşanmış krizden sonra yeni önlemler alması ve yeniden itibar kazanması ya da itibarını geliştirmesi için yeni hedefler belirlemesi gerekmektedir.

3. KÜRESEL ÖLÇEKTE EASTMAN KODAK COMPANY (KODAK)'NİN KONUMLANDIRILMASI

Eastman Kodak Company, 19. yüzyılın sonlarından 21. yüzyılın başlarına kadar geleneksel ve dijital fotoğrafçılık anlayışını ciddi anlamda etkilemiş bununla beraber fotoğraf malzemeleri ve fotoğraf endüstrisinde baskın bir figür olmuştur (Kanter, Richardson, North ve Morgan, 1991: 64). Kodak Company, 100 yılı aşkın süredir değişime ve yeni fırsatlara yanıt verme konusundaki dayanıklılığını ve yeteneğini göstermek için politikalar ve stratejiler geliştirerek piyasadaki konumunu korumaya çalışmıştır. Şirket kendisini 21. yüzyılda uzun vadeli başarı elde edecek şekilde konumlandırmaya çalışarak, bulunduğu dönemler içerisinde değişimler konusunda faaliyetlerde bulunmaya çalışmıştır. Ayrıca 1985 yılında Kodak, çok sayıda şirket satın alarak farklı alanlara yatırım yapmış yine de ana faaliyet alanı fotoğrafçılık alanında kendini geliştirmeye devam etmiştir (Chandler, 1986: 5).

George Eastman “kamerayı kalem kadar kullanışlı hale getirmek” istemiş ve daha geniş kitlelere ulaşmayı arzu etmiştir. Eastman, “Eğer sıradan insanlar fotoğraf çekiyor olsaydı kılı kırk yarmayacaklardı” şeklinde düşünerek yalnızca fotoğrafçılara hitap eden makineler üretmek yerine her kitlenin kullanabileceği makineler yapmayı hedeflemiştir. Sonrasında reklamlarında vurgulanan “*You press the button, we do the rest!*” (Siz düğmeye basın, gerisini biz hallederiz!) sloganı ile piyasada geniş bir etki alanı oluşturmuş. Bu faaliyetler sonrasında Kodak, geliştirdiği başarılı emülsiyona sahip filmleri ile de birkaç sene sinema sektöründe en fazla tercih edilen marka olarak da ön plana çıkmıştır (Açık Radyo, 2023). Böylelikle müşteriler ve diğer paydaşlarının ilgisini çeken Kodak Company, pazardaki konumunu güçlendirmiş, ürünler ve kazandığı itibarı ile paydaşlarının algısında önemli bir yere sahip olmuştur.

3. 1. Yükselen Eastman Kodak Company ve Kurumsal İtibarı

George Eastman, 1880’de Eastman Kodak Company’yi kurmuş ve 1888’de ilk şipşak kamerayı geliştirmiştir. Ertesi yıl, Eastman ve Henry A. Strong, Eastman Dry Plate Company olarak bilinen bir ortaklık kurmuş ve 1892’de şirketin adı Eastman Kodak Company of New York olmuştur. Yaklaşık 130 yılı aşkın bir süre, Eastman başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, yurt dışında kitlesel amatör pazarın geliştirilmesinde önemli bir girişimci olarak rol oynamıştır. 19. yüzyılın sonunda ağır ve kırılabilir formda olan cam levhanın yerine, esnek ve yuvarlanabilir bir sistem olarak rulo filmi geliştirmiştir. Fakat bu tür bir filmin işlemedeki karmaşıklık ve negatif kalitesinin düşük olması nedeniyle, bu sistem amatör fotoğrafçılar tarafından fazla ilgi görmemiştir. Bu nedenle Eastman, amatör fotoğrafçılığı da göz önüne alarak yeni bir sistem geliştirmiştir. Geliştirdiği bu sistemin temel anlayışı hem kullanımı basit hem de piyasa şartlarına göre nispeten ucuz bir kamere üretip, acemi fotoğrafçılık piyasasını ele geçirmiştir (Tesfaye ve Nguyen, 2012: 34-35).

Bu sistemin bir yansıma olarak, “*You press the button- we do the rest.*” (Siz düğmeye basın, gerisini biz hallederiz) sloganıyla ilk tam taşınabilir KODAK fotoğraf makinesi, Eastman Kodak Company tarafından 1888 yılında piyasaya sürülmüştür. Bunu takiben 1900 yılında fotoğrafçılık hobisini yeterince basitleştiren ve kitlelerin kolayca erişebildiği bir kamera olan “Brownie” piyasa çıkışı, fotoğraf makinesini günlük hayatın bir parçası haline getirmiş ve fotoğrafçılığı “sosyal pratiğe” dönüştürerek teknolojik bir yaratıcı yıkımın öne açılmıştır (Munir ve Phillips, 2005: 1672). Şirket bu hamleden sonra piyasa da önemli bir yer elde etmiş ve büyüme grafiğini, 20. yüzyılın ortalarına kadar pozitif yönde sürdürmüştür. 1962 yılında şirketin cirosu yıllık 1 milyar doları aşmış ve Amerika Birleşik Devletleri toplam film ve kamera pazarının yaklaşık %90’nını ele geçirmiştir. Kodak’ın, kalite standartları ve fotoğraf işleme sürecindeki teknolojik hamleleri, Eastman Kodak Company piyasada kısa sürede bir endüstri örneği olarak anılmasına neden olmuştur. Bu durumda, Eastman Kodak Company’i küresel ölçekteki etkinliğini genişletmiş ve piyasadaki tekel pozisyonunu pekiştirmiştir (Lucas ve Goh 2009: 49).

1975 yılında geliştirmiş olduğu dijital görüntüleme cihazı ve diğer yenilikçi ürünleriyle, fotoğrafçılığın temel unsurları olan kim, ne, nerede, ne zaman, neden ve nasıl kavramlarında ciddi bir değişime ve dönüşüme neden olmuştur. Bu değişim ve dönüşüme ek olarak, George Eastman ve Eastman Kodak Company, geliştirmiş olduğu rulo filmlerin, uygun fiyatlı olarak halka sunması ve o yüksek teknoloji ürünlerin basitleştirilmiş versiyonlarının piyasada kolayca bulunmasını sağlaması, Eastman Kodak Company’nin küresel ölçekteki itibarını ve yayılımını hızını artırmıştır. Bu yönüyle Kodak Company sunmuş olduğu ürün ve kolay ulaşılabilirliği sayesinde tüm paydaşlarında olumlu izlenimlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İtibarın işletmenin tüm çevresi ve kamuoyunun işletmeye dair oluşturduğu izlenimi ifade ettiği (Karaköse, 2007: 2) göz önüne alındığında Kodak Company’nin bu dönemde güçlü bir kurumsal itibar inşa ettiği anlaşılmaktadır. Kodak Company giderek güçlenen itibarı ile piyasada yüksek bir konuma ulaşmıştır. İyi bir itibar hem ticaret hem kamu sektöründe yer etmeye hem de müşteri memnuniyeti ve sadakatinin oluşmasında etkin rol üstlenmektedir. Ayrıca Kodak Company, bulunduğu pazar içerisinde stratejik konum elde ederek rekabet ortamında üstünlük sağlamış ve itibarın sağladığı avantajlardan yararlanmıştı (Wiedmann ve Buxel, 2005: 145). Kodak Company üretmiş olduğu yüksek teknolojik ürünler ile bulunduğu dönem içerisinde fotoğrafçılık sektöründe fark yaratmış, bununla birlikte iyi bir itibar oluşturarak çalışanlar, müşteriler, yatırımcılar, tedarikçiler ve yerel topluluklar da işletmenin genel çekiciliğini ortaya çıkarmıştır (Gotsi ve Wilson, 2001: 28). Ancak

bu süreç yaşanan bir krizle tersine dönmüş ve Eastman Kodak Company hem piyasadaki payını hem de kurumsal itibarını kaybetmeye başlamıştır.

3.2. Eastman Kodak Company Krizi ve Kriz Yönetimi Stratejileri

1981’de yıllık cirosu yaklaşık 10 milyar dolara ulaşan Kodak, daha sonra özellikle Fuji’den gelen rekabetçi baskılar nedeniyle piyasadaki etkinliği kaybetmeye başlamış ve şirketin pozitif yönlü büyüme grafiği durağan bir şekilde devam etmiştir. Her ne kadar 1986’da Kodak, yüksek kaliteli 5 x 7 baskı üretmek için 1,4 milyon piksel yakalayan ilk megapiksel sensörü icat etmiş ve tüketicinin bir rulo filmin görüntülerini fotoğraf kâğıdı yerine CD-ROM'a yerleştiren bir sistemle taşınmasını sağlayan yüksek teknoloji ürünlerini piyasaya sürse de yüksek maliyetleri nedeniyle, bu sistemler piyasada KODAK’ın beklediği ilgiyi görmemiştir. Buna ek olarak, şirketin, tüketicinin görüntüleri TV ekranında görülebilmesi için tasarladığı sistemin çok teferruatlı oluşu ve maliyetlerdeki yükseklik; Eastman Kodak Company’nin piyasadaki etkinliğini azaltmış ve pazar hacmini küçültmüştür (Gavetti, Henderson ve Giorgi, 2004: 3-4). Kodak Company piyasadaki yerinin ilk sarsıntısını Fuji’nin ortaya çıkışı ile hissetmeye başlamıştır. Tablo 1’de görüldüğü gibi Eastman Kodak Company’nin pazar payı 1977 yılından itibaren sürekli düşme eğiliminde olmuştur. Zamanla Kodak’ın pazar payında sürekli bir düşüş trendi gözlemlenmiş, Fuji’de ise aksi yönde artışlar olduğu görülmüştür.

Tablo 1: Yıllık Film Pazar Payları, 1977-1990 (%)

Yıl	Kodak	Fuji
1977	80.00	-
1978	79.92	3,65
1979	79.92	4.12
1980	79,57	5.60
1981	77.95	5.75
1982	74.42	6.27
1983	69.25	8.38
1984	66.17	9.87
1985	63.96	11.48
1986	62.33	13.80
1987	63.57	16.36
1988	66.46	17.21
1989	65.14	17.33
1990	62.93	17.37

Kaynak: Kadiyalı, 1998: 438.

İlerleyen yıllarda gelişen teknoloji ile Kodak Company’nin rakiplerinden Sony markası’nın ilk elektronik kamerayı tanıtması, Sony için önemli bir rekabet fırsatı yaratmıştır. Bu dönemlerde Kodak markasının en büyük bayilerinden biri, markanın piyasa istihbarat şefi “Vince Barabba”ya dijital fotoğrafçılık alanında gerçekleşen hamlelerin, markada yaratacağı dezavantajların neler olacağını sormuştur. Barabba, piyasa araştırmasından sonra hem kötü hem iyi gelişmeler olduğunu söylemiştir. Kötü olanın “dijital fotoğrafçılığın gelişmesi Kodak Company’nin film temelli fotoğrafçılık işlerinin yerine geçebilmesiyken”; iyi haber ise “bu gelişmelerin istenilen düzeye ulaşmasında tahminen 10 yıl kadar zaman olmasıydı”. Fakat sürecin ilerlemesiyle beraber Kodak Company doğru hamleleri gerçekleştirilmemiştir. Bu hatalı hamleler; yüksek karlı şipşak fotoğrafçılık yerine film işine geçmek ve siyah beyaz film tercih edilmesine rağmen renkli filme yatırım yapmak olarak belirtilmiştir. Kodak dijital fotoğrafın, filmlerin önüne geçtiği zamanda bunu değerlendirmek yerine, teknolojiyi filmlerin kalitesini artırmaya kullanmıştır. Bu süreç sonunda Vince Barabba, Kodak markasından ayrılmıştır (Yeni İş Fikirleri, 2020).

Dijitalleşme, işletmeler için pazar içerisinde öne çıkma fırsatı yaratan, işletmeleri bir adım ileriye taşıyan ve değer yaratma imkânı sunan bir süreçtir (Güdek, 2023: 1132). Bu bağlamda özellikle

fotoğrafçılık alanında yeni yeni gelişen ve önemi hızla artan dijitalleşmeye karşı Kodak markasının tepkisiz kalması, firma için önemli bir stratejik kayıp olmuştur. Dijitalleşen rakipler karşısında Kodak markası da sonraki süreçte ürün yelpazesine yenisini eklemiştir. Kodak'ın araştırmacıları 1986 yılında ilk megapiksel kamerayı geliştirmiştir (İyicioğlu, 2006: 3). Bağımsız dijital fotoğrafçılıkta stratejik bir ürün olan bu kameranın geliştirilmesi Kodak için önemli bir fırsat olabileceği düşünülmüştür. Dijitali, filmlerin çekiminde destek aracı olarak kullanma tercihi, Kodak'ın geliştirme aşaması ve sunulma süreci için 500 milyon dolardan fazla harcadığı "Advantix Preview" film ve kamera sisteminin 1996 yılında tanıtıma sunulması ile sonuçlanmıştır. "Advantix" sisteminin kilit rollerinden biri, müşterilere yaptıkları çekimlerin ön izlemesini yapma avantajı ve gereken çıktının miktarını belirleme şansı sunmasıydı. Buna rağmen film hala kullanılıyor ve yazıcıyı önemli araç kılıyordu. Çünkü Kodak Company; foto film, kimyasal ve fotoğraf baskı işinde devam etmiştir. Bu durum insanların şu soruyu sormasına neden olmuştur: "*Dijital kamera alındıktan sonra neden hala film ve çıktılara para ödensin?*". Süreç sonunda "Advantix" hamlesi başarısız olmuş ve projenin gelişimi için harcanan milyonlarca dolar Kodak'ın zarar hanesine işlemiştir (Yeni İş Fikirleri, 2020).

Bu sıkıntılı süreç sonrasında Kodak, 1983 ile 1993 yılları arasında toplam yedi defa yeniden yapılanma süreci geçirmiş ve 1993'te bu yeniden yapılanma süreçlerinin bir sonucu olarak Kodak CEO'su Kay Whitmore istifa etmiş ve yerine Motorola'dan ayrılan CEO George Fisher gelmiştir. O dönemde "*dijital adam*" olarak anılan Fisher'in ilk stratejik hamlelerinden birisi, Kodak'ı yeniden fotoğrafçılığa odaklamak olmuştur. Bu dönemde Fisher şirkette birtakım değişim ve dönüşümler gerçekleştirmiştir. Bunlar; sağlık piyasasında bulunan şirketlerin satımı ve buradan gelecek 7.9 milyar dolarla şirket borcunun kapatılması, Fuji film ve Japon Hükümetinin Kodak üzerinde yapmış olduğu haksız rekabetin peşine düşmesi ve Çin Hükümeti ile gerçekleştirilen büyük anlaşmalar, bunlardan sadece birkaçı olmuştur (Gavetti vd., 2004: 4).

1996 yılına gelindiğinde Kodak, şirkette yaklaşık 50 milyon dolarlık bir küçülmeye gitmiş ve kâğıt üretim maliyetlerini kısmıştır. Bu uygulamanın beraberinde oraya çıkan üretim maliyetlerindeki bu düşüş Kodak'ın kâr marjında bir artışa neden olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak 1997'de dijital kamera satışları yılda %75 artarken filmli kamera satışları yalnızca %3 artmıştır. 2000 sonrası dönemde, dijital fotoğraf makinelerinin değeri, filmli fotoğraf makinelerinin değerini geçmesi, Kodak'ta ciddi bir krize neden olmuş, George Fisher görevden alınarak yerine Daniel Carp getirilmiştir (Lucas ve Goh, 2009: 49).

1993'ten günümüze kadar Kodak, yaklaşık 100.000'den fazla çalışanını emeklilik ve işten çıkarmalar yoluyla işgücünü %80 oranında azaltmıştır. 1990'ların başında net satışları yaklaşık 20 milyar doların üstünde seyreden Kodak, sonraki 5 yılda 15 milyarın altına düşmüştür. 2000 sonrasında şirketteki yönetim krizi ve sürekli CEO değişimleri şirketin içinde bulunduğu krizi daha da derinleştirmiştir. Covid-19 pandemi krizinin eklenmesi ve inovasyon takibindeki zorluklar Kodak'ı mali anlamda zora sokmuştur. 2020 yılının son çeyreği, 2019'un aynı dönemi ile kıyaslandığında şirketin gelirleri yaklaşık 94 milyon dolar azalmıştır. Covid-19 pandemisinin etkilerinden kurtulmak için ciddi bir nakit harcaması yapan şirket, 2020 sonundaki nakit bakiyesinden yaklaşık 29 milyon dolarlık açık vermekten kurtulamamıştır. Her ne kadar Kasım 2021 itibarıyla, %5 teminatlı dönüştürülebilir tahvil sahipleri, yaklaşık 95 milyon dolarlık ana para dönüştürme hakkı kullanarak şirkete bir nakit kaynak fonu sağlamaya çalışsa da şirket eski günlerinden çok uzakta kalmıştır (Marka Fikirleri, 2023).

3. 3. Eastman Kodak Company Krizinin Analizi ve Kurumsal İtibara Etkisi

Kodak Company 1880 yılında kurulmuş, bulunduğu dönem içerisinde piyasaya iddialı giriş yaparak pazarda yerini almış ve zamanla başarılı atılımlar gerçekleştirerek itibarını güçlendirmiştir. Kodak Company, özellikle 19. yüzyılın başlarında çıkarmış olduğu fotoğraf makinesinin günlük yaşama uyarlanma ve kullanım kolaylığı sayesinde paydaşların ilgisini çekmiş ve tercih edilir hale gelmiştir. Bu şekilde adının kitleler tarafınca olumlu şekilde anılması ve kullanılması itibarını kazanmasında sağlam bir zemin oluşturmuştur. Uzun bir dönem piyasadaki varlığı ile fotoğrafçılık konusunda ilk akla gelen Kodak Company piyasadaki yerinin ilk sarsıntısını Fuji'nin ortaya çıkışı ile hissetmeye başlamıştır. Rekabet ortamındaki sağlamlığını tekrar kazanmak için yeni ürünler üretmiş olan Kodak, hedeflemiş olduğu başarıya ulaşamamıştır. Her ne kadar üretmiş olduğu ürünü teknolojiye uyarlamış olsa da maliyet

olarak paydaşları zorlaması tercih edilebilirliğini ciddi seviyede düşürmüştür. Bu durum Kodak Company'nin kazanmış olduğu iyi itibarının zayıflamasında etkili olan ilk olaylardan biri olmuştur. Çıktığı dönemlerde özellikle her bireye hitap etmeye çalışarak adını duyuran ve kurumsal itibarının oluşmasında etkili olan Kodak için yüksek maliyetli ürünler üretmek, müşteriler üzerinde olumsuz bir algının oluşmasını ve markadan uzaklaşmasını etkilemiştir.

Kodak Company ilk çıkışından günümüze kadar kâr marjında ciddi kayıplar yaşamış ve adım adım gelen kriz ile başa çıkabilmek için farklı stratejiler planlamıştır. Bu stratejiler ile zaman zaman yönetim alanında değişime gitmiş olmasına rağmen istediği hedefe ulaşamamıştır. Oysaki krizin, işletme yöneticilerinin dikkatini ve gözlemini gerektiren bir durum olduğu söylenebilmektedir (Kayış, 2017: 134). Kriz döneminde Kodak CEO'su Kay Whitmore, süreci yönetebilmek için yeniden yapılanma girişimlerinde bulunsa da asıl sorunun çözümünde yeterli olamamış ve istifa etmiştir. Daha sonra gelen CEO George Fisher'ın ise üretimdeki maliyetleri düşürme stratejisi yetersiz kalmış, dijital dünyanın istediği ürünleri üretmek yerine geleneksel fotoğrafçılık üzerinde devam ederek müşterinin isteğine cevap verememiş ve krizin derinleşmesine neden olmuştur. Ciddi mali kayıplar yaşayan Kodak, gelişen dünyanın teknolojisine kendini endeksleyememiş; müşteri ve diğer paydaşlarına arzu ettiği ürün ve hizmeti sunamamıştır. Yönetim kadrosunda değişimin sık olması ve krize sunulan çözümlerin yetersiz kalması markanın itibarını ve imajını zedelemiştir. Yönetimde istikrar sağlanamaması paydaşlarda negatif tutum oluşmasında etkili olmasının yanında markanın da çalışanlar tarafından tercih edilebilirliğini de azaltabilmektedir. Çünkü iyi itibar ve tutarlılık sahibi kurumlar; paydaşlar tarafından daha çok güven duyulmasına ve işletmeye karşı sadakatin oluşmasında etkili olmaktadır. Ayrıca iyi itibar, yetenekli çalışanları da işletmeye çekebilmektedir (Karayel Bilbil ve Güler, 2017: 375).

Kodak Company yaşadığı kriz dönemine, daha çok yönetim alanında değişikliğe giderek cevap vermek istemiştir. Bu durum tek başına yeterli bir kriz yönetimi sağlayamamıştır. Kodak'ın yapması gereken en önemli atılımlardan biri, hızla gelişen teknolojiye uygun ürünler üretebilmektir. Fakat Kodak Company, teknolojiyi müşterilerin tercih ettiği ürünler de kullanmak yerine mevcut ürünlerin gelişim sürecinde kullanmayı tercih etmiştir. Kodak rakiplerinin gerisinde kalmış ve krizin zeminini oluşturan bu süreci istenilen şekilde yönetememiştir. Kendini istenilen yeniliğe uyarlamak yerine inovasyon sürecini tam anlamıyla gerçekleştirememiş ve başarısızlıklar yaşamasına neden olmuştur. Zorlu rekabet ortamında sürekli kendini yenileyen rakiplerin karşısında geride kalan Kodak, zamanla ciddi kayıplar yaşamıştır. Müşteriye, birçok ürün çeşidi arasından sıyrılıp arzu ettiğini verememesi ve müşterinin taleplerini karşılayamaması krizler yaşamasına neden olmuştur. Her ne kadar bu süreci yönetebilmesinde uzun bir zaman aralığı olsa da Kodak Company, teknolojiyi kendi bünyesine istediği şekilde entegre edememiş ve ilk dönemlerinden çok daha geriye düşmesine sebep olmuştur. Oysaki Kodak Company çıktığı dönemde fotoğraf teknolojisinin gelişiminde önde gelen sayılı markalardan biri olmuş ve kurumsal itibarını güçlendirmiştir. Fakat bu gücünü dijital çağın gerisinde kalarak giderek kaybetmiştir. İlk dönemlerinde pazardaki değişikliklere daha fazla esneklik ve yenilikle yanıt vererek müşterileri heyecanlandıran ve kendine çeken Kodak, zamanla dijital fotoğrafçılık alanında güçlü markalar ortaya çıktıkça geleneksel filmli fotoğrafçılık anlayışını devam ettirerek geride kalmıştır (Chandler, 1986: 8). Dijital fotoğrafçılık alanına kayıtsız kalan Kodak bu izlenimi değiştirmek için sonraki yıllarda bir pazarlama videosunda "*Kodak geri döndü ve artık dijital ile kovalamaca oynayacak*" deme ihtiyacı hissetmiştir. Yine de bunu, vadettiği şekilde yerine getirememiş piyasanın gerisinde kalmıştır. Kodak markasının piyasanın arzu ettiği yönde değişimleri gerçekleştirmemesi ve değişim için gereken zamanın geniş olmasına rağmen klasik ürün anlayışından vazgeçmeyerek bu yönde yatırımlar yapması; markanın içinde bulunduğu krizi yönetmek için yanlış hamleler yapmasına sebep olmuştur. Müşterilerin daha ileri teknolojik ürünlere sahip markalara yönelmesi de Eastman Kodak Company'nin yenilik anlayışına sahip marka itibarının azalmasına neden olmuştur.

Bununla beraber telefonların kendini sürekli yenilemesi ve kamera özelliklerinin eklenmesi Kodak için vurucu bir darbe olmuştur. Hem kullanım kolaylığı hem taşınabilirliği hem de yüksek piksel özelliği ile insanların ilk tercihi telefonlar olmuştur. Tüketicilerin alışkanlıklarının dijital dünyaya yönelmesi Kodak'ın rekabet gücünü kırmış ve dijital düzene uyum sağlamasını zorlaştırmıştır. Rekabet piyasasının güçlü üyeleri artık telefon üreten markalar olarak güncellenmiştir. Mobil dünyanın gelişmesinden dolayı fotoğraf alanında dev bir isim olan Kodak Company, 2015 CES'te "IM5" isimli akıllı telefon ile

karşımıza çıksa da güçlü rakiplerin başarısına erişememiş hedeflediği sonuca ulaşamamıştır. Üretmiş olduğu akıllı telefon ile müşterilerin ilgisini çekemeyen Kodak, bu alanda yeterince iyileştirme ve gelişme gösterememiştir. 1996 yılında Interband, Kodak Company’i Coco-cola, Disney ve McDonalds gibi devlerin ardından dünyadaki en değerli dördüncü marka olarak açıklamıştır (Dünya Gazetesi, 2023). 1990’lara kadar altın çağını yaşayıp 1996’dan sonra hızlı bir düşüş ile karşı karşıya kalan Kodak’ın krizi yaşamasının en etkili sebebinin dijital fotoğrafçılık alanında daha güçlü markaların büyümesi ve kendilerini daha çok geliştirmesi olduğu söylenebilmektedir. Kodak, dijital fotoğrafçılık alanında ilkelere imza atma potansiyeline sahipken geleceği yanlış planlaması ve yanlış stratejiler uygulaması bu sonucu yaşamasına neden olmuştur. Durumunu toparlamak adına çeşitli atılımlar gerçekleştirirse de toplam 6,7 milyar dolar borçla 2012 yılında iflas başvurusunu yapmak zorunda kalmıştır.

Eastman Kodak, sunduğu ürünlerin kolay kullanımı ve geniş kitlelere hitap etmesinin yanında itibarını güçlendiren diğer bir özelliği olan satış sonrasında sunduğu hizmet ile uzun süre itibarını korusa da kriz karşısında bu gücünü de kaybetmeye başlamıştır. Küresel pazarın hızla büyümesi, dijital dünyanın gelişmesinin yanında güçlü rakiplerin ortaya çıkışı, Kodak Company şirketinin itibarının zedelenmesine ve zamanla yok olmasına neden olmuştur. Kriz karşısında en etkili silahlardan biri olan itibarın kaybolması, bu süreçte Eastman Kodak için önemli bir eksiklik olmuştur. Güçlü itibarı ile krize uzun süre dirense de bu dönemin uzun soluklu olması ve uygulanan yanlış stratejiler ile çözümlenememesi Kodak’ın pazardaki itibarının ve konumunun giderek yok olmasına neden olmuştur. Piyasaya ilk çıktığı dönemde yenilik ve teknoloji ile öne çıkan zamanla iyi itibar kazanan Kodak, mevcut özelliğini dijitalleşen dünyada sürdürmediği için zamana yenik düşmüş ve marka değeri ile itibarını da kaybetmiştir. Eastman Kodak Company, günümüzde şirket borçlarını önemli ölçüde azaltmıştır. Ayrıca dijital baskı sistemleri ve fotoğraf ekipmanları ile ayakta kalmaya devam etmekte fakat eski güçlü itibarını yakalayamamaktadır. Kriz dönemine uyum sağlayamamak ve yavaş cevap vermek, sürecin başarılı şekilde yönetilmesine engel olmuştur. Kriz yönetim süreci hızlı ve doğru karar almayı gerektirmektedir. Kurumsal itibarı, finansal değerini ve stratejik yaklaşımlarını korumak için kriz yönetiminin doğru yapılması önem arz etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son dönemlerde itibar kavramı işletmeler için önemli hale gelmektedir. Çünkü iyi bir itibara sahip işletmelerin, hedeflerine ulaşması daha kolay hale gelmektedir. İşletmeler etkili bir itibar ile paydaşlarıyla istediği etkileşim ve iletişimi sağlayabilmektedir. Aynı zamanda rekabet piyasasında, benzer ürün ve hizmetleri sunmasına rağmen olumlu bir itibar ile rakiplerinden öne geçebilmektedir. Bu durum işletmeyi finansal açıdan da ileriye taşımaktadır. Bunun yanında iyi bir itibara sahip firmaların, sergilediği imaj ve kimlik de pozitif yönde gelişmektedir. Bu tarz işletmelerin çekim gücü artacak hem iç hem dış paydaşlarının, işletmeye yönelmesine katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla işletmelerin, mevcut itibarlarını koruması ve iyi yönde geliştirmesi gerekmektedir. İtibarın korunması için de işletmenin etkili bir yönetim planı hazırlaması gerekmektedir. Tüm bunlar sonucunda işletmeler için itibar yönetimi kavramı önemli hale gelmektedir. İşletmenin itibarını yönetmesi, hedeflerinin gerçekleşmesine ciddi avantajlar sağlamaktadır. Aynı zamanda işletmenin finansal değerini artırmakta, işlem maliyetini de düşürmektedir. İşletmenin etkili bir itibara sahip olması, ilerleyen süreçte aniden ortaya çıkan krizlerde önemli rol oynamaktadır. İyi bir itibara sahip işletmelerin, kriz dönemlerinin daha iyi atlatılmasına ve daha az zarara uğramasına fayda sağlamaktadır.

Krizler, işletmelerin karşı karşıya kaldığı aniden ortaya çıkan, işletmenin gidişatını olumsuz etkileyen süreci ifade etmektedir. Krizlerin oluşmasında hem işletme içinden hem işletme dışından unsurlar bulunmaktadır. İşletmelerin olası krizler karşısında önceden hazırlıklı olması, kriz döneminin daha kolay atlatılmasını sağlayacaktır. Krize hazır olmak için de işletmelerin planlı bir kriz yönetim süreci tasarlaması gerekmektedir. Krizin aşamalarından olan kriz öncesi, kriz anı ve kriz sonrasında; planlı ve stratejik şekilde yürütülebilmesi gerekmektedir. İşletmenin bu süreçler için oluşturduğu yönetim planını hayat geçirmesi, işletmenin krizleri en az kayıpla atlatmasını sağlamaktadır. Krizleri istediği şekilde yöneten ve atlatan işletme, bu süreçten yarar sağlayarak ve itibarını daha iyi hale getirerek çıkabilmektedir. İyi bir itibar, iyi bir kriz yönetimi, iyi bir kriz yönetimi ise iyi bir itibarın oluşmasında etkili olacaktır. Sonuç olarak işletmelerin itibarlarına önem vermesi ve itibarını yönetmesi; işletmenin

hedeflerinin gelişmesinde ve olası krizler karşısında çözümler bularak stratejik konumunu ileriye taşımasında etkili olacaktır.

Kriz süreci içine girmiş olan Eastman Kodak Company, başlarda ürünleri ile müşteriyi tatmin etmiş ve pazarda sağlam bir konum kazanmıştır. Bunlara bağlı olarak paydaşlarının algısında zamanla iyi bir itibara ve güçlü bir marka değerine ulaşmıştır. İlerleyen yıllarda gerek ürünleri gerek pazarlama ve reklamları ile ismini duyuran ve kabul ettiren Kodak, sonraki yıllarda piyasada güçlü rakiplerin ortaya çıkması ile pazardaki önemini kaybetmeye başlamış ve dijital dünyanın hızına yetişememiştir. Kodak Company yanlış ve geç kalınmış stratejiler ile kâr marjında büyük oranda düşüşler yaşamıştır. Tüm bunlar sonucunda ise Kodak, eski gücünü ve itibarını kaybetmiş rakipleri karşısında başarısızlığa uğramıştır.

Kodak Company şirketinin yaşamış olduğu kriz süreci göz önünde bulundurularak bazı politika önerileri yapmak mümkündür. İlk olarak müşteriyi doğru algılamak, taleplerini belirlemek bu doğrultuda döneme uygun ve düşük maliyetli ürünler sunabilmesi gerekmektedir. Daha sonra işletme bünyesinde çalışanları ve işletmenin politikasını değişimlere uyumlu hale getirmek, inovasyonu misyonuna ekleyerek dijital çağa uygun ürünler üretmenin markaya tekrar değer katarak rakiplerinin arasından sıyrılmasında etkili olabilecektir. İşletmeler rakiplerin sunduğu ürün ve hizmetleri gözlemleyerek kendi bünyesine geliştirip entegre etmek, geri kaldığı dijital çağın hızını yakalamasında etkili olabilecektir. Her alanda kullanılmaya başlanan yapay zekanın fotoğrafçılık alanında ciddi boyutlara ulaşması sebebiyle Kodak Company, yapay zekâ destekli ürünler yaratması, piyasada fark yaratmasına önemli ölçüde katkı sağlayabilecektir. Ayrıca retro tarzın günümüzde giderek tercih edilmesi de Kodak Company için bir fırsat olarak görülebilmelidir. Kodak Company, geleneksel fotoğrafçılık anlayışına sahip ürünlerle dijital çağın yüksek teknolojik ürünlerini harmanlayarak ortaya koyacağı ürünlerle paydaşların dikkatini tekrar üzerine çekebilir. Gerek işletmelerin gerek bireylerin rahatlıkla kullanılabileceği portatif yüksek kalitede ve geniş kapasiteli hafızaya sahip ileri teknolojik retro ve yapay zekâ destekli fotoğraf makineleri üretmek, fotoğrafçılık piyasasında Kodak Company markasının tekrar canlanmasında etkili olabilecektir. Kodak Company için yapılan bu öneriler bu alanda geri kalan ve ilerlemek isteyen diğer işletmeler için de tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA (REFERENCE)

- Açık Radyo 95.0 (2023). Fotoğrafi Demokratikleştiren Adam: George Eastman ve Kodak'ın doğuşu. Web: <https://acikradyo.com.tr/foto-muze/fotografi-demokratiklestiren-adam-george-eastman-ve-kodakin-dogusu>, 26 Temmuz 2023'te alınmıştır.
- Akmehmet, D. (2006). Kurumsal itibar yönetimi ve bir uygulama. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bahar, B. (2019). Kurumsal itibar ve kuramsal temelleri. Journal of Yasar University, 14(55), 226-236.
- Booth, S. (1990). Interactive simulation and crisis management training, Contemporary Crises, 14, 381-394.
- Chandler, C.H. (1986). Eastman kodak opens windows of opportunity. Journal of Business Strategy, 7(1)5-8.
- Cravens, K. S., and Oliver, E. G. (2006). Employees: The key link to corporate reputation management. Business Horizons, (49), 293-302.
- Demirtaş, H. (2000). Kriz yönetimi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, (23), 353-373.
- Dinçer, Ö. (1994). Stratejik yönetim ve işletme politikası. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Dowling G. R. (2004). Corporate reputations: should you compete on yours?. California Management Review, 46(3), 19-36.
- Dünya Gazetesi (2023). Kodak neden kaybetti?. Web: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/kodak-nedenkaybetti/12223#:~:text=Pazardaki%20yayg%C4%B1n%20kan%C4%B1%2C%20Kodak>

[%C4%B1n,kavrayamam%C4%B1%C5%9F%20ve%20b%C3%B6ylece%20pazar%20kaybetmi%C5%9Fti](#). 13 Ağustos 2023'te alınmıştır.

- Filiz, E. (2006). Türk kamu yönetiminde kriz yönetimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Fomburn, C. J. (1996). Reputation: realizing value from the corporate image. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press.
- Gavetti, G., Henderson, R., and Giorgi, S. (2005). Kodak and the digital revolution. Harvard Business School, 2, 1-18.
- Gotsi, M., and Wilson, A. M. (2001). Corporate reputation: seeking a definition. Corporate Communications: An International Journal, 6(1), 24-30.
- Gray E. R. and Balmer J. M. T. (1998). Managing corporate image and corporate reputation. Long Range Planning, 31, 695-702.
- Güdek, B. (2023). Endüstriyel dönüşüm ve endüstri 5.0. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(4), 1129-1142.
- Hall R. (1992). The strategic anaysis of intangible resources. Strategic Management Journal, 3(2), 135-144.
- İyicioğlu, A. L. (2006). Işık algılama ve görüntü oluşturma yöntemlerine göre dijital fotoğraf makinelerinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kadıbeşegil, S. (2006). İtibar yönetimi (2. Baskı). İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Kadiyali, V. (1997). Exchange rate pass-through for strategic pricing and advertising: An empirical analysis of the U.S. photographic film industry. Journal of International Economics, 43, 437- 461.
- Kanter, R. M., Richardson, L., North, J., and Morgan E. (1991). Engines of progress: Designing and running entrepreneurial vehicles in established companies; The new venture process at Eastman Kodak, 1983-1989. Journal of Business Venturing 6, 63-82.
- Karakaya, A. (2004). Stratejik yönetim sisteminin kriz yönetimine katkısı üzerine bir araştırma. Teknoloji, 7, (2), 225-233.
- Karaköse, T. (2007). Örgütlerde itibar yönetimi. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, (11), 1-12.
- Karatepe, S. (2008). İtibar yönetimi: Halkla ilişkilerde güven yaratma. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7(23), 77-97.
- Karayel Bilbil, E., ve Güler Ş. (2017). Dijital ortamda kurumsal itibar yönetimi ve viral uygulamalar ilişkisi. Global Media Journal,7(14), 371-394.
- Kayış, C. (2017). Sosyal medyada kriz yönetimi ve karşılaştırmalı örnek olay incelemesi. İletişim Çalışmaları Dergisi, 4(3),131-160.
- Keown, M. C. (1997). Crisis: When does a molehill become a mounta in?. Disaster Prevention and Management, 6 (1), 4-10.
- Koçel, T. (1993). İşletme Yöneticiliği. İstanbul: Beta Yayınları.
- Lucas, H. C., and Goh, J. M. (2009). Disruptive technology: How Kodak missed the digital photography revolution. Journal of Strategic Information Systems, 18, 46-55.

- Mahon, J. F., Heugens, P. P., and Lamertz, K. (2004). Social networks and non- market strategy. *Journal of Public Affairs*, 4(2), 170-189.
- Marka Fikirleri (2023). Kodak Nasıl Başarısız Oldu?. Web: <https://www.markafikirleri.com/kodak-nasil-basarisiz-oldu/> , 10 Haziran 2023'te alınmıştır.
- Mitroff, I. I., and Shrivastava, P. (1987). Effective crisis management. *The Academy Of Management Executive*, 1(3), 283-292.
- Munir, K. A., and Phillips, N. (2005). The Birth of the 'Kodak Moment': Institutional Entrepreneurship and the Adoption of New Technologies. *Kamal A. Munir Judge Business*, 26(11), 1665- 1687.
- Murat, G., ve Mısırlı, K. (2005). Küçük ve orta ölçekli işletmelerde kriz yönetimi: Çaycuma örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(1), 1-19.
- Myer, R. A., Conte, C., and Peterson, S. E. (2007). Human impact issues for crisis management in organizations. *Disaster Prevention and Management*, 16(5), 761-770.
- Özbay, D., ve Selvi, Y. (2014). Kurumsal itibarın ölçümü: Bir model önerisi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisatı Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25(76), 1-34.
- Özcüre, T. O. (2018). Volkswagen emisyon krizi ve kriz yönetiminde halkla ilişkilerin rolü ve etik değerler. *Kent Akademisi*, 11(33), 374-389.
- Özdemir, Ö. (2017). Kriz yönetimi ve Samsung Note 7 örnekleme. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 110-128.
- Özkan, G. (2010). İtibar yönetiminde kriz iletişiminin önemi ve THY ile Atlas jet örneklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksel Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özkan, I. (1999). Krize olumlu yaklaşım önerileri İzmir'den geldi. *Marketing Türkiye*, 8(192).
- Sabuncuoğlu, Z. (2004). İşletmelerde halkla ilişkiler. *Bursa: Aktüel Yayınları*.
- Sarı, E., Ve Sarı, B. (2020). Kriz zamanlarında eğitim yönetimi: covid-19 örneği. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(2), 49-63.
- Şahin, B. G., ve Tayfur, N. G. (2018). Kriz ve kriz yönetimi sürecinde örnek vaka olarak domino's krizinin ayrıntılı olarak incelenmesi. *Social Sciences Studies Journal*, 4(24), 4881-4891.
- Şahinsoy, K. (2017). Kriz yönetimi açısından geleneksel ve sosyal medya. *İstanbul Aydın Üniversitesi*, 36, 1-19.
- Tesfaye, H. G., and Nguyen, T. H. N. (2012). Incumbent firms and response to disruptive innovation through value network management: Lessons from eastman kodak's failure in the digital era. *Unpublished master's thesis*, Linköping
- Toktaş, Y. (2021). Covid-19 sürecinde kriz yönetimi: Türkiye'de turizm işletmelerine yönelik düzenlemeler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(1), 157-180.
- Turner, M. (2004). Reputation, risk and governance, *Risk Management Topic Paper*, 6, 1-8.
- Uzunoğlu, E., ve Öksüz, B. (2008). Kurumsal itibar riski yönetimi: halkla ilişkilerin rolü. *Seçuk İletişim*, 5(3), 111-123.
- Yeni İş Fikirleri (2020). Kodak Neden Battı?. Web: <https://www.yeniisfikirleri.net/kodak-neden-basarisiz-oldu/>, 24 Kasım 2023'te alınmıştır.
- Wiedmann, K. P., and Buxel, H. (2005). Corporate reputation management in germany: results of an empirical study. *Coporate reputation Reviwe*, 8(2), 145-163.

EXTENDED ABSTRACT

The In today's business landscape, where competitors are proliferating and competition intensifies, it's no longer enough for businesses to offer quality products and services. Given the plethora of similar offerings, emphasizing values that attract or retain stakeholders has become paramount. As a result, the concept of "corporate reputation" has gained prominence among businesses. This study delves into the notion of reputation, its management, and the strategies businesses employ in the face of potential crises. The paper underscores the interconnectedness of reputation and crisis management, illustrating the discussion with a real-world crisis example. Ultimately, the study posits that effective reputation management paves the way for proficient crisis management and vice versa.

Corporate Reputation and Reputation Management

In the relevant literature, corporate reputation is defined as the aggregate of values and perceptions that a business establishes among its stakeholders. Businesses regard reputation as a potent tool to differentiate themselves in a competitive environment and ensure longevity. However, building a reputation is not an overnight endeavor for any business. Stability and consistency are often cited as the foundational pillars of reputation. While establishing a strong reputation may take considerable time, it's not a fleeting asset that diminishes quickly. Furthermore, a good reputation acts as a buffer, enabling a business to distinguish itself from rivals and navigate potential crises either unscathed or with minimal damage.

Another pivotal concept associated with corporate reputation is its management. Kadıbeşegi's pointed question in his book, "Do you have anything more vital than managing your reputation?" underscores the importance of reputation management. In Türkiye, the notion of corporate reputation management first gained prominence in the Capital magazine in 1999. This focus was bolstered by research highlighting "Türkiye's Most Admired Companies." With the issue thus spotlighted, businesses began emphasizing cultivating and preserving their reputations more keenly.

Using a tripartite strategy encompassing proactive, defensive, and maintenance (protection) approaches can make managing corporate reputation more effective. A proactive perspective is essential, viewing the creation and safeguarding of reputation as an integrated endeavor. Concurrently, a defensive stance is necessary, anticipating potential threats to the company's reputation. Establishing preventative measures beforehand can mitigate risks more effortlessly before they escalate. The third strategy, the maintenance (protection) approach, focuses on activities aimed at upholding and enhancing the reputation for its sustained presence.

Additionally, businesses must undertake an identity assessment, articulate their objectives, and outline their aspirations for upcoming periods. Nonetheless, aligning with the expectations of all stakeholders isn't always feasible. As such, businesses must prioritize their endeavors, ensuring alignment with stakeholder acceptance. By discerning stakeholder anticipations, the company can gauge its capability to fulfill them. Emerging crises that imperil corporate reputation can jeopardize its effective management, potentially threatening its existence. If a business fails to adeptly navigate a crisis or is tardy in its response, the efficacy of the reputation management process can be compromised. Hence, apt, timely crisis management is paramount, safeguarding the corporate reputation, the company's financial stature, and strategic orientations.

The Concept of Crisis and Crisis Management

In the literature, the concept of a crisis has numerous interrelated definitions. A crisis can be described as an abrupt, unfavorable turn of events that detrimentally impacts a business's performance and threatens its very survival. In such times, a business's prevailing system and operations tend to veer negatively. To circumvent severe repercussions or navigate through with minimal harm, a business must manage the crisis robustly and proficiently. Beyond the predominant view of crises as harbingers of danger and threat, they can also unveil new opportunities for the business. The dynamic nature of businesses and their environments often ushers in continuous change. This fluidity cultivates uncertainties, making the future less predictable. Consequently, crisis management becomes an indispensable activity for businesses.

Various catalysts can precipitate a crisis in businesses. They can range from natural calamities, accidents, and untimely demises to data integrity issues, political-economic factors, or even internal conflicts amongst employees. The crisis management process unfolds in three distinct phases: pre-crisis, mid-crisis, and post-crisis. In the preparatory phase, businesses should assess potential crises, nurture their external relations, establish dedicated crisis teams, and appoint a spokesperson for crisis communication. As the crisis unfolds, it's imperative to gauge its magnitude promptly, devise a crisis management blueprint, and formulate guidelines concerning employee welfare and roles. In the aftermath, businesses should engage in introspection, evaluating their post-crisis standing and recalibrating their objectives.

Kodak Company Crisis and Analysis

The Eastman Kodak Company profoundly shaped traditional and digital photography from the late 19th century to the early 21st century. In 1975, its groundbreaking products catalyzed transformative shifts in the world of photography. By offering roll films at competitive prices and simplifying complex technology for the average consumer, Eastman Kodak bolstered its global prestige and expanded its reach. By 1981, Kodak reported an annual revenue of approximately \$10 billion. However, as time progressed and primarily due to competitive challenges from Fuji, Kodak's market dominance waned. While later innovations allowed roll film images to be transferred to CD-ROMs rather than photographic paper, these advancements failed to gain traction, primarily due to their prohibitive costs.

The company's market efficacy continued to slide, eroding its market share. Despite numerous overhauls in product lines and management to recapture its past glory, Kodak's efforts fell short. The burgeoning digital camera market, propelled by rapid technological advancements, severely undercut the demand for film cameras. The Kodak Company struggled to pivot with the changing technological landscape and cater to evolving stakeholder preferences. From 1993 onwards, the company trimmed its workforce dramatically, cutting or retiring approximately 80% of its employees, translating to over 100,000 individuals. The advent of the Covid-19 pandemic and stagnation in innovative endeavors exacerbated the company's challenges. Even though, as of November 2021, 5.00% secured convertible bondholders tried to infuse the company with capital by exercising roughly \$95 million in principal conversion rights, Kodak remains a shadow of its former self.

In confronting its crisis, Kodak could have navigated the situation with fewer losses or possibly even averted it by keenly attuning to stakeholder needs, infusing innovation into its core mission, and crafting tailored strategies. Emulating and integrating competitor offerings could also have diminished the magnitude of the crisis. Due to its inability to handle the unfolding crisis adeptly, Kodak saw its once-vaunted reputation deteriorate. Firms that strategically manage and surmount crises can not only weather the storm but even emerge more reputable on the other side.

İslamofobinin Siyasi Alandaki Yansımaları: Almanya için Alternatif Partisi (AfD) ve Ulusal Birlik Partisi (RN) Örneği*

Sümeyye Nur DEMİRKAYA¹ Belgin Uçar KOCAOĞLU²

¹ Öğretim Görevlisi, Mersin Üniversitesi, Silifke Meslek Yüksek Okulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Mersin, Türkiye, sdemirkaya@mersin.edu.tr

² Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Konya, Türkiye, bucar@erbakan.edu.tr. (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi
Geliş: 13/10/2023
Kabul: 11/12/2023
Yayın: 31/12/2023

Anahtar Kelimeler:
İslamofobi, Fransa, Almanya, Almanya için Alternatif Parti, Ulusal Birlik Partisi.
JEL Kodları:
Z0, Z10, D83

Son yıllarda islamofobinin Avrupa ülkelerinde siyasi hayatta da yaygın bir şekilde etkili olduğu görülmektedir. İslamofobi kavramı bir ön yargı olarak nitelendirilmesine rağmen aslında yeniden üretilmiş bir “öteki”, bir düşman konumunu doldurmaktadır. Tarihsel olarak köklü bir geçmişe sahip olmasının yanı sıra İslamofobi olgusu, zaman zaman yeniden diriltilmekte ve bir araç olarak kullanılmaktadır. Özellikle Avrupa’da aşırı sağ partiler, son yıllarda İslam karşıtlığı içeren söylemler ve politikalar üretmekte ve bu argüman ile taraftar sayısını arttırmak istemektedir. Almanya ve Fransa, Avrupa ülkeleri arasında islamofobi örneklerinin en fazla görüldüğü ülkelerdendir. Ayrıca bu iki ülkenin son yıllardaki seçim sonuçlarına bakıldığında islamofobik söylemler ve politikalar üreten aşırı sağ partilerin oylarını artırdığı görülmektedir. Almanya da 2013 yılında kurulan “Almanya için Alternatif Partisi (AfD)” ve Fransa’nın köklü bir partisi olan aşırı sağ partisi “Ulusal Birlik (RN)”, bu partilerin en önemli örnekleridir. Bu çalışmada göçmen karşıtlığını daha çok Müslümanlara yönelterek islamofobik söylemler ve politikalara sahip olan AfD ve RN’nin politikalarının benzerlikleri ve farklılıkları incelenmiştir.

Reflections of Islamophobia in Political Sphere: The Example of the Alternative Party for Germany and National Unity Party (RN)

Article Info

ABSTRACT

Article History
Received: 13/10/2023
Accepted: 11/12/2023
Published: 31/12/2023

Keywords:
Islamophobia, France, Germany, Alternative Party for Germany, National Unity Party.
Jel Codes:
Z0, Z10, Z19

In recent years, it seems that Islamophobia has an influence on political life in European countries. Although the Notion “Islamophobia” is characterized as a prejudgement in fact it supplies the place of “the other” and an enemy produced again. As well as Islamophobia has an original background historically, it is sometimes revived and used as a means. Especially, in recent years in Europe far right parties produce anti-islamic statements and politics. And they want to increase their supporters thanks to this argument. Germany and France are between the European countries where the exander of Islamophobia are mostly seen. However, when we review the recent election results of these countries, we see that the countries which prejudice islamophobic statements increase their votes. In Germany founded in 2013 Alternative Party for Germany (AfD) and France’s National Unity Party (RN) are the most important examples of these parties. In this study, AfD and RN parties, evolving their statement the target from anti-immigration to anti-islam, and their policies and their similarities and differentness are examined.

Atıf/Citation: Demirkaya, S. N. & Kocaoğlu, B. U. (2023) İslamofobinin Siyasal Alandaki Yansımaları: Almanya için Alternatif Partisi (AfD) ve Ulusal Birlik Partisi (RN) Örneği, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 242-257.

*This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)**

* Bu çalışma, Doç. Dr. Belgin UÇAR KOCAOĞLU danışmanlığında Sümeyye Nur DEMİRKAYA tarafından 2019 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde tamamlanan ‘İslam Karşıtı Siyasal Partiler ve Seçmen Profili: Almanya ve Fransa Karşılaştırması’ adlı yüksek lisans tezi çalışmasından türetilmiştir.

GİRİŞ

Tarihsel varlığı oldukça eskilere dayansa da 11 Eylül saldırıları olarak literatüre geçen vaka sonrası, İslamofobinin özellikle Batı Avrupa ülkelerinde adeta yeniden dirilişi söz konusu olmuştur. 11 Eylül 2001 tarihinden sonra gerek medyada gerek siyasi arenada gerek Avrupa ülkelerinin sokaklarında “Müslümanlar terörist ve İslam dini ise terörizm yandaşı bir din” algısı yayılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda birçok nefret suçu işlenmekte, özellikle Avrupa’da yaşayan Müslüman halka karşı ön yargı ile yaklaşılmaktadır. İslamofobinin kökeni bahsedilen tarihten çok daha eski yıllara dayanmakla birlikte son yıllarda yaşanan toplumsal, siyasal gelişmeler nefret suçu bağlamında islamofobik vakaların sayısını artırmaktadır. Örneğin Almanya’nın siyasi tarihine göz atıldığında İkinci Dünya Savaşı sonrası işçi göçleriyle birlikte Müslüman nüfusun arttığından söz edilebilir. Almanların başlangıçta sıcak baktığı göçmenler daha sonraki dönemlerde ülkede yaşanan problemlerin nedeni olma noktasında hedef konumuna getirilmeye başlanmıştır.

Almanya ve Fransa son yıllarda islamofobinin faal örneklerinin artış gösterdiği önemli iki ülkedir. Aynı zamanda bu iki Batı Avrupa ülkesi 2010’lu yılların başından bu yana Avrupa’da yükselen aşırı sağ akımının önemli temsilcilerinden olan partilerinin seçim başarıları ile de dikkat çekmektedir. Almanya için Alternatif Partisi (AfD) ve Fransa’nın Ulusal Birlik Partisi (eski adıyla Ulusal Cephe)’nin incelenmesi bu bağlamda önem teşkil etmektedir. AfD ve RN (FN) milliyetçilik, muhafazakârlık, çok kültürlülük karşıtlığı gibi aşırı sağ ideolojinin doğası gereği sahip olduğu ilkeleri benimsemektedir. Zenofobi ve göçmen karşıtlığı temelli nefret suçlarının özellikle son yıllarda daha çok Müslüman kesime karşı gerçekleştirilmekte olduğu son yıllarda hazırlanan “Avrupa İslamofobi” konulu raporlardaki verilerden anlaşılmaktadır¹. Sadece Avrupa da değil dünya geneline bakıldığında bu olgunun siyasal ve toplumsal hayatta yer bulması da ayrıca insan hakları bağlamında endişe verici bir meseledir. 15 Mart 2019 tarihinde Yeni Zelanda da Cuma namazı vaktinde Müslümanların ibadet ettiği sırada bir camiye düzenlenen hain saldırı, yaşanan islamofobik olayların güncel örnekleri arasında yer almaktadır. Medyanın da etkisi ile yayılmacı bir şekilde ilerleyen islamofobik vakaların en fazla ve sık yaşandığı ülkelerin başında Almanya ve Fransa gelmektedir (SETA, 2016).

Almanya’nın göçmen ve İslam karşıtı aşırı sağ partisi AfD ile Fransa’daki versiyonu olan diğer aşırı sağ parti RN temsilcilerinin söylemlerinde en fazla başvurduğu oy kazanma aracı; ülkede yaşanan problemlerin temelini göçmenlerden, mültecilerden kaynaklandığı söylemleri ve bu sayede toplumsal birlik oluşturma çabasıdır. Ancak son yıllarda göçmen karşıtı söylemlerin hedefi daha çok Müslüman göçmenlere yönelmiş durumdadır. Bu bağlamda parti liderlerinin söylemleri toplum içinde yaşanan islamofobik saldırıların yaşanmasında bir itici güç olarak görülebilir. Bu doğrultuda, bu çalışmada Almanya ve Fransa’da artan islamofobik vakaların endişe verici boyuta ulaşması hasebiyle İslam karşıtlığının adeta siyasetteki yüzü konumunda olan Ulusal Birlik Partisi ve Almanya için Alternatif Partisi olmak üzere iki aşırı sağ parti ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı Almanya için Alternatif Partisi ve Ulusal Birlik Partisi’nin yükselişe geçtiği dönemdeki politikalarının benzerlik ve farklılıklarını incelemektir. Bu kapsamda çalışmada öncelikle İslamofobi’ye yönelik kavramsal çerçeve açıklanarak daha sonra Almanya’daki islamofobinin yükselişi ve siyasi alandaki yansımaları bağlamında AfD’nin seçim başarısı, politika ve söylemleri ve Ulusal Birlik Partisi’nin Partisi’nin İslam karşıtlığı temelli politika ve söylemlerinden hareketle, Fransa iç siyasetindeki serüveni ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise elde edilen bilgiler ışığında Almanya ve Fransa’nın İslam ve göçmen karşıtı söylem ve politikaları ile dikkat çeken partilerinden AfD ile RN’ nin politikalarının benzerlikleri ve farklılıkları değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Almanya ve Fransa’nın seçimler ile ilgili çalışmaları yürüten resmî kurumların (Federal İstatistik Dairesi vs.) web sitelerinden, Almanya ve Fransa’nın bakanlık resmî web sitelerinden, ilgili parti programları ve bu partilerin temsilcilerinin söylemleri gibi birincil ve ikincil kaynaklar olan çeşitli Türkçe ve yabancı makale ve kitaplardan yararlanılmıştır.

1. İSLAMOFOBİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İslamofobi kelimesi etimolojik olarak incelendiğinde “İslam” ve Yunanca “phobos” kelimelerinin birleşmesi ile oluşan bir kelime olarak ortaya çıkmaktadır. Birden çok tanımı yapılan islamofobi

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gokcekuyu, 2021. Batıda yer alan müslüman kimliğine aşırı sağcı akımlardan gelen tehditleri incelemek noktasından yola çıkarak müslüman kimliği üzerine Gokcekuyu (2021) tarafından yapılan araştırmada önemli bazı tespitler yapılmıştır.

kavramının terim olarak genel kabul görmüş ifadesi, İslam'a karşı önyargı ve Müslüman azınlığa karşı gösterilen ırkçı, ötekileştirici bir tutum olarak açıklanabilir (Sharafullina, 2015: 2). İslamofobinin tarihsel arka planı anti-semitizm ve yabancı düşmanlığı olgularında olduğu gibi oldukça eskiye dayanmaktadır (Kalın ve Esposito, 2020: 18). Bu doğrultuda islamofobi olgusunun tarihi kökleri İspanya da Endülüs'ün Müslümanlar tarafından fethedilmesine kadar, yani 8. yüzyıla kadar götürülmektedir. 11. yüzyılda da İslam korkusu/karşıtlığı, Papa II. Urban'ın Hristiyanlık dinini perçinleyerek Hristiyanlar arası birliği sağlamak ve otoritesini korumak adına Müslümanlar ve İslam dini için düşman ve öteki algısını oluşturma çabalarının var olduğu ifade edilmektedir (Kumar, 2016: 28-29).

Literatüre bakıldığında; islamofobi kavramının gerek akademik camiada gerek güncel tartışmaların odak noktası haline gelmesinde 1997 yılında hazırlanan Runnymede Trust raporu bir dönüm noktası olarak görülmektedir (Samur, 2017: 152). İngiltere'nin önemli araştırma kuruluşlarından biri olan Runnymede Trust tarafından hazırlanan Islamophobia: A Challenge for Us All (İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma) adlı raporda İslamofobi kavramı şöyle tanımlanmaktadır: *"Müslümanlara olumsuz ve aşağılayıcı kalıplaşmış yargılar ve inançlar atfeden bir dizi kapalı görüşün daha da kötüleştirdiği İslam ve Müslümanlara karşı nefret."* Kavramın ilk kullanımının bu raporda olmasa da özellikle bilimsel çalışmalarda sıklıkla yer almasının önünü açtığı ifade edilmektedir. Yani İslamofobi kavramı 1997 yılından önce kullanılmış fakat bu zamandan sonra akademik alanda daha çok kullanılır hale gelmiştir. İrkçilikle mücadele konulu Runnymede Trust Raporunda dinsel önyargıların nedenleri araştırılmakta ve Müslümanların karşılaştığı sorunlar ele alınmaktadır. Bu raporun atıfta bulunduğu üç temel fenomen şunlardır (Elahi ve Khan, 2017: 7):

- İslam'a yönelik temelsiz düşmanlık
- Bu tür düşmanlığın haksız yere pratik sonuçları Müslüman bireylere ve topluluklara karşı ayrımcılık yapılması
- Müslümanları ana akım politikanın ve sosyal ilişkilerin dışına çıkarmak.

Söz konusu raporda islamofobi ile ilgili olarak en dikkat çekici nokta islamofobinin, Müslümanlara karşı İslam karşıtı önyargı ve tutumlar içeren sorunlara taşınan boyutta olmasıdır. Bu önyargı ile toplumsal alanda özellikle iş ve eğitim alanında Müslümanlara yönelik dışlayıcılık ve hatta nefret suçlarının işlenmesine varan eylemler gerçekleşmektedir (Aktaş, 2014: 38). Müslümanlara yönelik bu önyargı neticesinde çalışma ve eğitim alanında ayrılıkçı tutumlara maruz kaldıkları 2006 tarihli EUMC (European Monitoring Center on Racism and Xenophobia) Raporu'nda gözler önüne serilmektedir (EUMC, 2006). Özellikle Müslümanlar ve İslam hakkında yanlış algı oluşturulması için medyanın kullanılması bu önyargının pekiştirilmesinde önemli bir paya sahiptir (Kalın, 2020: 48).

İslamofobi aslında kullanım açısından görece yeni bir kavram olmasına rağmen eskilere dayanan bir korkuyu tanımladığı daha önce ifade edilmişti. Bu bağlamda İslamofobinin; İslamiyet'in ortaya çıkmasının ardından başlayan süreçten itibaren yaşanan birçok savaş, haclı seferleri ve soykırım gibi yollarla kendisini belli eden, dine karşı önyargılı ve hoşgörüsüz bir tutuma dayandığı ifade edilmektedir (Karlı, 2013: 80). Ağçoban (2016: 151), İslamofobi kavramını; *"Herhangi bir gerçekliğe dayanmadığı halde İslam'dan ve Müslümanlardan çekinme, korkma ve kaçma iç güdüsü"* olarak tanımlamaktadır.

Avrupa'da İslam karşıtlığı temelindeki tutum ve ön yargıların nefret suçuna varan saldırıların sayısında ciddi artışların olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu durumu somut veriler ve sayısal göstergeler ile gözler önüne seren belgelerden biri Avusturya'daki İslamofobi ve Müslüman Karşıtı İrkçiliği Belgeleme Kurumu'nun 2018 tarihli raporudur. Söz konusu raporda, kanıtlanan islamofobik saldırı vakalarının %74 oranında yükseldiği kaydedilmiştir. Bir başka örnek olarak İslam karşıtlığı temelli saldırıların Fransa da %52, dine dayalı ayrımcılık vakalarının İngiltere de %40 oranında arttığı bildirilmiştir (Bayraklı ve Hafez, 2019). European Islamophobia Report 2022' de Avrupa' da islamofobi olgusunun; ayrımcılık ve nefret suçu boyutundaki olumsuz tutumun devam etmesinin yanı sıra kurumsallaşması tehlikesine dikkat çekilmektedir (Bayraklı ve Hafez, 2023).

İslamofobi kavramının daha iyi anlaşılması için somut örneklerinin gerçekleştiği mekân ve zaman bağlamının göz ardı edilmemesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda İslamofobi kavramını en güçlü şekilde karşılayan durum, Avrupa ve Kuzey Amerika'da ortaya çıkan İslam karşıtlığı duygusunu

tanımlarken ortaya çıkmaktadır. İslamofobi çoğunlukla Avrupa ile Kuzey Amerika'ya ait olarak düşünülmektedir ve söz konusu yerlerdeki siyasal ve toplumsal gelişmelerden ayrıştırılması mümkün değildir (Samur, 2017: 153). İslamofobi tarihsel açıdan eskiye dayanmakla birlikte 11 Eylül saldırılarının ardından özellikle Amerika ve Batı Avrupa'da yükselişe geçmiştir. Ancak son yıllarda medya ve siyaset arenasında adeta bir öteki inşa etme amacı ile kullanılan bir argüman haline getirilmiş durumdadır. Özellikle son yıllarda Avrupa'da aşırı sağ partilerin politikalarının temel ilkesi haline gelen göçmen karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı daha çok Müslümanları hedef alan bir hal almıştır. Aşırı sağ partilerin islamofobik söylem ve politikaları islamofobinin yayılmasını körükleyen unsurlar arasında değerlendirilmektedir (Özarıslan, 2023: 69).

2. ALMANYA'DA YÜKSELEN İSLAM KARŞITLIĞI VE AFD

"European Islamophobia Report 2016" raporuna göre, Almanya, Avrupa ülkeleri arasındaki islamofobik vakaların en fazla görüldüğü ülkelerden biridir. Alman toplumu içinde Müslümanların varlığından duyulan rahatsızlık gerçekleştirilen fiziki saldırı ve şiddet eylemleri ile somutluk kazanmış durumdadır. Örneğin 2016 yılının Ekim ayında Almanya'nın birleşmesinin geleneksel kutlamaları sırasında Dresden şehrinde bir cami kundaklanmıştır. Müslümanların ibadet yerlerine yönelik gerçekleştirilen saldırılar 2015 yılında 23'ten 75'e yükselmiştir (Lewicki, 2017: 222). 2018 ve 2019 yılında da bu yükseliş sürmüştü ve 2019'da islamofobik suçların sayısı 950'ye ulaşmıştır (Ahmad, 2022: 274). SETA'nın Avrupa İslamofobi 2015 raporuna göre islamofobi son yıllarda Almanya'da yeniden önem kazanmış bir meseledir. Almanya'da islamofobik algının temeli; İslam dininin ve Müslümanların doğası gereği Alman kültürü ile derin farklılıklar içermesi sebebiyle Alman toplumu içinde uyum sağlayamayacağı düşüncesinden oluşmaktadır. Saf Alman ırkının daha üstün olduğu düşüncesinin hâkim olduğuna, yerli kültürünün İslam dininden daha özgürlükçü olmak gibi pozitif özellikleri taşıdığına inanmaları islamofobik söylemlere dayanak oluşturmaktadır (Ağçoban, 2016: 153-155).

Avrupa'da yükselen aşırı sağ trendine dahil olan Almanya'nın siyasi partileri arasında görece yeni bir parti sayılabilecek AfD'nin siyasi hayatına başlamasından bu yana 10 yıl geçmiş durumdadır. Partinin bu kadar kısa bir zaman diliminde sesini duyurup dikkat çeken bir başarı yakalaması Almanya'da aşırı sağın adeta küllerinden yeniden doğuşuna mı işaret ettiği yönünde sorulara zemin hazırlamıştır. Çok yakın zamana kadar Batı Avrupa'nın diğer birçok ülkesinin tersine Almanya'da aşırı sağ partiler zor zamanlar geçirmiş ve neredeyse hiç destekçi bulamamıştır. Bunun en önemli nedeni Almanya'nın 20. yüzyıl siyasi tarihindeki Nazi dönemine ait yaşanan faşist soykırım olaylarının üzerinden çok uzun bir zaman geçmemiş olmasıdır. Yani herhangi bir aşırı sağ görüşlü ideoloji Nazi dönemi ile hatırlanarak toplum içinde rahatsız edici bir izlenime neden olmaktadır. İşte AfD'nin Alman siyasetine girdiği 2013 yılı da böyle bir zaman dilimine rastlamaktadır (Goerres, Spies ve Kumlin, 2018: 247).

Almanya için Alternatif Partisi (AfD)'nin siyasi tarihi resmi olarak 6 Şubat 2013 gününde tanıtılması ile başlamıştır. Partinin kuruluşu bir protesto sonucu gerçekleşmiştir. 2008 krizi sonrası ekonomik açıdan büyük problemlere sahne olan Yunanistan'a borç verilmesi gerektiği fikrine karşılık olarak Hristiyan- Liberal hükümete karşıt görüşü savunan bazı siyasetçilerin önderliğinde AfD'nin kurulması ile Alman siyasetine yeni bir siyasi parti dahil edilmiştir. 2013 yılında Almanya'daki seçimlerde bir alternatif olarak Alman seçmenden destek bulmayı amaçlamışlardır. AfD'nin en fazla karşı çıktığı şey euro kurtarıcılığı ve euro bölgesinin varlığıdır. 2013 yılındaki bölgesel seçimlerde Aşağı Saksonya olarak adlandırılan seçim bölgesinde serbest seçmenler ile alternatif seçmenler arasında iş birliği girişimi olmuş ancak bu girişim organizasyon ve strateji üzerine çelişkili görüşler ve anlaşmazlıkların vuku bulması yüzünden başarılı bir sonuç getirmemiştir. Bundan sadece iki hafta sonra da Alternatif Parti kurulmuştur (Lewandowsky, 2014: 2). Görülmektedir ki muhalefetin daha iyi organize olabilmesi ve protesto ettikleri görüşleri benimseyen seçmeni tek bir çatı altında toplayarak seçimin kazanımı olmak adına bu parti ortaya çıkmıştır.

Seçim yarışına 2013 genel seçimlerinde dahil olup bu deneyimi ilk kez bu seçimlerde yaşayan AfD'nin aldığı oy %4,7'lik bir orandır. Almanya'da seçim barajı %5'tir. Bu bağlamda seçim barajının %5 olması 2013 yılında AfD'nin meclise girmesine olanak vermemiştir. Fakat 2014 yılındaki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde %5 barajını geçerek aldığı %7 oy oranı ile parlamentoya iki sandalye ile dahil olmuş ve artık yavaş yavaş dikkatleri üzerine çekerek hale gelmiş ve siyasi arenadaki yolculuğuna

başlamıştır. Mayıs 2014’ teki Avrupa Seçimi kampanyalarında Almanya için Alternatif Partisi’ nin en çok vurgu yaptığı meseleler Avrupa Birliği ve Euro Bölgesi hakkındaki muhalif tutumları üzerinedir (Lewandowsky, 2014: 2-3).

24 Eylül 2017’deki seçimlere katılan parti sayısı 42’dir. 34 parti ilgili seçim bölgelerinin hepsinde varlığını sürdürürken kalan 8 parti sadece birinci oy için, yani dar bölge seçimleri için, aday çıkarabilmiştir. Seçimde birbiriyle yarışan partiler arasında CDU (Hristiyan Demokrat Birliği), CSU (Hristiyan Sosyal Birliği), SPD (Sosyal Demokrat Parti), Die Grünen (Yeşiller), DIE LINKE (Sol Parti), FDP (Hür Demokratik Parti), AfD (Almanya için Alternatif Partisi) gibi partiler yer almıştır (Ayvaz, 2017: 10).

2017 Federal Meclis Seçiminde kullanılan oy sayısı diğer seçimlere göre oldukça fazladır. Örneğin 2013 seçimlerinde seçmenin oy kullanma oranı %71 iken 2017’deki kullanılan oy oranı %76 olmuştur. Seçim istatistiklerinin sonucuna göre 24 Eylül 2017 Federal Meclis Seçimlerinde seçim görevlisi Dr. Georg Thiel’in açıklamasına göre Berlin Weisbaden seçim bölgesinde ilk oyları ve ikinci oylamalarını her zamankinden fazla sayıda seçmenin farklı şekilde kullandığı görülmektedir (Thiel, 2018). 24 Eylül 2017 Bundestag (Federal Meclis) Seçimlerinin nihai resmî sonuçlarına göre; CDU %26.8, SPD %20.5, AfD %12.6, FDP % 10.7, DIE LINKE %9.2, GRÜNE % 8.9, CSU %6.2 oranında oy almıştır. Aradan geçen dört yılın sonunda yapılan 2021 Bundestag seçim sonuçlarında AfD her ne kadar 11 koltuk kaybetmiş olsa da %10,3 oy oranı ile üçüncü parti olma konumunu korumuştur (<https://www.bundeswahlleiter.de>, 2023).

Avrupa’da aşırı sağ partilerin yükselişi ile paralel olarak islamofobinin de yaygınlık kazanması söz konusudur. Özellikle aşırı sağ partilerin islamofobiyi siyasi propaganda aracı olarak kullanması, bu duruma önemli ölçüde etki etmektedir (Alkan, 2015: 279). Bu bağlamda AfD’nin politika ve söylemlerinde İslam karşıtı tutumun birçok örneğini görmek mümkündür. Alternatif Parti çok kültürlülük ideolojisinin ortak tarih anlayışına uymadığını ve böylece aidiyet duygusundan mahrum kalarak değer sistemini de düşürdüğü fikrini savunmaktadır (www.afd.de, 2018). Göç ve İslam karşıtı bir parti olduğunu açıkça dile getiren AfD’nin özellikle 2015 yılından itibaren mülteci krizi ile artan göç dalgası, partinin Avrupa Birliği karşıtlığı içerikli söylemini daha çok göçmen ve İslam karşıtlığı olarak değiştirmiştir. “*İslam Almanya’ya ait değil!*” sloganı ile Almanya da aşırı sağ kesimin oylarını kazanmaya başlayan AfD İslam’ı Almanya için bir tehlike unsuru olarak görmektedir. Hatta daha da ileri giderek Müslümanlar için önemli dini semboller olan minarenin ve ezanın yasaklanması gerektiğini savunmaktadır (www.afde.de, 2018).

AfD’nin İslam hakkındaki görüşü; onun bir siyasi doktrin olduğu şeklindedir. AfD lideri Alexander Gauland’e göre din özgürlüğünün İslam dininde yeri yoktur. Diğer partilerin yapabildiği “İslam’ın kötü amaçlara yönelik kullanılması ile gerçek İslam’ın farklı olduğu” ayrımını, AfD partisi ne yazık ki yapmamaktadır. İmamların finanse edilmesi konusunda yurtdışından getirilmesine ve Almanya da eğitim görmelerine karşı çıkmakta ve çözüm önerisi sorulduğunda ise “*Bu Müslümanların kendi problemidir*” şeklinde yanıt verilmiştir (<https://www.dw.com>, 2018). AfD’nin Başkan Yardımcısı Betrix von Storch’un da İslam’ın bir siyasi ideoloji olduğunu ve Almanya da yeri olmaması gerektiğini ifade ettiği açıklamaları bulunmaktadır. Diğer AfD lideri Gauland’a göre de İslam, Alman devletini ele geçirebilir bir potansiyelde olduğu iddiası ile tehlikeli bulunmaktadır. Ayrıca Gauland daha da ileri giderek, İslamcı görünümüne şiddetli gerçek İslam ile bir tutmuş, terör ve şiddetin köklerinin İslam dininin kutsal kitabı Kuran’da yer aldığını söylediği ifadelerle de imza atmıştır (Küçük, 2019). Din ve ibadet özgürlüğünü hiçe sayan AfD’nin bu ütopyik iddiaları gerekçesi ile ezan, minare, baş örtüsü gibi İslam dini sembollerini yasaklayacağı parti programlarındaki maddelerde yer almaktadır (<https://www.afd.de/grundsatzprogramm/>,2018). AfD’nin ulusal ve yerel düzeydeki seçim kampanyalarında kullandığı söylemler incelendiğinde de AfD’nin İslam karşıtlığı açık bir şekilde görülmektedir (Doerr, 2021).

3. FRANSA’DAKİ İSLAM KARŞITLIĞI VE ULUSAL BİRLİK PARTİSİ

Fransız toplumunun Müslümanlar ile karşılaşması 716 yılına kadar eskilere dayanmaktadır. Tarih boyunca Fransızların Müslümanlarla karşılaşması toprak egemenliği, savaş gibi durumlarda gerçekleşmiştir. Müslüman bir ülke olan Cezayir’ i 1800’ lü yıllarda koloni yapıp sonrasında ise kendi

topraklarına katması Fransa'nın Müslümanlar ile çok uzun zaman öncesinden beri birlikte yaşadığının bir göstergesidir (Çaha, 2011: 55).

Fransa da Müslüman varlığının eskiye dayanması gibi, aynı şekilde Fransa'daki ırkçı ve islamofobik tutum da yeni bir mesele değildir. Örneğin 1950 Cezayir Bağımsızlık savaşının başlamasının en büyük sebebi; resmi bir tören esnasında Fransız kadınlarının Müslüman Cezayirli kadınların başörtülerine saldırmış olmalarıdır. Cezayirli kadınları medenileştirdikleri yönünde sloganlarla açıklamış olsalar da insan haklarını hiçe sayan bu hareket aynı zamanda İslam karşıtlığının bir tezahürüdür. Pierre-jean Luizard'ın "Fransızlar İslam'ı medeni bir din olarak değil kolonileştirilen insanların dini gibi kabul etmişlerdir." sözleri Fransız toplumunun sömürgecilikten hareket ederek Müslümanlara ve İslamiyet'e karşı olan tutumlarını ortaya koymaktadır (Çaha, 2011: 56).

Özellikle 11 Eylül olaylarından sonra yeniden yükselişe geçen islamofobinin Fransa'daki Charlie Hebdo saldırısından sonra daha da arttığı görülmektedir. Fransa da aşırı sağın hızlı bir şekilde yükselişe geçmiş olması, 2015 Charlie Hebdo olayları sonrası daha da artan bir şekilde Müslümanlar üzerinden yaptıkları ötekileştirici politikalar ile paralel bir şekilde ilerleme göstermiştir. Böyle bir zeminde İslam ve göçmen karşıtı söylemler ile destekçi sayısını arttırarak uzun yıllardan sonra güçlü bir muhalefet parti olma statüsü elde etmişlerdir (Görgülü, 2018: 2686).

Fransız aşırı sağ partisi olarak 1972'den beri siyasi alanda varlığını sürdüren Ulusal Birlik partisi son yıllarda yükselişe geçerek dikkatleri üzerine çeken bir partidir. Ulusal Birlik'in bir önceki lideri Marie Le Pen'in babası Jean-Marie Le-Pen önderliğinde muhafazakâr ve milliyetçi ideolojiyi benimsemiş birkaç küçük grup ile kurulmuştur. Partinin yükselişe geçtiği yıl 1981 yılıdır. Bu yükseliş ise François Mitterand'ın başkanlığa gelmesi ile başlamıştır (Çakır, 2011:79). Fransa da ilk kez bir sosyalist partinin aday olarak seçilen Cumhurbaşkanı Mitterand'ın yönetimi sırasındaki yaptığı birtakım uygulamalar Fransız halkını memnun etmemiştir. Böylelikle FN'nin destekçi sayısı artmıştır (Stockemer, 2017: 13).

Le Pen önderliğinde zaman içerisinde örgüt yapısını da güçlendiren FN'nin oy oranı 1990'lı yılların sonuna doğru %15'e kadar yükselmiştir. Ancak Le Pen'in bu siyasi arena içinde aşırı sert ve bölücü söylemleri ile tepki çekmeye devam etmesi ve parti içi antidemokratik ve otoriter davranması parti içinde bölünmelere sebebiyet vermiştir. Le Pen'in agresif tavırlarının bir belediye başkanına şiddet uygulaması ile sonuçlanan bir olay hem bireysel hem de seçim yasağı cezası almasına neden olmuştur. Böylelikle FN'nin taraftar sayısında büyük ölçüde düşüş meydana gelmiştir (Çakır, 2011: 79). FN'nin 1999 yılındaki seçimlerde aldığı oy oranı % 5,7'lere düşmüştür. FN'den ayrılan grubun kurmuş olduğu MNR (National Republican Movement) de % 3,3 oranında oy almıştır. MNR'nin başarısız olmasına rağmen parti içindeki bölünmenin FN'yi ideolojik düzey ve örgütsel gelişim açısından zarara uğrattığı ifade edilmektedir (Martin, 2013: 14).

Yaşanan olumsuzluklar Le Pen'i yıldırılmamış ve partiyi ayakta tutmayı başarmıştır. Nitekim 2002 yılına gelindiğinde cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oy oranını %17,8'e çıkarmıştır (Martin, 2013: 15). Ancak bu Fransız aşırı sağının Jean-Marie Le Pen liderliğindeki son başarısı olmuştur. 2011 yılında parti liderliğini Le Pen'in kızı Marine Le Pen devralmış olup 2022 yılına kadar RN'nin liderliğini yapmıştır. 2022 Kasım ayında parti liderliğini Jordan Bardella devralmıştır (Euronews, 2022).

Fransa da 2014 yılının yerel seçim sonuçlarına bakıldığında ilk tur sonuçlarındaki oy oranları şu şekildedir: Merkez sağ partisi UMP %46,5, Sosyalist Parti (PS) yüzde 37,6, Ulusal Cephe (FN) %7. İkinci tur sonuçlarına bakıldığında Sosyalist Parti'nin büyük oranda oy kaybettiği görülmekte iken sol ittifakın oy oranı %43, merkez sağ %45, aşırı sağ partisi FN(RN) ise %7 oranında oy almıştır (<https://www.interieur.gouv.fr>, 2019). 2014 yerel seçimlerinde en dikkat çeken meselelerden biri Fransa'nın aşırı sağ partisi FN'nin oylarında meydana gelen yükseliştir. FN'nin Fransa genelinde %6'ya yakın, seçim bölgeleri özelinde ise %16,5 oy alması Fransız aşırı sağının yükselişe geçtiği dönemin başlangıcı olmuştur denilebilir. Çünkü bu yükseklikteki bir oy oranı FN'nin yerel seçimler bazında ilk başarısı olmuştur. Liderliği babasından devralan Marine Le Pen'in her ne kadar eski döneme göre daha ılımlı olduğu yorumları yapılırsa da FN'nin göçmen karşıtlığı ve çok kültürlülük karşıtlığını devam ettirmiştir (<http://turksam.org>, 2018).

2014 belediye seçimlerinde, Ulusal Cephe'nin kazandığı on bir ilden on tanesi kuzey ve kuzeydoğudaki sanayi bölgeleri ve güneydeki (Paris'in büyük Massy-la-Ville banliyösü hariç) daha önceden oy alınan garanti bölgelerdir. Hatta bir zamanlar Fransız aşırı sağ Ulusal Cephenin oy alamayacağı bölgeler olarak düşünülen Brittany ve Büyük Batı gibi bazı bölgeleri de FN 2014 yerel seçimlerinde kazanmıştır. Yani 2014 seçimleri FN'nin son dönemde giderek artan bir ulusal fenomen olduğu ifade edilmektedir (Goodliffe, 2016: 127).

2015 yılının aralık ayında yapılan Fransa bölgesel seçimlerinde kayıtlı seçmen sayısı 45.296.409'dur (<https://www.interieur.gouv.fr>, 2019). Katılan seçmen oranı %50.5 olarak belirlenmiştir. Seçimlerde yarışan aday sayısı ise 21500'dür. Seçimin ilk tur sonuçlarına bakıldığında en fazla oy alan partinin Ulusal Cephe Partisi olduğu görülmektedir. İlk tur sonuçlarında partilerin aldıkları oy oranları şöyledir: Ulusal Cephe (FN) % 29,5, Merkez Sağ (Cumhuriyetçiler, Demokratlar ve Bağımsızlar Birliği (UDI) ile Demokrat Hareket) %27,4, Sosyalist Parti (PS) % 22,7, Avrupa Ekoloji ve Yeşiller Partisi Fransa (EELV) %6,6 (<https://www.aa.com.tr/>). Ancak Ulusal Cephe, ilk turdaki başarısını ikinci turda gösterememiştir. Sosyalist Parti 13 bölgeden 5'ini sürpriz bir şekilde almıştır. Fransa aşırı sağını temsil eden Ulusal Cephe'nin Fransa'nın hem kuzeyinde hem de güneyinden oy alamamasını da Sosyalistler kendi başarısı olarak yorumlamıştır. İkinci turda Ulusal Cephe parti lideri, Fransa'nın üçüncü büyük bölgesinde de rakibi Xavier Bertrand'e yenilmiştir. İlk turda 13 bölgeden 7'sini kazanan FN'nin ikinci turda hiç oy alamamış olması da parti tarihi açısından bir ilk olduğu ifade edilmektedir. Buna rağmen 2012 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 6,4 milyon olan oyunun 6,8 milyona çıkmış olması ise yenilmiş bir parti olarak bile oylarını büyük ölçüde yükselttiğini göstermektedir. 2010 yılı bölgesel seçimlerinde sol adaylar 21 (eski sistemde bölge sayısı 22'dir) bölgede birinci parti olmuş ve Ulusal Cephe hiçbir bölgeyi kazanamamıştır. Yani 2014 yılından itibaren aşırı sağ partilerin yükselişe geçtiği aşıkardır.

Yarı başkanlık sistemi ile yönetilen Fransa da 2017 yılının Nisan ayında gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimindeki ilk tur sonuçlarına göre adayların oy oranları: M. Emmanuel Macron % 24,01, Marine Le Pen %21,30, M. François Fillon % 20,01, Jean-Luc Melenchon %19,58, Benoit Hamon %,6,36, Nicolas Dupont-Aignan % 4,70'tir. Jean Jassale, Philip Photou gibi diğer 5 aday ise %1 ve daha altında oy alarak seçimlerde seslerini duyuramayan adaylardan olmuştur. İkinci tura Emmanuel Macron ve aşırı sağın temsilcisi Marine Le Pen kalmıştır. 2017 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turunun sonuçlarına göre Emmanuel Macron'un % 66,10, FN lideri Marine Le Pen % 33,90 oranında oy almıştır. Görüldüğü üzere daha fazla oy alarak Emmanuel Macron Fransa'da galip gelmiş ve cumhurbaşkanı seçilmiştir (Trthaber, 2022). İkinci tura yükselip Macron ile yarışan Marine Le Pen 2012 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde %17,9 oy oranı ile üçüncü parti olarak ilk turda kalmıştı (<https://www.lemonde.fr>, 2019).

Ulusal Cephe Partisi'nin aşırı sağ ideolojisine sahip olması, Fransa toplumunun genel olarak seçim sonuçlarına bakıldığında sola daha yakın olmasına rağmen, son on yıldır ibre yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Le Pen kaybetmiştir. Fakat bu sadece küçük resme bakıldığında bir kayıp olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Ulusal Cephe (FN), 2012 seçimlerinde sadece iki sandalye kazanmış olmasına kıyasla 2017 parlamento seçimlerinde sekiz sandalye kazanması, 2017 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci parti olarak yarışması partinin geçmiş seçimlerdeki çok düşük olan oy oranları göz önüne alındığında kazanmaya başladığı açıkça görülmektedir (Curtis, 2017: 6).

Ulusal Birlik Partisi'nin İslam karşıtı tutumu, dile getirdiği söylemlerinde açık bir şekilde görülebilmektedir. Örneğin RN'nin eski lideri Marine Le Pen'in 2010 yılında Lyon şehrinde bir miting sırasında yaptığı şu konuşma çok ses getirmiştir: "Üzgünüm, ancak II. Dünya Savaşı hakkında konuşmaktan çok hoşlananlar için, eğer 'işgal' hakkında konuşmak söz konusuysa, şunun hakkında konuşabiliriz, çünkü sokakta ibadet eden Müslümanlar toprakları işgal etmektedir. Bu dini hukukun uygulandığı banliyölerde bölgenin bir kısmının işgal edilmesidir. Elbette, zırhlı araçlar yok, askerler yok, ancak yine de bir işgaldır ve orada yaşayanlar için yüküdür." (<https://www.aljazeera.com>, 2019). Le Pen, Fransa da dışarıda namaz kılan Müslümanlar için Nazi işgali benzetmesi yapmış ve bu demeci sonrasında İslam düşmanlığını ve ırkçılığı kışkırttığı gerekçesi ile birçok devlet yöneticisinden ve özgürlükçü halktan tepki almıştır. Le Pen Müslümanlara hakaret ettiği bu sözlerinden dolayı ırkçı nefreti kışkırtma suçlaması ile 20 Ekim 2015'te yargılanmıştır (<https://www.ntv.com>, 2019).

Fransa da RN'nin homojen bir toplum isteğinin yanı sıra İslam karşıtı politikalarının var olmasında etkili olan önemli bir unsur Fransa'nın laiklik vurgusudur. RN temsilcilerinin söylemlerinde vurgu yaptığı konulardan biri Fransa Cumhuriyeti'ndeki bireycilik ilkesi ile İslam dininin ümmetçilik anlayışı birbiri ile ters düşmektedir. Ancak diğer taraftan bakıldığında yapılan bu laiklik vurgusunun, Hristiyanlık dini söz konusu olduğunda göz ardı edilebildiği görülmektedir. Çünkü Fransız aşırı sağcı parti Ulusal Birlik, Hristiyan değerlerini savunan bir partidir. Örneğin katı Hristiyanlıkta eşcinsel evlilikler yasak olduğu için RN de eşcinsel evliliklere karşıdır. Ayrıca Yardım'ın (2014: 14) altını çizdiği bir nokta da şudur ki birbiri ile zıt düşüncelere sahip olan kesimler, konu İslam karşıtlığı olduğunda bir araya gelip RN'ye destek verebilmektedir.

2017 cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde yaptığı bir konuşmada partisinin tüm taraftarlarını etkileyen cumhurbaşkanlığı kampanyasının resmi lansmanında küreselleşmeyi ve İslami köktenciliği "iki totaliterizm" olarak adlandırmış ve eleştirmiştir. Marine Le Pen: "İslami köktenciliğin yönetimi veya tehdidi altında yaşamak istemiyoruz. Halka açık yerlerde, peçeli ya da peçesiz, işyerlerinde, ibadet yerlerinde, sokaklarda, büyük camilerde cinsiyet temelinde kadınlara karşı ayrımcılık yapmaya çalışıyorlar" ifadelerini kullanmıştır (<https://www.thestar.com>, 2019).

2019 Avrupa Parlamentosu seçim hazırlıkları için RN tarafından yine İslam karşıtlığı üzerinden kampanyalar yürütülmüştür. Partinin seçim kampanyası broşürlerinde yer alan mesajda İslam'ın kadınların özgürlüğüne engel olduğunu vurgulamaları, Müslümanların dini sembollerinden biri olan başörtüsünün eleştirilmesi dikkat çeken unsurlardan biri olmuştur. Bunların yanı sıra seçimin bir medeniyet seçimi olduğunu vurgulayan broşürde, arka planda Kuran sayfalarından çekilen fotoğrafların kullanıldığı görülmektedir. "Avrupa Parlamentosu seçimlerinde kararınız sizin, kızlarınız ve kız torunlarınızın özgürlüğü olacak. Oyunuzun arkasında bir medeniyet seçimi olacak" (<https://tr.euronews.com>, 2019) ifadelerinin kullanıldığı seçim kampanyasına bakıldığında bunu İslam karşıtlığı üzerinden siyaset yapılmaya devam edeceklerinin bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür.

4. AfD VE RN ARASINDAKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Avrupa' da son yıllarda taraftar sayısını artırma başarısını gerçekleştiren sağ akımının temsilcisi olan partiler en başta dayandığı ideolojik temellerin aynı olması sebebiyle birçok ortak noktada birleşmektedir. Bu doğrultuda AfD ve RN'ninde ortak noktalara sahip olduğu kadar belli ölçüde ayrılan yönleri de mevcuttur. Bu bağlamda çalışmanın devamında iki partinin ortak ve farklı yönleri ele alınmaktadır.

4.1. AfD ve RN'nin Ortak Yönleri

1- Son on yıl içinde yapılan seçim sonuçlarına bakıldığında hem Almanya için Alternatif Partisi'nin hem de Ulusal Birlik Partisi'nin yaşadığı yükseliş açık bir şekilde görülmektedir. İki partinin aynı ideolojik temel üzerine kurulu olması ve iki Batı Avrupa ülkesi arasındaki kültürel ve toplumsal yapı ve değerlerdeki ortak paydalar özellikle kimlik temelli politikalarını belli ölçüde benzer kılmaktadır. Her ne kadar Ulusal Birlik Partisinin kökeni daha eski olsa da partinin siyasi serüveni içinde yaşadığı yükselişin AfD'nin seçim başarısı ile aynı tarihleri gösteriyor olması konjonktürel açıdan başlı başına bir ortak paydayı oluşturmaktadır. Fransa da aşırı sağ partinin dikkat çeken ilk yükselişi 2014 yerel seçimlerinde aldığı oy oranı ile gerçekleşmiştir. 2014 seçimlerinde Fransa genelindeki %6'lık bölge özelinde ise %16,5 oy oranı Ulusal Cephe'nin yerel seçimler bazında o güne kadarki ilk başarısı olmuştur. Almanya için Alternatif Partisi ise 2013 yılında kurulmuş olması hasebiyle 2013 genel seçimlerinde Alman siyasetinde varlık gösterememişse de 2014 yılındaki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde %5 barajını geçerek aldığı %7 oy oranı ile parlamentoya iki sandalye ile dahil olmuş ve sesini duyurmaya başlamıştır. İki partinin yükselişe geçmeye başladığı 2014 Fransa ve Almanya'da yapılan seçim sonuçlarında yer almaktadır.

2- Aşırı sağ partilerin ortak paydasının başlangıcını aynı ideolojiden doğan söylemleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda AfD ve RN'nin söylemlerinin milliyetçi ve otoriter tarafının baskın olduğu ifade edilebilir. Milliyetçiliğin çoğu zaman ırkçılığa varan aşırı yanları iki partinin de siyasetçilerinin söylemlerinde ve parti politikalarında yer almaktadır. Homojen bir kültür, homojen bir toplum fikri çok kültürlülüğün

karşısında savundukları olgulardandır. Farklı etnik kökenden olan kimselerin yaşadıkları ülkenin kültürüne ve yaşam tarzına tamamen entegre olma zorunluluğu Almanya için Alternatif Partisi tarafından da Ulusal Birlik Partisi tarafından da sıklıkla altı çizilmektedir (Çakır, 2011: 17).

3- Son yıllarda aşırı sağın taraftar kazanmasında büyük etkisi olan 2008 Avrupa ekonomik krizi, AfD ve RN'nin küreselleşme karşıtlığı konusunda bir dayanak oluşturmaları için adeta fırsat niteliği taşımıştır. Küreselleşme ile ulus devletlerin sınırları için bir önem kaybı oluşmuş, gelişen teknoloji ile ekonomik açıdan sermaye akışı kolaylaşmış, aşırı sağ partilerinin küreselleşmeye karşı durmasına yönelik argüman oluşturan savaş ve krizlerin etkisini hızlı bir şekilde sıçratar hale gelmiştir. Küreselleşmenin olumsuz sonuçlarını kendi siyasetleri için kullanan aşırı sağ partiler, ülkeleri birbirine bağımlı hale dönüştüren bu olguya karşıt durumdadır çünkü küreselleşme ile birlikte doğan ulusötesi kuruluşlar gerek askeri gerek ekonomik gerek siyasal alanda problemlerin çözümünü bir ortaklaşa mesele haline getirmiştir (Çöpoğlu, 2017: 3). Son yıllarda yaşanan 2008 ekonomik krizi, Suriye de yaşanan iç savaş neticesinde patlak veren göç dalgası, mülteci sorunu gibi meseleler hem Fransa hem de Almanya da aşırı sağ ideolojisinin destekçi sayısında bir yükseliş meydana getirmiştir. Alternatif Parti ve Ulusal Birlik kendi ülkelerindeki iç siyasetini bu söylemler üzerinden devam ettirmektedir: Küreselleşme ve Avrupa Birliği Karşıtlığı. Aşırı sağ kesimi, Fransa da işsizlik oranının %20'lere ulaşmış olmasını, fabrikaların kapatılmasını, dar gelirli kesimin bozulan ekonomiden en çok etkilenen kesim haline gelmesini 2008 Avrupa krizine, mülteci krizine bağlamaktadır. Suriye'deki iç savaş sonrası sığınma talebi ile Avrupa'ya yönelen Suriyeliler için kaynak tahsis edilmek zorunda olunmasının ve gelen göçmenlerin yerli halkın işsizlik sorununu daha fazla körüklüyor olması gibi argümanlar ekonomi için sorun teşkil etmektedir (Görgülü, 2018: 2684). Almanya için Alternatif Partisi de aynı fikirlerin savunucusudur. Uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülükleri yerine getirmek istememektedir. Örneğin Almanya için Alternatif Partisi, Schengen ve Maastricht gibi uluslararası anlaşmaları ülkenin sınır güvenliği açısından bir tehlike olarak gördüğünü parti programında açıkça belirtmektedir (www.afd.de, 2018). Almanya da aşırı sağın söylemlerinin Alman toplumu içinde ses getirdiği yaşanan şiddet olaylarının sayısındaki artıştan anlaşılmaktadır. Almanya'daki mülteci kamplarına yapılan saldırılar medyada sıkça yer bulmaktadır. Bunun yanı sıra Angela Merkel'in mültecileri kabul etmesinin ardından oy oranlarında bir düşüş yaşandığı hatırlanmalıdır (Brelie ve Olcaycan, 2018). İki partinin mülteci politikası meselesindeki fikirleri de paralellik göstermektedir. Mülteci politikasına gelince, iki tarafın ortak bir yanı bulunmaktadır. Açık kapı politikasını tamamen reddetmelerinin yanı sıra ülke sınırlarında denetimi arttırmayı istemektedirler. Hâlihazırda Fransa da ve Almanya da yaşayan mültecilerin aile birleşme isteğini de reddetmektedirler. Her iki taraf da ulusal ekonomiyi güçlendirmek için sadece yetenekli göçmenler istemektedir. Yani Almanya'ya gelen göçmenlerden sadece nitelikli olanlarını ülkeye fayda sağlayabilmeleri açısından kabul etmek istemektedirler (Aktürk, 2015: 117-118).

4- Fransa ve Almanya aşırı sağ partilerinin ikisi de AB'nin ortak para birimi olan euroya da karşıdır. RN'nin bir önceki lideri Le Pen manifestosunda yerli para birimi olan Frang'ın kullanılmasının doğru olduğunu ifade etmektedir (<https://rassemblementnational.fr/le-projet-de-marine-le-pen/>, 2018). Aynı şekilde Alman aşırı sağ AfD de kuruluşundan bu yana "euro karşıtı" bir parti olarak tanımlanmaktadır. AfD parti programında euronun tüm kıtayı etkileyen büyük ölçekli bir deney olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Fakat Avrupa tarihinin mirası olan demokratik hukuk devleti ve egemen ulus devletlerin barış içinde yaşamaları açısından Euro bölgesi kurulmasının bu kültürel mirası tahrip etme ihtimali olduğunu savunmaktadır. Sonuç olarak bu durumdan kaçınmak için, bu Euro bölgesi deneyini saçma bulup durdurulmasını istemektedir (<https://www.afd.de/grundsatzprogramm/>, 2018).

5- Küreselleşmenin olumsuz etkileri ile ortaya çıkan ekonomik sorunların yanında ülkeler arasındaki ağların gelişmesi, geçirgenliğin artması kültürel problemlere de neden olmaktadır. Teknoloji ve ulaşım alanındaki iyileşmeler ile daha iyi sosyal ve ekonomik imkânlarla sahip olmak için yaşanan göç olayları da artmaktadır. Artık insanların farklı coğrafyalara daha kolay ulaşabiliyor olması ülkelerde yaşayan toplum yapısını heterojen hale getirmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren artan göç olayları sonrası Avrupa'daki göçmen sayısını arttırmıştır. Ancak son yıllarda özellikle Müslüman göçmenlerin varlığı konusunda Avrupa ülkelerinde bir rahatsızlık baş göstermiştir. Ülke içinde yaşanan suç olayları ile göçmenler sorumlu tutulmaya başlanmıştır. 11 Eylül 2001 İkiz kule saldırılarına dayanan bir islamofobi

olgusu, yerini zaman içinde korkudan ziyade İslam karşıtlığına bırakmış durumdadır. Fransa’da özellikle Charlie Hebdo saldırısından sonra islamofobik saldırıların sayıca arttığı görülmektedir. Ulusal Birlik (RN)’nin bir önceki lideri Marine Le Pen’in söylemlerinde İslam dinini terörizmle karıştırdığı, gerçek İslam ile İslam’ı kendilerine alet eden hain terör örgütleri arasındaki ayrımı yapamadığı anlaşılmaktadır. Önceki yıllarda Müslümanların sokakta ibadet etmesini Nazi işgali ile bir tutan söyleme imza atmasıyla skandal yaratan Marine Le Pen Mayıs’taki seçimler için yaptığı hazırlıklarda da İslam karşıtı tutumunu sürdürmektedir. Seçim broşürlerinde Müslüman kadınların başörtüsü takmalarını bir çeşit özgürlük kısıtlaması olarak eleştiren mesajlara yer verilmiştir. Ayrıca arka planda Kuran sayfalarından çekilmiş görseller kullanılmıştır (Küçük, 2019). Almanya da AfD’nin söylemleri ile daha da körüklenen islamofobik saldırılar Müslümanlar açısından son derece mağdur edici bir vaziyettedir. Almanya için Alternatif’in parti programında İslam ile ilgili söylemleri İslam karşıtlığını alenen yaptığını göstermektedir. Parti programında şu ifadeler yer almaktadır: “İslam, Almanya’ya ait değil. Gelişmesi ve ülkedeki giderek artan Müslüman sayısı AfD tarafından devletimiz, toplumumuz ve değerlerimiz için bir tehlike olarak görülmektedir. Hukuk sistemimize karşı çıkan, hatta tek gerçek din olarak iktidar iddiasında bulunan bir İslam, hukuk sistemimizle ve kültürümüzle bağdaşmamaktadır.” Ayrıca Müslüman kadınların başörtüsü takanlarını erkeklere boyun eğmenin bir sembolü olarak görmekte ve tıpkı Fransız aşırı sağ temsilcileri gibi özgürlük sınırlandırılması olarak eleştirmektedir. (<https://www.afd.de/grundsatzprogramm/> 2018).

6- Almanya için Alternatif Partisi ile Ulusal Birlik (RN) partisinin müşterek paydada buldukları bir başka konu ise Türkiye ile ilgilidir. Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğinin onaylanmaması gerektiğini savunmaktadırlar. Buna gerekçe olarak ise Avrupa’nın İslamlaşmasını istememeleridir. Bu aşırı sağ partilerin düşüncesine göre; eğer Türkiye Avrupa Birliği’ne girerse bu durum Avrupa için bir tehlike sinyalidir. Ayrıca Fransa ve Almanya gibi Müslüman göçmenlerin en az istendiği ülkelerde kamuoyunun da Türkiye’nin AB üyeliğine olumsuz bakılmaktadır².

7- Almanya için Alternatif Partisi ve Ulusal Birlik partilerinin göç ve İslam karşıtlığı konusundaki söylemleri iki ülkede de karşılık bulmaktadır. Aşırı sağ taraftarlarındaki ve islamofobik saldırılardaki meydana gelen yükseliş bunun göstergesidir. Her iki partinin temsilcileri de medyayı iyi kullanmaktadırlar. İletişim araçlarının gücünden yararlanan aşırı sağ kolektif bir çalışma yürüterek “İslamlaştırmaya karşı şehirler” ulusötesi oluşumu kurmuşlardır (Öner, 2014: 166-168).

4.2. AfD ve RN’nin Farklı Yönleri

Almanya, Fransa’ya göre ulusal birliğini daha sonra gerçekleştirmiş ve federal yönetim sistemini benimsemiş bir devlet olması hasebiyle daha çatışmacı bir ulus devlet profili çizmektedir. Fransa’nın üniter devlet sistemini benimsemiş bir ülke olmasının, kendi iç siyasetinde ve toplum yapısında daha dengeli ve daha az entegrasyon sorunu yaşayan bir ülke olması açısından katkı sağladığı ifade edilebilir. Bugüne kadar farklı yönetim şekillerini deneyip hali hazırda yarı başkanlık sistemi ile yönetilen Fransa literatürde demokrasinin Avrupa’daki doğum yeri olarak da ifade edilmektedir (Özdemir ve Bakan, 2016, s.49). Millet kavramı, Fransa için aynı devlet çatısı altında yaşamak olarak tanımlanırken; Almanya, daha çok etno-kültürel bir ulus anlayışına sahip olmuştur. Almanya ve Fransa’nın oluşumu konusunda destek olmaları ile aynı zamanda dahil oldukları Avrupa bütünleşmesi düşüncesinin gerçek bir adımı olan AB üyelikleri iki ülkede yeni bir siyasal ve toplumsal dönemi başlatmıştır (Özdemir ve Bakan, 2016: 19).

Geçtiğimiz iki yüzyıl boyunca ulus bilinci konusunda büyük ölçüde zıtlıkları bünyesinde barındıran Fransa ve Almanya günümüze gelindiğinde bu farklılıkları belli ölçüde kapatmış gibi görünse de aslında hala birçok yönden ayrılık yaşamaktadır. Bu bağlamda iki ülkedeki aşırı sağ temsilcileri konumunda yer alan AfD ve RN’nin aynı ideolojik temelde birleşmesine rağmen farklılaştığı noktalar mevcuttur.

1- Almanya için Alternatif Partisi, kuruluşu 2013 yılında gerçekleşen bir parti iken Fransa’nın eski Ulusal Cephesi yeni Ulusal Birlik, daha köklü bir tarihsel süreci deneyimlemiş bir aşırı sağ partisidir. Bu bağlamda RN’nin daha tecrübeli ve dolayısıyla daha köklü seçmen kitlesine sahip bir parti olması hasebiyle AfD den farklı bir konumda yer aldığı söylenebilir.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Birekul, 2009.

2- Ayrıca bu iki parti göçmen ve İslam karşıtlığı noktasında aynı görüşe sahip olan siyasi partilerdir. Fakat Fransız Ulusal Birlik Partisinin söylemleri AfD ile karşılaştırıldığında aradaki üslup farkı dikkat çekmektedir. Marine Le Pen'in söylemlerinde daha az radikallik söz konusu iken AfD'nin göçmen ve İslam karşıtlığı konusundaki söylemlerinde daha sert ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Örneğin AfD'nin söylemlerinde yer alan ana fikir, İslam'ın bir Avrupa toplumuyla asla bağdaşmayacağı yönündedir. Fakat RN'nin bir önceki dönemde liderliğini yapan Marine Le Pen daha yumuşak bir söylem ile İslam dininin diğer dinler gibi sekülerleştirilmesi koşulu ile Fransa da yer işgal edebileceği mesajını vermektedir. AfD'nin ise İslam'ın Almanya'da yeri olmadığını savunan mesajlar içeren seçim afişlerinde görüldüğü gibi oldukça saldırgan ve hakaret içerikli tutumlar ile hareket ettiği söylenebilir.

3- Pew Araştırma Merkezi'nin yaptığı bir kamuoyu araştırmasına göre Almanya ve Fransa arasında geçmiş dönemlerdeki devlet ve ulus konularındaki büyük farklılıkların, günümüzdeki versiyonunun bu ülkelerin ekonomik yapılarında görüldüğü öne sürülmektedir. Geçmiş dönemlerde yaşananın tam tersi bir şekilde Alman nüfusu ve ekonomisi Fransa'ya göre daha büyük durumdadır. Almanya Fransa'nın ekonomisinden %38 daha büyük bir ekonomiye sahip ve nüfus olarak %25 daha kalabalıktır. Fransa'daki işsizlik oranı ise Almanya'daki işsizlik oranından daha yüksek durumdadır. Bu ekonomik ve demografik farklılıkların doğal bir sonucu olarak bu iki ülke ekonomik problemler karşısında farklı çözüm yolları geliştirmek durumunda kalmışlardır (Stukes, 2013). Almanya ve Fransa'daki farklılaşan ekonomik yapılar politikaları da farklı kılmaktadır. Bu bağlamda AfD ile RN arasındaki en belirgin farklılık ekonomi konusundaki politikalarda meydana gelmektedir. Örneğin RN'nin ekonomik programının tasarımcılarından biri olan Bernard AfD bile RN arasındaki farklılığını AfD ile siyaseten ortak olmalarının her birinin kendine özgü özellikleri barındırdığı gerçeğini değiştirmediğini ve tüm alanlarda hemfikir olmadıklarını söyleyerek ortaya koymaktadır. Ayrıca göçmenlik ve euro karşıtlığı konularındaki ortaklıklarının yanı sıra iki müttefik partinin özellikle ekonomik düzeyde farklılaştığını ifade etmektedir (Berrod, 2017). Almanya için Alternatif Partisi ve Ulusal Birlik Partisinin programlarına bakıldığında ekonomik politikalarındaki farklılıkların somut örnekleri görülmektedir. RN'nin ekonomi politikalarında da AfD'ye göre daha az cesaretli olduğu ifade edilebilir. Şöyle ki Ulusal Birlik (RN) kurumlar vergisini %24'e kadar düşürmeyi teklif ederken AfD daha ileri gidip kurumlar vergisini tamamen kaldırmayı istemektedir (<https://www.afd.de/grundsatzprogramm/>, 2018).

4- Bunun yanı sıra iki partinin savunduğu ortak fikirler arasında bulunan Avrupa Birliği karşıtlığı konusunda da farklı bir yön bulunmaktadır. AfD'nin Avrupa Birliği konusunda daha toleranslı olduğu görülmektedir. AfD'nin AB ile ilgili düşüncesi şartların iyileştirilmesi isteği ile bağlantılıdır (<https://www.afd.de/grundsatzprogramm/>, 2018). Eğer Alman vatandaşları için AfD'nin istediği üyelik avantajları arttırılmaz ise AB'den çıkış gerekli görülmektedir. Fransız Ulusal Birlik Partisinin düşüncesi ise AB'den kesin olarak ayrılma isteğinde yani daha sert bir tutuma sahip olduğu ifade edilmelidir (<https://rassemblementnational.fr/le-projet-de-marine-le-pen/>, 2018).

SONUÇ

Ekonomik, ideolojik, kültürel veya herhangi başka bir değişkene bağlı olarak yaşanan savaşlar neticesinde devletler ve toplumlar birbirleri üzerinde üstünlük kurma çabası içinde olmuşlardır. İnsanlık tarihinde yaşanan hiçbir gelişmenin birbirinden bağımsız olarak ilerlemeyeceği herkes tarafından kabul edilen bir durumdur. Özellikle sınırların önemsiz bir hale dönüştüğü günümüz dünyasında ülkeler arasındaki etkileşimin boyutu daha fazla artmıştır. Yaşanan gerçek savaşlar yerini stratejik, daha soyut kapsamlı çatışmalara bırakmıştır. Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezinde bahsettiği gibi doğu ve batı arasında bir üstünlük kurma savaşı günümüzde daha belirgin bir hale gelmiştir.

2001'de yaşanan ikiz kule saldırılarından sonra Müslümanların Avrupa ülkelerindeki varlığından duyulan rahatsızlık daha fazla dile getirilmeye başlanmıştır. Fransa ve Almanya'da göçmenlerden duyulan rahatsızlık daha eski dönemlerde antisemitizm ile birleşmiş durumda iken günümüzde islamofobi ile entegre olmuş vaziyettedir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak herhangi bir devletin yaşadığı sorunlar diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bu bağlamda son yıllarda yaşanan Avrupa ekonomik krizi ve mülteci krizi gibi meseleler Fransa ve Almanya gibi ülkelerde toplumsal ve siyasal açıdan bazı değişikliklere yol açmıştır. 1980'li yıllardan sonra yavaş yavaş önemini kaybeden ulus devlet anlayışı milliyetçi ve gelenekçi olan aşırı sağ ideolojisini de zayıflatmış duruma gelmişti. Özellikle Almanya'da ırkçı Nazi geçmişinden dolayı yok olmaya yüz tutmuş bir aşırı sağdan söz edilmekteydi. Aynı şekilde

Fransa' da da aşırı sağın en parlak dönemi değildi. Fakat 2014 yılına gelindiğinde bu durum değişim göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla Fransa ve Almanya'nın aşırı sağın yeniden yükseliş yaşadığı Avrupa ülkeler arasında iki önemli örnek olduğu görülmektedir. Çok kültürlü bir toplum anlayışına karşı duran aşırı sağ partiler son yıllarda mülteci krizinden sonra artan göç dalgaları ile söylemlerini göçmen ve İslam karşıtlığı üzerinden inşa etmektedir. 2013 yılında Yunanistan'ın yaşadığı krizden dolayı Almanya'nın yardım etmesine karşı olan, kurulduğu zamandan itibaren euro ve AB'ye karşı durumdaki AfD 2017 seçimlerinde %12,6'lık bir oy kazanmıştır. Aldığı bu oy oranı ile Almanya da aşırı sağın yükselişinin göstergesi olarak dikkat çekmeye başlamıştır. Uzun yıllardan sonra bir muhalefet partisi olarak da olsa Federal Meclis'e girme başarısını göstermiş bir aşırı sağ parti olması hasebiyle oldukça önemli bir gelişmenin başrolü olmuştur. Fransa'da uzun yıllar boyunca siyasi arenada sol partiler karşısında oldukça sönük kalan aşırı sağ parti Ulusal Birlik'in son on yıldır oy oranında artış yaşadığı görülmektedir. Bu bağlamda bu iki aşırı sağ partinin yükselişinde, basamak olarak kullandığı belli ortak konular olduğu göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. 2022 Kasım ayına kadar Ulusal Birlik'in liderlik koltuğunda olan Marine Le Pen Fransız aşırı sağ geçmişindeki antisemitizm temelli söylemlerin yönünü islamofobik söylemlere doğru çevirmiştir. Almanya'da yükselen islamofobik saldırıların arkasında da AfD temsilcilerinin, toplum içinde nefret duygusunu körükleyen dışlayıcı sert tutumlarının payı oldukça fazladır. Bu iki parti Almanya ve Fransa da yaşanan ekonomik sorunların göçmenler yüzünden ortaya çıktığını veya daha da arttığını sıklıkla dile getirmekte ve bu durumu parti programlarında göçmen karşıtı politikalar olarak dahil etmektedirler. Kendinden olmayana karşı negatif düşünceler besleme ve bunun neticesinde dışlayıcı tutumu benimseme aşırı sağ partilerin saf ırktan oluşan toplumun daha üstün olduğu inancına dayanmaktadır. Zaten farklı etnik kökene mensup bireyleri ülkelerinde fazlalık olarak gören bu düşünce yapısı mülteci krizini ve ekonomik krizin olumsuz yansımalarını kendi lehine kullanarak destekçi toplamayı da başarmış durumdadır.

Almanya ve Fransa'da son yıllarda yükseliş dönemlerini yaşayan AfD ve RN'nin çok kültürlülük karşıtı olması göçmen karşıtlığını, İslam karşıtlığını ve küreselleşme karşıtlığını politika ve söylemleri doğurmaktadır. Ayrıca iki partinin kesiştiği bir diğer nokta; Avrupa Birliği karşıtlığı konusudur. Bilindiği üzere İngiltere'nin AB'den ayrılmak için Brexit çıkışı AB'nin geleceği hakkında soru işaretlerinin oluşmasına yol açmıştır. Hem AfD hem de RN, kendi ülkeleri için Brexit çıkışı benzeri bir durumun gerçekleştirmek üzere politikalarını şekillendirmişlerdir. 2008 Avrupa ekonomik krizi öncesinde, 2007 yılında Fransızlar'ın %62'si, Almanların da %68'i Avrupa Birliği hakkında olumlu görüşlere sahip olduklarını ifade ederlerken 2013 yılında bu oran Fransa için %41'e, Almanya için %60 seviyesine düşmüştür (Stukes, 2013). Buradan anlaşılmaktadır ki Fransa Almanya'ya nazaran daha fazla AB karşıtlığına destekçi bulmaktadır. AB karşıtlığı konusunda ortak olmalarına rağmen politikaların ve söylemlerine bakıldığında Almanya için Alternatif Partisi ve Ulusal Birlik Partisi arasında tutum bakımından bir sertlik farkı söylenebilir. İslam karşıtlığı konusunda da müşterek paydada buluşan iki aşırı sağ partinin üsluplarında yine bir farklılık söz konusudur. AB karşıtlığı konusunda Fransa daha sert bir tutuma sahip iken Almanya'da durum tam tersidir. Sosyal alanda islamofobik olaylarda yükseliş yaşanmasının yanı sıra siyasi arenada da aynı tutumun sergilendiğini parti programlarında yer vererek temsilci konumunda olan AfD ve RN'nin İslam karşıtlığındaki görüşleri de belli ölçüde değişmektedir. İslam karşıtlığı üzerinden siyaset yapan Alman parti AfD islamın tamamen dışlanması gerektiğini savunmaktadır. Fransa da islam karşıtlığı üzerinden siyasi alanda varlığını devam ettiren aşırı sağ parti RN ise islamın belli kurallara uyulduğu takdirde ülkede barınabileceğini ifade etmektedir. Kısacası Fransız aşırı sağ partisinin Almanya aşırı sağına göre daha yumuşak bir tavırda olduğu söylenebilir. Almanya Alternatif Partisi ile Ulusal Birlik Partisi arasındaki en belirgin farkı ise ekonomi alanındaki politikaları oluşturmaktadır. Alman ekonomisinin Fransız ekonomisine göre daha güçlü durumda olması bu durumun temel sebeplerindedir. İki aşırı sağ partinin büyük ortak noktalarının yanısıra farklılık yaşadığı durumların olduğu görülmektedir. Bu farklılıkları meydana getiren faktörler ise bölgesel ve bölgesel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. İki ülke tarihine bakıldığında yönetim şekilleri, ulus anlayışları, devlet sistemleri açısından farklı dönemlerden geçmiştir. Nitekim tüm bu olaylar göz önüne alındığında hem sosyal hem ekonomik hem de siyasal alanda yansımalarının yaşanması doğal bir durumdur.

Çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturan İslamofobi olgusu, aşırı sağ partilerin daha fazla güç kazanması ile birlikte doğru orantılı olarak yaygınlaşmaya devam etmektedir. Bu durum özellikle

Avrupa ülkelerinde yaşamakta olan Müslüman gruplar için endişe verici bir meseleye tekabül etmektedir. Her ne kadar mağdur konumda olan olsalar da İslamofobinin ve İslam karşıtlığının önüne geçilebilmesi için yine Müslüman gruplara önemli görev düşmektedir. Örneğin İslamofobi ile mücadele adına çeşitli konferanslar, sempozyumlar düzenlenmeli, bu çalışmaların sayısı artırılmalı, konu ile ilgili daha fazla bilimsel çalışma ve rapor hazırlanarak mevcut durum iyi analiz edilip bu minvalde çözüm arayışları üretilmelidir. Avrupa toplumları içinde özellikle aşırı sağ kesim arasında daha fazla yer bulan İslamofobi ve İslam karşıtlığı her ne kadar yüzyıllar öncesine dayanan köklü ve yıkılması zor bir tarihe sahip olsa da günümüzde bu algının bilgi akışının daha kolay ve hızlı olmasının avantajı kullanılarak belli ölçüde değiştirilmeye, kırılmaya çalışılması oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Ağçoban, S. (2016). Dinsel Şiddet Bağlamında SETA'nın 'Almanya'da İslamofobi 2015' Raporunun Değerlendirilmesi. *Bilimname Dergisi*, (32), 147-163. <http://dx.doi.org/10.21646/bilimname.2016.15>
- Ahmad, Z. (2022). Islamophobia in Germany National Report 2021, *European Islamophobia Report 2022*, 263-288.
- Aktaş, M. (2014). Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13 (1), 31-54. https://doi.org/10.1501/Avraras_0000000199
- Aktürk, Ş. (2015). *Almanya, Rusya ve Türkiye' de Etnisite Rejimleri ve Milliyet*. 1.Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Alkan, M. N. (2015). Avrupa'da Yükselen İrkçılık: Pegida Örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 8 (16), 275-289. <https://doi.org/10.19060/gav.81285>
- Ayvaz, M. E. (2017). 2017 Almanya Federal Meclis Seçimleri Sağ Popülizmin Normalleşme Tehlikesi. *SETA Analiz*, 216. <https://setav.org/assets/uploads/2017/09/216AnalizAlmanyaSecimleri.pdf>
- Bayraklı E. & Hafez F. (2016). European Islamophobia Report 2015, SETA. https://setav.org/en/assets/uploads/2016/05/eir_2015.pdf
- Bayraklı E. & Hafez F. (2017). European Islamophobia Report 2016, SETA. https://setav.org/en/assets/uploads/2017/05/EIR_2016.pdf
- Bayraklı, E. & Hafez F. (2019). European Islamophobia Report 2018. https://setav.org/en/assets/uploads/2019/09/EIR_2018.pdf
- Bayraklı, E. & Hafez F. (2023). European Islamophobia Report 2022. <https://islamophobiareport.com/islamophobiareport-2022.pdf>
- Berrod, N. (2017). Front National Et AfD: Alliés Mais Profondément Différents. <https://checkpointcharlie.cfjlab.fr/2017/02/19/front-national-et-afd-allies-mais-profondement-differents>
- Birekul, M. (2009). Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliğine Karşı Avrupa'da Yükselen Kültürcü Söylem ve Din Faktörü. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (28), 69-84.
- Brelie, H. & Olcaycan E. (2018). Almanya da Mülteci Karşılığı Yükseliyor. <https://tr.euronews.com/2018/07/27/almanya-s-g-nmac-lar-art-k-ulkesinde-istemiyor>
- Çaha, Ö. (2011). *Fransa' da İslam Karşıtlığı ve Laisizm*. 1. Baskı, Ankara: Kadim Yayınları.
- Çakır, M. (2011). Neoliberalizmin Egemenlik Aracı Sağ Popülizm Avrupa'daki Sağ Popülist Parti ve Hareketler. <http://www.kozmopolit.com>
- Çöpoğlu, M. O. (2017). Avrupa'da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler: Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (7), 1 – 17. <https://doi.org/10.20860/ijoses.331142>

- Curtis, J. (2017). The 2017 French Parliamentary Elections. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8015/CBP-8015.pdf>
- Doerr, N. (2021). Anti-Islam, Ethno-Nationalism, and Gendered Images: The Far-right Visual Politics of the AfD, *Social Science*, 10(1), <https://doi.org/10.3390/xxxxx>
- Elahi, F. & Khan O. (2017). *Islamophobia: Still A Challenge for Us All*. <https://www.runnymedetrust.org/projects-and-publications/equality-and-integration/islamophobia.html>
- EUMC, (2006). Highlights of EUMC Report. Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia. <http://fra.europa.eu/en/publication/2006/highlights-eumc-report-muslims-european-union-discrimination-and-islamophobia> (Erişim Tarihi: 03.09.2018).
- Euronews (2022, Kasım 5). Fransa'da aşırı sağ parti yönetiminde "Le Pen"siz dönem başladı, yeni lider Jordan Bardella, Euronews <https://tr.euronews.com/2022/11/05/fransada-asiri-sag-parti-yonetiminde-le-pensiz-donem-basladi-yeni-liderjordan-bardella>
- Goerres, A., Spies D. C. & Kumlin S. (2018). The Electoral Supporter Base of the Alternative for Germany. *Swiss Political Science Review*, 24(3), 246-269. <https://doi.org/10.1111/spsr.12306>
- Gokcekuyu, E. (2021). Political Appraisals Constituting Tolerant versus Radical Identities: An Empirical Comparison between Dutch and British Muslims. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 68-81.
- Goodliffe, G. (2016). From Political Fringe Topolitical Mainstream the Front National and the 2014 Municipal Elections in France French Politics, *Culture & Society*, 34 (3), 126-147.
- Görgülü, S. (2018). 2008 Ekonomik Krizi Sonrası Avrupa'da Siyasal Tercihlerin Ülkelerdeki Ekonomik Etkileri. *Social Sciences Studies Journal*, 4 (20), 2678-2689. <https://doi.org/10.26449/sssjs.676>
<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/905-danimarka-da-muslumansiz-goc-tartismasi>
<https://rassemblementnational.fr/le-projet-de-marine-le-pen/>
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransada-bolge-sel-secimlerin-ilk-tur-sonuclari-aciklandi/487026>
<https://www.afd.de/grundsatzprogramm>
https://www.bundeswahlleiter.de/en/info/presse/mitteilungen/bundestagswahl--2017/02_18_pm_repr_wahlstatistik.html
<https://www.dw.com/tr/siyasetin-yeni-akt%C3%B6r%C3%BC-be%C5%9F-maddede-afd/a-40665558>
[https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Municipales/electresult__MN2014/\(path\)/MN2014/FE.html](https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Municipales/electresult__MN2014/(path)/MN2014/FE.html)
<https://www.ntv.com.tr/dunya/le-pen-muslumanlara-hakaretten-yargilanacak,pZRghxzA06BNvdEou8nXw>
- Huntington, S. P. (2004). *Biz Kimiz?*, Türkçe 1. Baskı, İstanbul: İyi İşler Yayınları.
- Huntington, S. P. (2017). *Medeniyetler Çatışması*, 12. Baskı, İstanbul: Vadi Yayınları.
- Kalın, İ. & Esposito J. (2020). *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi*, 3. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Karlı, N. (2013). İslamofobi'nin Psikolojik Olarak İncelenmesi, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(1), 75-100. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4487/61828>
- Küçük B. (2019, Nisan 11). Fransız aşırı sağcı Le Pen, AP seçimlerinde Kuran ve başörtüsü mesajlarıyla oy istiyor, *Euronews*. (<https://tr.euronews.com/2019/04/11/fransiz-asiri-sagci-le-pen-ap-secimlerinde-kuran-ve-basortusu-mesajlariyla-oy-istiyor>)

- Kumar, D. (2016). *İslamofobi İmparatorluğun Siyaseti*, Çev. Işıl Alatlı, 1. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Lewandowsky, M. (2014). *Alternative für Deutschland (AfD): A New Actor In The German Party System*, <https://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/10644.pdf>
- Lewicki, A. (2017). Islamophobia in Germany National Report 2016, *European Islamophobia Report 2016*, SETA, 213-236.
- Martin, E. S. (2013). Profile Analysis The Front National: Model For The Radical Right?, *POL 7979 Research Paper*.
- Öner, S. (2014). Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ Yeni ‘Öteki’ler ve Türkiye’nin AB Üyeliği, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13 (1), 163-184. https://doi.org/10.1501/Avraras_0000000205
- Özarslan, S. (2023). Avrupa’da İslamofobi’nin Tarihi Kökleri ve Güncel Nedenleri. *akif* 53(1), 62-74. <https://dx.doi.org/10.51121/akif.2023.32>
- Özdemir, H. & Bakan S. (2016). Ulus Devletin Oluşumu ve Sorunları Açısından Almanya ile Fransa’nın Karşılaştırılması. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (Ek sayı), 19-58. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/713106>
- Samur, H. (2017). Avrupa’nın Önyargılarının ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15 (29),147-173. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2892904>
- Sharafullina, A. (2015). *İslamofobi ve Sebepleri*. <http://www.academia.edu.tr>
- Stockemer, D. (2017). *The Front National In France Continuity and Change Under Jean-Marie Le Pen And Marine Le Pen*, Springer International Publishing.
- Stukes, B. (2013). *Fransa-Almanya: Farklı Dünyaların Ülkeleri*. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130514_pew_ab_anket 14 Mayıs (Erişim Tarihi: 18.12.2018).
- Thiel, G. (2018). *Repräsentative Wahlstatistik zur Bundestagswahl 2017*, https://www.bundeswahlleiter.de/dam/jcr/9d64fb87-0d12-478b-88ed-df4b6ad0e2a1/btw17_rws_pk_statement.pdf.
- TrtHaber (2022). Fransa’daki birinci tur seçim sonuçları ne anlatıyor? *TRTHABER*,12 Nisan. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/fransadaki-birinci-tur-secim-sonuclari-ne-anlatiyor-671882.html>
- Yardım, M. (2014). Le Pen’leşen Fransız Laisizmi. *Perspektif*, Sayı. 233, <https://perspektif.eu/2014/07/01/le-penlesen-fransiz-laisizmi/>

EXTENDED ABSTRACT

Although Islamophobia is a phenomenon dating back over years, there has been a revival of Islamophobia especially in Western countries after the September 11 Attacks. The perception that "Muslims are terrorists and Islam is a pro-terrorism religion" has begun to spread in the media, in the political arena, in the streets of European countries, and in the mental world of the Western society since the September 11th Attacks. As a result, many hate crimes have been committed, and there has been widespread bias against Muslim people, especially those living in European countries.

Islamophobia has recently been transformed into anti-Islamism, and especially with the frequent use of messages that fuel this issue in the media and Islamophobia has also become a tool for the West to create a new enemy. Unfortunately, the religion of Islam and Muslims have all been held responsible for the different attacks that took place in America and Europe and have been labeled as terrorists. The lack of sufficient number of studies on Islamophobia is also a factor that delays the formation of the necessary awareness on this issue. However, the Politics, Economy and Social Research Foundation has been working on this issue and published several reports in recent years. These reports enable the problems experienced by Muslim immigrants residing in European countries to be seen more concretely. As also noted in SETA's Islamophobia Reports, the large number of Muslim populations living in France and Germany are widely targeted in terms of being perceived as the "other". Although Islamophobia dates historically back, it has become prevalent especially in America and Western Europe after the September 11 attacks. However, in recent years, it has become an argument used to construct the other in the media and political arena.

Islamophobia is employed as the most frequently used vote-winning tool by Germany's far-right anti-immigrant and anti-Islam far-right party, known as the Alternative Party for Germany (AfD), and France's version, the other far-right party, known as the National Rally Party (RN). The discourse of both political parties emphasizes the root of the problems in the country stemming from immigrants and refugees, and thus the need for the effort to create social unity. However, in recent years, the target of anti-immigrant discourses has been directed more towards Muslim immigrants. In this context, the discourses of party leaders can be seen as a driving force in the Islamophobic attacks in society. Accordingly, in this study, two far-right parties, the Alternative Party for Germany and the National Rally Party, which are the face of anti-Islamism in politics, are discussed, as the increasing Islamophobic cases in Germany and France have reached an alarming level. The aim of the study is to examine the policies, similarities and differences between the Alternative Party for Germany and the National Unity Party during their rise. In this context, the study first explains the conceptual framework for Islamophobia and then, in the context of the rise of Islamophobia in Germany and its reflections in the political field, the electoral success, policies and discourses of the AfD, and the policies and discourses of the National Unity Party based on anti-Islamism, its adventure in French domestic politics was discussed. In the last part of the study, in the light of the information obtained, the policies, similarities and differences of AfD and RN, two parties of Germany and France that attract attention with their anti-Islam and anti-immigrant discourses and policies, were evaluated. In this study, various Turkish sources are obtained from the websites of official institutions (Federal Statistical Office, etc.) that carry out studies on the elections in Germany and France, the official websites of the ministries of Germany and France, the relevant party programs, and the discourses of the representatives of these parties and foreign articles and books that has been published.

In parallel with the rise of far-right parties in Europe, Islamophobia has been also becoming widespread. Particularly the use of Islamophobia as a tool of political propaganda by far-right parties has a significant impact on this situation. In this context, it is possible to see many examples of anti-Islamic attitudes in AfD's policies and discourses. It is seen that Islamophobia, which rose again especially after the events of September 11, increased even more after the Charlie Hebdo attack in France. The rapid rise of the far right in France has progressed in parallel with their marginalizing policies towards Muslims, which has increased even more since the 2015 Charlie Hebdo attack. In such an environment, the National Rally Party has gained the status of a strong opposition party after many years by increasing its number of supporters with anti-Islam and anti-immigrant rhetoric. Although both parties seem on the same page in their opposition to the EU, when looking at their policies and discourses, there is a difference in harshness between the Alternative Party for Germany and the National Rally Party in terms of attitude. There is a difference in the styles of the two far-right parties, which also find common ground regarding anti-Islamism. While France has a harsher attitude towards anti-EU sentiment, the situation is the opposite in Germany. In addition to the rise in Islamophobic incidents in the social arena, the anti-Islamic views of AfD and RN, which are representatives by including the same attitude in the political arena in their party programs, are also changing to a certain extent. The German party AfD, which engages in politics based on anti-Islamism, argues that Islam should be completely excluded. The far-right party RN, which continues its political presence in France through anti-Islamism, states that Islam can exist in the country if certain rules are followed. In sum, it seems that the French far-right party has a moderate attitude than the German far-right.

Yeşil Yönetim Uygulamaları ve Firma Performansı Arasındaki İlişkinin Bibliyometrik Analizi

Adem ÖĞÜT¹ Tarık EKİNCİ² Şükran GÖKÇE³

¹ Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, Konya, Türkiye, ademogut@erbakan.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Konya Türkiye, tarikekinci@outlook.com

³ Arş.Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, Konya, Türkiye, sgokce@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 29/10/2023 Kabul: 05/12/2023 Yayın: 31/12/2023</p> <p>Anahtar Kelimeler: Yeşil Yönetim, Firma Performansı, Bibliyometrik Analiz, Web of Science, VOSviewer</p> <p>JEL Kodları: L25, M10, D21.</p>	<p>Çevresel felaketlerin yıkıcı etkilerinin farkedilmesi ve çözüm arayışına gidilmesi, endüstriyel faaliyetlerde hızlı bir dönüşümü başlatmış ve yeşil yönetim kavramının popülerlik kazanmasını sağlamıştır. Yeşil yönetim, kuruluşların faaliyetlerini yürütürken doğal çevrenin varlığını ve önemini göz önünde bulundurmalarını ve paydaş kavramına doğal çevreyi de dahil etmelerini öngeren bir yönetim konseptidir. Bu çalışmada, özellikle son dönemlerde yaşanan çevresel skandallarla birlikte gündemde ön planda yer alan yeşil yönetim kavramının, firma performansı ile arasındaki ilişkiyi konu alan 2524 makale çalışmasının bibliyometrik analizi yapılmıştır. Verileri analiz etmek ve sonuçları görselleştirmek için VOSviewer (1.6.16) yazılımı kullanılmıştır. Sonuçlar beş kategoride sunulmuştur: “en çok yayını olan yazarlar”, “en çok yayına sahip kurumlar”, “en çok yayına sahip kaynaklar”, “en çok yayını olan ülkeler” ve “en çok kullanılan anahtar sözcükler”. Analiz sonucuna göre; yeşil yönetim alanında çalışmaların artarak devam ettiği, Çin Halk Cumhuriyeti’ne en çok girdi sağlayan ülke olduğu, çalışmaların çok büyük bir bölümünün (99,5) İngilizce olarak yazıldığı, Taiwen Feng’in en üretken yazar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.</p>

Bibliometric Analysis of The Relationship Between Green Management Practices and Firm Performance

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 29/10/2023 Accepted: 05/12/2023 Published: 31/12/2023</p> <p>Keywords: Green Management, Firm Performance, Bibliometric Analysis, Web of Science, VOSviewer</p> <p>Jel Codes: L25, M10, D21.</p>	<p>The realization of the devastating effects of environmental disasters and the search for solutions have led to a rapid transformation of industrial activities, resulting in the emergence of the concept of green management. Green management is a management concept that requires organizations to take into account the existence and importance of the natural environment in the conduct of their activities and to include the natural environment in the stakeholder concept. This study conducted a bibliometric analysis of 2524 articles on the relationship between the concept of green management and firm performance, which has gained popularity especially with recent environmental scandals. VOSviewer (1.6.16) software has been used for the analysis of the data and the visualization of the results. The results were displayed in five categories: “authors with most publications”, “institutions with most publications”, “sources with most publications”, “countries with most publications” and “most used keywords”. According to the results of the analysis, it was concluded that studies in the field of green management continue to increase, China is the country that contributes the most to the field, the majority of studies (99.5) are written in English, Taiwen Feng is the most productive author.</p>

Atıf/Citation: Ögüt, A., Ekinci, T. & Gökçe, Ş. (2023). Yeşil Yönetim Uygulamaları ve Firma Performansı Arasındaki İlişkinin Bibliyometrik Analizi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 258-277.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Yüzyıllardır devam eden endüstriyel faaliyetlerin olumsuz etkileri sonucunda oluşan küresel ısınma, ozon tabakasının incilmesi, doğal kaynaklarda kirlilik, kuraklık ve çölleşme gibi birçok çevresel problem günümüzde daha hissedilir hale gelmiştir. Bu problemler, devletlerin çevre politikalarına ek olarak endüstrilerde çevre yönetimi uygulamaları ve çevre yanlısı tüketici davranışları gibi eylem ve düzenlemelerle hafifletilmeye çalışılmıştır (Banerjee, 2001, s. 489). Ancak son yıllarda yaşanan Bhopal'daki çevre felaketi ve Alaska'daki Exxon Valdez petrol sızıntısı gibi olaylar, ticari faaliyetlerin doğal çevre üzerindeki etkisi konusunda birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Çevresel tahribatın çoğundan sorumlu tutulan kuruluşlardan, mal ve hizmet üretiminin yanında çevre yönetimini de dikkate almalarına yönelik beklenti artmıştır. Şirketlerin faaliyetleri sırasında çevresel etkilerini azaltma, değerlendirme, izleme ve kontrol etme faaliyetlerine yönelik artan beklenti, işlevsel ve yapısal bir dönüşümü başlatmış ve yeşil yönetim konseptinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Genel olarak kuruluşların faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkisinin yönetimini vurgulayan ve paydaş kavramına doğal çevreyi de dahil etmelerini öngören bir yönetim konsepti olan yeşil yönetime artan ilgi, alana özgü çalışmalarını da değerli kılmıştır (Lee ve Ball, 2003, s. 90).

Türkiye tüm dünyada yaşanan yeşil dönüşüm sürecine, çevre kirliliğini azaltıcı ve çevrenin korunmasını özendirici düzenlemelerle uyum sağlamaya çalışmıştır. Ülkemizde çevre konusu ilk kez 1982 yılında Anayasa'da yer almıştır. Tüm vatandaşların ortak paydası olan çevrenin korunmasına yönelik Ağustos 1983'te Çevre Kanunu kabul edilirken, çevre mevzuatının uygulanmasını sağlamak amacıyla bugüne kadar birçok yönetmelik çıkarılmış ve uygulanmıştır (Akatay ve Aslan, 2008, s. 318). Kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması, Türkiye'nin başta AB olmak üzere üçüncü ülkelere dışarıda rekabet gücünün korunması ve güçlendirilmesi açısından Türk sanayisinin yeşil dönüşümü oldukça önemlidir. Bu alanda atılacak adımlar, Türkiye'nin küresel değer zincirlerine entegrasyonunun ve uluslararası yatırımlarının payının artırılması açısından da stratejik önem taşımaktadır (<https://ticaret.gov.tr/>).

Bu çalışmada yeşil yönetim uygulamaları ile firma performansı arasındaki bağlantıya dikkat çeken uluslararası çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Veriler Web of Science veri tabanından “green management” ve “firm performance” anahtar kelimeleri birlikte aranarak tüm yılları (1975-2022) kapsayacak şekilde elde edilmiştir. Elde edilen verilerin kapsamı “article” ve “management” özel filtreleri uygulanarak sınırlandırılmış ve bu uygulamalardan sonra toplam 2524 makale analize dahil edilmiştir. Çalışmanın analiz kısmında, yazarlar, ülkeler, ortak atıflar ve terimler arasındaki ilişkileri analiz etmek ve görselleştirmek için bibliyometrik haritalama çalışmalarında sıklıkla kullanılan VOSviewer yazılımı kullanılmıştır. Analiz sonuçları “en çok yayını olan yazarlar”, “en çok yayına sahip kurumlar”, “en çok yayına sahip kaynaklar”, “en çok yayına sahip ülkeler” ve “en çok kullanılan anahtar kelimeler” olarak sınıflandırılmıştır. Literatürde yeşil yönetim ve firma performansı arasındaki ilişkiye yönelik bibliyometrik bir çalışmanın bulunmaması çalışmanın özgünlüğünü oluştururken, literatürün iki kavram arasındaki ilişkiye göre sınıflandırılmasının bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. YEŞİL YÖNETİM KAVRAMI

Geleneksel sosyal sorumluluk bakış açısı, bir şirketin birincil sorumluluğunun işletmenin hissedarları için daha çok kâr elde etmek olduğunu ileri sürerken, kuruluştaki tek önemli paydaşı “hissedarlar” olarak kabul etmektedir (Haden vd., 2009, s. 1048). Düşüncenin öncülerinde Friedman (2007, s. 173-174) bu savı, “sadece insanların sorumlulukları olabilir, şirketler tüzel kişiliklere sahiptir ve bu anlamda sadece suni sorumlulukları olabilir, ancak bir bütün olarak iş dünyasının, bu belirsizlikte dahi sorumlulukları olduğu söylenemez” ifadeleriyle desteklemiştir. Ona göre, şirket yöneticisi başlı başına bir bireydir ve bir kişi olarak ailesine, topluma, ülkesine veya vicdan ve duygularına karşı üstlendiği sorumlulukları olabilir. Bu sorumluluklar nedeniyle, gelirinin bir kısmını değerli gördüğü amaçlarında kullanmak üzere ayırabilir. Ancak bu noktada, bir vekilden ziyade bir asil olarak hareket etmektedir, yani sorumluluklarını yerine getirmek için şirket paydaşlarının fonlarını, zamanını veya enerjisini değil, bireysel çabalarını kullanmaktadır. Bu durumda bu şirketlerin değil, bireylerin sorumluluklarıdır. O, şirketlerin asli sorumluluğunun “işletmenin kârını artırmak” olduğunu ifade etmiştir.

Bu tür geleneksel görüşler, şirketlerin toplumda sadece mal üretmek ve kâr elde etmekten daha derin bir role sahip olduğunu ve kuruluşların çeşitli örgütsel paydaşlarla etkileşim içinde bulunduğunu varsayan, çağdaş sosyal sorumluluk savunucuları tarafından sorgulanmaktadır (Afrin, 2013, s. 154). Çünkü onlara göre, Friedman'ın düşüncesinde göz ardı ettiği şey, şirket yöneticilerinin etik ve sosyal sorumluluk alanlarındaki kararlarının birçok farklı insanı, grubu, kurumu ve bir bütün olarak bunun da örgütün refahını etkileme olasılığının olmasıdır (Lantos, 2001, s. 604).

Freeman (2010, s. 25), paydaş kavramına daha geniş bir perspektiften bakarak onu, “örgütsel amacın gerçekleştirilmesini etkileyebilecek veya bundan etkilenebilecek tüm grup ve bireyler” olarak tanımlamış ve günümüz ortamında tüm bu grupların, ticari girişimin başarısında yaşamsal bir rol oynadığını belirtmiştir. Shrivastava (1995), özellikle endüstriyel faaliyetlerden en fazla etkilenen paydaşın, doğal çevre olduğunu ve bu nedenle tüm örgütsel paydaş yönetim paradigmasında en zorunlu ve merkezi değişkenin doğal çevre olması gerektiğini iddia etmektedir. Benzer şekilde; Starik (1995, s. 207), paydaş kavramının politik ve ekonomik düşüncelerden daha geniş olduğunu ifade etmiş, doğal çevrenin iş ortamının yaşamsal ve ayrılmaz bir parçası olduğunu ve bu nedenle paydaş yönetimine dahil edilmesi gerektiğinin savunucularından olmuştur. O, doğal çevrenin, paydaş yönetim süreçlerine entegre edilmesiyle, paydaş yönetiminin daha bütüncül, değer odaklı ve stratejik bir yaklaşım içereceğine ve potansiyel olarak hem doğaya hem de kuruluşlara yararlı olacağına dikkat çekmektedir.

Çevreye fayda sağlama ihtiyacı, ateşin bulunmasıyla başlayan, sanayi devrimi ile tetiklenen ve sonraki dönemlerde bencil ve müsrif insan davranışlarıyla artan çevresel tahribatın olumsuz etkilerin gözlemlenmesi ile artmıştır. Özellikle endüstriyel faaliyetlerin doğal çevre üzerinde yaptığı yıkıcı etkiler, kuruluşların çoğunun çevresel problemden sorumlu tutulmalarına neden olmuş ve tüm iş fonksiyonlarında bir değişime gitme ihtiyaçlarını artırmıştır (Haden vd., 2009, s. 1042-1044). Kötü çevre yönetimi sonucunda artan tehditlerin yansımalarının farkına varılması, toplum ve paydaşlarda çevresel bilincin oluşması ve kuruluşlardan kâr ve mal üretiminin yanında sosyal açıdan çevreye duyarlı olma beklentisinin artması, endüstriyel faaliyetlerde hızlı bir dönüşümü başlatmış ve bu da yeşil yönetim gibi yeni sosyal kavramlarının ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (Loknath ve Azeem, 2017, s. 688).

Yeşil yönetim yaklaşımı finansal, sosyal ve çevresel alanlarda sonuçları görünür olacak şekilde, tamamen sürdürülebilir bir işletmeye ulaşmayı amaçlayan yeni bir yönetim konseptidir. Kavram, faaliyetlerin yürütülmesi sırasında çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılmasını sağlayan, daha sürdürülebilir iş operasyonlarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Skibińska ve Kott, 2015, s. 220). Yeşil yönetim stratejisi, literatürde birçok farklı eylemle ilişkilendirilerek tanımlanmıştır. Bazıları (örn. Fercoq vd., 2016) yeşil yönetim uygulamalarında atık azaltma ve kirliliğin önlenmesine odaklanırken, bazıları (örn. Peng ve Lin, 2008, s. 203; Brown ve Ratledge, 2012) yeşil yönetim uygulamalarını, üretilen ürünlerin çevre dostu olmalarıyla ilişkilendirmiştir. Stratejik bütünleşme veya sürdürülebilirlik gibi faktörleri yeşil yönetim denkleminde dahil etmeyen bu tanımlamalardan farklı olarak yeşil yönetim daha geniş bir perspektifte, organizasyon stratejisinin formüle edilmesinde doğal çevrenin varlığının ve öneminin organizasyonun tamamında tanınması ve çevresel konuların stratejik planlama sürecine entegre edilmesidir (Loknath ve Azeem, 2017, s. 691; Banerjee, 2002, s. 181). Haden vd. (2009, s. 1052) yeşil yönetimi, atık azaltma, sürdürülebilirlik, sürekli öğrenme ve sosyal sorumluluk yoluyla rekabet avantajı elde etmek için çevresel hedef ve stratejilerin tamamen operasyona entegre edildiği organizasyon süreci olarak tanımlamıştır. Jabbour vd. (2010, s. 1052), yeşil yönetimin çevre temasını organizasyonun her düzeyine dahil etmek için sistematik bir yaklaşıma dayanması gerektiğini belirterek bu tanımlamayı tamamlamıştır. Yeşil yönetim uygulamalarının firmanın strateji, hedef ve uygulamalarına entegre edilmesiyle, aşağıdakileri kapsayan çeşitli yararlar sağlanabilir (www.bimkadapa.in);

- Maliyet tasarrufu,
- Azaltılmış enerji kullanımı,
- Daha temiz işyeri,
- Azaltılmış atık,
- Çevre odaklı yaklaşımla elde edilecek vergi ve kredi avantajları,
- Artan verimlilik,
- Artan kurumsal imaj,

- Artan iş fırsatları, yeni pazarlar,
- Artan çalışan motivasyon ve memnuniyeti.

Yeşil yönetim kavramı, örgütlerin yaşanan gelişmelere bağlı olarak insanların yaşam standartlarını yükseltecek ürün ve hizmetleri sunarken, sunulan ürün ve hizmetlerin var oluşlarından, piyasaya çıkışlarına, piyasaya çıkışlarından, geri dönüşümüne kadar gerçekleşen; üretim, dağıtım, tanıtım, tüketim olgularını oluşturan süreçlerin, çevresel odaklı faaliyetleri kapsayacak biçimde gerçekleşmesini ifade etmektedir. Yeşil yönetim döngüsü içerisindeki yeşil uygulamalara aşağıda değinilmiştir;

Yeşil İşletmenin Kurulması: Yeşil yönetim uygulamalarının başlangıcı, yeşil işletmenin kurulması ile başlamaktadır. Yeşil işletme, faaliyetlerinde çevresel sürdürülebilirlik ilkelerine bağlı kalan, yenilenebilir kaynakları kullanmaya çalışan ve faaliyetlerinde olumsuz çevresel etkileri en aza indirmek için çaba harcayan kuruluş olarak tanımlanmaktadır. İnşa edilecek tesisin yeri seçilirken çevresel etkinin göz önünde bulundurulması, yapının çevreye duyarlı bir şekilde tasarlanması, uygun teknoloji ve ekipman kullanılması, geri dönüşü olmayan bir çevresel tahribatın oluşmasını önceden engellemektedir (Çekanavičius vd., 2014, s. 76; Şenocak ve Bursalı, 2018, s. 166).

Yeşil Tedarik Zinciri: Yeşil tedarik zinciri yönetimi; atıkları azaltmayı, ekosistem kalitesini, ekoverimliliği ve malzeme geri dönüşüm sürecini iyileştirmeyi amaçlayan bir tedarik zinciridir. Uygulamada teknolojinin kullanımı, yeni ekipmanların kurulması, tedarikçiye eğitim verilmesi ve çalışanların tahsis edilmesi gibi faaliyetler şeklinde olan yeşil tedarik zinciri yönetimi, çevresel verimliliğe dikkat edilerek önemli kazançlar elde etmeyi amaçlamaktadır (Novitasari ve Agustia, 2021, s. 393). Yeşil tedarik zinciri yönetimi yalnızca ürün üretimi ve müşterilere teslimat arasındaki entegrasyonla sınırlı olmayıp; ürün tasarımının ilk aşamasından, nihai ürün kullanımına ve geri dönüşüm aşamalarına kadarki süreci de kapsamaktadır (Tan vd., 2016, s. 540-541).

Yeşil Üretim: Yeşil üretim; tasarım, imalat, ambalaj, nakliye, atık azaltma ve geri dönüşüme kadar olan tüm ürün geliştirme ve üretim uygulamalarında hem çevresel etkiyi hem de kaynak tüketimini göz önünde bulundurarak, ürünlerin üretim süreçlerindeki çevreye olan etkisini en aza indirmek için tasarlanmış üretim modelini ifade etmektedir (Baines vd, 2012, s. 60).

Yeşil Paketleme: “Ekolojik paket” veya “çevre dostu paket” olarak da ifade edilebilen yeşil paketleme; tamamen doğal materyaller kullanılarak oluşturulmuş, geri dönüşüme uygun veya biyolojik olarak ayrışabilen, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik edici, yaşam döngüsü boyunca çevre veya canlı organizmalar üzerinde olumsuz bir etkisi olmayan çevre dostu paketleme olarak tanımlanmaktadır (Zhang ve Zhao, 2012, s. 902).

Yeşil Pazarlama: Sürdürülebilir ve sosyal açıdan sorumlu olduğu varsayılan ürün ve hizmetlerin pazarlanmasıdır. Yeşil pazarlama, çevre üzerinde zararlı bir etkisi olmayan, uygun maliyetli, kaliteli ve kullanışlı ürünleri tercih eden müşterilerin beklentilerini karşılama amacıyla ürün ve hizmetler geliştirme ve bunları teşvik etme sürecidir. Ürünlerin zararlı etkilerini ve bunların çevre üzerindeki tüketimini ve yansımalarını azaltmayı amaçlayan ürün modifikasyonu, üretim sürecininin tasarımı ve ambalaj değişikliği gibi geniş bir faaliyet yelpazesini içermektedir (Mishra ve Sharma, 2014, s. 79).

Yeşil Satın Alma: Yeşil satın alma, “geri dönüştürülebilir ve çevreye yararlı” olan çevre dostu veya sürdürülebilir ürün ve hizmetlerin seçilip satın alınması ve çevreye ve topluma zararlı etkisi bulunan ürün ve hizmetlerden uzak durulması olarak tanımlanmaktadır (Jaiswal ve Kant, 2018, s. 61). Çevresel problemlerle mücadele etmenin en etkili yollarından biri olan yeşil satın alma yoluyla atık önleme ve kaynağında kontrole odaklanılmaktadır (Min ve Galle, 1997, s. 11).

Yeşil Lojistik: Yeşil lojistik, çevre kirliliğini ve kaynak tüketimini azaltmayı, ileri lojistik teknolojilerini kullanarak taşıma, depolama, paketleme, elleçleme, işleme ve dağıtımın planlanması ve uygulanmasını amaçlayan bir lojistik faaliyettir. Çevre lojistiği olarak da bilinen bu yaklaşım, ekonomik yönetim sürecinde yer ve zaman ile yeşil hizmet faaliyetleri arasındaki engellerin üstesinden gelmek için yeşil arz ile yeşil talebi birbirine bağlayan etkin ve verimli bir mal akışına karşılık gelmektedir (Zhang ve Zhao, 2012, s. 901).

Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi: Yeşil İKY, bir kuruluş içinde kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek için insan kaynakları yönetimi politikalarının kullanılmasıdır. Yeşil yönetimin katma değerini anlayan, takdir eden ve uygulayan yeşil iş gücü yaratmaktan doğrudan sorumludur. Şirketin insan sermayesini işe alma, eğitme, geliştirme ve ilerletme şeklindeki İKY süreci boyunca yeşil hedeflerini sürdürmektedir (Ahmad, 2015, s. 3).

Yeşil Araştırma ve Geliştirme: Yeşil Ar-Ge, çevresel etkide azalmaya ve sürdürülebilir kalkınmaya yol açan kaynakların optimizasyonuna yol açacak yeni veya önemli ölçüde iyileştirilmiş ürün ve hizmetlere odaklanmaktadır. Yeşil Ar-Ge, doğal kaynakların sürdürülebilirliği, çevresel etki, hayvan ve bitki bilimi, enerji araştırması, ekonomik etki, sürdürülebilir kalkınma ve mühendislik bilimlerine odaklanan alanlarda araştırma ve deneysel geliştirmeyi içermektedir (<https://hsrc.ac.za/>).

Yeşil Muhasebe ve Finans: Yeşil yönetim uygulamaları kapsamındaki yeşil muhasebe ve finans faaliyetleri, genel olarak çevresel maliyetleri operasyonların finansal sonuçlarına dahil eden, doğal çevrenin varlığı ve öneminin farkında olarak çevresel faaliyetlerde kullanılmak üzere bütçede kaynak ayırmayı öngören bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, çevresel etkileri hesaba katarak ekonomik performansın sürdürülebilirliğine odaklanılmaktadır (Karabulut, 2003, s. 109).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Tablo 1’de yeşil yönetim uygulamaları ve firma performansı bağlantı noktasına dikkat çeken ulusal ve uluslararası kimi çalışmalar incelenmiştir. Çalışmalarda özellikle yeşil yönetime ilişkin değişkenlerin çeşitlilik gösterdiği ve bir bütün olarak yeşil yönetim uygulamalarının firmaların performansında değişimlere yol açtığı görülmüştür.

Tablo 1. *Yeşil Yönetim ve Firma Performansı Arasındaki İlişkiyi Ele Alan Çalışmalar*

Çalışma	Örneklem	Yöntem	Yeşil Yönetim Uygulamaları Değişkenleri	Performans Değişkenleri	Temel Bulgular
Karabulut (2003)	117 Özel sektör imalat İşletmesi	Regresyon Analizi	ISO 14001	İmaj, Çalışan Tatmini, Rekabet Gücü, İhracat Oranı, Verimlilik	Yeşil yönetim alanındaki uygulamalar işletmenin başarı göstergelerinde dereceleri farklı olsa da önemli ve anlamlı pozitif etkilidir.
Venus (2011)	Konteyner Terminali Operatörü (Hutchison Port Holdings)	Vaka Çalışması	Yeşil Yönetim Uygulamaları (Tedarik Zinciri Ortaklarıyla İşbirliği, Çevre Dostu Operasyonlar, İç Yönetim Desteği)	Karlılık, Verimlilik, Maliyet Etkin Operasyon	Yeşil yönetim uygulamalarının performans değişkenleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Firmalarda yeşil yönetim uygulamalarının benimsenmesi ekonomik, çevresel ve performans açısından kazan-kazan ilişkisi kurulmasına yardımcı olur.
Dangelico ve Pontrandolfo (2015)	122 İtalyan Şirketi	Regresyon Analizi	Çevresel Eylemleri Uygulama Yetenekleri, Çevresel İşbirlikleri	Pazar Performansı, İmaj Performansı	Enerji ve kirlilikle ilgili çevresel eylemler firmaların Pazar performansının artmasını sağlarken; malzeme odaklı eylemler firmaların imaj

			Geliştirme Yetenekleri		performansı için faydalıdır. Ayrıca, firmaların Pazar ve imaj performansı hem ticari hem de ticari olmayan aktörlerle işbirlikleri geliştirme yeteneğinden olumlu etkilenir.
Kara (2017)	Muğla İlinde Faaliyet gösteren 242 Otel ve Tatil Köyünün Üst Düzey Yöneticileri	Regresyon Analizi	Çevre Konularında Ödül, ISO Kalite Belgesi, Yeşil Yıldız, Mavi Bayrak	Finansal ve Finansal Olmayan Başarı Göstergeleri	Yeşil yönetim uygulamaları ile işletme başarı göstergeleri arasında güçlü, pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir.
Ekmekci Yüce (2020)	İmalat Sektöründe Ulusal ve Uluslararası Faaliyette Bulunan 403 firma	Regresyon Analizi	Yeşil Yönetim Anlayışında, Yönetim, Finans, Üretim, Verimlilik ve Mali Boyut Değişkenleri	Büyüme Performans Değişkenleri (Verimlilik, Karlılık, Pazar Payı vb.)	İnovasyon ve yeşil yönetim yoluyla elde edilen verimlilik, büyüme performansı üzerinde direkt ve pozitif yönde etkisi vardır.
Yılmaz (2021)	Mersin İlinde Faaliyet Gösteren 129 Lojistik İşletmesi	Regresyon Analizi	Yeşil Tedarik Zinciri, Çevre Bilinci, Çevre Dostu Ürünlerin Bilinirliği	Çevresel, Ekonomik, Operasyonel	Çevre bilinci ve yeşil yönetim uygulamalarının işletmenin çevresel, ekonomik ve operasyonel performansı üzerinde olumlu yönde etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.
Novitasari ve Agustia (2021)	2010-2018 Yılları Arasında Endonezya Menkul Kıymet Borsasında PROPER Programında İşlem Gören Şirketler (488 Firma)	Regresyon Analizi	ISO 9000, ISO 14000, Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi, Yeşil İnovasyon	Aktif Karlılık (ROA)	Yeşil tedarik zinciri yönetiminin yeşil inovasyon üzerinde pozitif bir etkisi vardır. Yeşil inovasyon ise firma performansı ile olumlu bir etkileşim içerisindedir. Yeşil tedarik zinciri yönetiminin firma performansı üzerinde herhangi anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.
Siedschlag ve Yan (2023)	İrlanda Merkezi İstatistik Ofisi tarafından sağlanan 2008-2016 yılları	Ampirik Analiz ve Farkların Farkı Yöntemi	Kirlilik kontrolü amacıyla tesis ve ekipmana yapılan yatırımın ve daha temiz	Üretim artışı, İstihdam, Üretkenlik, İhracat yoğunluğu ve	Yeşil yatırımların firmaların performansı üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Firma heterojenliğini dikkate alarak, etkilerin daha büyük, yabancı sermayeli,

	arasındaki Endüstriyel Üretim Sayımı verileri		teknolojilere bağlı tesis ve ekipmana yapılan yatırımın toplamı	Enerji yoğunluğu	daha üretken ve düşük teknoloji endüstrilerdeki firmalar için daha güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
--	---	--	---	------------------	--

Firma performansı yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere bir çok açıdan ele alınmakta ve ele alınan unsurlar üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır (Öğüt ve Tarhan, 2022, s. 158). Bu çalışmada yeşil yönetim uygulamaları ile firma performansı arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır.

3. YEŞİL YÖNETİM UYGULAMALARI VE FİRMA PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN WOS ÜZERİNDEN ANALİZİ

3.1. Araştırma Yöntemi

Belirli literatür doygunluğuna ulaşmış bir alandaki yazılı yayınların, nicel analizini sağlamak için kullanılan bibliyometrik yöntemler (analizler), çalışmalardaki bilgileri ölçmenin, sınıflandırmanın ve bu bilgileri istatistiksel yöntemlerle sunmanın bibliyografik bir yolu olarak tanımlanmaktadır (Ellegaard ve Wallin, 2015, s. 1810; Lawani, 1981, s. 294'ten akt. Arıcıoğlu vd., 2022, s. 73). Dünyada bibliyometrik analiz tekniğiyle yapılan çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Ülkemizde ise özellikle 1990'lı yıllardan sonra gelişmeye başladığı görülmektedir (Bişkin vd., 2023, s. 105). Bu artan ilgide Scopus ve Web of Science gibi bilimsel veri tabanlarının yükselişi, önemli hacimlerde bibliyometrik veriye erişimi olanaklı kılması açısından önemlidir. Ayrıca, bu verilerin analizine yardımcı olmak için geliştirilen Gephi, Leximancer ve VOSviewer gibi bibliyo-yazılımlar bibliyometrik analize olan bilimsel ilgiyi artıran bir başka önemli unsur olarak görülmektedir.

Bibliyometrik analizin son yıllarda artan popüleritesi, bibliyometrik yazılımların ve bilimsel veri tabanlarının ilerlemesine, kullanım kolaylığına ve erişilebilirliğine ve daha da önemlisi organize edilmemiş büyük bilgi kümelerinin titiz bir şekilde yorumlanması yoluyla kümülatif bilimsel bilgiyi özenli bir biçimde ortaya koyma yeteneğine bağlanabilir (Donthu vd., 2021, s. 285-286). Bu platformlarda yer alan bilgiler (yani alıntılar, anahtar kelimeler, başlıklar, dergiler, yazarlar, kurumlar vb.) bibliyometrik teknikleri kullanarak bilimsel değerlendirme araştırması yapmak için değerli bir veri havuzu sağlamaktadır (Moral-Muñoz vd., 2020, s. 1-2). Bibliyometrik yöntemler, yazarların, dergilerin, ülkelerin ve enstitülerin bilimsel çıktılarını veya araştırma modellerini değerlendirme ve uluslararası işbirliğini belirleme ve ölçme için kullanılabilir (Li ve Zhao, 2015, s. 158). Bu nedenle, iyi yürütülen bibliyometrik araştırmalar, bir alanın yenilikçi ve önemli bir şekilde ilerlemesi için güçlü temeller oluşturabilir, böylece akademisyenlerin kapsamlı bir genel bakış elde etmelerini, daha fazla araştırma gerektiren alanları tanımlarını, özgün araştırma önerileri oluşturmalarını ve alana önerdikleri katkıların konumlarını belirlemelerini sağlar ve güçlendirir (Donthu vd., 2021, s. 285).

Çalışmada, yazılı kaynakların sistematik olarak özenle değerlendirildiği nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizi kullanılmıştır (Wach, 2013, s. 1). Web of Science veri tabanı bilimsel yayınları incelemek için yaygın olarak kabul gören ve sıklıkla kullanılan bir kaynak olduğundan (Yang vd., 2013, s. 134), bu analiz için kullanılan veriler bu kaynaktan elde edilmiştir. Veriler, Web of Science veri tabanında 1975-2022 yılları arasını kapsayan “green management” ve “firm performance” anahtar kelimeleri birlikte aratılarak elde edilmiştir. Kümülatif verilerin kapsamı “article” ve “management” özel filtreleri uygulanarak sınırlandırılmıştır. Bu uygulamalardan sonra çalışmada toplam 2524 makale analize dahil edilmiştir.

Çalışmanın analiz bölümünde yazarlar, ülkeler, ortak atıflar ve terimler arasındaki bağlantıları incelemek ve tasvir etmek için bibliyometrik haritalama çalışmalarında yaygın olarak tercih edilen VOSviewer yazılım programı kullanılmıştır. Analiz sonuçları “en çok yayın sayısı olan yazarlar”, “en çok yayını olan kurumlar”, “en çok yayına sahip kaynaklar”, “en çok yayına sahip olan ülkeler” ve “en çok kullanılan anahtar kelimeler” gibi kategoriler halinde sınıflandırılmıştır. Çalışmanın analizlerinde yazar ve kurum bölümüne “en az üç belge ve en az bir atıf”, ülke ve kaynak bölümüne ise “en az bir

belge ve en az bir atıf” şartı getirilmiştir. Ayrıca, anahtar kelime bölümü “çalışmada en az beş kez geçmesi” halinde önemli kabul edilmiştir. Analiz sonucunda 477 atıf-yazar, 595 atıf-kuruluş, 93 atıf-ülke, 435 atıf-kaynak ve 380 ortak anahtar kelime bulunmuştur.

Bu çalışmanın kısıtını, veriler için tek bir veri tabanının kullanılması (Web of Science), yazılı çalışmaların 1975-2022 yıllarını kapsayacak şekilde toplanması ve yeşil yönetim ve firma performansı ile ilgili olan çalışmalara “article” ve “management” özel filtreleri uygulanarak çalışmalarının analize dahil edilmesi oluşturmaktadır.

Yapılan bu çalışmada aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır;

- En çok çalışması olan yazarlar kimlerdir?
- Hangi kurumlar en çok çalışmaya sahiptir?
- En çok çalışmaya sahip kaynaklar hangileridir?
- Hangi ülkeler en çok çalışmaya sahiptir?
- Çalışmalarda en çok kullanılan anahtar kelimeler nelerdir?
- Çalışmalar yıllara göre nasıl dağılım göstermiştir?
- Çalışmalar dillere göre nasıl dağılım göstermiştir?
- Çalışmalar türlerine göre nasıl dağılım göstermiştir?

3.2. Araştırma Bulguları

Bu çalışmanın temel amacı, yeşil yönetim ve firma performansı arasındaki ilişkinin bibliyometrik analizini yapmaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden bibliyometrik analizin kullanıldığı çalışmada 2524 makale analize dahil edilmiştir. Analiz sonucunda yukarıda belirtilen sorulara cevaplar verilmiş ve bulgular yorumlanmıştır.

3.2.1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Tablo 2’de, “green management” ve “firm performance” anahtar kelimeleri taratılarak elde edilmiş makale çalışmalarının yıllara göre dağılımı gösterilmektedir. Çalışmaların, 1995 yılından itibaren artarak günümüze kadar devam ettiği, özellikle yeşil yönetim kavramının popülerlik kazanmaya başladığı 2010’lu yıllardan sonra ivmeli bir artışın yaşandığı görülmektedir. 2022 yılında yapılan 415 çalışma alana büyük bir girdi sağlarken, alana olan ilginin devam ettiği konusunda ipuçları vermektedir.

Tablo 2. Yeşil Yönetim ve Firma Performansı Arasındaki İlişkiyi Ele Alan Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

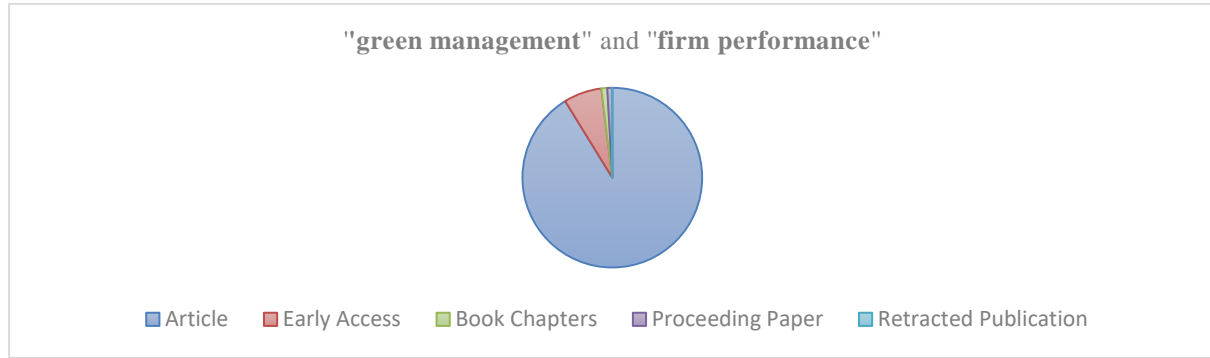

Kaynak: Web of Science Database

3.2.2. Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı

Tablo 3’de, “green management” ve “firm performance” anahtar kelimeleri taratılarak elde edilmiş makale çalışmalarının türlerine göre dağılımı gösterilmektedir. Tablo 3’e göre, çalışmaların büyük bir çoğunluğunu makale türü oluşturmaktadır. Çalışmada bu sonuç ışığında analizde “article” özel filtresi uygulanarak toplam 2524 yayın analize dahil edilmiştir.

Tablo 3. Yeşil Yönetim ve Firma Performansı Arasındaki İlişkiyi Ele Alan Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı

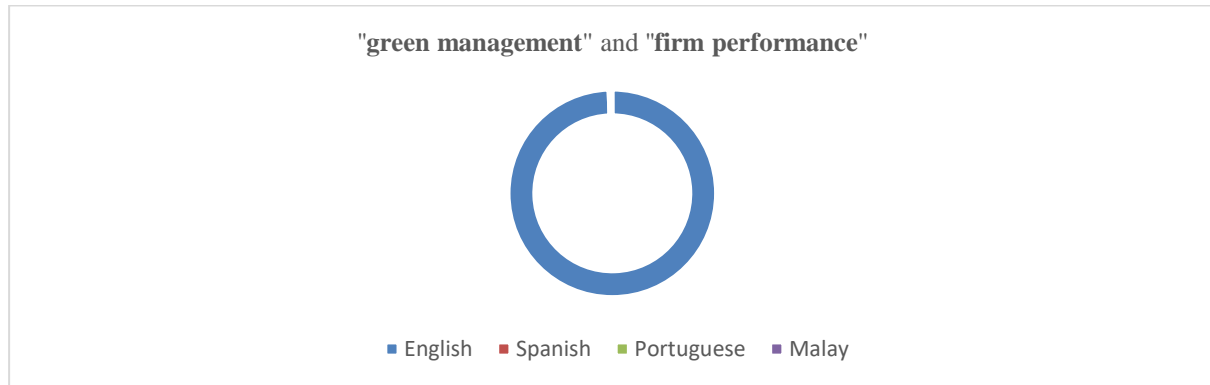

Kaynak: Web of Science Database

3.2.3. Çalışmaların Yazım Diline Göre Dağılımı

Tablo 4’te, “green management” ve “firm performance” anahtar kelimeleri taratılarak elde edilmiş makale çalışmalarının yazım dillerine göre dağılımı gösterilmektedir. Tablo 4’e göre, çalışmaların çok büyük bir çoğunluğu (yaklaşık %99,5) İngilizce olarak hazırlanmıştır. Bu, İngilizcenin, bilimin varsayılan dili olarak konumlandığını ifade eden yazarları (Jeyaraj, 2014, s. 1; Ferguson, 2011, s. 41) doğrular bir sonuçtur. Diğer yayın dilleri ise İspanyolca, Portekizce ve Malayca’dır.

Tablo 4. Yeşil Yönetim ve Firma Performansı Arasındaki İlişkiyi Ele Alan Çalışmaların Yazım Diline Göre Dağılımı

Kaynak: Web of Science Database

3.2.4. En Çok Yayını Olan Yazarlar

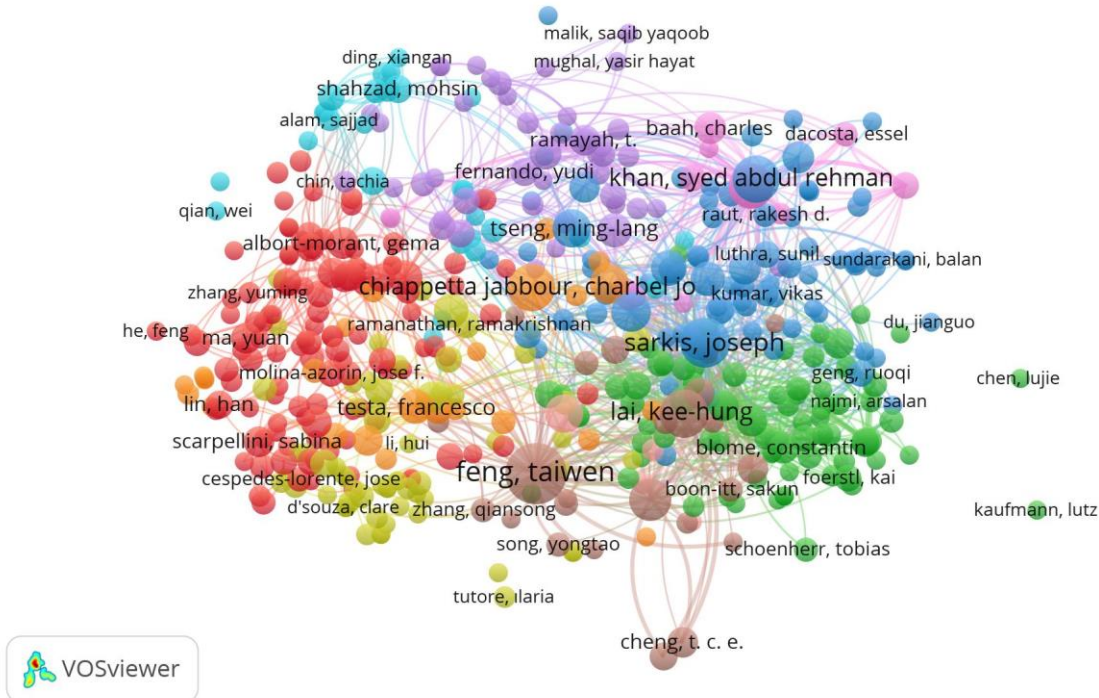
Tablo 5’te, “green management” ve “firm performance” konularında en fazla çalışması bulunan yazarlardan ilk onu gösterilmektedir. Yaygın olarak kullanılan iki ağırlık niteliği vardır: Bağlantılar niteliği ve Toplam bağlantı gücü niteliği. Bağlantılar niteliği bir öge ile diğer ögeler arasındaki bağlantıların sayısını temsil ederken, Toplam bağlantı gücü niteliği bir öge ile diğer ögeler arasındaki bağlantıların genel gücünü yansıtır. Bunun bir örneği, Bağlantılar niteliğinin belirli bir araştırmacı ile diğerleri arasındaki ortak yazarlık bağlantılarının sayısını ifade ettiği araştırmacılar arasındaki ortak yazarlık bağlantılarıdır. Toplam bağlantı gücü niteliği, belirli bir araştırmacı ve diğerleri arasındaki ortak yazarlık bağlantılarının kolektif gücünü ifade eder (van Eck ve Waltman, 2017, s. 5). Alanda en üretken

yazar Taiwen Feng iken, yayın sayısı daha az olmasına karşın en çok atıf alan yazar Joseph Sarkis olmuştur.

Tablo 5. Yeşil Yönetim ve Firma Performansı Arasındaki İlişkiyi Ele Alan Konularda En Çok Yayını Olan Yazarlar

Araştırmacılar	Çalışma Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Gücü
Taiwen Feng	31	830	993
Joseph Sarkis	21	2662	794
Kee-hung Lai	20	1992	791
Syed Abdul Rehman Khan	19	480	376
Charbel JC Jabbour	19	1119	257
Ebenezer Afum	17	434	659
Yaw Agyabeng-Mensah	17	434	659
Christina WY Wong	15	794	502
Qinghua Zhu	14	1857	748
Kannan Govindan	13	1766	417

Şekil 1, “green management” ve “firm performance” araştırma alanlarında en fazla yayına sahip yazarlar üzerinde yapılan ağ analizinin görselleştirilmesini göstermektedir. Bu analiz, en çok yayını ve atıfı olan yazarların daha kolay tespit edilmesini sağlamaktadır. Çalışmada “atıf-yazar” sınıflandırması kullanılarak 477 küme ve 10 madde üretilmiştir. Görselleştirmedeki her bir renk, çoğunlukla daha fazla alaka düzeyine sahip yazarlardan oluşan belirli bir kümeyi ifade etmektedir. Dairelerin boyutu ve etiketin yazı tipi boyutu, oluşum sayısını göstermektedir. Bağlantı gücü analiz edildiğinde, doküman sayısı açısından Taiwen Feng ilk sırada yer almaktadır. Düşük yayın sayısına rağmen Qinghua Zhu, bağlantı gücü açısından en etkili yazarlar arasında yer almaktadır.

Şekil 1. Çalışmaların En Çok Yayını Olan Yazarlara Göre Ağ Analiz Görseli

3.2.5. En Çok Yayını Olan Kurumlar

konularında en çok yayına sahip kaynak, Journal of Cleaner Production'dur. Bu kaynak aynı zamanda en fazla atıf alan ve bağlantı gücü en yüksek olan kaynak olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 7. Yeşil Yönetim ve Firma Performansı Arasındaki İlişkiyi Ele Alan Konularda En Çok Yayına Sahip Olan Kaynaklar

Kaynaklar	Çalışma Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Gücü
Journal of Cleaner Production	274	17478	4543
Business Strategy and the Environment	229	8982	3435
Sustainability	216	2867	1877
International Journal of Production Economics	75	7354	1975
Journal of Business Ethics	70	7329	1951
Corporate Social Responsibility and Environmental Management	64	1514	753
Environmental Science and Pollution Research	38	357	407
International Journal of Operations & Production Management	36	2881	968
Supply Chain Management: An International Journal	34	1865	653
International Journal of Production Research	32	2740	862

Şekil 3, “green management” ve “firm performance” çalışmaları üzerine yayın yapan kaynaklar üzerinde gerçekleştirilen ağ analizinin görselleştirilmesini göstermektedir. Analizde “atıf-kaynak” özelliği kullanılmış ve 435 öge ve 37 küme elde edilmiştir. Kümeler, ilişkili kurumları ifade eden renklerle ayırt edilmiştir. Journal of Cleaner Production bağlantı gücü en yüksek kaynak olarak göze çarpmaktadır.

Şekil 3. Çalışmaların En Çok Yayına Sahip Olan Kaynaklara Göre Ağ Analiz Görseli

3.2.7. En Çok Yayını Olan Ülkeler

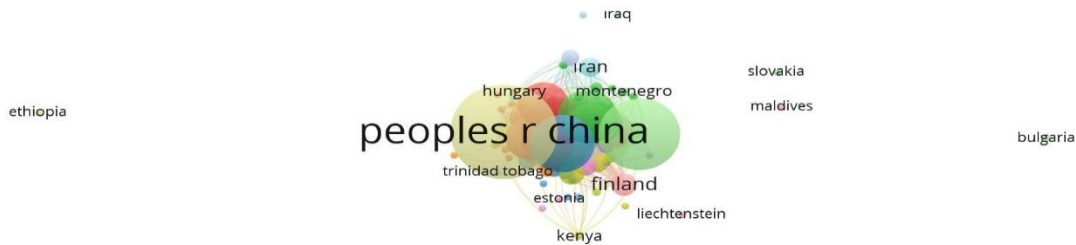
Tablo 8’de, “green management” ve “firm performance” çalışmalarında en üretken olan ülkelerin ilk onu sıralanmıştır. Doküman sayısında, “green management” ve “firm performance” konularında literatüre en büyük girdi, Çin Halk Cumhuriyeti tarafından sağlanmıştır. Çin Halk Cumhuriyetine göre daha az yayına sahip olmasına karşın, Amerika Birleşik Devletleri en fazla atıf alan ülke durumundadır. Türkiye, “green management” ve “firm performance” çalışmalarında en üretken ülkeler arasında ilk

onda kendine yer bulamamış olsa da; 40 doküman sayısı, 1330 atıf sayısı ve 1153 bağlantı gücüyle bu alanda varlığını sürdürmektedir.

Tablo 8. Yeşil Yönetim ve Firma Performansı Arasındaki İlişkiyi Ele Alan Konularda En Çok Yayına Sahip Olan Ülkeler

Ülkeler	Çalışma Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Gücü
Peoples R China	695	22972	15153
USA	410	36088	13253
England	259	15139	8721
Spain	225	11108	5973
Malaysia	164	4326	4174
Italy	152	6989	4030
India	147	4413	3529
Pakistan	144	2608	3497
Taiwan	139	7769	4670
Australia	132	6697	3742

Şekil 4, “green management” ve “firm performance” çalışmalarında en fazla yayına sahip ülkeler üzerinde yapılan ağ analizinin görselleştirilmesini göstermektedir. Analizde “atıf-ülke” özelliği kullanılmış, 93 öge ve 15 küme elde edilmiştir. Ağ analizi görselinde ilgili ülkelere karşılık gelen farklı renklerde kümeler gösterilmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti bağlantı gücü en yüksek ülke olarak göze çarpmaktadır.

Şekil 4. Çalışmaların En Çok Yayına Sahip Olan Ükelere Göre Ağ Analiz Görseli

3.2.8. En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler

Tablo 9’da makale çalışmalarında en sık kullanılan anahtar kelimeler sıralanmıştır. Çalışmalarda yoğun olarak kullanılan anahtar kelimelerin arasına “green management” kavramının girememiş olması, bu kavramın diğerlerine nispeten daha güncel olmasından kaynaklanmaktadır. “Green management” ve “firm performance” çalışmalarında en sık karşılaşılan anahtar kelime “Environmental Performance” olmuştur.

sınırlandırılmış ve bu uygulamalardan sonra toplam 2524 makale analize dahil edilmiştir. Çalışmanın analiz kısmında, yazarlar, ülkeler, ortak atıflar ve terimler arasındaki ilişkileri analiz etmek ve görselleştirmek için bibliyometrik haritalama çalışmalarında sıklıkla kullanılan VOSviewer yazılım programı kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular “en çok yayın sayısı olan yazarlar”, “en çok yayını olan kurumlar”, “en çok yayına sahip kaynaklar”, “en çok yayına sahip olan ülkeler” ve “en çok kullanılan anahtar kelimeler” şeklinde sınıflandırılmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; iki kavramını konu alan çalışmaların, 1995 yılından itibaren artarak günümüze kadar devam ettiği, özellikle yeşil yönetim kavramının popülerlik kazanmaya başladığı 2010’lu yıllardan sonra ivmeli bir artışın yaşandığı görülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunu makale türünün oluşturması çalışmanın verileri elde edilirken, “article” özel filtresinin uygulanmasının sebebidir. Çalışmaların büyük bir bölümünün yazım dilinin İngilizce olduğu ve alanda en üretken yazarın Taiwen Feng, yayın sayısı daha az olmasına karşın en çok atıf alan yazarın ise Joseph Sarkis olduğu görülmüştür. Doküman sayısında, “green management” ve “firm performance” konularında literatüre en büyük girdi, The Hong Kong Polytechnic University tarafından sağlanırken, bu alanda en üretken ülke Çin Halk Cumhuriyeti olmuştur. Doküman sayısı olarak, “green management” ve “firm performance” konularında en çok yayına sahip kaynak, Journal of Cleaner Production’dur. Bu kaynak aynı zamanda en fazla atıf alan ve bağlantı gücü en yüksek olan referans olarak dikkat çekmektedir. Çalışmalarda en sık kullanılan anahtar kelimelerin arasına “green management” kavramının girememiş olması, bu kavramın diğerlerine nispeten daha güncel olmasından kaynaklanmaktadır. “Green management” ve “firm performance” çalışmalarında en sık karşılaşılan anahtar kelime “Environmental Performance” olmuştur.

Yeşil yönetim konularına artan ilgiye koşut olarak, çalışmada yeşil yönetim ve firma performansı arasındaki ilişkinin bibliyometrik yöntemle analiz edilmesi ve literatürün tasniflenmesinin, alan için önemli bir girdi olacağı, alanda araştırma gereksinimi olan alt başlıkları vurgulayacağı ve ülkemizde gerek akademik çevre gerekse uygulayıcı kesim açısından özendirici ve yol gösterici olacağı, bu alanda yapılacak yenilikçi çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, ülkemizde yeşil yönetim konusunda farkındalığı olan işletmelerin bu kültürel bilinci kurumsal stratejilerine ve operasyonel süreçlerine entegre etmeleri; yeşil yönetim standartlarına anahtar performans göstergeleri arasında yer vermeleri etkili ve yararlı olacaktır. İşletmeler mikro düzeyde sorumluluklarını yerine getirirken merkezi ve yerel yönetimlerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin ortaya koyacağı bütüncül ve özendirici uygulamalar, yeşil yönetimi ülkemiz açısından sürdürülebilir kılabilecek, kurumsal ve sosyal yaşamın vazgeçilmez nosyonu haline getirebilecektir.

KAYNAKÇA

- Afrin, S. (2013). Traditional vs. Strategic Corporate Social Responsibility: in: Pursuit of Supporting Sustainable Development. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(20), 1-6.
- Ahmad, S. (2015). Green human resource management: Policies and practices. *Cogent business & management*, 2(1), 1030817.
- Akatay, A., & Aslan, Ş. (2008). Yeşil yönetim ve işletmeleri ISO 14001 sertifikası almaya yönelten faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 314-339.
- Arıcıoğlu, M. A., Kaynar, Z. ve Çürük, S. A. (2022). Uluslararası Sosyal Sermaye Araştırmaları Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 68-84.
- Baines, T., Brown, S., Benedettini, O., & Ball, P. D. (2012). Examining green production and its role within the competitive strategy of manufacturers. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 53-87.
- Banerjee, S. B. (2001). Managerial perceptions of corporate environmentalism: Interpretations from industry and strategic implications for organizations. *Journal of management studies*, 38(4), 489-513.

- Banerjee, S. B. (2002). Corporate environmentalism: The construct and its measurement. *Journal of business research*, 55(3), 177-191.
- Bişkin, F., Yılmaz, N. ve Pektaş, Ç. (2023). Marka Deneyimi Konusunda Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(1): 103-118.
- Brown, D. T., & Ratledge, E. C. (2012). Defining and Describing Green Businesses.
- Čekanavičius, L., Bazytė, R., & Dičmonaitė, A. (2014). Green business: challenges and practices. *Ekonomika*, 93(1), 74-88.
- Dangelico, R. M., & Pontrandolfo, P. (2015). Being 'green and competitive': The impact of environmental actions and collaborations on firm performance. *Business Strategy and the Environment*, 24(6), 413-430.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.
- Ekmekci Yüce, M. (2020). Döngüsel Ekonomi ve Yeşil Yönetim Uygulamalarının İnovasyon Üzerinden Firmanın Büyüme Performansı Üzerine Etkisi. Doktora Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi.
- Ellegaard, O., & Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact?. *Scientometrics*, 105(3), 1809-1831.
- Fercoq, A., Lamouri, S., & Carbone, V. (2016). Lean/Green integration focused on waste reduction techniques. *Journal of Cleaner production*, 137, 567-578.
- Ferguson, G., Pérez-Llantada, C., & Plo, R. (2011). English as an international language of scientific publication: A study of attitudes. *World Englishes*, 30(1), 41-59.
- Freeman, R. E. (2010). *Strategic management: A stakeholder approach*. Cambridge university press.
- Friedman, M. (2007). The social responsibility of business is to increase its profits. In *Corporate ethics and corporate governance* (pp. 173-178). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Haden, S. S. P., Oyler, J. D., & Humphreys, J. H. (2009). Historical, practical, and theoretical perspectives on green management: An exploratory analysis. *Management decision*. 47(7), 1041-1055.
- <https://www.bimkadapa.in/materials/GBM-5-UNITS-PDF.pdf> (E.T.:12.01.2022)
- <https://hsrc.ac.za/uploads/pageContent/12008/FACT%20SHEET%20NO%2011%20-%20GREENR&D2015162.pdf> (E.T.:15.01.2022)
- <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat/genel-bilgi>
- Jabbour, C. J. C., Santos, F. C. A., & Nagano, M. S. (2010). Contributions of HRM throughout the stages of environmental management: methodological triangulation applied to companies in Brazil. *The International Journal of Human Resource Management*, 21(7), 1049-1089.
- Jaiswal, D., & Kant, R. (2018). Green purchasing behaviour: A conceptual framework and empirical investigation of Indian consumers. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 41, 60-69.
- Jeyaraj, J. S. (2014). English As the Publication Language of Science Research: Problems & Prospects. *Trends in English for Science & Technology: Technical Writing*. Chennai: Sathyabama University, 4-7.
- Kara, E. (2017). Konaklama İşletmelerinde Çevre Bilinci ve Yeşil Yönetim Uygulamalarının İşletme Başarısına Katkısı: Muğla İli Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi. Osmaniye: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi.
- Karabulut, E. (2003). İşletmelerde Çevre Bilinci ve Yeşil Yönetim Uygulamalarının İşletme Başarısına Katkısını İncelemeye Yönelik Bir Araştırma. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

- Lantos, G. P. (2001). The boundaries of strategic corporate social responsibility. *Journal of consumer marketing*.
- Lawani, S. M. (1981). Bibliometrics: Its Theoretical Foundations, Methods and Applications. *International Journal of Libraries and Information Services*, 31(4), 294-315.
- Lee, K. H., & Ball, R. (2003). Achieving sustainable corporate competitiveness: Strategic link between top management's (green) commitment and corporate environmental strategy. *Greener management international*, (44), 89-104.
- Li, W., & Zhao, Y. (2015). Bibliometric analysis of global environmental assessment research in a 20-year period. *Environmental Impact Assessment Review*, 50, 158-166.
- Loknath, Y., & Azeem, B. A. (2017). Green management–concept and strategies. In *National Conference on Marketing and Sustainable Development* (Vol. 13, No. 14, pp. 688-702).
- Min, H., & Galle, W. P. (1997). Green purchasing strategies: trends and implications. *International Journal of Purchasing and Materials Management*, 33(2), 10-17.
- Mishra, P., & Sharma, P. (2014). Green marketing: Challenges and opportunities for business. *BVIMR Management Edge*, 7(1).
- Moral-Muñoz, J. A., Herrera-Viedma, E., Santisteban-Espejo, A., & Cobo, M. J. (2020). Software tools for conducting bibliometric analysis in science: An up-to-date review. *Profesional de la Información*, 29(1).
- Novitasari, M., & Agustia, D. (2021). Green supply chain management and firm performance: The mediating effect of green innovation. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 14(2), 391-403.
- Öğüt, A., & Tarhan, S. (2022). Kobi'lerde Kurumsallaşmanın Firma Performansı Üzerindeki Etkisi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 157-172.
- Peng, Y. S., & Lin, S. S. (2008). Local responsiveness pressure, subsidiary resources, green management adoption and subsidiary's performance: Evidence from Taiwanese manufactures. *Journal of Business Ethics*, 79(1), 199-212.
- Shrivastava, P. (1995). The role of corporations in achieving ecological sustainability. *Academy of management review*, 20(4), 936-960.
- Siedschlag, I., & Yan, W. (2023). Do green investments improve firm performance? Empirical evidence from Ireland. *Technological Forecasting and Social Change*, 186, 122181.
- Skibińska, W., & Kott, I. (2015). Green management in companies policies and activities. In *WEI International Academic Conference Proceedings* (pp. 220-226).
- Starik, M. (1995). Should trees have managerial standing? Toward stakeholder status for non-human nature. *Journal of business ethics*, 14(3), 207-217.
- Şenocak, B., & Bursalı, Y. (2018). İşletmelerde Çevresel Sürdürülebilirlik Bilinci Ve Yeşil İşletmecilik Uygulamaları İle İşletme Başarısı Arasındaki İlişki. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 161-183.
- Tan, C. L., Zailani, S. H. M., Tan, S. C., & Shaharudin, M. R. (2016). The Impact of Green Supply Chain Management Practices on Firm Competitiveness. *International Journal of Business Innovation and Research*, 11(4), 539-558.
- Venus, L.Y.V. (2011). Green management practices and firm performance: A case of container terminal operations. *Resources, conservation and recycling*, 55(6), 559-566.
- Wach, E., & Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis.
- Yang, L., Chen, Z., Liu, T., Gong, Z., Yu, Y., & Wang, J. (2013). Global trends of solid waste research from 1997 to 2011 by using bibliometric analysis. *Scientometrics*, 96(1), 133-146.

- Yılmaz, M. (2021). Lojistik İşletmelerinde Çevre Bilinci ve Yeşil Yönetim Uygulamalarının İşletme Performansına Etkisi: Bir Alan Araştırması. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Zhang, G., & Zhao, Z. (2012). Green Packaging Management of Logistics Enterprises. *Physics Procedia*, 24, 900-905.

EXTENDED ABSTRACT

Many environmental issues, including global warming, ozone depletion, natural resource pollution, drought, and desertification, are more noticeable now due to the adverse effects of intense industrial activity. These issues have been addressed through measures and mandates, including environmental policies and state regulations, industrial practices in environmental management, and pro-environmental behaviours of consumers (Banerjee, 2001, p. 489). However, the environmental impacts of commercial operations, such as the Bhopal disaster and the Exxon Valdez oil spill in Alaska, have been the subject of much debate in recent years. Expectations have risen for organizations to consider environmental management as well as the manufacture of goods and services, as they are held responsible for the majority of environmental damage. The rising demand for companies to minimize, evaluate, supervise and regulate their ecological footprints during their business activities has triggered a revolution in all aspects of commerce and given rise to the notion of green management. The concept of green management involves the implementation of environmentally conscious practices throughout the processes of product and service production, distribution, promotion, consumption, and recycling. The aim is to align these activities with environmentally sustainable practices while simultaneously developing products and services that enhance people's quality of life based on the current global context. Green management practices deal with the management of an organization's activities impact on the natural environment, and they require that such firms assess the environment as a stakeholder. Generally, the growing fascination with environmentally responsible management techniques, or green management practices, has resulted in the emergence of valuable research in this field (Lee and Ball, 2003, p. 90).

A bibliometric analysis was conducted in this study to elaborate the link between green management practices and firm performance, considering the growing need and significance of green management. The data was obtained from the Web of Science database with a search for the keywords "green management" and "firm performance" covering a period from 1975 to 2022. The data scope was restricted by applying specific "article" and "management" filters, resulting in the inclusion of 2524 articles in the analysis. During the analytical phase of the study, the VOSviewer software program was employed for bibliometric mapping research to examine and demonstrate the connections between authors, countries, co-citations and terms. The analysis yielded classifications of "authors with the highest publication count", "institutions with the highest publication count", "sources with the highest publication count", "countries with the highest publication count" and "most frequently used keywords". In the study analyses, we employed specific criteria for the author and institution section, including a minimum of three documents and at least one citation. For the country and source section, we required at least one document and citation. For the keyword, we identified at least five occurrences within the study. As a result of the analysis, there were 477 cited authors, 595 cited organizations, 93 cited countries, 435 cited sources, and 380 co-occurring keywords.

The study limitations comprise the utilization of just one database (Web of Science), the collection of written studies from 1975 to 2022, and the application of "article" and "management" special filters to include green management and firm performance research in the analysis.

In this study, we sought answers to the following questions:

- Who are the authors with the highest number of publications?
- Which institutions have conducted the most studies?
- Which sources have been utilized the most?
- Which countries have produced the most studies?
- What are the most frequently used keywords in these studies?
- What is the distribution of studies by year, language, and type?

The study shows an increasing trend in research focusing on two concepts since 1995, which has continued and rapidly accelerated after the rise of the concept of green management in the 2010s. The prevalence of articles within this field necessitated the application of an "article" filter during data collection. Taiwan Feng is the most productive author, while Joseph Sarkis is the most cited, despite having fewer publications. Most studies in this

field are written in English. The Hong Kong Polytechnic University contributed the most documents on “green management” and “firm performance” and the People's Republic of China is the most productive country in this field. The Journal of Cleaner Production has the highest number of documents on “green management” and “firm performance”. Additionally, it stands out as the source with the most citations and linking power. The concept of “green management” appears less frequently in studies, possibly because it is a newer concept compared to others. The primary keyword observed in studies on the correlation between “green management” and “firm performance” was “environmental performance”. It is speculated that categorising the literature via bibliometric methodology to analyse this relationship will prove crucial in understanding green management issues. This will serve as an important input for further research in this field.

In parallel with the increasing interest in green management issues, it was seen in the study that analyzing the relationship between green management and firm performance with the bibliometric method and classifying the literature will be an important input for the field and will highlight the subheadings that require research in the field. In conclusion, it is thought that it will be encouraging and guiding for both the academic circle and practitioners in our country and will contribute to innovative studies in this field.

Türk Bankacılık Sektörünün Mali Performanslarının Ölçülmesinde Mali Rasyoların Etkinliğinin İncelenmesi: Entropi Yöntemi ile Bir Analiz *

İbrahim Emre GÖKTÜRK¹ Hüseyin Serdar YALÇINKAYA²

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Nezahat Keleşoğlu Sağlık Bilimleri Fakültesi, Konya, Türkiye, egokturk@erbakan.edu.tr (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

² Dr.Öğr.Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ereğli Kemal Akman M.Y.O Konya, Türkiye, syalcinkaya@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi
Geliş: 04/11/2023
Kabul: 11/12/2023
Yayın: 31/12/2023

Anahtar Kelimeler:
Mali Tablolar, Mali Oranlar, Bankacılık, Entropi

JEL Kodları:
M41, G21, C58

Ticari faaliyetlerin kayıt altına alınması (muhasabeleştirilmesi) sadece kamunun koyduğu ödev zorunluluğundan kaynaklanmamaktadır. Söz konusu kayıtlar işletmelerin gelecek dönem kararları için büyük bir veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Elde edilen büyük veri setinin düzenlenmesinde ve analizinde mali oranlar büyük önem taşır. Özellikle bankaların işlem miktarı ve muhasebe sistematigindeki farklılıklar, bankalara ait mali tablolar ile konvansiyonel işletmelerin mali tablolar arasında farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Ancak her ne kadar mali oranlarla veri setleri daha anlaşılır özet veriler edilse de mali oranlarında çokluğu mali analizleri zorlaştırmaktadır. Bankaların oldukça geniş mali oran verilerini daha sistematik ve özet hale getirmek amacı ile bankaların mali oranlarını derecelendirme işlemine sokmak, yapılan bu çalışmanın temel amacıdır. Söz konusu amaca ulaşabilmek için entropi yöntemi kullanılmıştır. Entropi yönteminde veriler düzenli ve düzensiz olmalarına bağlı olarak sıralama yapan bir algoritmadır. Yapılan bu çalışma ile bankaların mali oranları içerisinde en önemli mali oranlar sırası ile; Fiyat Kazanç Oranı, Fiyat/Nakit Akışı, PD/DD, Kredilerden Alınan Faiz/Ortalama Krediler(%), Net Faiz Geliri/(Kredi + İştirakler)(%), Kredilerin Ortalama Getirisi(%), Aktiflerin Net Faiz Getirisi(%), Hisse Başına Kar, Aktif Karlılığı (%), Özsermaye Karlılığı (%) şeklinde tespit edilmiştir.

Investigation of The Effectiveness of Financial Ratios in Measuring The Financial Performance of The Turkish Banking Sector: An Analysis with The Entropy Method

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 04/11/2023
Accepted: 11/12/2023
Published: 31/12/2023

Keywords:
Financial Statements ,
Financial Ratio, ,
Banking, Entropy

Jel Codes: M41, G21,
C58

The registration (accountability) of commercial activities does not derive solely from an obligation imposed by the public. These records also constitute a great source of data for the future decisions of the enterprises. Financial rates play a major role in organizing and analyzing the large data set obtained. In particular, differences in the transaction amount and accounting system of banks create differences between the financial statements of banks and the financial statements of conventional businesses. However, although the data sets obtained through financial ratios provide more understandable summary data, the high number of financial ratios makes financial analysis difficult. The main objective of this study is to rate the bank's financial rates in order to make the financial rate data, which is quite abundant in banks, more systematic and summarized. To achieve this goal, the entropy method has been used. The entropy method is an algorithm that ranks data depending on whether it is regular or irregular. With this study, banks' financial ratios are in order of importance; It was determined as Price-Earnings, Price/Cash Flow, Market to Book Value, Interests From Loans/Average Credit, Net Interest Income /(Credits + Participations), Average Return of Credits, Net Interest Income of Assets, Earnings Per Share , Return on Assets (ROA) , Return on Equity (ROE).

Atf/Citation: Göktürk, İ. E. & Yalçinkaya, H. S. (2023). Türk Bankacılık Sektörünün Mali Performanslarının Ölçülmesinde Mali Rasyoların Etkinliğinin İncelenmesi: Entropi Yöntemi ile Bir Analiz, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 278-292.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

* Bu çalışma SIRCON 2023 İpek Yolu ve Ötesi Kongresi' nde (Silk Road and Beyond Congress) sözlü bildiri olarak sunulmuş "Bankaların Mali Performanslarında Etkin Mali Oranların Entropi Yöntemiyle Belirlenmesi." başlıklı bildirinin tamamlanmış halidir."

GİRİŞ

Ülkelerin finansal sistemlerinin etkinliğinin sağlanmasına yönelik en önemli kurumların başında bankalar gelmektedir. Fon arz edenlerin sağladıkları fonları fon talep edenlere ulaştırmada bir köprü olan bu kurumlar ekonomik sistemin gelişmesine ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına da önemli katkılar sağlamaktadırlar.

Finansal piyasaların gelişimi ile birlikte banka ve alternatif kurumların sayıca artması rekabeti de beraberinde getirmektedir. Bu rekabet ortamında gelişimini devam ettirebilmek ve en iyiler içerisinde yerini alabilmek için kurumların performans ölçümlerine önem vermeleri ve performans ölçümleri ile birlikte elde edecekleri sonuçları analiz ederek mevcut durumları ve geleceklelerini tayin edebilecek etkili kararları almaları gerekir.

Bankaların performans ölçümleri hem banka yönetimlerinin planlamalarında kullanılmakta hem de bankalar ile ilişki içerisinde olan tasarruf sahipleri, kredi veren iç ve dış mali kurumlar, banka ortakları ve devletin ilgili kurumları için de önem arz etmektedir.

Ülke ekonomilerinde gerekli fonların aktarılmasına yardımcı olan bankacılık sektöründe yaşanabilecek olumsuz gelişmeler ekonomik ve sosyal yapıda bozulmaları da beraberinde getirecek, ortaya çıkan etkiler toplum üzerinde uzun vadeli sorunlar oluşturabilecektir. Bankacılık krizleri olarak tanımlanan bu durum, bankaların sermayelerinde meydana gelecek azalışlar veya sermayelerinin önemli bir kısmının yok olması ve devamında yasa koyucunun bu bankalar ile ilgili olarak düzenleme, birleşme ve kapanmaya zorlanması gibi istenilmeyen sonuçlar doğuran olaylar olarak ifade edilebilir (Mercan, 2022 : 134).

Türkiye’ de 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz bu açıdan bir örnek olarak verilebilir. Türkiye de ortaya çıkan bu ekonomik kriz de 90 lı yılların başından itibaren Türk bankacılık sektörünün ve finans sisteminin etkin bir şekilde yönetilememiş olması en önemli sebeplerin başında gelmektedir. Ülkelerin ekonomik sistemlerinin güçlü olabilmesi etkili bir şekilde yönetilen finansal sistemin varlığı ile mümkün olabilecektir. 2001 krizi sonrasında Türk bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına yönelik Bankacılık ve denetleme kurumuna etkinlik kazandırılması, bu kurumun banka yönetimlerinin etkinliğini sağlayacak önlemler alması ve bu süreçte Basel kriterlerine göre bankaların organizasyonlarında uluslararası kalitenin sağlanması etkili olmuş ve banka yönetimlerinin kurumsal bir yapı kazanmasını sağlamıştır. Bankaların bu alınan önlemlerle birlikte geçmişe göre daha kurumsal bir şekilde yönetiliyor olması ve bu kurumsallık doğrultusunda performans ölçümlerinin ön plana çıkması da önemli bir ayrıntıdır. , Türkiye’ de 2001 krizi sonrası yıllarda makro ekonomik göstergeler görülen pozitif iyileşmeler de bankacılık sektörüne yönelik alınan önlemlerin etkinliğini de ortaya koymaktadır.(Abdilabekov & Kaleci, 2020: 52;56). Hatta 2008 yılında ortaya çıkan uluslararası krizden bütün dünya ülkeleri gibi Türkiye’ de etkilenmiş ama özellikle bankacılık sektörüne yönelik etkileri diğer ülkelere göre daha az hissedilmiştir. (Engin & Göllüce, 2016 : 34)

Bankaların kurumsal bir yapı oluşturmaları ve güçlü finansal bir sektörün oluşmasında bankalarda performans ölçümleri önemli bir konu olarak gündeme gelmektedir. Bankaların mali performanslarının ölçümünde çok kriterli karar verme yöntemleri genellikle kullanılan yöntemlerin başında gelmektedir. ÇKKV’ ler alternatiflerin karşılaştırılabilirliğini sağlayacak bir yöntem olarak kullanılmakta ve bu sayede karar vericinin karmaşıklığı gidermesine yardımcı olacaktır. Bir başka deyişle Alternatifler ve tespit edilen kriterlerin sayıca çok olduğu durumlarda karar verme sürecini en hızlı ve kolay şekilde sağlayabilmek ve karar verme sürecine yardımcı etkenleri kontrol ederek bu süreci en etkili şekilde sonlandırmak için ÇKKV’ ler en etkili araç olmaktadır.

Bu çalışmada, ilişkili grupların bankaların mali performanslarını belirlemesine yardımcı olmak amacı ile ÇKKV yöntemlerinden ENTROPI yöntemi kullanılmıştır. Entropinin önem derecesi, elde edilmek istenilen yararlı bilginin de önem derecesini göstermektedir (Çakır & Perçin, 2013:84).Bu bağlamda bankaların mali analizlerinde kullanılacak en etkili mali oranların tespit edilmesinde entropi yönteminin kullanılması çalışmanın ana amacı için de uygun bir yöntem olacaktır. Çalışmada ilk olarak kullanılacak olan yöntemin teorisi ve uygulama süreci hakkında bilgi verilmektedir. Akabinde Entropi

yöntemi ile mali rasyolar kullanılarak kriter ağırlıkları belirlenerek bankaların performans ölçümlerinde ve karar verme süreçlerinde etkili rasyolar tespit edilmiştir.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde, bankaların çeşitli yöntemler ile mali başarılarını değerlendirmeye yönelik bir çok araştırma olduğu görülmektedir. Bu bölümde, gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda son yıllarda bankaların performans ölçümlerine yönelik Çok Kriterli Karar verme Yöntemlerinin uygulandığı çalışmalara örnekler sunulmuştur:

Akkoç ve Vatansever (2013), Türkiye’de 12 ticari banka performanslarını AHP ve Fuzzy TOPSIS metotları kullanarak incelemiştir. Çalışmalarında bankaların mali performanslarına göre sıralamalarını gerçekleştiren yazarlar 17 mali oran kullanmışlardır. elde edilen sonuçların bankaların mali performanslarına göre sıralanmalarında her iki yöntemin de birbirleri ile ilişkili olduğu ve yakın sonuçlar sergilediklerini tespit etmişleridir.

Akgül (2019) çalışmasında; 9 yıllık banka verileri üzerinden banka performanslarını ölçümlenmiştir. Entropi yöntemi ile gerçekleştirilen analiz sonrasında Likit Aktifler/Kısa Vadeli Yükümlülükler, Duran Varlıklar/Toplam Varlıklar ve Alınan Krediler/Toplam Varlıklar performans değerlemesinde etkili oranlar olarak bulunmuştur.

Aras vd. (2016), Entropi ve TOPSİS yöntemlerini kullanarak geleneksel banka ve katılım bankalarının kurumsal sürdürülebilirlik açısından performans mukayeselerini gerçekleştirmiştir. Geleneksel bankalar ve katılım bankaları arasında sürdürülebilirlik boyutları bazı performans puanları incelendiğinde belirgin bir farkın olmadığı çalışmada tespit edilmiştir.

Bağcı ve Rençber (2014), Türkiye’de yaptıkları çalışmada 13 bankaya ait 7 yıllık verileri incelemiştir. PROMETHEE yöntemini kullanan yazarlar Kamu bankaları içerisinde en etkin sonuçları veren bankanın Halkbank olduğunu özel bankalarda da Denizbank’ın performanslarının diğer bankalara göre daha etkili olduğunu tespit etmektedirler. Kamu ve özel karşılaştırmasında ise Kamu bankalarının daha etkili değerler oluşturdukları görülmektedir.

Chang (2006) Tayvan’da yaptığı çalışma da 15 ticari bankaya ait 3 yıllık veri kullanılmıştır. Bu bankaların performans değerlendirmesini yapan yazar çalışmada 20 farklı rasyo kullanmaktadır. Banka performanslarında aktif karlılık ve öz kaynak karlılığı oranlarının etkin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Eş ve Kök (2020) , Entropi, WASPAS metotlarını uygulayarak bankaların aktif büyüklük performanslarını değerlendirdikleri çalışmalarında seçmiş bankaların 5 yıllık veriler kullanılmıştır. En etkili rasyonun net kar/zarar olduğu tespit edilmiştir.

Ezin ve Samırkaş (2022), Çalışmada, bankaların kârlılık performanslarını tespit etmek amacı ile 11 mevduat, 9 yatırım ve kalkınma bankasına ait 6 yıllık verisi analize tabii tutulmuştur. Entropiye dayalı TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. 2018 yılı sonrasında özel sermayeli bankalara ait kârlılık performansları kamu sermayeli bankalara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiş ve bankalar arasında performans sıralaması yapılmıştır.

Gündoğdu (2017), çalışmalarında CAMELS analizi kullanmaktadır. Türkiye’ nin en büyük 10 bankasının 23 rasyosunun değerlendirildiği bu çalışmada yöntemle elde edilen sonuçlara göre bankalar arasında sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, yönetim kalitesi, karlılık, likidite ve piyasa riskine duyarlılık açısından bir performans sıralaması gerçekleştirilmektedir.

Gül (2020), çalışmasında Türkiye’de 20 bankanın 11 yıllık verilerini entropi ve TOPSİS yöntemleri ile analiz etmiş ve performans değerleri üzerinden bir sıralama gerçekleştirmiştir. Ayrıca özkaynak kârlılığı (ROE) ve aktif kârlılığının (ROA) bankaların performansları üzerinde belirleyici rol oynadıkları sonucuna ulaşmıştır.

Işık (2019) yapmış olduğu çalışmada 10 yıllık veriler üzerinden Türk mevduat bankalarının performanslarını incelemektedir. sermaye yeterlilik, toplanan mevduat, verilen krediler, takip kredileri,

likit varlıklar, aktif kârlılık, faiz dışı gelir ve diğer faaliyet giderlerinden oluşan 8 mali oran üzerinden yapılan çalışma da performans açısından en etkili oran faiz dışı gelir olduğu ortaya konulmaktadır.

Özçakanat vd. (2017). Çalışmalarında Forbes Dergisi Bankalar Raporu 2016 ve Türkiye Bankalar Birliği'nin 2016 yılı ilk 9 aylık verilerinden yararlanılarak; toplam aktifler, toplam krediler ve alacaklar, toplam mevduat, toplam özkaynaklar, şube sayısı ve personel sayısı kriterler olarak belirlenmiş ve Kriter ağırlıkları ENTROPİ yöntemi ile hesaplanmıştır. toplam özkaynaklar kriteri performans ölçümünde etkili bir kriter olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte toplam krediler ve alacaklar ise performans değerlemesinde en düşük etkiye sahip kriter olarak tespit edilmektedir.

Sangmi ve Nazir (2010) Hindistan'da yaptıkları çalışmada iki farklı bankanın 5 yıllık verilerini kullanmışlardır. Bankaların performans kalitesinde sermaye yapısı, aktif büyüklüğü ve likidite büyüklüğünün etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmaktadır.

Sakarya ve Gürsoy (2021) çalışmalarında, 11 yıllık veriler kullanmaktadırlar. BIST Bankacılık endeksinde yer alan 9 banka sermaye yeterliliği, likidite, 17 farklı oran analizi ile incelenmiştir. Entropi yöntemi ile yapılan analizde en önemli değere sahip oranların; net kârın ödenmiş sermayeye oranı olmak üzere tüm karlılık kriterleri ve donuk alacakların kredilere oranı performansta etkili olduğu tespit edilmektedir.

Sarı (2020) çalışmasında TOPSİS ve Promethee analizlerini kullanmaktadır. 2015-2017 yılları arasında bankaların performansında Toplam 13 finansal oran kriter olarak kullanılmaktadır. Yazar, elde ettiği sonuçlara göre bankaları en yüksek performanstan en düşüğe doğru sıralamaktadır.

Şişman ve Doğan (2016), BİST' te işlem gören 10 mevduat bankasına ait 7 yıllık veriler ile bulanık AHP ve MOORA analizlerine ait ikili karşılaştırma yapılmış ve önem ağırlıkları belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar ile bankalar arasında performans analizi açısından bir sıralama gerçekleştirilmektedirler. Aynı zamanda karlılık oranları yüksek olan bankaların finansal performansının da yüksek olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Topak ve Çanakçıoğlu (2019) Aktif büyüklüğüne göre en büyük 11 banka ile yaptıkları çalışmalarında Entropi ve Corpas yöntemini beraber kullanmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre sektörde yer alan aktif büyüklüğü yüksek olan bankaların en iyi performansla sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Uzun ve Berberoğlu (2019), Türkiye' de ki 23 farklı mevduat bankasının 11 yıl çeyreklik dönemlerinden oluşan verileri üzerinde panel veri analizi kullanarak yaptıkları araştırmada bankaların varlık kârlılıkları ile öz sermaye kârlılıkları finansal performans göstergesi olarak alınmaktadır. Bağımsız değişken olarak ise bankalara ait faiz dışı gelirlerinin toplam gelirlerine oranı kullanılmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre özsermaye ve aktif karlılığının faiz dışı gelirlerden pozitif yönlü etkilendikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Yayar ve Baykara (2012), Türkiye'deki katılım bankalarının 7 yıllık performanslarını TOPSİS yöntemi kullanarak incelemişlerdir. Katılım bankalarının yıllık konsolide finansal raporlarından elde ettikleri veriler doğrultusunda katılım bankalarının etkinliğini tespit ettikleri 6 rasyo ve verimliliklerini tespit ettikleri 6 rasyo kullanmışlar ve bu sonuçlar doğrultusunda en etkili ve verimli katılım bankalarının bir sıralamasını gerçekleştirmişlerdir.

Yılmaz ve Yakut (2021) çalışmalarında, 10 yıllık veriler kullanarak BIST te yer alan 22 banka performansını incelemektedirler. 26 adet rasyo üzerinden entropi yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonrası performans değerlendirmesinde en etkili oran "Likit Aktifler/Kısa vadeli Yükümlülükler" olduğu gözlemlenmektedir.

Çalışmalarda performans ölçümlerinde etkili kriterler belirlenirken entropi yönteminin oldukça fazla kullanıldığı görülmektedir.

2. ÇALIŞMANIN AMAÇ VE KAPSAMI

Finansal aracı kuruluşların muhasebe kayıt sistemlerinin reel sektör temsilcisi işletmelerin muhasebe kayıt yöntemlerinden farklılık göstermesinden dolayı mali performans oran verileri ve bu verilerin analiz yöntemleri de farklılık göstermektedir. Reel sektör işletmelerinin mali oranları ve bu oranların sonuçları literatürde çok yoğun bir şekilde incelenmiştir. Ancak finans sektör temsilcileri olan işletmelerin mali oranları üzerine yapılan çalışma sayısı daha azdır. Muhasebe kayıtları üzerinden analiz yapacak kişi birçok farklı oranla karşı karşıya kalacak ve bu bilgi yığını içerisinde en uygun olanları seçip, seçilen oranlar üzerinden karar vermeye çalışacaktır. Bu aşamada finansal kuruluşlar üzerine analiz yapmak isteyen araştırmacılara yardımcı olabilmek için finansal aracı kuruluşların mali oranları içerisinde en dikkat edilmesi gereken oranların nasıl tespit edileceği ve sonuç olarak hangi oranlara odaklanacağı araştırılacaktır.

Elde edilen bilgi yığını içerisinde en uygun bilginin süzülmesi ve bu bilginin araştırılan konu üzerine olan etki oranını tespit etmek oldukça önemli bir aşamadır. Söz konusu bu aşamada birçok yöntem literatürde yer almakta ve bunların bir kısmı subjektif ve bir kısmı da objektif yöntemler olmak üzere kümelenebilmektedir. Subjektif yöntemler yoğun uzmanlık gerektiren ve oldukça maliyetli yöntemler olmasından dolayı araştırmalarda yoğun kullanılmamaktadır. Objektif yöntemler ise çeşitli matematiksel temellere dayalı yoğun teknoloji gerektiren yöntemlerdir. Yapılan bu çalışmada da objektif yöntemlerden olan entropi yöntemi tercih edilmiş ve yöntemin detayları alt bölümde açıklanmıştır.

3. ENTROPİ YÖNTEMİ

Çalışmada Türkiye bankacılık sektöründe mali performansların belirlenmesine yönelik Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden faydalanılmaktadır. ÇKKV, birden fazla kritere dayanan alternatifler içerisinde en etkin olanı değerlendirmek amacıyla kullanılan analitik bir yöntemdir. Çalışmalarda ÇKKV yöntemlerinin kullanılması problemde belirlenen kriterlerin ağırlıklarını ölçümleyerek en önemli kriterlerin tespit edilmesini sağlamaktadır. (Huang ve Peng, 2012: 456). ÇKKV yöntemleri ile alternatifler içerisinde bir değerlendirme yapabilmek için onların sıralanması, kümelenebileceği yolu ile en iyi alternatif veya alternatiflerini tespit edilmesini imkan vermektedir. Bu sayede karar verme sürecinde karmaşık yapı çözümlenerek çok sayıda verinin organizasyonu sağlanarak karar vericinin en doğru kararı almasını sağlanabilecektir. (Gürsakar, 2015: 244).

ÇKKV yöntemleri kullanarak kriterlerin önem düzeyinin tespit edilmesine yönelik işlemler subjektif yöntemler kullanılarak yapılabildiği gibi objektif yöntemlerle de yapılabilmektedir. (Shemshadi vd., 2011: 12161). Subjektif yöntem ile derecelendirme de karar vericinin tecrübe ve değerlendirmelerinden faydalanılırken objektif derecelendirmede alternatifler arasında nicel özellikler kullanılarak sonuca gidilmeye çalışılmaktadır.

Entropi yöntemi karar vericilerin subjektif yargılarına bağlı kalmadan verileri kullanmak sureti ile kriter ağırlıklarının hesaplandığı objektif bir sonuç veren ÇKKV yöntemidir. (Çakır ve Perçin, 2013: 79). İlk olarak 1865 yılında Alman fizikçi Rudolf Clausius tarafından ifade edilen entropi yunanca entropin ve tropein (içerik dönüştürücü) kavramlarının birleşimi sonucu ortaya çıkan bir kavram olarak literatürde yerini almıştır. (Jacobs; 2023: 3) Bilimsel çalışmalarda günümüze kadar entropi yönteminin farklı disiplinlerde uygulanması söz konusudur. Özellikle 1948 yılında Claude E. Shannon'un bilgi entropisi kavramını geliştirilmesi ile birlikte finans alanında yapılan çalışmalarda da oldukça sık olarak kullanıldığı görülmektedir. Finans alanında özellikle derecelendirme, olasılık ve portföy seçimine yönelik kullanılmaktadır. (Zhou vd. 2013: 4920) Bilgi entropisi belirli bir kriter ile ilgili belirsiz durumun ölçülmesini sağlamaktadır. (Zhang vd., 2011 : 444). Entropi yönteminin kullanılabilmesi karar matris değerlerinin bilinirliğine bağlıdır. Entropi yöntemini kolay kılan unsur kriter ağırlıklarının belirlenmesinde başlangıç matris değerlerine sahip olmanın bir yeter unsuru olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte daha öncede ifade ettiğimiz şekilde subjektif verilere gerek olmadan alternatiflere ilişkin sonuçlar üzerinden objektif sonuçlara ulaşılabilmesinin sağlanmasıdır. Alternatiflerin sayıca çok olması en etkin olanın belirlenmesi ve buna yönelik etkinlik diziliminin yapılabilirliğini daha da karmaşık hale getirmektedir. Karmaşıklığın giderilmesine yönelik olarak ÇKKV yöntemlerinin kullanımı en uygun araçlar olarak görülmekte ve karar aşamasında karar vericinin zorlandığı konularda onlara yardımcı olmaktadır (Hahn, 2003 : 463) . Bu amaçla çalışma da belirlenen

kriterlerin bir arada değerlendirmek ve kriterlerin ağırlıklandırılarak etkinliği ortaya çıkarmada objektif bir sonuca ulaşabilmek amacı ile ÇKKV yöntemlerinden birisi olarak Shannon' un bilgi (enformasyon) Entropisi Yöntemi kullanılmıştır.

Shannon entropisi Sonlu bir X kümesi üzerindeki olasılık ölçüsünün şu şekilde vermektedir.

$$S_n(P) = E_j = \left(\frac{-1}{\ln(m)} \right) \sum_{i=1}^m [P_{ij} \ln P_{ij}]; \forall j \quad (1)$$

Formülde $S_n(P)$ sistemde oluşan entropiyi, n bilgi verisi miktarını ve p_i i. veride olasılık olarak gösterilmektedir. Shannon' un enformasyon entropisi Çok kriterli karar verme sürecinde 5 aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmektedir(Karami & Joahansson,2014: 523-524; Wang & Lee;2009: 8982; Shemshadi vd., 2011: 12161-12162; Li vd., 2011:2087).

1. Adım: Karar matrisinin düzenlenmesidir. Bu matris içerisinde problemde var olan m adet alternatif ve n adet kriterlerin tamamı bulunmalıdır.

Matrisin oluşturulması ;

$$X_{ij} = \begin{matrix} X_{11} & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & \ddots & X_{2n} \\ X_{m1} & \dots & X_{mn} \end{matrix} \quad (2)$$

2. Adım: Karar Matrisinde Normalizasyonun sağlanması (anomalilerin giderilmesi)

Kullanılan Formülasyon:

$$P_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}} ; \forall j \quad (3)$$

Karar matrisinde; i, alternatif değer, j kriter değer, a_{ij} alternatif (i) ve kriter (j) de verilen fayda değerleridir.

3. Adım: Entropi Değerlerinin hesaplanması:

Kullanılan Formülasyon:

$$E_j = \left(\frac{-1}{\ln(m)} \right) \sum_{i=1}^m [P_{ij} \ln P_{ij}]; \forall j \quad (4)$$

İkinci adımda elde edilen P_{ij} normalizasyon değerler kullanılarak Eşitlik (3)'de verilen formül yolu ile entropi hesaplanır.

4. Adım: Belirsizliğin farklılaştırma derecesi (d_j) olarak hesaplanması

$$d_j = 1 - E_j; \forall j \quad (5)$$

5. Adım: j özelliğinin önem derecesi olarak ağırlıkların (W_j) hesaplanması

$$W_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}; \forall j \quad (6)$$

Burada a_{ij} , j'inci indeks için i'inci seçeneğin (giriş) değeridir; P_{ij} , i. seçenek (giriş) için i. indeksin değer ölçөгüdür. Elde edilen d_j değerlerindeki yükseklik kriterlerle ilişkili alternatifler arasındaki derecelerin birbirleri ile aralarındaki farklılaşmanın arttığıının bir göstergesidir.

Formül (6)'da W_j her bir kriterin ağırlık oranı vermektedir. Elde edilen bu ağırlık oranları Çok kriterli karar verme yöntemlerinde bankaların hangi mali oranların mali performans değerlenmesinde daha etkili olduğuna dair bir derecelendirme imkanı sunacaktır.

4. VERİ SETİ VE UYGULAMA

Yapılan çalışmada finansal kuruluşlar içerisinde önemli bir yere sahip bankaların muhasebe kayıtlarından elde edilen mali oranlar içerisinde en çok dikkate edilmesi ve takip edilmesi gereken oran

veya oranları belirlemek ve derecelendirmek olduğu için Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların mali oranları kullanılmıştır. Söz konusu bankalar Tablo-1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya Dahil Edilen Banka Mali Tablo Kaynakları

Akbank	ICBC Türkiye Bank	QNB Finansbank
Albaraka Türk	İş Bankası (A)	Şekerbank
Garanti Bankası	İş Bankası (B)	Vakıflar Bankası
T. Halk Bankası	İş Bankası (C)	Yapı ve Kredi Bank.

Mali performansların ölçümü için birçok kriter değerlendirmeye alınabilir (Kızıllı, 2019: 57). Araştırma da bankaların mali performanslarını ortaya koyabilecek mali oranlar tespit edilerek analize dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen ve bankaların muhasebe kayıtlarından elde edilen mali oranlar Tablo-2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Mali Oranlar

Aktif Büyüme Oranı (%)	Hisse Başına Kar	Mevduattaki Artış(%)	Sermaye Piyasası Karları Net/Vergi Öncesi Kar(%)
Aktif Karlılığı (%)	Kambiyo Karları Net/Vergi Öncesi Kar(%)	Net Faiz Geliri/(Kredi+İştirakler)(%)	Toplam Giderler/Toplam Gelirler(%)
Aktiflerin Net Faiz Getirisi(%)	Krediler/Toplam Aktifler(%)	Net Faiz Geliri/Vergi Öncesi Kar	Özkaynak/Krediler(%)
Alınan Krediler/Özkaynak(%)	Kredilerdeki Büyüme(%)	Net Faiz Gelirlerindeki Büyüme(%)	Özkaynak/Mevduat(%)
Finansal Bağımsızlık(%)	Kredilerden Alınan Faizler/Ortalama Krediler(%)	Net Kar Büyümesi (%)	Özkaynak/Toplam Aktifler(%)
Fiyat Kazanç Oranı	Kredilerin Ortalama Getirisi(%)	PD/DD	Özsermaye Büyümesi (%)
Fiyat/Nakit Akışı	Likit Aktifler/Toplam Aktifler		Özsermaye Karlılığı (%)

Araştırmada kullanılan bankaların yıllık mali tabloları üzerinden 2005-2020 yılları arasında 16 yıllık oran verileri elde edilmiştir. Elde edilen veri seti üzerinde entropi yöntemi kullanılarak en önemli mali oranlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Tablo-3’de sadece 2006 yılına ait mali oran verisi örnek olması amacı ile gösterilmiştir.

Tablo 3. Bankaların Bir Yıllık Mali Oran Verileri

Oran Analizleri (2006)	Akbank	Albaraka Türk	Garanti B. 1	T.Halk B.	ICBC Turk.B.	İş B..(A)	İş B.(A) Tp.	İş B. (B)	İş B. (C)	QNB Finans	Şekerbank	Vakf. B.	Yapı Kr
Aktif Büyüme Oranı (%)	9.278	26.514	38.576	27.249	39.95	-14.96	18.038	-15.69	18.038	45.324	27.678	15.295	124.26
Aktif Karlılığı (%)	2.6196	2.7844	2.0359	2.5084	0.5252	136.36	1.4749	5.8994	1.4748	4.1406	1.298	2.0958	1.2515
Aktiflerin Net Faiz Getirisi(%)	4.5535	4.6692	4.2087	4.4555	3.6864	278.45	3.6291	12.265	3.6289	6.3875	6.5488	4.577	5.1838
Alınan Krediler/Özkaynak(%)	138.33	0	200.27	23.1	198.86	135.58	111.9	111.9	111.9	135.82	13.055	114.34	124.23
Finansal Bağımsızlık(%)	11.911	9.8685	8.4198	10.98	11.67	12.35	12.513	12.513	12.513	12.04	10.907	12.12	7.3509
Fiyat Kazanç Oranı	11.94	0	8.4338	0	30.577	450.85	41105	807.73	16.155	9.9531	11.442	10.587	14.633
Fiyat/Nakit Akışı	11.186	0	7.399	0	22.904	450.09	36969	785.75	14.529	9.3907	9.4549	9.7331	10.77
Hisse Başına Kar	0.7182	0.2574	0.5555	0.6908	0.0497	41.07	0.4024	1.6095	0.4024	0.5928	0.416	0.6369	0.2131
Kambiyo Karl. Net/Vergi Önc.kar(%)	-4.21	-78.62	-4.904	-16.1	23.277	-9.52	-8.227	-8.227	-8.227	-7.544	-25.03	0.3589	-22.6
Krediler/Toplam Aktifler(%)	50.253	73.555	51.022	33.829	61.707	38.707	39.65	39.65	39.65	62.444	49.802	47.386	42.385
Kredilerdeki Büyüme(%)	34.02	36.147	61.79	87.271	36.842	3.1499	43.704	2.6431	43.704	46.729	75.853	51.577	100.64
Kredilerden Aln.Faiz./Ort. Krediler(%)	15.01	14.878	12.659	16.936	14.073	1077.3	16.278	55.926	16.277	16.409	20.642	16.416	20.272
Kredilerin Ortalama Getirisi(%)	19.086	17.78	18.883	20.074	15.907	1370.1	20.841	71.606	20.84	21.103	27.998	19.17	31.708
Likit Aktifler/Toplam Aktifler	0.0468	0.0875	0.1348	0.3275	0.1469	0.0882	0.0858	0.0858	0.0858	0.1226	0.1	0.0879	0.3498
Mevduattaki Artış(%)	12.523	25.639	28.822	30.1	24.762	-10.95	24.063	-11.39	24.063	87.436	23.439	8.4801	87.728
Net Faiz Geliri/(Kredi+İştirakler)(%)	8.6765	5.6677	7.1003	11.671	5.1212	763.98	8.2367	32.945	8.2362	8.6337	11.636	8.9979	8.8245
Net Faiz Geliri/Vergi Öncesi Kar	1.3603	1.4541	1.4169	1.2258	3.8823	1.5676	1.5459	1.5459	1.5459	1.0869	3.0761	1.5475	2.2178
Net Faiz Gelirlerindeki Büyüme(%)	-1.438	41.075	14.223	48.102	44.101	-23.88	-2.361	-30.26	-2.358	15.888	-20.32	20.482	88.49
Net Kar Büyümesi (%)	8.1424	50.41	51.51	62.383	53.964	-17.79	16.072	-17.09	16.075	111.44	40.429	32.321	122.35
PD/DD	2.6334	0	2.0372	0	1.3762	4446.6	4845.2	380.82	1.9041	3.4228	1.3617	1.8056	1.9651
Serm.Piyasa Kar.Net/Ver.Ön. Kar(%)	203.21	951.44	685.79	276.82	6217.2	384.58	447.67	447.67	447.67	597.74	2709.1	446.37	1714
Toplam Giderler/Toplam Gelirler(%)	61.24	60.254	62.681	69.993	66.268	62.151	66.724	66.724	66.724	53.132	53.48	63.241	62.575
Özkaynak/Krediler(%)	23.702	13.416	16.502	32.457	18.912	31.906	31.558	31.558	31.558	19.282	21.9	25.578	17.343
Özkaynak/Mevduat(%)	19.98	11.416	14.282	13.903	21.987	22.143	20.281	20.281	20.281	18.798	14.341	18.719	12.419
Özkaynak/Toplam Aktifler(%)	11.911	9.8685	8.4198	10.98	11.67	12.35	12.513	12.513	12.513	12.04	10.907	12.12	7.3509
Özsermaye Büyümesi (%)	12.443	34.75	23.425	18.25	100.39	-20.23	-2.761	-30.55	-2.761	54.206	24.853	13.242	134.56
Özsermaye Karlılığı (%)	21.993	28.215	24.181	22.845	4.5006	1104.1	11.787	47.147	11.787	34.389	11.901	17.292	17.025

Tablo 4. Her bir Mali Oranın W_{ij} Değerleri

W _{ij} Değerleri	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Aktif Büyüme Oranı (%)	1.38%	1.50%	1.01%	0.44%	0.54%	0.83%	0.03%	0.51%	0.22%	0.59%	0.43%	0.51%	0.28%	0.69%	0.62%	0.12%
Aktif Karlılığı (%)	3.10%	8.12%	7.68%	8.64%	8.47%	8.82%	9.08%	8.82%	8.82%	9.48%	9.76%	9.75%	9.53%	9.35%	7.86%	9.28%
Aktiflerin Net Faiz Getirisi(%)	7.90%	6.65%	6.65%	7.06%	6.76%	7.34%	7.74%	7.69%	8.31%	8.08%	8.20%	8.40%	8.38%	8.44%	9.35%	8.58%
Alınan Krediler/Özkaynak(%)	1.44%	1.08%	0.81%	0.68%	0.75%	0.27%	0.06%	0.15%	0.06%	0.14%	0.50%	0.64%	0.59%	0.44%	0.41%	1.70%
Finansal Bağımsızlık(%)	0.04%	0.02%	0.02%	0.02%	0.04%	0.02%	0.01%	0.01%	0.02%	0.03%	0.01%	0.02%	0.02%	0.03%	0.06%	0.08%
Fiyat Kazanç Oranı	13.17%	12.23%	12.49%	12.19%	11.72%	11.64%	11.91%	11.60%	12.35%	11.80%	11.93%	11.63%	11.75%	11.39%	12.02%	10.98%
Fiyat/Nakit Akışı	13.18%	12.18%	12.44%	12.16%	11.76%	11.63%	11.87%	11.58%	12.31%	11.79%	11.90%	11.63%	11.71%	11.37%	11.94%	10.93%
Hisse Başına Kar	3.24%	9.24%	8.99%	9.80%	9.42%	9.62%	9.60%	9.64%	10.00%	9.90%	10.09%	9.87%	9.98%	9.61%	9.88%	9.68%
Kambiyo Karları Net/Vergi Öncesi Kar(%)	6.09%	0.48%	3.46%	0.51%	3.00%	2.90%	1.65%	5.25%	0.47%	0.41%	0.52%	0.68%	0.41%	0.40%	0.83%	0.90%
Krediler/Toplam Aktifler(%)	0.11%	0.04%	0.04%	0.02%	0.03%	0.02%	0.01%	0.01%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.01%
Kredilerdeki Büyüme(%)	0.93%	0.88%	0.37%	0.43%	1.87%	0.80%	0.09%	0.11%	0.14%	0.61%	0.16%	0.13%	0.19%	1.60%	0.86%	0.19%
Kredilerden Alınan Faizler/Ortalama Krediler(%)	8.08%	6.91%	7.73%	7.16%	7.40%	7.63%	8.04%	7.74%	8.32%	8.09%	8.18%	8.21%	8.33%	7.96%	8.59%	8.10%
Kredilerin Ortalama Getirisi(%)	8.28%	6.89%	7.65%	7.04%	7.36%	7.64%	7.92%	7.70%	8.31%	8.03%	8.30%	8.34%	8.35%	8.03%	8.61%	8.12%
Likit Aktifler/Toplam Aktifler	1.13%	0.53%	0.64%	0.18%	0.38%	0.55%	0.40%	0.62%	0.34%	0.96%	0.26%	0.34%	0.18%	0.09%	0.10%	0.08%
Mevduattaki Artış(%)	0.67%	1.53%	0.90%	0.42%	1.67%	0.84%	0.13%	0.16%	0.52%	1.07%	0.43%	0.28%	0.48%	1.59%	0.33%	0.23%
Net Faiz Geliri/(Kredi+İştirakler)(%)	8.85%	8.19%	7.64%	7.64%	7.68%	8.56%	8.02%	7.95%	8.45%	8.12%	8.44%	8.39%	8.57%	8.47%	9.45%	8.39%
Net Faiz Geliri/Vergi Öncesi Kar	1.12%	0.16%	0.11%	1.51%	0.39%	0.13%	0.15%	0.14%	0.08%	0.59%	0.48%	0.62%	0.50%	0.55%	0.57%	0.69%
Net Faiz Gelirlerindeki Büyüme(%)	2.80%	1.47%	0.81%	0.55%	0.58%	0.74%	1.14%	0.04%	0.88%	0.96%	0.75%	0.28%	0.21%	0.50%	1.11%	0.47%
Net Kar Büyümesi (%)	2.76%	1.46%	1.61%	0.64%	0.70%	0.62%	2.57%	2.23%	1.16%	0.54%	0.42%	0.82%	1.67%	0.87%	0.40%	2.94%
PD/DD	9.52%	8.80%	9.20%	8.99%	8.62%	8.33%	8.54%	8.34%	8.78%	8.48%	8.47%	8.44%	8.46%	8.16%	8.25%	7.52%
Sermaye Piyasası Karları Net/Vergi Ön. Kar(%)	3.46%	2.24%	1.02%	3.25%	1.61%	1.10%	0.78%	0.59%	0.22%	0.54%	0.51%	0.77%	0.37%	0.74%	1.61%	1.35%
Toplam Giderler/Toplam Gelirler(%)	0.02%	0.00%	0.01%	0.01%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.01%	0.01%	0.02%	0.03%
Özkaynak/Krediler(%)	0.25%	0.08%	0.05%	0.02%	0.04%	0.04%	0.02%	0.02%	0.01%	0.02%	0.02%	0.03%	0.03%	0.03%	0.09%	0.07%
Özkaynak/Mevduat(%)	0.10%	0.04%	0.04%	0.05%	0.05%	0.04%	0.03%	0.02%	0.03%	0.04%	0.06%	0.03%	0.09%	0.05%	0.11%	0.10%
Özkaynak/Toplam Aktifler(%)	0.04%	0.02%	0.02%	0.02%	0.04%	0.02%	0.01%	0.01%	0.02%	0.03%	0.01%	0.02%	0.02%	0.03%	0.06%	0.08%
Özsermaye Büyümesi (%)	0.70%	1.47%	1.13%	1.95%	0.33%	0.88%	0.98%	0.12%	1.03%	0.28%	0.60%	0.69%	0.67%	0.55%	0.45%	0.44%
Özsermaye Karlılığı (%)	1.60%	7.80%	7.51%	8.65%	8.78%	9.00%	9.23%	8.96%	9.13%	9.43%	9.55%	9.48%	9.24%	9.02%	6.38%	8.92%

Teorik kısımda açıklanan entropi yöntemine göre her bir yılın ayrı ayrı önem ağırlık derecesi (W_{ij}) değerleri hesaplanmıştır. Yapılan bu hesaplamalara göre bankaların muhasebe kayıtlarındaki sistematığe göre mali oranlarındaki önem ağırlık oranları değişkenlik göstermektedir. Ancak önem ağırlık oranlarındaki gözlemlenen değişkenliklere rağmen belli başlı oranların yüksek değerler alması ve düşük standart sapmaya sahip olması nedeni ile dikkat çekici sonuçlar elde edilmiştir. Söz konusu bu sonuçları sistematik hale getirmek amacı ile değişkenlerin yıllar içerisindeki verileri üzerinden varyasyon katsayıları hesaplanarak mali oranlar sıralanmaya çalışılmıştır. Yapılan bu sıralama işleminin sonucu Tablo-5'te sunulmuştur.

Tablo 5. W_{ij} Sonuçları Üzerinden Varyasyon Katsayıları

	Oran	2019	2020	Ortalama	Standart Sapma	Varyasyon Katsayısı
1	Fiyat Kazanç Oranı	12.02%	10.98%	11.93%	0.005	0.0421
2	Fiyat/Nakit Akışı	11.94%	10.93%	11.90%	0.005	0.0421
3	PD/DD	8.25%	7.52%	8.56%	0.0045	0.0531
4	Kredilerden Alınan Faiz/Ortalama Krediler(%)	8.59%	8.10%	7.91%	0.0045	0.057
5	Net Faiz Geliri/(Kredi+İştirakler)(%)	9.45%	8.39%	8.30%	0.0047	0.0571
6	Kredilerin Ortalama Getirisi(%)	8.61%	8.12%	7.91%	0.0049	0.0625
7	Aktiflerin Net Faiz Getirisi(%)	9.35%	8.58%	7.85%	0.0078	0.0993
8	Hisse Başına Kar	9.88%	9.68%	9.28%	0.0164	0.1764
9	Aktif Karlılığı (%)	7.86%	9.28%	8.54%	0.0158	0.1854
10	Özsermaye Karlılığı (%)	6.38%	8.92%	8.29%	0.0197	0.2377
11	Özkaynak/Mevduat(%)	0.11%	0.10%	0.05%	0.0003	0.5211
12	Özsermaye Büyümesi (%)	0.45%	0.44%	0.77%	0.0047	0.6138
13	Net Kar Büyümesi (%)	0.40%	2.94%	1.34%	0.0087	0.6524
14	Aktif Büyüme Oranı (%)	0.62%	0.12%	0.61%	0.0041	0.6792
15	Finansal Bağımsızlık(%)	0.06%	0.08%	0.03%	0.0002	0.6841
16	Özkaynak/Toplam Aktifler(%)	0.06%	0.08%	0.03%	0.0002	0.6841
17	Likit Aktifler/Toplam Aktifler	0.10%	0.08%	0.42%	0.003	0.7187
18	Mevduattaki Artış(%)	0.33%	0.23%	0.70%	0.0051	0.7319
19	Sermaye Piy. Karları Net/Vergi Öncesi Kar(%)	1.61%	1.35%	1.26%	0.0097	0.7724
20	Net Faiz Gelirlerindeki Büyüme(%)	1.11%	0.47%	0.83%	0.0064	0.7747
21	Alınan Krediler/Özkaynak(%)	0.41%	1.70%	0.61%	0.0047	0.7819
22	Net Faiz Geliri/Vergi Öncesi Kar	0.57%	0.69%	0.49%	0.0039	0.8039
23	Kredilerdeki Büyüme(%)	0.86%	0.19%	0.58%	0.0054	0.9297
24	Toplam Giderler/Toplam Gelirler(%)	0.02%	0.03%	0.01%	7E-05	1.0151
25	Kambiyo Karları Net/Vergi Öncesi Kar(%)	0.83%	0.90%	1.75%	0.0185	1.0578
26	Özkaynak/Krediler(%)	0.09%	0.07%	0.05%	0.0006	1.1422
27	Krediler/Toplam Aktifler(%)	0.00%	0.01%	0.02%	0.0003	1.5312

Varyasyon katsayısına göre yapılan sıralamada en yüksek ağırlığa sahip olan oran fiyat kazancı oranı en düşük ağırlığa sahip oran ise krediler/toplam aktifler oranıdır. Bu sıralama için kullanılan entropi yöntemi veri içerisindeki düzensizliği ölçmeye dayalı bir algoritma olması nedeni ile elde edilen sonuçlar; en düzensiz yapı krediler/toplam krediler oranına ait iken, en düzenli yapı ise fiyat kazanç oranına aittir önermesi şeklinde kabul edilmelidir. Verilerde oluşan düzen ve düzensizlik değerlerine göre hangi oranın yapılacak analizlerde daha büyük bir öneme sahip olacağı hakkında bir ip ucu olarak

kullanılabilecektir. Elde edilen tüm sonuçlar topluca değerlendirildiğinde; Fiyat Kazanç Oranı, Fiyat/Nakit Akışı, PD/DD, Kredilerden Alınan Faiz/Ortalama Krediler(%), Net Faiz Geliri/(Kredi+İştirakler)(%), Kredilerin Ortalama Getirisi(%), Aktiflerin Net Faiz Getirisi(%), Hisse Başına Kar, Aktif Karlılığı (%), Özsermaye Karlılığı (%) oranları bankaların mali durumu ile ilgili araştırmalarda daha fazla bilgi içerdiği ve bu oranların daha fazla dikkate alınması gerekliliği tespit edilmiştir. Diğer oranların etki ağırlık değerleri hem daha düşük hem de varyasyon katsayıları oldukça yüksektir. Böylece 27 farklı veri seti üzerinden analiz yapmak yerine 10 mali oran ile analiz yapmak daha verimli olacaktır.

SONUÇ

Ticari faaliyetlerin kayıt altına alınması (muhasabeleştirilmesi) sadece kamunun koyduğu ödev zorunluluğundan kaynaklanmamaktadır. Söz konusu kayıtlar işletmelerin gelecek dönem kararları için büyük bir veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Ancak yapılan muhasabe kayıtları büyük veri yığınlarını ortaya çıkarmakta ve konusunda uzman olmayan kişiler için oldukça karmaşık ve anlaşılması ve analiz edilmesi zor bir yapıya dönüşebilmektedir. Ayrıca çok yoğun işlem hacmine ulaşan ve genel muhasabe sistematığının dışında farklı bir muhasabe sistematığına sahip bankalar açısından durum daha da zorlayıcı bir hale gelmektedir. Belirtilen bu zorlukları ortadan kaldırabilmek için bir çok mali oran hesaplaması ve bu hesaplamaların analiz edilmesi önerilmektedir. Ancak hesaplanan mali oranların da oldukça fazla veri üretmesi, bu oranlarında analizler için derecelendirmeye sokulması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Yapılan bu çalışma ile bankaların muhasabe kayıtları ile türetilen mali oranların derecelendirmeye çalışılmıştır. Mali oranların derecelendirme işlemimde bir çok farklı yöntem olmakla beraber objektif matematiksel modellerden olan entropi yöntemi tercih edilmiştir. Entropi yönteminde veriler düzenli ve düzensiz olmalarına bağlı olarak sıralama yapan bir algoritmadır. Söz konusu algoritmanın çalıştırılması için sadece verinin kendisi gerekli olup herhangi bir kişisel öngörü talep etmemektedir. Bu özelliğinden dolayı entropi diğer derecelendirme yöntemlerinden daha kuvvetli bir alt yapıya sahiptir. Ayrıca banka mali oranların üzerinden elde edilen yıllık derece değerlerinin yıllar içerisindeki davranışları izlenerek anlık dereceler değil yıllar boyunca sergiledikleri değerler de analize dahil edilmiştir. Banka mali oran derece değerlerinin zamana bağlı yapısı ise varyasyon katsayısı ile incelenerek en düşük varyasyon katsayısına sahip orandan en büyüğüne doğru bir sıralama yapılmıştır. Yapılan bu sıralama ile bankaların mali oranları içerisinde en önemli mali oranlar sırası ile; Fiyat Kazanç Oranı, Fiyat/Nakit Akışı, PD/DD, Kredilerden Alınan Faiz/Ortalama Krediler(%), Net Faiz Geliri/(Kredi+İştirakler)(%), Kredilerin Ortalama Getirisi(%), Aktiflerin Net Faiz Getirisi(%), Hisse Başına Kar, Aktif Karlılığı (%), Özsermaye Karlılığı (%) şeklinde tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdilabekov, S., & Kaleci F. (2020). Türkiye ve Şangay Beşlisinde Makroekonomik Kırılganlığın Karşılaştırmalı Analizi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 48-58.
- Akgül, Y. (2019). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Türk Bankacılık Sisteminin 2010-2018 Yılları Arasındaki Performansının Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 567-582.
- Akkoç, S., & Vatansver, K. (2013). Fuzzy Performance Evaluation with AHP and Topsis Methods: Evidence from Turkish Banking Sector After The Global Financial Crisis. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 6(11), 53-74.
- Aras, G., Tezcan, N., & Furtuna, Ö.K. (2016). Geleneksel Bankacılık ve Katılım Bankacılığında Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının TopsisYöntemiyle Karşılaştırılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 27(81), 58- 81.
- Bağcı, H., & Rençber, Ö.F. (2014). Kamu Bankaları ve Halka Açık Özel Bankaların Promethee Yöntemi ile Karlılıklarının Analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 39-47.

- Chang, C.P. (2006). Managing Business Attributes and Performance for Commercial Banks. *The Journal of American Academy of Business*, 9 (1), 104-109.
- Çakır, S., & Perçin, S. (2013). AB Ülkelerinde Bütünleşik Entropi Ağırlık-Topsis Yöntemleriyle ARGE Performanslarının Ölçülmesi. *Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32 (1), 77-95.
- Engin, C., & Göllüce, E. (2016). 2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye Üzerine Yansımaları . *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 6 (1) , 27-40
- Eş, A., & Kök, E. (2020). Banka Performanslarının Entropi Tabanlı Waspas Yöntemiyle Analizi . *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 10 (2) , 233-250.
- Ezin Y., & Sarıkamış M.C. (2022), Bankaların Kârlılık Performanslarının Entropi ve Topsis Yöntemi ile İncelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(42), 860-890.
- Gündoğdu, A. (2017). Türkiye’de Mevduat Bankalarının Camels Analizi. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 26-43.
- Gül, Y.(2021). Entropiye Dayalı Topsis Yöntemi ile Bankaların Performans Değerlendirmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 1-26.
- Gürsakal, S. (2015). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, M.Aytaç & N. Gürsakal (Ed.), *Karar Verme*. Bursa: Dora Yayınları
- Hahn, E.D. (2003). Decision Making with Uncertain Judgements: A Stochastic Formulation of The Analytic Hierarchy Process. *Decision Sciences*, 34(3), 443-466.
- Huang, J. H., & Peng, K. H. (2012). Fuzzy Rasch Model in Topsis: A New Approach for Generating Fuzzy Numbers to Assess the Competitiveness of The Tourism Industries in Asian Countries. *Tourism Management*, 33 (2), 456-465.
- Işık, Ö. (2019). Türk Mevduat Bankacılığı Sektörünün Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı Aras Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 90-99.
- Jacobs, M. (2023). The Political Ecology of The Entropy Principle: 19th Century Physics and The Electrification of Germany. *Energy Research & Social Science*, 98 (103008), 1-12.
- Karami, A., & Johansson, R. (2014). Utilization of Multi Attribute Decision Making Techniques to Integrate Automatic and Manual Ranking of Options. *Journal of Information Science and Engineering*, 30, 519-534.
- Kızıllı, E.(2019). Borsada İşlem Gören Şirketlerin Finansal Performansları ile Borsa Performansları Arasındaki İlişki: BİST Taş, Toprak Endeksindeki Çimento Firmaları Üzerine Bir Uygulama. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 51-67.
- Li, X., Wang, K., Liu, L., Xin, J., Yang, H. & Gao, C. (2011). Application of The Entropy Weight and Topsis Method in Safety Evaluation of Coal Mines. *Procedia Engineering*, 26,2085-2091.
- Mercan, G. (2022). Covid-19 Salgınının Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri ve 2008 Krizi ile Mukayesesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 132-143.
- Özçakakant, Ö., Eren H., Aksoy E., & Ömürbek V. (2017). Bankacılık Sektöründe Entropi ve Waspas Yöntemleri İle Performans Değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-300.
- Sakarya, Ş., & Gürsoy, M. (2021). BİST Bankacılık Endeksi’nde Yer Alan Bankaların Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı Copras ve Aras Yöntemleri İle Değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 806-819.

- Sangmi, M., & Nazir, T. (2010). Analyzing Financial Performance of Commercial Banks in India: Application of Camel Model. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 4(1), 40-55.
- Sarı, T. (2020). Banka Performans Ölçümünde Topsis ve Promethee Yöntemlerinin Karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 99-117.
- Shemshadi, A., Shirazi, H., Toreihi, M., & Tarokh, M. J. (2011). A Fuzzy Vikor Method for Supplier Selection Based on Entropy Measure for Objective Weighting. *Expert Systems with Applications*, 38(10), 12160-12167.
- Şişman, B., & Doğan, M. (2016). Türk Bankalarının Finansal Performanslarının Bulanık AHP ve Bulanık Moora Yöntemleri İle Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 353-371.
- Topak, M.S., & Çanakcıoğlu, M. (2019). Banka Performansının Entropi ve Copras Yöntemi ile Değerlendirilmesi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Mali çözüm Dergisi*, 29(154) 107-132.
- Uzun, U., & Berberoğlu, M. (2019). Faiz Dışı Gelirlerin Banka Performansına Etkisi: Türkiye Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 239-248.
- Wang, T.C., & Lee, H.D. (2009). Developing a Fuzzy Topsis Approach Based on Subjective Weights and Objective Weights. *Expert Systems with Applications*, 36(5), 8980-8985.
- Yayar, R., & Baykara, H.V. (2012). Topsis Yöntemi İle Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama. *Business and Economics Research Journal*, 3(4), 21-42.
- Yılmaz, Ö., & Yakut, E. (2021). Entropi Temelli Topsis ve Vikor Yöntemleri ile Bankacılık Sektöründe Finansal Performans Değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1297-1321.
- Zhou R., Cai R., & Tong G. (2013). Applications of Entropy in Finance: A Review. *Entropy*, 15, 4909-4931.
- Zhang, H., Gu, C., Gu, L., & Zhang, Y. (2011). The Evaluation of Tourism Destination Competitiveness by Topsis & Information Entropy a case in the Yangtze River Delta of China. *Tourism Management*, 32, 443-451.

EXTENDED ABSTRACT

Recording (accounting) of commercial activities is not only due to the obligation imposed by the public. These records also constitute a great source of data for future decisions of businesses. As with conventional businesses, relevant parties of banks also need these data sources in their decision-making processes.

Financial ratios are of great importance in organizing and analyzing the large data set obtained. Based on these ratios, interested parties can access information about the commercial structure of banks. Financial ratios are very successful methods for summarizing data. However, the large number of financial ratios and the differences in the accounting recording system of banks compared to conventional enterprises make it difficult to analyze the data in a healthy way.

Many studies have shown that the same inferences can be made with a smaller number of financial ratios that are highly significant instead of interpreting all financial ratios at once. These studies mostly focus on conventional enterprises. Studies on banks are quite limited in the literature on this subject. This study is based on the banking sector in Türkiye in order to make financial analysis more efficient in the banking sector, it is aimed to identify the most useful financial ratios and present them to the relevant researchers and decision makers. In order to achieve this goal, it is necessary to calculate all financial ratios used in the banking sector and rank them according to their importance. There are different subjective and objective models for solving the ranking problem. Subjective models are not very suitable methods due to their reliance on expert opinion. Instead, it is more useful to use math-based algorithms that do not require expertise. In this study, the Entropy model, which is the most widely used among objective ranking algorithms, was preferred.

Data Set and Methodology

In the study, financial ratios obtained from the accounting records of banks that have an important place among financial institutions were used. For this purpose, financial ratios of banks operating in Türkiye are used to determine and rank the ratio or ratios that should be taken into consideration and followed the most among these ratios.

The most important data source for accessing the financial statements of banks operating in Türkiye is Borsa Istanbul. accordingly, the financial statements of the banks listed in Borsa Istanbul are the main data source of the study. In order to obtain healthy results, the longest continuous data of the banks listed in Borsa Istanbul is needed. In order to create the most appropriate data set, annual financial statements of 12 banks between 2008 and 2020 were included in the study. We calculated 27 financial ratios based on the financial statements of each bank for 13 periods and the results are presented in the article. In order to determine the most appropriate financial statement or financial statements over the obtained data set, a ranking was made with the Entropy algorithm. Rankings were created over the values obtained for each year and each financial ratio, and the most important financial ratios were tried to be determined based on the standard deviation of these ranking values over the years.

Analysis Findings

According to the entropy algorithm, the highest degree of importance changes every year. In addition, 10 financial ratios with the lowest coefficient of variance among 27 ratios were identified. Among these ratios, Price-Earnings ratio is noteworthy for having the highest degree of significance and the lowest coefficient of variance. Debts to Total Assets ratio has the lowest degree of significance and the highest coefficient of variance.

Conclusion

In this study, it has been attempted to rate the financial ratios derived from the accounting records of banks. The aim here is to identify the most effective financial ratios that banks-related parties should use in their decision-making processes. Although there are many different methods in the rating process of financial ratios, the entropy method, which is one of the objective mathematical models, was preferred. Entropy method is an algorithm that ranks the data depending on whether they are regular or irregular. Only the data itself is required to run this algorithm and it does not require any personal prediction. Due to this feature, entropy has a stronger infrastructure than other rating methods. In addition to benefiting from these strong aspects of entropy, the study also monitored the behavior of the annual degree values obtained from bank financial ratios over the years, and not instantaneous degrees but the values they exhibited over the years were included in the analysis.

According to the results obtained in this study, the most important financial ratios among the financial ratios of banks were determined as Price-Earnings, Price/Cash Flow, Market to Book Value, Interests from Loans/ Average Credit, Net Interest Income / (Credits + Participations), Average Return of Credits, Net Interest Income of Assets, Earnings Per Share, Return on Assets (ROA), Return on Equity (ROE).

Based on these findings, people who want to conduct research in the banking sector will be able to obtain more efficient results with 10 basic financial ratios instead of following all banking sector financial statements. With the 10 financial ratios obtained based on this basic research, other accounting and finance research, especially research on firm value, should be conducted.

Adli Muhasebe ile Banka İç Denetimi Arasındaki İlişki: Vaka Analizi¹

Mehmet UYANIK¹ Mehmet Nuri SALUR²

¹ Öğrenci, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, meuyanik34@gmail.com

² Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, Konya, Türkiye, nsalur@erbakan.edu.tr (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi
Geliş: 30/11/2023
Kabul: 30/12/2023
Yayın: 31/12/2023

Anahtar Kelimeler:
Adli Muhasebe, İç Denetim, Banka, Vaka Analizi, Hile

JEL Kodları: M40, M41, M42

1980'li yıllarda yaşanan ve skandal olarak nitelenen uluslararası ve büyük ölçekli muhasebe hileleri ve yolsuzluklar (Enron, Arthur Andersen vb.) muhasebe ve denetimin önemini göstermiş ve öncelikle Amerika'da, "Forensic Accounting" olarak bilinen ve Türkçe'de "Adli Muhasebe" olarak çevrilen özel bir muhasebe ve denetim mesleğini gündeme getirmiştir. Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu (SEC)'in yaptığı düzenlemeler ve çıkarılan yasalarla, olumsuz durumların tekrar yaşanmaması için adli muhasebeciler şirketlerde istihdam edilmeye başlanmıştır. Ülkemizde henüz bir meslek olarak faaliyet göstermeyen adli muhasebe ile ilgili olarak literatürde çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmamızda, adli muhasebe ile iç denetim ilişkisi özellikle iç denetimin en eski ve sektörün öncüsü olarak kabul gören banka iç denetimi (banka müfettişleri) ilişkisi ortaya konulmak istenmiş olup, banka müfettişlerinin çalışmaları verilerek adli muhasebe tanımı ve faaliyetleri ile uygunluğu gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın adli muhasebenin tanım ve tarifi ile eğitim ve mesleki formasyonu için yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir.

The Relationship Between Forensic Accounting and Bank Internal Audit: Case Study

Article Info

ABSTRACT

Article History
Received: 30/11/2023
Accepted: 30/12/2023
Published: 31/12/2023

Keywords:
Forensic Accounting, Internal Audit, Bank, Case Study, Fraud

Jel Codes: M40, M41, M42

The accounting frauds and corruption incidents of international and large-scale nature that took place in the 1980's (such as Enron, Arthur Andersen, etc.) emphasized the significance of accounting and auditing. As a result, a specialized profession in accounting and auditing, known as "Forensic Accounting", in the United States and translated as "Adli Muhasebe" in Turkish, emerged. In order to prevent the recurrence of such unfavorable circumstances, the Securities and Exchange Commission (SEC) implemented regulations and enacted laws that mandated the employment of forensic accountants in companies. Various studies have been conducted in the literature regarding forensic accounting, which is not yet practiced as a profession in our country. In this study, our aim was to establish the relationship between forensic accounting and internal auditing, with a particular focus on the relationship between forensic accounting and bank internal auditing (bank inspectors), which is considered the oldest and leading sector in the field of internal auditing. By presenting the work of bank inspectors and demonstrating the definition and activities of forensic accounting, we attempted to show their compatibility. It is evaluated that our study will contribute to the definition and description of forensic accounting, as well as to the efforts related to education and professional formation in this field.

Atıf/Citation: Uyanık, M. & Salur, M. N. (2023). Adli Muhasebe ile Banka İç Denetimi Arasındaki İlişki: Vaka Analizi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 293-311.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

¹ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Muhasebe ve finansal tablo hileleri uzun bir geçmişe sahiptir ve rakamlarının büyüklüğü nispetinde ekonomik sistemde hasar oluşturlar. Gerçeğe uygun olmayan finansal tablolar yatırımcıların yanlış kararlar almasına da yol açmaktadır. Şirketlerde yapılan hile ve yolsuzluklar ise şirketlere ve ülke ekonomilerine zarar vermektedir. Öte yandan hukuk sisteminin de mali konularda yetkin bilirkişilere ihtiyacı bulunmaktadır.

Sayılan tüm ihtiyaçlara bir cevap olarak günümüzde adli muhasebe mesleği ön plana çıkmaktadır. Adli muhasebeciler, finansal tablolarda ve şirketlerde yapılan hile ve yolsuzlukları profesyonel bir şekilde tespit edebilmekte ve bu yetkinlikleri ile hukuk sistemine de her aşamada yardımcı olmaktadır.

Adli muhasebe mesleğindeki gelişmelerin özellikle ABD’de 1980’lerden itibaren hızla gelişme gösterdiği görülmektedir. Ülkemizde ise üzerinde akademik çalışmalar yapıyor olmakla beraber bir meslek olmaktan uzaktadır.

Türkiye’de adli muhasebecilik mesleği ile ilgili olarak yapılan ilk faaliyetlere baktığımızda, FBI ve Amerikan Savunma Bakanlığı’nın tanıdığı ve işe alımlarda kabul ettiği, ACFE tarafından verilen Suistimal İnceleme Uzmanlığı Sertifikasının (CFE) ilk olarak Haziran 2004 yılında verildiği, 2009 yılında da İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirleri Odası tarafından bir sertifika eğitimi programı düzenlendiği görülmektedir.

Ülkemizde adli muhasebe çalışmaları bireysel faaliyetlerden öteye gitmemektedir. ABD’de lisans eğitimi sonrası sertifika ile meslek edinimi sağlanırken, Türkiye’de adli muhasebecinin hangi eğitimleri alması gerektiği, lisans düzeyinde eğitimin yeterli olup olmayacağı, sertifika ile meslek mensubu olunacak ise sertifika almaya hangi meslek mensuplarının kabul edileceği, meslek mensubu olmak için sınav yapılıp yapılmayacağı ve ötesine yönelik çalışmalar yetersizdir.

Literatürde adli muhasebe ve adli muhasebeci üzerine yapılan çalışmalarda adli muhasebenin denetim ve iç denetçilerle ilişkisine yönelik atıf ve çalışmaların eksik olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, bankalarda iç denetim faaliyeti yürüten banka teftiş kurulu üyesi banka müfettişlerinin iç denetim çalışmalarının, adli muhasebecilik mesleği kapsamında incelenmesi ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Adli muhasebe ile banka iç denetimi arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasının adli muhasebenin ne olduğunun anlaşılmasına yardımcı olacağı, muhtemel sertifika süreçleri ve adli muhasebe eğitimine katılı sağlayacağı ve gelecekteki adli muhasebeciler için bir rehber niteliği taşıyacağı düşünülmüştür.

1. ADLİ MUHASEBE MESLEĞİ ve GELİŞİM SÜRECİ

Adli muhasebe geniş çalışma alanı olan bir meslek olduğu için literatürde çok çeşitli tanımlarla karşılaşmak mümkündür. Bu kapsamda yapılan tanımlardan bazılarını aşağıda yer verilmiştir:

Rezaee ve Burton (1997), çalışmalarında adli muhasebeyi; “bir araştırma kapsamında muhasebe, denetim ve hukuki kavram ilke ile tekniklerin yasal, finansal ve sosyal sorunların çözümünde kullanılmasıyla ilgilenen hizmet türü” olarak tanımlarken; Pazarçeviren (2005), ise “muhasebe, denetleme ve araştırma becerilerinden oluşan bir saha” olarak tanımlamaktadır.

Çabuk ve Yücel (2012), “başta muhasebe, denetim ve hukuk olmak üzere istatistik, matematik, bilgi teknolojileri, psikoloji gibi pek çok bilim dalında bilgi ve yetenek sahibi olmayı gerektirdiğinden hile ve yolsuzluklarla mücadelede önemli bir araç” olarak tanımlarken; Hatch (2023), “muhasebe teorilerinin, ilkelerinin ve analizlerinin adli işlemlerde genellikle bilirkişi tanıklığı yoluyla kullanılması” olarak tanımlamıştır.

Literatürdeki bu farklı tanımlardan yola çıkarak, adli muhasebeyi mali konulardaki sorunları çözmek amacıyla araştırma, soruşturma, analiz yapabilme, sonuçlandırma ve raporlama yeteneğine haiz kişilerce yapılan özel bir muhasebe çalışması olarak tanımlamak mümkündür.

Adli muhasebecilerin genel olarak 3 temel alanda faaliyet gösterdiği görülmektedir (Çabuk ve Yücel, 2012):

- Mahkemelerde tarafların iddia ya da savunmalarını destekleyici olarak uzman görüşü vermek suretiyle dava desteği,
- Mahkemelerde hakimlerin karar vermesine yardımcı olan uzman tanıklık,
- Mal sahibi, yönetici, ortak ya da üçüncü şahısların talepleri üzerine hile araştırması yapmak.

Adli muhasebenin tarihi günümüzden yaklaşık beş bin yıl öncesine kadar götürülebilmektedir. M.Ö. 3.300 ve 3.500 yıllarında Eski Mısır ve Mezopotamya’da muhasebe işlemlerini yürüten görevlilerin stoklardaki hileleri denetlemede muhasebe bilgilerini kullandıkları belirtilmektedir (Oberholzer, 2002).

Modern çağlara doğru geldiğimizde muhasebecilerin ilk örgütlenmesinin görüldüğü (1824) İskoçya’da bu tarihlerde muhasebecilerin salt muhasebe değil hukuki konularda da hizmet verdikleri birçok avukatın da aynı zamanda muhasebe hizmetleri sunduğu görülmektedir (Oberholzer, 2002).

1. Dünya Savaşı sırasında (1914-1918), Amerika Federal Araştırma Bürosu (FBI)’nin ekonomik suçlarla mücadele için 500’den fazla adli muhasebeci istihdam ettiği görülmüştür (Ramaswamy, 2007).

1930’lu yılların başında ABD’de Al Capone şiddet içeren yasadışı suçları da işleyen ünlü ve tehlikeli bir Chicago gangasteri olarak biliniyor ancak bir türlü yakalanamıyordu. 1931 yılında adli muhasebeci Frank Wilson, Al Capone’un 218.080,48 dolar federal vergi kaçırdığını tespit ederek Al Capone organizasyonunun çökertilmesini ve Al Capone’nun 10 yıl hapse mahkum edilmesini sağlamıştır (Mert, 2022).

Adli muhasebe (Forensic Accounting) kavramı ilk olarak 1946’da New York’ta Pogson and Peloubet&Co. kamu muhasebesi firmasının ortaklarından Maurice E. Peloubet tarafından “Adli Muhasebe: Bugünün Ekonomisindeki Yeri” adlı çalışmasında kullanmıştır (Oberholzer, 2002).

1988 yılında Dr. Joseph T. Wells, hile ve yolsuzlukları tespit etmek için çalışmalar yürüten, hile denetçiliği uzmanlığı sertifikası veren “Uluslararası Suistimal İnceleme Uzmanları Derneği” (Association of Certified Fraud Examiners)’ni kurmuştur (Grant Thornton Türkiye, 2022).

Enron, Worldcom, Xerox gibi Amerikan şirketlerinde meydana gelen usulsüzlüklerin tekrarını önlemek amacıyla, 2002’de ABD’de Sarbanes-Oxley (SOX) yasası çıkartılmış olup, bu yasa adli muhasebenin bir meslek olarak gelişiminde ve yer edinmesinde bir dönüm noktası olmuştur. SEC (Securities and Exchange Commission- Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu), ilerleyen dönemlerde adli muhasebe ve adli muhasebeci kavramını “Forensic Accounting” terimlerini aynen kullanmak suretiyle tüm kural ve düzenlemelerde kullanmaya başlamıştır (Çabuk ve Yücel, 2012).

Sarbanes-Oxley (SOX) Yasası adli muhasebenin bir meslek olarak yerini sağlamlaştırmasına sağlamıştır. Söz konusu yasa ile şirketlerde, şirketlerden bağımsız bir denetim komitesinin kurulması bir zorunluluk haline getirilmiş olup, adli muhasebecilerin denetim ve araştırma yetenekleri nedeniyle, kurulan bu denetim komitelerinde görev almaları ve şirket yöneticilerine özel danışmanlık hizmeti verebilmelerinin yolu açılmıştır (Dönmez ve Çavuşoğlu, 2015).

1.1. Adli Muhasebenin Türkiye’deki Gelişimi

Adli muhasebenin Türkiye’deki gelişimine bakıldığında, ACFE tarafından verilen Suistimal İnceleme Uzmanlığı Sertifikası (CFE) ilk kez 2004 yılında verilmiştir (Uluslararası Suistimal İnceleme Uzmanları Derneği, 2022).

2009 yılına gelindiğinde, İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası (İSMMMO)’nın adli muhasebe eğitimi düzenlediği görülmektedir. Bu eğitim programını tamamlayan 35 serbest muhasebeci mali müşavire adli muhasebeci (Bağımsız Adli Muhasebe Uzmanı) sertifikası verilmiştir (Çabuk ve Yücel, 2012).

Ülkemizde adli muhasebe mesleğiyle ilgili önemli gelişmelerden biri de 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) düzenlemesiyle birlikte “Bilirkişilik” ve “Uzman Görüşü” kavramlarının birbirinden ayırt edilmesi olmuştur. Böylece, bilirkişilik kurumunun dışında adli

muhasebecilerin adliyede dava desteği ve uzman tanıklık yapabilmesi imkânı oluşmuştur. Kanununun 293. maddesi, tarafların dava konusunda uzman olan kişilerden dava görüşü adı altında rapor olarak adli makamlara sunmasına ve hakim kararıyla uzman kişinin duruşmada tanık olarak dinlenebilmesine imkân vermektedir (Çabuk ve Yücel, 2012).

Yapılan bir işin meslek olarak tanımlanabilmesinin 3 temel koşulu vardır; 1) mesleğin belirli bir eğitim ve öğretiminin bulunması, 2) mesleğin ilke, standart ve etik kuralları ile sertifikasyon ve belgelendirme sürecinin bulunması, 3) mesleğin yasal dayanağını oluşturan mevzuatın bulunması (Gülten, 2010). Türkiye’de adli muhasebe konusunda yapılan çalışmalar sınırlı kalmış olup, yukarıda verilen koşulları yerine getirecek çalışmalar yapılmamıştır. Dolayısıyla Türkiye’de adli muhasebenin meslek olarak kıstasları oluşturulmayan ve çok tanınmayan bir uzmanlık olduğunu söylenebilir (Aydın, 2018).

1.2. Adli Muhasebecide Bulunması Gereken Özellikler

Hatch (2023) adli muhasebenin, muhasebenin diğer dalları, denetim veya vergi alanlarından daha farklı bir zihniyet ve beceri seti gerektirdiğini öne sürmüştür.

Adli muhasebe denetim, istatistik, hukuk, ekonomi ve bilişim ile ilgili olmakla beraber özel araştırma becerileri de gerektiren bütüncül bir disiplindir. Ayrıca, suç faaliyetini tespit etmek ve soruşturmak daha üst düzey bir uzmanlığı gerektirir (Joldeska ve Kosarkoska, 2023).

Gray (2008), adli muhasebecileri bir denetçi ile özel dedektif kombinasyonuna benzetir. Adli muhasebecinin yukarıda belirtilen bilim dalları yanında kolluk kuvvetleri içgörüsü taşıyan örgütsel davranış ve uygulamalı psikoloji bilgisine sahip kişiler olması gerektiği ifade etmektedir.

Hile planları giderek daha dinamik ve karmaşık hale gelmekte ve hile soruşturmaları göz korkutucu bir hale gelmektedir. Bu nedenle, bu dijital çağda geleneksel veri analitiği teknikleri yetersiz kaldığı için adli muhasebecinin veri analitiği alanındaki son gelişmelerden de haberdar olması gerekir (Akinbowale vd., 2023).

Ülkemizde adli muhasebeci olmak isteyen bireylerin ilk olarak 3568 sayılı yasaya uygun olarak serbest muhasebeci mali müşavir olabilmeye hakkını kazanması gerektiği düşünülmektedir (Usul ve Topçuoğlu, 2011). Ancak, bu yeterli olmayıp adli muhasebeci olabilmek için ilave eğitim ve mesleki deneyim gereklidir (Karacan, 2012).

Aktaş ve Kuloğlu (2008), adli muhasebecilerin ayrıca, sözel ve yazılı iletişim becerileri, pratik işletme tecrübesi, takım çalışmasına yatkınlık, sosyal beceri ve esnekliğe sahip olmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Ünal Uyar vd. (2022) bir adli muhasebecide bulunması gereken becerileri aşağıda verildiği şekilde özetlemiştir:

- Geleneksel muhasebe kayıtlarından ve bilgi sistemlerinden kısa not ve yazışmalara kadar uzanan bir çerçevede geniş bir evrakı gözden geçirerek önemli konuları hızlı bir şekilde ortaya çıkarma becerisi.
- Çok çeşitli iş biçimlerinin özellikleri hakkında kıvrak bir anlayış becerisi.
- Yavaş yürüyen adli vakalarda bile hızlı cevap vermeyi yapabilecek bir profesyonel aciliyet ve sadakat duygusu.
- Aşırı mesai ortaya koymayı gerektirse bile çalışma zaman takvimine bağlılık.
- Konu ne kadar karmaşık dahi olsa muhataplarının anlayabileceği bir tarzda teoriyi gerçek hayattan örnekler ve rakamlarla birleştirerek sunabilme becerisi.
- Adli vakalarda her daim objektif olabilme ve profesyonelliğini koruma becerisi.

Bir araştırmada adli muhasebeciler meşhur dedektif Sherlock Holmes’a benzetilmiş olup, adli muhasebecilerin adı geçen dedektifin kanıt toplama, analiz ve sonuca gitme özelliklerinden istifade

etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Sonuç olarak, bir adli muhasebecide bulunması gereken kişisel özellikler şu şekilde gösterilmiştir (Pazarçeviren, 2005):

- Meraklı olmak: Adli muhasebeci mesleğiyle ilgili gelişmelere karşı ilgili ve meraklı olmalı, üzerine aldığı her olayda şüphelerini korumalı ve doğruluklarını araştırmalıdır.
- Dirençli Olmak: Karşılaştığı olumsuzluklar karşısında hemen pes etmemeli, savunduğu durumu ispat etmede ısrarlı olmalıdır.
- Yaratıcılık: Uyması gereken genel ilke ve standartlar yanında mümkün olduğunca yaratıcı olmalıdır.
- Sezgi: adli muhasebeci her olayı hem genel olarak hem de ayrıntıları ile yerinde derinden incelemelidir. İyi bir işletme sezgisine sahip olmalı, muhakeme gücü sağlam olmalı, kararlarında net, analitik ve mantıklı bir düşünceyi hakim kılmalıdır.
- Güvenilirlik: Bir adli muhasebeci, dikkatlice dinlemesini bilmeli, yazılı ve sözlü iletişimde başarılı olmalı, insan ilişkilerini sağlıklı bir biçimde kurabilmelidir.

2. DENETİM

Denetim, sözlük anlamı olarak teftiş kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Ancak, günlük ve/veya resmi kullanımlarda denetim kelimesi farklı anlamlarda kullanılabilir. Denetim kelimesi günlük kullanımda teftiş olarak daha az kullanılmakla beraber, genellikle kontrol anlamında kullanılmaktadır (Örenay, 2012).

Denetim, teftiş, kontrol, iç kontrol kavramları zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılan ve yakın kavramlardır. Teftiş; genel olarak rutin olarak işlerin yasalara ve yönergelere göre yapılıp yapılmadığını tespit etmeye yöneliktir ve yapısında otorite gizlidir. Bu otorite, yasalardan kaynaklandığı gibi özel sektörde üst yönetim de olabilir. Kontrol kavramı, genel olarak planlanan amaca ulaşıp ulaşılmadığının gözden geçirilmesidir. Denetimden farkı, denetim iş süreçleriyle ilgili olmayan kişiler tarafından yapılırken, kontrol iş sürecine dahil kişilerce yerine getirilir (Mercan, 2010).

2.1. Denetim ve Adli Muhasebe İlişkisi

Adli Muhasebe batılı ülkelerde, özellikle ABD’de, muhasebe ve denetim ile araştırma becerilerinin bir uyumu olarak tanımlanmaktadır (Aktaş ve Kuloğlu, 2008).

ABD’de akademi ve denetçiler üzerinde yapılan bir araştırmada adli muhasebe, denetim süreçleri içerisinde yer alan bir meslek olarak görülmüş olup, denetim yapanların adli muhasebe bilgisine sahip olmaları durumunda mesleklerinde fark yaratabilecekleri sonucuna ulaşılmıştır (Akatak, 2021).

Adli muhasebecide bulunması gereken önemli becerilerden biri denetleme tecrübesidir. (Aktaş ve Kuloğlu, 2008). Denetim ve hile denetimi ile adli muhasebe arasında çok yakın bir ilişki vardır. Denetim, adli muhasebeyi destekler niteliktedir ve aralarında dinamik bir ilişki mevcuttur (Kurt ve Uçma, 2009). Adli muhasebecilik bir anlamda denetçilik yapmaktır (Karacan, 2012). Adli muhasebenin uygulayıcısı olan adli muhasebeci, adli bir uyuşmazlığı çözmek için muhasebe ve denetim bilgisi ile soruşturma becerilerini bir arada kullanmak suretiyle konu üzerinde çalışır ve raporunu hazırlar (Akatak, 2021).

Adli muhasebe ve denetim, her ikisi de genellikle hileyi önleme veya tespit etme ile ilgili görevleri içerir. Ancak, denetim standart yaklaşımları kullanırken adli muhasebede ise nereye daha çok önem verilmesi gerektiği hususunda karar verilmelidir (Hatch, 2023).

2.2. İç Denetim

İç denetim, bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacını güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir. İç denetim, kurumun risk yönetiminin, kontrol ve kurumsal yönetim süreçlerinin etkililiğini değerlendirmek ve geliştirmek amacına yönelik sistemli

ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmaktadır (Yenigün, 2015).

1941 yılında ABD’de İç Denetçiler Enstitüsünün (Institute of Internal Auditors) kurulması iç denetim açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Modern iç denetim oluşumu bu şekilde başlamıştır. İç Denetçiler Enstitüsü tarafından 1947 yılında İç Denetimin Sorumlulukları Hakkında Tebliğ, 1978 yılında da İç Denetim Mesleki Uygulama Standartları yayınlanmıştır. Modern iç denetim anlayışı başka kurumlar tarafından yayınlanan rapor ve sistemi iyileştirmeye yönelik çalışmaların artmasıyla devam etmiştir. 1991 yılında İç Denetçiler Enstitüsü Araştırma Kurumu (IIARF) SAC Raporu’nu; 1992 yılında Treadway Komitesi (TC) COSO Raporu’nu; 1995 yılında Bilgi Sistemleri Denetim ve Kontrol Kurumu (ISACF) COBIT Raporu’nu ve Amerikan Yeminli Muhasipler Kurumu (AICPA) 1988 yılında 55 no.lu, 1995 yılında 78 no.lu tebliğleri yayınlamıştır (Sezal, 2017).

2.3. Bankacılıkta İç Denetim

ACFE (2020) raporuna göre bankacılık ve finans dünyası yapılan hileler içerisinde ilk sırada yer almaktadır. Bunun sebeplerinin başında istihdam yoğun bir hizmet sektörü olması gösterilebilir. Bankacılığın ekonomiler için önemi de göz önüne alındığında bankacılık sektöründe hileleri önlemek, tespit etmek için düzenleme ve denetlemelerin yapılması özel önem arz etmektedir (Küçük, 2021).

Bankacılık iç denetimi, özel sektör içerisinde denetim uygulamaları açısından lider olma özelliği taşımaktadır. Yenilik ve uygulamaların öncelikle bankalardan başlayıp daha sonra diğer sektörler yayıldığı ve uygulandığı görülmektedir. Bunun nedenlerinden birisi de bankacılıkta uzun yıllardır uygulanmakta olan köklü ve büyük bir birikime sahip geleneksel denetim faaliyetleridir (Kaban, 2020).

İç denetim, işletme yönetiminin kendisinin ya da personeli tarafından yerine getirilen denetim olup, bu tanım gereği, banka teftişi de bir iç denetimdir (Okur, 2010).

5411 sayılı Bankalar Kanununun 32. maddesi, bankaların iç denetim sisteminin müfettişler tarafından oluşturulacağını söylemektedir:

“Bankalar bütün birim, şube ve konsolidasyona tâbi ortaklıklarını kapsayan bir iç denetim sistemi kurmak zorundadır. Bu çerçevede, faaliyetlerin mevzuata, ana sözleşmeye, iç düzenlemelere ve bankacılık ilkelerine uygunluğu, banka müfettişleri tarafından denetlenir. İç denetim faaliyetleri, tarafsız ve bağımsız bir şekilde, gerekli meslekî özen gösterilerek, yeterli sayıda müfettiş tarafından yerine getirilir. Ana ortaklık niteliğindeki bankanın iç denetiminde görev alanlar konsolidasyona tâbi ortaklıklarda iç denetim görevini ifa edebilir. İç denetimle görevli birimce veya yetkili müfettişlerce bu Kanunun 29 uncu maddesinin ikinci fıkrası kapsamında düzenlenecek iç denetim raporunun, en az üçer aylık dönemler itibarıyla ve denetim komitesi aracılığıyla yönetim kuruluna tevdi zorunludur.”

2014 yılında yayımlanan Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmeliğin 23. maddesi müfettişlerin nitelik ve yetkilerini hüküm altına almaktadır:

“(1) Müfettişler görev ve sorumluluklarını tarafsız ve bağımsız olarak icra eder. Bu amaçla müfettişlerin iç denetim birimi yöneticisi, ilgili iç sistemler sorumlusu ve yönetim kurulu haricinde banka yönetiminde yer alan hiçbir kişiye karşı hesap verme sorumluluğu bulunmaması ve görevlerinin icrasında kişisel veya akrabalık ilişkileri ya da bankadaki konumu gibi hususlardan kaynaklı menfaat çatışmalarından uzak olmaları sağlanır.

(2) Müfettişler, bağımsızlıklarını ve tarafsızlıklarını zedeleyici nitelikteki hususların bulunması halinde bunları denetim öncesinde iç denetim birimi yöneticisine ve denetim komitesine bildirir ve görevden çekilir. Müfettişler, daha önce bulunduğu görevler nedeniyle sorumluluğu bulunan işlemlerin denetiminde yer alamazlar.

(3) Yönetim kurulunca, müfettişlere görev ve sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri için, bankanın tüm bölüm ve birimlerinde inisiyatif kullanabilecek, bankanın herhangi bir personelinden bilgi alabilecek ve bankanın tüm kayıt, dosya ve verilerine ulaşabilecek yetkiyi haiz olmaları sağlanır.

(4) İç denetim birimi tarafından hazırlanan, ilgili iç sistemler sorumlusu tarafından uygun görülen ve yönetim kurulu tarafından onaylanarak kabul edilen iç denetim yönetmeliğinde müfettişlerin yeterlilikleri için aranan öğrenim durumu, deneyim, bilgi ve beceri seviyeleri ile diğer niteliklere yer verilir. Müfettişlerden, bankanın bilgi teknolojilerinin denetimini icra edeceklerin bilgi teknolojileri ile bilgi teknolojilerine dayalı denetim teknikleri konularında öğrenim alanları itibariyle veya aldıkları eğitim sertifikalarıyla kanıtlanabilir asgari bilgi ve beceriye sahip olmaları zorunludur. Bu zorunluluk, 22. maddenin dördüncü fıkrası kapsamında bankalarda görev yapan müfettiş hakkında da uygulanır.”

Bankalarda müfettiş istihdam edilmesi ilk kez 22/07/1983 tarihinde yayınlanan 70 sayı numaralı “Bankalar Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”de yer almış olup, bankalara işlemlerinin yasalara ve bankacılık ilkelerine uygunluğunu denetlemek için yeterli sayıda müfettiş çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir. Ancak, bankalar bu zorunluluktan daha önce, kuruluş aşamasında organizasyonları içinde iç denetim sistemlerini kurmakta ve yeterli sayıda müfettiş kadrosu bulundurmaktaydı (Toyran, 1990).

1888 tarihinde kurulmuş olan Ziraat Bankasının aynı tarihli kuruluş nizamnamesinde Teftiş Kurulu oluşturulduğuna ve/veya müfettiş istihdam edildiğine dair bir ifade yer almamaktadır. Bankanın, 1892 yılına kadar Ziraat Bakanlığı müfettişleri tarafından teftiş edildiği ancak etkin bir denetim yapılamadığından bahisle söz konusu uygulamanın terkedilerek, 1892 yılında düzenlenen talimatnameyle banka işlemlerinde başarılı personel arasından müfettişlerin tayin edilmeye başlandığı görülmüştür. Bankalarda müfettiş istihdam edilmesi kanun olarak ise 1985 tarih ve 3182 sayı numaralı Bankalar Kanunu’nun 27. maddesinde “Bankaların, işlemlerinin bankacılık ilkelerine ve mevzuatına uygunluğunu denetlemek üzere yeteri kadar müfettiş çalıştırmaları zorunludur” ifadesi ile yer almıştır (Yurtsever, 2009).

2.4. Bankalarda İç Denetim Faaliyetleri

Bankalarda müfettişler tarafından yapılan denetim çalışmaları genel müdürlük bölümleri, bankacılık faaliyetleri, bilgi işlem sistemleri ile şube denetimleri olarak bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir. Ancak, denetim planında şubeler önemli bir yer tutmakta olup, denetim kaynaklarının en büyük bölümü şubeler için kullanılmaktadır. Dolayısıyla şube denetimlerinin özel önem verilen bir alan olduğu söylenebilir (Kartal ve Çoban Çelikdemir, 2019).

Bir banka şubesinde yapılan işlem ve faaliyetler sınıflandırılarak denetim evreni belirlenebilir. Örnek bir sınıflandırma aşağıda gösterilmiştir:

- Sayım ve mutabakat işlemleri,
- Bankacılık işlemleri,
- Hazine işlemleri,
- Kart ve alternatif dağıtım kanalları işlemleri,
- Kredi işlemleri,
- Muhasebe ve gider işlemleri,
- Ücret ve komisyon işlemleri,
- Genel kontroller.

Bu aşamadan sonra örneğin operasyonel işlemlerin alt faaliyetleri, aşağıdaki gibi tekrar sınıflandırılabilir:

- Hesap açılışı işlemleri,

- Kasa fişleri,
- Yüksek tutarlı işlemler,
- Çek-senet alınması,
- Çek karne verilmesi,
- Hazine (forward, futures, opsiyon ve swap) işlemleri,
- Mevduat işlemleri,
- Kiralık kasa işlemleri,
- Giderlerin muhasebeleştirilmesi ve ödeme süreçleri,
- Muhasebe kayıtlarında yapılan değişiklikler/iptaller,
- Temsil ağırlama limitinden yapılan işlemler,
- Mevzuat gereği asılı olması gereken duyuru ve ilanlar,
- Şubenin güvenliği ve fiziki altyapısının sürekliliği.

Bu aşamadan sonra her bir faaliyet için denetlenmesi gereken hususlar detaylı olarak gösterilmelidir. Örneğin operasyon işlemlerinin alt faaliyeti olan kiralık kasa işlemleri ile ilgili denetim yapılacak hususlar aşağıdaki gibi tespit edilebilir:

- Yapılan işleme ilişkin kasa fişinin mevcudiyeti,
- Müşterinin imzasının varlığı, doğruluğu ve geçerliliği (vekâletli/talimatlı işlemler için),
- Vekâletli/talimatlı işlemlerde geçerli bir vekâletin/talimatın varlığı ve teyit edilip edilmediği,
- Faks talimatı ile yapılan bir işlem ise talimat aslının mevcudiyeti,
- İşlemi yapan kişinin kimlik tespitinin yapılıp yapılmadığı,
- İşlem uluslararası para gönderimi ise gerekli formların mevcudiyeti,
- İşlem bir çek ödemesi ise çek aslının mevcudiyeti ve çekin mevzuata uygun olup olmadığı.

Şubede yapılan hesap açma işlemleri ile ilgili olarak eksikliği tespit edilebilecek olan hususlar ile aşağıdakiler olabilir:

- Hesap açılış sözleşmesinin ve üzerindeki gerekli/yetkili kaşe ve imzaların mevcudiyeti, Müşteri kimlik belgesinin mevcudiyeti,
- Adres paylaşım sisteminde müşterinin kayıtlı bir adresinin mevcudiyeti,
- İmza sirküleri veya imza beyannamesinin mevcudiyeti,
- Hesap sahibi tüzel kişi ise, şirket türüne göre ana sözleşme/vakıf senedi/dernek tüzüğü, oda kaydı, ticaret sicil gazetesi, vergi levhası ve yetkilileri gösteren belgenin mevcudiyeti,
- Hesap sahibi tüzel kişi ise, % 25 ve üzeri pay sahiplerinin kimlik belgelerinin mevcudiyeti,
- Hesap sahibi tüzel kişi ise ve tüzel kişi ortağı varsa bu ortaklara ilişkin ticaret sicil gazetelerinin ve vergi levhalarının mevcudiyeti,
- Kimlik belgesi, imza sirküleri gibi belgelerin fotokopileri üzerinde aslının görülerek kopyalarının alındığına ilişkin personel/imza kaşesinin bulunup bulunmadığı (Kartal ve Çoban Çelikdemir, 2019).

Teftiş planlı denetim, olağan denetim olarak ifade edilebilir. Teftiş, rutin olarak bankanın tüm faaliyetlerinin mevzuata uygunluğunun riske odaklanmış denetim anlayışı kapsamında elden geçirilmesi olarak tarif edilebilir. Müfettişlerin yaptıkları incelemeler, olağan teftiş gibi yine bankanın tüm birimlerinde ve konsolidasyona tabi tüm birimlerinde yürütülebilir. Bunlar, teftişe nazaran daha ayrıntılı araştırmalardır (Kaban, 2020). Soruşturmalar da denetim faaliyetlerinden biri

olup, yöntem ve uygulamaları yönetmeliklerde özellikle ayrıntılı olarak düzenlenmiş olup, banka personelinin yasalara aykırı olan cezaî ve hukuksal sorumluluklarını gerektiren eylem ve davranışları hakkında yapılan ayrıntılı araştırmalardır (Toyran, 1990).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ ve SINIRLILIKLARI

Bu çalışmanın amacı adli muhasebe ile banka iç denetimi arasındaki ilişkiyi somut örneklerden yola çıkarak ortaya koymaktır. Çalışmanın adli muhasebeyi anlamaya yardım etmesi ve ileride yapılacak adli muhasebe düzenlemeleri ve adli muhasebeciler için bir rehber niteliği taşıması amaçlanmıştır.

Bu araştırmada yöntemin tayininde araştırmanın amacı, kapsamı, kısıtları ve literatüre yapması beklenen olası katkı göz önüne alınmıştır. Çalışmada araştırmanın amacına ve literatüre olası katkısına en uygun yöntem olarak nitel araştırma yöntemi değerlendirildiğinden vaka analizi (case study) yöntemi ve veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır.

Araştırma evreni bir bankamıza ait banka müfettişlerinin yaptığı iç denetim faaliyeti çıktıları olan yazışma ve raporlardır. Araştırmanın amacına uygun olan vaka seçimlerine ait dökümanlardan örnekleme yapılmış ve bir amaçlı örneklem oluşturulmuştur.

Araştırmanın sınırlılıkları bulunmakta olup, araştırma bir bankaya ait müfettiş denetim çıktıları ile sınırlıdır. Gerçek çalışmalara ait yazı ve raporlar banka ve diğer bilgiler gösterilmemek amacıyla aslına uygun olarak kişi, yer, kurum vd. isimler yeniden yazıma tabi tutularak verilmiştir.

3.1. Vaka 1

Aşağıda, Teftiş Kurulu Başkanlığı'na gönderilen Müfettiş aylık çalışma çizelgesi gösterilmiştir. Çizelge içeriğinden, ilk hafta banka şubesinde sayım ve mutabakat işlemleri yapıldığı, sonraki 2 hafta muhasebe denetimi kapsamında geçici ve gelir, gider hesaplarının denetime tabi tutulduğu, 1 günde de şubeye ait vergi işlemlerine bakıldığı görülmektedir. Müfettiş, kalan 7 iş gününde ise ticari ve bireysel kredi dosyalarının denetimini yapmıştır.

ABC BANKASI
Teftiş Kurulu Başkanlığı

İstanbul; 28.04.2000
Sayı : 36/47
İlişik : 4

ABC BANKASI
Genel Müdürlüğü
(Teftiş Kurulu Başkanlığı)
İSTANBUL

Mayıs/2000 ayına ait çalışma ve hakediş cetvelini tetkik ve kararlarınıza arz ederim.

Derin Saygılarımla,
Müfettiş

Metin Ö.

Gün	Yol	Kalınan Yer	Yapılan İşe Ait Açıklamalar
1		Moda Şubesi	Teftişe Başlama ve Sayımlar
2		"	Sayım ve Mutabakat İşlemleri
3		"	"
4		"	"
5		"	"
6			RESMİ TATİL
7			RESMİ TATİL
8		Moda Şubesi	Geçici Hesapların Tetkiki
9		"	"
10		"	"
11		"	"
12		"	"
13			RESMİ TATİL
14			RESMİ TATİL
15		Moda Şubesi	Gider Hesaplarının Tetkiki
16		"	"
17		"	Gelir Hesaplarının Tetkiki
18		"	"
19			RESMİ TATİL
20			RESMİ TATİL
21			RESMİ TATİL
22		Moda Şubesi	Vergi İşlem ve Hesaplarının Tetkiki
23		"	Ticari Kredilerin Tetkiki
24		"	"
25		"	"
26		"	"
27			RESMİ TATİL
28			RESMİ TATİL
29		Moda Şubesi	Bireysel Kredilerin Tetkiki
30		"	"
31		"	"

	Tef.	İnc.	Sor.	Staj	Yol	Eğit.	Diğer Gör.	Resmi Tatil	Yıllık İzin	Sihhi İzin	İdr. İzin	TOPLAM
Bu ay	22							9				31
Geçen Ayl. Top.	46	32			1	2		39				120
Genel Toplam	68	32			1	2		48				151

Kalınan Yerlerin Adresleri: Bankamız Şişli Misafirhanesi.

Sayım ve mutabakat işlemleri, adli muhasebenin özellikle hile araştırması (Araştırmacı Dedektif Muhasebecilik) alanında yaptığı faaliyetlerdendir. Müfettişin diğer iç denetim çalışmaları da muhasebe ve denetim faaliyetlerini göstermesi bakımından önemli bulunmuştur.

3.2. Vaka 2

Adli muhasebeci faaliyetini yürütürken işletme çalışanlarının ifadesine başvurabilir. Aşağıda ise banka müfettişinin aldığı kısa bir ifade örneği verilmektedir:

Üsküdar Şubesi Satış Yetkilisi Merve İ.'nin (sc.15437) 04.10.2001 tarihinde alınan ifadesidir.

SORU: 1- Hüviyetinizi açıklayınız.

CEVAP:1- Üsküdar Şubesi Satış Yetkilisi Merve İ. (sc. 15437).

SORU: 2- Bankamızda ne zaman göreve başladınız, hangi şubelerde ve görevlerde çalıştınız, bu şubedeki görev ve sorumluluklarınız nelerdir? Anlatınız.

CEVAP:2- ABC Bankasındaki görevime Konya Şubesinde 1.02.1988 tarihinde başladım. 27.06.1992 tarihinden beri Üsküdar Şubesi'nde çalışmaktayım. Bireysel krediler tespiti ve kredi kartlarının verilmesi, taksitlerin tahsili ve takibi işlerinden sorumluyum.

SORU: 3- Veli Erhan Ş. kimliğini kullanan şahıs şubeye ne zaman geldi, sizinle bir görüşmesi oldu mu? Anlatınız.

CEVAP:3- İlgili şahıs, üye işyeri olduktan sonra iki defa gördüm. Adı geçen şahıs slip bedellerini tahsil için 17.08.2001 ve 21.08.2001 tarihlerinde şubeye geldi. Slip bedellerinin aynı gün tahsili için ısrar etmesine rağmen otorizasyon teyiti almadan ödeme yapmayacağımı söyledim. Otorizasyon teyiti aldıktan sonra slip bedellerini şahsın hesabına yatırdım.

SORU: 4- Veli Erhan Ş. kimliğini kullanan kimliği meçhul şahsın getirdiği ve ödeme yaptığımız 5 adet slip bakıldığında standart bir slipten farklılık arz etmekte olup, daha koyu, kalın çizgili, eğri şekilde basılmış, rakamlar ve harfleri zorlukla okunmakta ve el yazısıyla müdahale görülmektedir. Ayrıca, müşteri imzaları da değişiklik yapılmaya çalışılsa da tek elden çıkmış izlenimi vermektedir. Sliplerden şüphelenmediniz mi? Gerçekliğinden şüphelenilen sliplerde ne gibi bir yol izlenmelidir? Söz konusu slipler için hangi işlemleri yaptınız? Anlatınız.

CEVAP:4- Slip numaralarının silik, kaymış olduğu ve slip bedellerinin yüksekliği dikkatimi çekti. Ben de bu sebeple ödemeyi aynı gün yapmayı, otorizasyon teyitinin gelmesini bekledim. İmprinter cihazından geçirilmiş slip bedelini ancak otorizasyon teyiti aldıktan sonra ödemekteyim. Ben söz konusu sliplerden şüphelendim ama teyit alınması yeterli olacağını sanıyordum. Bu nedenle ek bir araştırma yapma ihtiyacı duymadım. Kredi Kartları Müdürlüğü'nden otorizasyon teyiti istendiğinde, Müdürlüğün gerekli araştırmaları yaptıktan sonra şubeye onay verdiğini ve ödemek için artık tereddüt kalmadığını biliyordum. Aksi bir bilgiye sahip değilim.

SORU: 5- Söylemek istediğiniz başka bir husus var mı? Varsa söyleyiniz, yoksa ifadenizi okuyarak imzalayınız.

CEVAP:5- Söylemek istediğim başka bir şey yoktur. İfademi okudum. Söylediğim gibi yazdığımı gördüm. Kabul ederek imzalıyorum. Üsküdar, 4.10.2001

İfade Alan Müfettişler

İfade Veren
Yetkili (sc. 15437)

Ömer U.- Salim H.

Merve İ.

3.3. Vaka 3

Usulsüz olarak banka zararına yol açan şahıslar hakkında müfettişlerin Emniyet Mali Büro Amirliğine yaptıkları başvuru aşağıda verilmektedir. Adli muhasebenin tanım ve faaliyetlerine uygun bir örnek olduğu düşünülmüştür.

İFADE TUTANAĞI

İFADEYİ VERENİN

ADI SOYADI : Mehmet B.
BABA VE ANA ADI : Hasan - Yeşim
DOĞUM YERİ VE TARİHİ : Ankara - 1972
NUFUSA KAYITLI OLDUĞU YER: Ankara- Çankaya
İKAMET-MESKEN-ADRESİ.TEL : xxxx Kadıköy/İSTANBUL
İŞ YERİ ADRESİ- TLF. : ABC Bankası İstanbul 212.xxxxxxx

Yukarıda açık kimliği yazılı bulunan Mehmet B. isimli ABC Bankası Müfettişi olan şahsın Mali Büro Amirliğimizde Üsküdar /İstanbul Şubesi'nde meydana gelen dolandırıcılık olayı ile ilgili olarak alınan ifadesinde;

SORULDU: Yukarıda vermiş olduğum bilgiler doğrudur ve bana aittir, ABC Bankası Genel Müdürlüğü'nde Teftiş Kurulu Başkanlığı'nda Müfettiş olarak çalışmaktayım. Daha önceden ABC Bankası Üsküdar Şubesinde meydana gelen ve Veli Erhan Ş. isimli şahsın kimliğini kullanarak bankadan pos cihazı ve imprinter cihazı alan şahıslar hakkında Bankamız Müfettişleri tarafından yapılan araştırmalar neticesinde, Müfettişliğimizce dolandırıcılar ile ilişkisi olduğundan şüphe ettiğimiz XYZ BANK xxx xxx xxxxx 0488 numaralı kredi kartı hamili İbrahim Seyfi İ. isimli şahsın 10.10.2001 tarihinde İzmir ilinde ifadesi alınmış olup, adı geçen 7.08.2001 tarihinde kendi kredi kartı ile 22.500.000 TL.lik harcama yaptığımı kabul etmiş, ancak slıpteki imzanın kendisine ait olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine ifadesini alan banka müfettişi tarafından adı geçene " slıpteki imza size ait değilse sizin kartınız dolandırıcı şahısların eline nasıl geçtiğinin " sorulduğunda İbrahim Seyfi İ. isimli şahıs bu soruya, kredi kartının dolandırıcılara nasıl geçtiği hususunda açıklayıcı bilgi veremediği bize gönderilen ifadeden anlaşılmaktadır. Bu durum üzerine İstanbul XYZ İş Merkezinde bulunan ve dolandırıcılık yapan şahısların iş yeri olarak gösterdiği adresle bulunan diğer esnaf lar ile yapılan görüşmelerde, isminin açıklanmasını istemeyen ancak Mali Büro Amirliğince ismi bilinen bir esnaf şahıs İbrahim Seyfi İ. isimli şahsın bizim elimizde bulunan nüfus cüzdanı fotokopisinden bu şahsın dolandırıcı şahıslar ile birlikte hareket ettiğini beyanla bu şahsı teşhis etmesi üzerine, İbrahim Seyfi İ. isimli şahıs ile teşhis yapan esnaf şahıs arasında bizimde yanında bulduğumuz sırada cep telefonu ile yaptırılan görüşmede, esnaf şahsın İbrahim isimli şahsa Veli Erhan Ş. isimli şahsın nerede olduğunu, kendi alacaklarının ne zaman verileceğini İbrahim isimli şahsa sordu, bu şahıslar arasındaki telefon görüşmesi neticesinde İbrahim isimli şahsın, banka dolandırıcılığına karşı şahıslar ile birlikte hareket ettikleri kanısına vardık. Bu durumda İbrahim Seyfi İ. isimli şahsın bizim tarafımızdan ibraz edilen evraklarda bulunan adreslerinden temin edildiğinde, banka dolandırıcılığına karşı diğer şahısların temin edileceğini zannediyoruz, polisin bu yönde de araştırma yapmasının suçluların yakalanmasında yardımcı olacağını düşünerek bu ifadeyi vermeyi uygun gördüm. Ben bu konu ile ilgili olarak size Bankamız Müfettişinin aldığı ifade, İbrahim Seyfi İ. isimli şahsın nüfus cüzdanı sureti gibi evrakları ibraz ediyorum dedi ve alınan ifadesini okudu ve imzası ile tasdik etti ve edildi. 11.10.2001

Halil A.
Komiser

Yusuf T.
Polis Memuru

Mehmet B.
ABC Bankası Müfettişi

3.4. Vaka 4

Zeliha S., kredi kartı ekstresinde gözüken 4.026,28 TL kredi kartı harcaması ile ilgili olarak ABC Bankası aleyhine İstanbul Tüketici İlçe Hakem Heyeti'ne başvurmuş olup, ilgili hakem heyeti ABC Bankası aleyhine karar vermiştir. ABC Bankası konuyu incelemesi için bir müfettişi görevlendirmiştir. Müfettişin yaptığı incelemenin konumuz ile ilgili bölümleri aşağıda verilmiştir:

İNCELEME RAPORU

*Zeliha S.'a ait Bankamız 9999 **** * 0000 numaralı kredi kartı ile 27/03/2021 tarihinde, işyerine ait toplamda 4026.28 TL kredi kartı harcaması gerçekleşmiştir.*

Zeliha S. bilahare Bankamız çağrı merkezini arayarak böyle bir ödeme hakkında bilgisi ve onayı olmadığını bildirmiş olup, ilk iş günü de banka şubesine giderek itirazda bulunmuştur.

Bankamızın itirazı reddetmesi üzerine konu İstanbul.....Tüketici Hakem Heyetine intikal etmiş olup, Hakem Heyeti Bankanın söz konusu meblağı iade etmesi yönünde Davalı lehinde karar vermiştir.

SMS gönderi bilgileri, Bankamız Kredi Kartları Merkezinden alınan teknik bilgi ve belgeler ile Bankamız Çağrı Merkezi ile yapılan telefon görüşmelerinin kayıtları incelenmiş olup, yaptığımız tespitler aşağıda gösterilmiştir:

Zeliha S.'a ait Bankamız 5555 **** * 0000 numaralı kredi kartı ile 27/03/2021 tarihinde, işyerine ait sanal pos aracılığıyla toplamda 4026.28 TL kredi kartı harcaması gerçekleşmiştir.

Ödemede bir kereye mahsus şifre kullanıldığı (rapor ekinde müşteri cep numarasına gönderilen mesaj belgeleri mevcuttur) ve firmasına internet sitesinde kredi kartı bilgileri kullanılmak suretiyle sanal pos aracılığıyla gerçekleştiği görülmüştür.

..... firmasına ait site, güvenlik kurallarına sahip ve içerisinde sanal pos (Vpos) ihtiva eden bir sitedir. Bu sitede alışveriş aşağıdaki bilgilerin sisteme girilmesi:

- Kart Türü
- Kart Numarası
- Kart Sahibi Ad Soyadı
- Kartın Son Geçerlilik Süresi
- Güvenlik Kodu

ve en sonunda da müşterinin banka sisteminde kayıtlı bulunan cep telefonuna gelen tek kullanımlık şifrenin ekrana girilmesi suretiyle gerçekleşmektedir.

Öncelikle şu hususu belirtmek gerekir ki, önemlidir; Banka sisteminde kayıtlı bulunan cep telefonu Zeliha S. ye aittir, aksi halde müşterinin kredi kartından işlem yapıldığını görerek Banka çağrı merkezini araması ve ertesi iş günü Banka şubesine giderek itiraz etmesi mümkün olmayacak ve müşteri bir çok olayda görüldüğü üzere, kredi kartının bilgisi ve onayı olmadan kullanıldığını, limitinin dolarak kredi kartını kullanamaması sonucunda ya da kredi kartı ekstresi geldiğinde öğrenmiş olacaktır.

Raporumuz ekinde verilen bilgi işlem teknik belgeleri ve Müşteri ile Bankamız çağrı merkezi arasında geçen görüşmelerden yola çıkılarak 27/03/2021 tarihindeki olay kronolojisi aşağıda gösterilmiştir:

1.) 14:59 İnternet Bankacılığı Online Başvuru işlemi yapılmıştır. Müşteri cep telefonuna onay kodu gönderilmiş olup, bu kod kullanıldığından süreç devam etmiştir.

2.) 15:01 PFVFC81 referans işlem için doğrulama kodu gönderilmiştir. Kod doğrulandığından süreç devam etmiştir.

3.) 15:02 işyeri sanal posundan yapılacak 4026.28 TL ödeme için müşteri cep telefonuna tek kullanımlık şifre gönderilmiştir.

4.) 15:03:39 Cep telefonuna gönderilen şifreiş yeri sanal posuna doğru olarak girildiğinden dolayı Banka işleme provizyon vermiştir.

5.) 15:03:48 Ödeme işlemi tamamlanarak, 4026.28 TLiş yeri hesaplarına intikal etmiştir.

6.) 15:04 Müşteri cep telefonuna, kredi kartındaniş yeri hesabına 4026.28 TL ödeme yapıldığı, bilgisi dahilinde değil ise banka çağrı merkezini araması gerektiğine dair mesaj gönderilmiştir.

Bu aşamadan sonra, müşterinin isteği dışında ödeme yapıldığını anlayarak Bankamız çağrı merkezi ile iletişime geçmesi söz konusudur; nitekim 15:07 saatinde yeni bir ödeme için şifre gönderilmiş ancak işlem gerçekleşmemiştir. Bu saatten sonra 15:09 saatinde cep telefonuna mobil bankacılık

şifresi gönderilmiş olup, yine 15:09 saatinde **** marka cep telefonuna cihaz tanımlaması yapıldığı görülmektedir.

Müşteri ile Bankamız Çağrı Merkezi arasında geçen telefon görüşmeleri dinlenmiştir. Görüşme Çağrı Merkezi çalışanı ile Zeliha S. 'nin eşi olduğunu ve adının Hüseyin olduğunu beyan eden şahıs arasında gerçekleşmekte olup, Çağrı Merkezi çalışanının kart iptali, kod gönderilmesi vb. işlemler için Zeliha S. ile de konuştuğu ve onayını aldığı görülmektedir.

27/03/2021 tarih, 15:20:59 saatinde görüşme başlamış olup, Müşterinin eşi Hüseyin S. “kendilerini ABC Bankası Merkezinden aradıklarını söyleyen kişilerin, sigorta harcamalarını iade edeceklerini ve gönderdikleri kodu kendilerine iletmelerini söylediklerini, kodun ABCBANK tarafından gönderildiğini, ancak karşı tarafa herhangi bir şifre ya da kart bilgisi vermediklerini, daha sonra alışveriş yapıldı mesajı geldiğini, daha sonra 2. bir harcama için mesaj geldiğini ve karşı tarafın bu şifreyi de istediğini ancak vermediklerini, durumdan şüphelendiklerini ve bankayı aradıklarını...” belirtmektedir.

28/02/2021 tarih, 11:47:58 saatinde yapılan 2. görüşmede, ise müşterinin eşi Hüseyin S. “Size yeni bir kart göndereceğiz diyerek aradıklarını “belirterek, ilk görüşmede yer alan diğer hususları tekrar ifade etmektedir.

İNCELEMENİN SONUCU

Harcama işleminin Müşterinin isteği ve niyeti dışında ancak söz konusu işlemi yapan kişi ya da kişiler tarafından başka bir ödeme veya menfaat sağlandığı süsü ve organizasyonu (oltalama/(phishing) yöntemi kullanılmak suretiyle, bilgisi ve onayı dahilinde karşı tarafa Banka tarafından cep telefonuna gönderilen kod, şifre vb. mesajları iletilmesi ya da gönderilen sahte siteye girmesi sonucunda gerçekleştiği sonuç ve kanaatine varılmıştır.

Müşteri, olay kronolojisinin 6. sırasında gösterildiği şekilde, 15:04 saatinde kredi kartından isteği dışında ödeme yapıldığını anlamış olup, 2. ödeme işlemi için tek kullanımlık şifreyi kullanmayarak Bankamız çağrı merkezi ile iletişime geçmiştir. İlk işlem için Müşterinin tek kullanımlık şifreyi kullanması ve ödemenin işyeri hesaplarına geçmesi nedeniyle iptal işlemi yapılamamıştır. Müşteri ile Bankamız Çağrı Merkezi görüşmesinden önce, (15:03:39) saatinde provizyon işlemi gerçekleşmiş olup, (15:03:48) saatinde de karşı banka pos hesabına 4026.28 TL intikal etmiştir. Müşterinin Bankamız Çağrı Merkezi ile görüşmesi aynı tarih (15:20:59) saatinde başlamıştır.

Müşterinin **** marka cep telefonu ile cihaz eşleşmesi, Müşterinin istek ve niyeti dışında gerçekleşen ödeme olduktan sonra Bankamız internet sitesine girerek işlemleri kontrol etmesiyle yapılmıştır.

Müşteri, dolandırıcıların “yemleme/oltalama (phishing)” olarak tabir edilen yöntemi kullanması karşısında, isteği ve niyeti dışında kullanıldığını gözetemeyerek, cep telefonuna gönderilen kod ve tek kullanımlık şifresini dolandırıcılık işlemi yapan şahıs ya da şahıslara ileterek, isteği dışında gelişen bu olaya sebebiyet vermiştir.

Söz konusu ödeme/harcama, Bankamız bilgi işlem sisteminde bir açık bulunup, işbu işlemi yapan kişi ya da kişilerin, müşterinin hiçbir dahli olmaksızın, Bankamızın bu güvenlik zaafiyetini kullanarak Banka bilgi işlem sistemlerine girerek kullanıcı bilgileri, kod, şifre vb. bilgileri çalması suretiyle gerçekleşmemiştir. Müşterinin istek ve niyeti dışında yapılan işlem bir kredi kartı dolandırıcılığıdır. Söz konusu harcama, dolandırıcı kişi ya da kişilerin, müşterinin Çağrı Merkezi ile yaptıkları telefon görüşmelerinde belirttiği gibi, “ sigorta harcamaları iadesi ya da yeni kart göndereceğiz “ gibi “ yemleme/oltalama (phishing) “ olarak tabir edilen yöntem kullanarak, cep telefonuna gönderilen kod, şifreyi gönderdikleri sahte siteye girmesini ya da kendilerine iletilmesini sağlayıp, sonra da elde ettikleri kod ve şifreyiiş yerine ait sanalposuna girmek suretiyle gerçekleşmiş olup, Bankamızın herhangi bir kusurunun bulunmadığı sonuç ve kanaatine varılmıştır.

Belirtmek gerekir ki, Uluslararası Kredi Kartı chargeback kuralları, şifre kullanılan işlemlerde müşteri itirazlarını, haklı olarak elbette, çoğunlukla dikkate alamamaktadır. Dolayısıyla, Bankamız, sanal pos sahibi karşı banka için söz konusu olayda chargeback kurallarını işletmemiştir. Şifre

kullanılan ve fiziki mal teslimi içermeyen harcama işlemlerinde müşteri itirazlarının chargeback'e konu edilmesi ve olumlu olarak değerlendirilmesi kredi kartı sisteminin kaosa girmesine neden olacaktır.Tüketici Hakem Heyetinin raporunda belirtilen 5464 sayılı kanunun 15. maddesinin 3. fıkrası ve beyan edilen Yargıtay 19. Dairesinin kararı fatura vb. harcama belgesi düzenlenmeyen uzaktan alışveriş olarak belirtilen mal ve hizmet alımları ile ilgili olduğundan (kart sahibine teslimatı yapılmayan mal ve hizmet alımı gibi) işbu olayda kullanılması isabetli olmamıştır. Konumuzla ilgili Yargıtay 19. Hukuk Dairesi kararı için, 2018/409 E, 2019/5522 K. örnek verilebilir.

Banka aleyhine verilen tüketici hakem heyeti kararı dolayısıyla banka müfettişinin hazırladığı işbu inceleme raporunun, adli muhasebecinin çalışma alanlarından olan “Dava Destek Danışmanlığı” faaliyetine verilebilecek örnek bir çalışma olduğu düşünülmüştür.

SONUÇ

Adli muhasebe hakkında yerli ve yabancı literatürde pek çok çalışma bulunmaktadır ancak adli muhasebe çok geniş bir alanda çalıştığından ve farklı tanımlar yapıldığından adli muhasebeyi somut örnekler üzerinden anlatmanın onu anlamayı kolaylaştıracağı söylenebilir. Nitel araştırma özelliği taşıyan bu çalışma ile banka müfettişlerinin özgün denetim faaliyetlerinden örnekler vermek suretiyle banka iç denetimi ile adli muhasebe arasındaki yakın ilişki ortaya konulmak istenmiştir. Çalışmada verilen banka müfettişleri çalışma örnekleri gelecekteki adli muhasebeciler için bir örnek ve rehber niteliği taşımakta olup, çalışmanın ileride adli muhasebenin mesleki tanım, eğitim ve sertifikasyon çalışmalarında da yol gösterici olabileceği düşünülmüştür.

Adli muhasebeci nasıl ki özellikle dolandırıcılık içeren çalışmalarında delil toplamakta, ifade almakta, rapor yazmakta ise banka müfettişi de olağan teftiş, inceleme ve soruşturma çalışmalarında üzerinde çalıştığı birim ve konusu çerçevesinde para ve diğer kıymetler sayımı yaparak tutanak tutmak, usulsüzlükleri tespit ve delilleri elde etmek için muhasebe evraklarını tetkik etmek, çalışanların ifadesine başvurmak, görevine devam etmesi uygun olmayan personele işten el çekirmek, şüpheliler hakkında suç duyurusunda bulunmasına yardımcı olmak, mevcut suç duyurularında ek ifade vermek, elde ettiği deliller ve tespitler sonucunda kanaatini oluşturarak rapor tanzim etmek suretiyle benzer bir faaliyet içerisinde bulunmaktadır.

Ülkemizde, adli muhasebeci mesleği unvanına nasıl ulaşılacağı henüz ortaya konulmamakla beraber, adli muhasebecinin temel olarak serbest muhasebeci ve mali müşavir unvanına sahip olması gerektiği kabul görmektedir ancak, sadece mali müşavir olmanın adli muhasebeci olmak için yeterli olacağı düşünülemez. Adli muhasebenin deneyim gerektiren ve farklı disiplinler hakkında bilgi sahibi olunmasını elzem kılan bir meslek olduğu çok açıktır.

Ülkemizde adli muhasebe bir meslek olarak henüz var olmamakla beraber literatürde bu konu hakkında çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Genel olarak mali müşavirlere yönelik olarak adli muhasebeci sertifika programı düzenlenmesi ve üniversite müfredatlarında adli muhasebeye yönelik derslerin konulması önerisi yapılmaktadır.

Çalışmanın sonuçları itibarıyla adli muhasebenin bir meslek olarak ne şekilde düzenlenmesi gerektiği ile ilgili olarak bazı sonuçlara ulaşılabilir. Öncelikle:

- Adli muhasebecinin muhasebe bilgisi olmalıdır,
- Adli muhasebeci farklı alanlarda araştırma ve inceleme yapabilecek bilgi, görgü ve deneyim sahibi biri olmalıdır,
- Teknolojik gelişmeleri takip edebilmeli ve gerektiğinde hangi uzmanlardan yardım alabileceğini bilmeli ve bu uzmanlara ulaşabilmelidir,
- Raporlama yapabilecek kadar kompozisyon yazma yeteneği ve iyi bir Türkçe bilgisi olmalıdır,
- Adli muhasebeyi sadece masa başı bir iş olarak görmemeli; hareketli, stresli ve yoğun bir çalışma temposu olduğunu bilmeli ve bu tempoya uyum sağlayabilmelidir,

- İfade alma ve yazma tekniklerine sahip olmalıdır,
- Suçlu ve şüphelilere yaklaşım tarzı konusunda psikoloji bilimine uygun davranabilmelidir,
- Çalışmasının sonuçlarını tarafsız bir şekilde hak ve hukuk dairesi içerisinde ortaya koymaktan çekinmemelidir.

Sonuç olarak,

- Adli muhasebecinin muhasebe bilgisi yanında, hukuk, işletme, yönetim bilimi, denetim, iç kontrol yapısı, halkla ilişkiler, bilişim sistemleri, hile denetimi, bilgisayar teknolojileri, sosyoloji, psikoloji, istatistik ve kriminoloji gibi pek çok farklı disiplin bilgisi sahibi olması gerektiği yanında deneyimli biri olması gerçeği ortaya çıkmaktadır. Adli muhasebeci mesleği düzenlemeleri adli muhasebecinin deneyim sahibi olması gerektiği göz önüne alınarak yapılmalıdır. Bu bağlamda, adli muhasebecilerin bir yetişme dönemi “stajyer adli muhasebeci” süreci de olası düzenlemelerde düşünülebilir.

- Adli muhasebeci yetiştirmek için üniversite müfredatında ve sertifika programlarında verilecek derslerde sadece teori ile yetinilmemelidir. Sayım ve mutabakat işlemleri, ifade alınması ve rapor yazılması vb. uygulamalar için bu konularda uygulama yapmış deneyimli denetçilerden eğitmen olarak istifade edilmelidir.

- Adli muhasebenin sadece mali müşavirlere açık bir meslek olarak düzenlenmemesi de düşünülmelidir. Üniversitelerin iktisadi ve idari bilimler fakültesi, siyasal bilgiler fakültesi mezunlarına ve deneyim sahibi denetim personeline açık bir düzenleme yapılabilir. Bu çeşitlendirme mesleğe güç ve itibar kazandırabilir.

KAYNAKÇA

- Akatak, A. (2021). Adli muhasebe kapsamında hilelerin incelenmesi üzerine bir araştırma (Yayımlanmamış doktora tezi). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Akinbowale, O. E., Mashigo, P., ve Zerihun, M. F. (2023). The integration of forensic and big data technology frameworks for internal fraud mitigation in the banking industry. *Cogent business & Management*, (10), 2.
- Aktaş, H., ve Kuloğlu, G. (2008). Adli muhasebe ve adli muhasebecilik mesleği. *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, (25), 102-113.
- Aydın, H. (2018). *Adli muhasebe ile ilgili dünyadaki uygulamalar ve Türkiye'deki uygulanabilirliğinin araştırılması* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çabuk, A., ve Yücel, E. (2012). Adli muhasebecilik mesleği ve Türkiye'de uygulanabilirliğine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (54), 31-38.
- Çabuk, A., ve Yücel, E. (2012). Adli muhasebecilik mesleğinin Türkiye'deki Gelişme potansiyeline yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (56), 67.
- Dönmez, A., ve Çavuşoğlu, K. (2015). Hilelerin ortaya çıkarılması bakımından bağımsız denetim ile adli muhasebenin karşılaştırılması. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, (3), 47.
- Gray, Dahli. (2008). Forensic accounting and auditing: compared and contrasted to traditional accounting and auditing. *American Journal of Business Education*, 1(2), 115.
- Grant Thornton Türkiye. (2022, Mart 5). *İş suistimali ve istismar*. Grant Thornton Türkiye. <https://www.grantthornton.com.tr/en-guncel/makaleler/is-suistimali-ve-istismar/>

- Gülten, S. (2010). Adli muhasebe kavramı ve adli müşavirlik mesleği. *Ankara Barosu Dergisi*, (3), 310-313.
- Hatch, L. (2023). Who is interested in forensic accounting? *Journal of Accounting and Finance*, 23(2), 111-115.
- Joldeska, I. ve Kosarkoska, D. (2023). Forensic accounting a challenge for Macedonian enterprises and institutions in the fight against financial crime. *Vizione*, (40), 396-397.
- Kaban, İ. (2020). Bankalarda amacına göre iç denetim: Türkiye bankacılık sektörü özelinde örnek denetim vakaları. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 181-188.
- Karacan, S. (2012). Hukuk ile muhasebenin kesişme noktası: adli muhasebe. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (8), 108-196.
- Kartal, M. T., ve Çoban Çelikdemir, N. (2019). Bankalarda iç kontrol ve iç denetim faaliyetlerinin eşgüdümü: şube denetim faaliyetleri üzerine bir inceleme. *TİDE Academia Research*, (1), 37-50.
- Küçük, D. (2021). Adli muhasebe perspektifinden bankacılık hileleri: banka muhasebe hilelerinde hilekâr profili ve hilenin nitelikleri. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (64), 232.
- Mercan, S. (2010). *Bankacılık yönetiminde iç denetimin önemi ve uygulamadan bir örnek* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mert, İ., (2022). Investigation, techniques, methods, types, and increasing impact of forensic accounting in digital period. *Maliye ve Finans Yazıları*, 36(118), 15-24.
- Oberholzer, C. (2002). *Quality management in forensic accounting* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). University of Pretoria. (https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/28494/Oberholzer_Quality_2004.pdf?sequence=1&isAllowed=y)
- Okur, Y. (2010). Türkiye'de teftiş ve iç denetim: kavramlar, beklentiler ve hayatla yüzleşme. *Maliye Dergisi*, (158), 576.
- Örenay, H. (2012). Teftiş ve denetim kavramları ve denetimin yeniden yapılandırılması. *Denetişim*, (9), 93.
- Pazarçeviren, S. Y. (2005). Adli muhasebecilik mesleği. *Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(5), 2-14.
- Ramaswamy, V. (2007). New frontiers: Training forensic accountants within the accounting program. *Journal of College Teaching & Learning*, 4(9), 32.
- Rezaee, Z., ve Burton, E. J. (1997). Forensic accounting education: insights from academicians and certified fraud examiner practitioners. *Managerial Auditing Journal*, 12(9), 479.
- Sezal, L. (2017). Türk bankacılık sektöründe etkin bir iç denetim sistemi uygulamasında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53), 795-799.
- Toyran, F. (1990). *Bankaların iç denetiminde banka teftiş kurulları ve denetim düzeninin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uluslararası Suistimal İnceleme Uzmanları Derneği. (2022, Mart 13). *Usiud hakkında*. Acfetr.com. https://www.acfetr.com/index.php?pg=hk_main

- Uşul, H., ve Topçuoğlu, M. (2011). Finansal manipölasyonların ortaya çıkarılması ve önlenmesinde adli muhasebenin önemi: Türk hukuk sisteminde var olması gerekliliği üzerine bir tartışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 63.
- Ünal Uyar, G. F., Oruç Erdoğan, E., Erdoğan, M., ve Doğan, D. (2022). Adli muhasebe kavramlarının incelenmesi: ABD’de bir vaka incelemesi. *Mali Çözüm*, 32(174), 60-61.
- Yenigün, E. (2015). Kariyerimi şekillendirirken iç denetim. *Türkiye İç Denetim Enstitüsü*. 15 Eylül 2022. <https://www.tide.org.tr/uploads/kampusten-gelecege.pdf>
- Yurtsever, G. (2009). Teftiştten iç denetime banka müfettişliği. *Türkiye Bankalar Birliği*. 30 Eylül 2022. <https://www.tbb.org.tr/dosyalar/yayinlar/dokumanlar/kitap.pdf>

EXTENDED ABSTRACT

The accounting frauds and corruption incidents of international and large-scale nature that took place in the 1980's (such as Enron, Arthur Andersen, etc.) emphasized the significance of accounting and auditing. As a result, a specialized profession in accounting and auditing, known as "Forensic Accounting", in the United States and translated as "Adli Muhasebe" in Turkish, emerged. In order to prevent the recurrence of such unfavorable circumstances, the Securities and Exchange Commission (SEC) implemented regulations and enacted laws that mandated the employment of forensic accountants in companies. Various studies have been conducted in the literature regarding forensic accounting, which is not yet practiced as a profession in our country. In this study, our aim was to establish the relationship between forensic accounting and internal auditing, with a particular focus on the relationship between forensic accounting and bank internal auditing (bank inspectors), which is considered the oldest and leading sector in the field of internal auditing. By presenting the work of bank inspectors and demonstrating the definition and activities of forensic accounting, we attempted to show their compatibility. It is evaluated that our study will contribute to the definition and description of forensic accounting, as well as to the efforts related to education and professional formation in this field.

Forensic Accounting Profession

In this part of the study, the development process of forensic accounting and the characteristics that should be in a forensic accountant are mentioned.

Auditing

In the 2nd part of the study, the concepts of audit and internal audit are mentioned. Subsequently, the relationship between forensic accounting and auditing is tried to be explained. Internal audit processes in terms of banks, which constitute the sample part of our study, are also discussed and explained in the section.

Methodology

In the third part of the study, the relationship between forensic accounting and bank internal audit is explained with sample cases in accordance with the purpose of the study. In this context, various correspondences and reports, which are the outputs of internal audit activities conducted by bank auditors of a bank in Türkiye, were used. Using these reports, sampling was made from the documents of the case selections that were appropriate for the purpose of the research and a purposive sample was formed.

Conclusion

There are many studies on forensic accounting in domestic and foreign literature. However, since forensic accounting interests in a very wide area and different definitions are made, it can be said that explaining forensic accounting through concrete examples will make it easier to understand it. This qualitative study aims to reveal the close relationship between bank internal audit and forensic accounting by giving examples from the original audit activities of bank auditors. The working examples of bank auditors given in the study serve as an example and guide for future forensic accountants. It is thought that the study can also be a guide in the professional definition, training and certification studies of forensic accounting in the future.

As a result of the study, the following can be suggested regarding forensic accounting:

- In addition to accounting knowledge, forensic accountants should have knowledge of many different disciplines such as law, business, management science, auditing, internal control structure, public relations, information systems, fraud control, computer technologies, sociology, psychology, statistics and criminology, as well as the fact that they should be experienced. Regulations on the forensic accountant profession should be made considering that the forensic accountant should have experience. The process of "trainee forensic accountant", which is a training period for forensic accountants, may also be considered in possible regulations.
- To train forensic accountants, the courses to be given in university curricula and certificate programs should not be limited to theory. For practices such as counting and reconciliation procedures, taking statements and writing reports, experienced auditors who have practiced in these areas should be utilized as trainers.
- It should also be considered that forensic accounting should not be regulated as a profession open only to certified public accountants. An arrangement can be made open to graduates of faculties of economics and administrative sciences, faculties of political sciences and experienced audit personnel. This diversification can give strength and credibility to the profession.